

**АРХИВОЛОГИЯ,
ПРОФЕСИОНАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ
ПО АРХИВИСТИКА И АРХИВНИ
ИНСТИТУЦИИ – QUO VADIS?**

**УНИВЕРСИТЕТСКИ ЧЕТЕНИЯ
ПО АРХИВИСТИКА**

ТОМ V

УНИВЕРСИТЕТСКИ ЧЕТЕНИЯ
ПО АРХИВИСТИКА

ТОМ V

**АРХИВОЛОГИЯ, ПРОФЕСИОНАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ
ПО АРХИВИСТИКА И АРХИВНИ ИНСТИТУЦИИ –
QUO VADIS?**



Научен редактор: *Андреана Нейкова*
Предпечатна подготовка: *Давид Нинов*

© *Андреана Нейкова* – предговор и съставителство
ISBN: 978-954-400-124-7

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

СПЕЦИАЛНОСТ „АРХИВИСТИКА И ДОКУМЕНТАЛИСТИКА“

X НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ

**АРХИВОЛОГИЯ, ПРОФЕСИОНАЛНО
ОБРАЗОВАНИЕ ПО АРХИВИСТИКА
И АРХИВНИ ИНСТИТУЦИИ –
QUO VADIS?**

Проведена на 18–19 април 2016 г.

**УНИВЕРСИТЕТСКИ ЧЕТЕНИЯ
ПО АРХИВИСТИКА**

ТОМ V

София, 2017

*Сборникът се посвещава на светлата памет
на проф. Иван Дуйчев, патрон на специалност „Архивистика
и документалистика“ в Софийски университет
„Св. Климент Охридски“!*

*Сборникът се издава със средства, предоставени
ни от **Давид** Холдинг АД, за което им изказваме най-искрена
благодарност!*

ПРЕДГОВОР

Днес на 18 април 2017 г., когато отбелязваме *Деня на специалност Архивистика и документалистика* в Историческия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, благодарение на дарените ни за целта финансови средства от *Давид Холдинг АД*, отново имаме възможност при откриването на поредната вече XI конференция: ***Българското професионално архивно образование в Софийски университет „Св. Климент Охридски“: памет, кауза, отговорност***, да представим новия том V от емблематичната поредица *Университетски четения по архивистика*¹. Сборникът съдържа подготвените за публикуване текстове на докладите и научните съобщения на участниците в миналогодишната X юбилейна конференция на тема: ***Архивология, професионално образование по архивистика и архивни институции – Quo vadis?***, състояла се също на 18–19 април.

Както е известно, в рамките на провежданите от 2005 г. досега традиционни *Университетски четения по архивистика* на **18 април** специалност *Архивистика и документалистика* отбелязва не само старта през академичната 1952/1953 г. на българското професионално архивно образование в СУ, но, по съвпадение, и рождената дата на проф./акад. Иван Дуйчев, който е патрон на специалността. Въпреки че не е необходимо всеки път да се припомним защо сме удостоили точно проф. Иван Дуйчев, който е международно признат медиевист, византинист и славист, с подобно признание, би трябвало да се поясни, че той в случая е избор на поколението дипломирани архивисти на сегашната специалност *Архивистика и документалистика*. Вече 15 години неговите *Лекции по архивистика*² са фундаментът на учебното съдържание на тази специалност, която се утвърди като национален образователен модел. За разлика от предходния период, когато въпросната монография (1950) остава въобще неизвестна на няколко поколения български архивисти. По-точно,

до преиздаването ѝ през 1993 г. по инициатива на преподаватели в тогавашната специализация *Архивистика* към катедра *Архивистика и помощни исторически дисциплини* (сега – *Архивистика и методика на обучението по история*).

Надявам се, че и през следващите години *Лекциите по архивистика* на проф. Дуйчев също ще бъдат оценени по достойнство от архивистите, възпитаници на специалност *Архивистика и документалистика*, но също и от всеки читател, който се интересува от съдбата на българското средновековно архивно наследство, от появата и съвременната организация на архивите и от самата професия *архивист*.

Посочената монография, създадена с учебна цел, от няколко години е достъпна и онлайн в известната профилирана библиотека на специалността ни – *Електронна библиотека по архивистика и документалистика*³. В резултат с помощта на съвременните информационни технологии и интелектуални комуникации *Лекциите по архивистика* се превърнаха в библиографски факт във виртуалното пространство, което е най-надеждната гаранция за използването им. По този начин самите лекции свидетелстват за приносите на автора в развитието на съвременната българска класическа теоретична архивистика, включително архивната терминология, изворознание, методика на архивната работа и архивното образование, въпреки някои опити напоследък за манипулации в това отношение.

Що се отнася до споменатия Том V от поредицата *Университетски четения по архивистика*, същият е реализиран едновременно в два идентични по съдържание варианта – печатно и електронно издание (диск).

На конференцията бяха представени общо **30 доклада и научни съобщения**, подготвени от **32-ма автора** – преподаватели по архивистика, експерти от системата на държавните архиви, музеи и библиотеки, студенти и докторанти, които участваха от името на **11 висши училища, институции и организации**. За първи път беше реализирано участие на преподавател от Руския държавен хуманитарен университет (Москва, РГГУ), в който също се провежда професионално обучение и квалификация по архивистика.

Тъй като в сборника е поместена изчерпателна информация за самата конференция⁴, излишно е да се преповтарят имената на участниците, както и темите на техните доклади и научни съобщения. Като цяло обаче разгледаните въпроси в значителна степен подпомагат изясняването на

стратегическия въпрос на X конференция относно бъдещето на архивно-информационния сектор в контекста на въпроса: *Quo vadis?*

Доколко сме успели да отговорим в нормативно-методически, организационен, технологичен и образователен аспект, само времето ще покаже. По-важното е, че мотивацията, самите разработки и позицията на участниците бяха, както винаги, впечатляващо професионални, коректни от научна гледна точка. Изводът е че посочените проблеми трябва да бъдат решени с усилията и участието на цялата българска архивна общност, в това число заинтересуваните институции, експерти, университетски преподаватели, студентите - бъдещи архивисти, и др. Най-обнадеждаващо е, че на този фон за пореден път се открие *Гласът на младите*, без които не бихме могли да си представим оптимистичен сценарий за развитието на архивно-информационния сектор у нас в условията на мрежовото общество.

По-важното е, че създадената атмосфера през двата дни на X конференция на специалност *Архивистика и документалистика* в Софийски университет „Св. Климент Охридски“ осигури възможност на българските архивисти да анализират, споделят, спорят, прогнозират и мечтаят, което е смисълът и значението на подобни научни форуми. Участниците се убедили, че когато архивната колегия обединява усилията си в името на обща професионална кауза, няма непреодолими препятствия.

Следователно, въпреки че на въпроса *Quo vadis?* не може да се отговори еднозначно, поради което той винаги ще е актуален, респ. остава отворен, *архивите, професията архивист и професионалното архивно образование* у нас имат необходимия интелектуален потенциал за развитие, но съобразно потребностите и очакванията на съвременното общество.

А за обществения престиж на професията ни са отговорни преди всичко архивните институции и работещите в тях специалисти, които по презумпция би трябвало да имат съответния образователен ценз или квалификация именно по архивистика. Този проблем трябва да бъде решен в най-скоро време, защото съсловието дипломирани архивисти у нас вече е факт, което потвърждава и настоящата XI конференция на специалност *Архивистика и документалистика*. Същата е отново юбилейна предвид обстоятелството, че *Денят на специалността* за първи път съвпада с 3 знакови събития, а именно:

– *110 г. от рождението на проф. Иван Дуйчев, патрон на специалност „Архивистика и документалистика“ в СУ;*

– 65 години от старта на професионалното архивно образование в СУ;

– 15 години специалност „Архивистика и документалистика“ в СУ.

проф. д-р Андреана Нейкова

Бележки

¹ Университетски четения по архивистика. Т. I. Българската университетска архивистика като образователен модел – история и бъдеще. Изд. „Фабер“. С., 2009, 326 с.; Т. II. 60 години Българска университетска архивистика и 10 години специалност „Архивистика и документалистика“ в СУ „Св. Климент Охридски“. С., 2013, 187 с.; Т. III. Ч. I. Философия на архивното познание и постижения на Българската университетска архивистика. С., 2014, 87 с.; Т. III. Ч. II. Българската университетска архивистика – теоретично равнище, учебно съдържание и професионални профили. С., 2015, 279 с.; Т. IV. Университетското професионално архивно образование и архивно-информационният сектор – реалности и предизвикателства. С., 280 с.

² Дуйчев, Ив. Лекции по архивистика. УИ „Св. Климент Охридски“. С., 1993, 352 с.; <<http://electronic-library.org/books/Book%200005.html>>.

³ <<http://electronic-library.org/books/Book%200005.html>>; Нейкова А. Българското университетско професионално архивно образование и влиянието на идеологическата парадигма през тоталитарния период. – В: Образованието в социалистическа България – между традицията и комунистическата идеология. Проект „Преживяното минало“. Т. I. Изд. „Фабер“, с. 19–33.

⁴ Пенджекова, Р. Архивология, професионално образование по архивистика и архивни институции – QUO VADIS? – X конференция на специалност Архивистика и документалистика в Софийски университет „Св. Климент Охридски“. – В: Университетски четения по архивистика. Т. V. С., 2017.

БЪЛГАРСКИЯТ МОДЕЛ ЗА РАЗВИТИЕ НА АРХИВНО-ИНФОРМАЦИОННИЯ СЕКТОР: МЕЖДУ ТРАДИЦИИТЕ И УНИВЕРСАЛИЗМА

проф. д-р Андриана Нейкова, СУ

Пресечната точка в настоящата разработка ще се търси във взаимодействието между *традициите* и тенденцията към *универсализация* в основните сегменти на архивно-информационния сектор, а именно: теоретичната архивистика или *Архивология*, професионалното архивно образование и трансформациите на архивите и техните ресурси в мрежовото общество.

Традиции (лат. *traditio* – предаване; обичай, навик, ред, наследени от миналото, предавани от поколение на поколение)¹, в случая разкриват спецификата на тази уникална и неповторима сфера на човешката дейност, свързана с документите и архивите, които в контекста на общо-историческия процес са едни от вечните символи на цивилизацията и държавността още от появата си в древността. От друга страна, националните ни традиции в архивно-информационния сектор все повече се обезсмислят на фона на кризата в съвременното хуманитарно образование при прехода от постмодерното индустриално общество към мрежовото общество, заедно с настъпилите глобални промени в социокултурните условия, морала и приоритетите след края на Студената война.

В мрежовото общество се променят също целите и задачите на *Българската университетска архивистика*. Професионалното обучение по архивистика се преориентира от предаването на *знания и умения* на студентите към овладяване на необходимия инструментариум и развиване на умения за осмисляне отговорностите на тяхната бъдеща професионална дейност, свързана с формирането и опазването на публичните

документални и архивни ресурси. Те са не само съществена част от колективната историческа памет, но едновременно и елемент от системата на съвременната национална сигурност. Ето защо съобразно с новата образователна и технологична парадигма е наложително създаването на учебни програми, адекватни на интегралния характер на съвременното архивно познание и очаквания на обществото към професията *архивист*.

Вторият основен термин: *универсализъм* (лат. *universalia* – *всеобщ* или *всеобщност*, а също и *неограниченост в знания, интереси и дейност*)², се използва със значение на всеобща доминираща тенденция на *универсализация* във връзка с приложението на информационните технологии и интелектуални комуникации в архивната работа, а също и в сферата на професионалното архивно образование. В тази връзка се налага да припомним, че в мрежовото общество всички компоненти на човешкото битие, дори мисленето, чувствата и поведението на отделния индивид, се моделират като технологични процеси. Основните архивни процеси и дейности също се универсализират чрез стандартите и методическите регулации на международно, общностно и национално равнище. Нещо повече, благодарение постиженията в областта на международната стандартизация (ISO стандартите – технологични и производствени), архивистите могат да ползват данни и от други информационни системи. Най-често това са автоматизираните информационни системи на библиотеките, музеите, администрацията в публичния и частния сектор, в това число и единиците на описание, които съдържат текстови или графични материали.

В резултат предишните различия и традиции, характерни за отделните класически национални архивни модели, в частност и съвременния български архивен модел, постепенно губят значението си. На практика в мрежовото общество чрез националните архивни портали се предоставят онлайн е-услуги на гражданите, които с течение на времето все повече заменят физическия достъп на потребителите/читателите в архивите до интересующите ги документални свидетелства и архивните справочници за тях.

Направените терминологични уточнения са необходими, за да си отговорим и на въпроса – *Quo vadis? (Къде отиваме?)*, който е актуален не само за професионалната архивна общност у нас. Той изисква внимание и от страна на съответните институции, политици и експерти в Европейския съюз (ЕС) и Международния съвет на архивите (МСА), по-

ради обстоятелството, че първоначално на общностно и международно равнище се разработват и утвърждават официалните стратегии, проекти и политики относно развитието на архивно-информационния сектор, които впоследствие се възприемат и реализират и в отделните държави, т. е. и на национално равнище.

Посоченото международно сътрудничество се реализира чрез оторизираните международни и европейски професионални архивни организации и институти: *МАС при ЮНЕСКО /ЮРБИКА – Европейски клон на архивите/(МСА – EURBICA); Група на европейските архиви /ГЕА/; Европейски борд на националните архивисти /ЕБНА/ на държавите членки на ЕС; Фондация на портала на европейските архиви (АПЕФ); Международен център за архивни проучвания ИКАРУС* и др.

Координирането на институционалните действия в архивно-информационния сектор се основава на съвременните компютърни архивни мрежи, които на практика обвързват потребителите от целия свят. При тези условия отделните национални исторически архиви, участвайки в осъществяване правото на информация на всеки гражданин, се превръщат в активен медиатор и комуникационен център в публичното пространство.

Що се отнася до учрежденските цифрови архиви, те са от значение за дейността на всяка администрация, която използва онлайн необходимата ѝ документна информация. Споменатите исторически архиви обаче са заинтересувани да запазят позициите си при архивирането на електронните документи (*е-документи*), които са резултат от електронното управление. Проблемът е, че те не актуализират своевременно методическите си регламенти, които са съобразени с характерните особености на текстовите документи върху хартия. За разлика от тях, *е-документи*, в това число и метаданните към тях, са достъпни от всяко място, без да зависят от местоположението/съхранението им. Ето защо досегашната универсална методическа схема на държавните архиви във взаимодействието с организациите – фондообразуватели, осигуряваща предимно собствената им специализирана дейност, се оказва неефективна.

Освен това, от съвременните исторически архиви се очаква да осигуряват информация не само във връзка с управлението и културното наследство, но и относно бизнеса, както и за процесите в обществото като цяло, в това число и изявите на т. нар. *маргинали* (лат. *marginalis* – *страничен; периферен; човек, който се намира на границата на различни социални групи, системи и култури*). Този подход, който е универсален, се обуславя в концепцията за *тоталните архиви*, която отрежда

на архивните институции по-значима обществена роля в сравнение с тяхната традиционна роля в рамките на предходната *етатистка парадигма* (фр. *etatisme* – учение за намесата на държавата в създаването и управлението на стопански учреждения; гр. *paradeigma* – в пр. см. *образец, пример*). Това означава, че архивистите на практика вече са не само по традиция *пазители* на съхраняваните в архивите фондове и документи, но участват пряко в процеса на формиране на публичните документални и архивни ресурси във всичките му възможни формати и социални сфери.

По-нататък ще проследим конкретните промени в посочените сегменти на българския архивно-информационен сектор в контекста на взаимодействие между *традициите и тенденцията към универсализация* в мрежовото общество.

Архивология или Наука за архивите

Известно е, повечето теоретични разработки по архивистика са дело на университетски преподаватели. Това означава, че наличието на университетско професионално архивно образование е индикатор за постиженията на съвременната *Архивология*, в см. *Наука за архивите*. На сегашния етап тя включва различни дялове, които се разработват от отделни профилирани научни дисциплини. В учебния план на специалност *Архивистика и документалистика* в СУ въпросните профилирани архивни дисциплини са представени от *Архиви и общество*, *Архивна теория и методика*, *Основи на документалистиката*, *Обща теория на архивите*, *Археография*, *Съхранение на архивните документи* и др.

Относно значенията на споменатия термин *Архивология*, те вече са изяснявани през 2013 г. пред участниците в VII конференция на специалност *Архивистика и документалистика*³.

Както нееднократно е подчертавано, съвременната теоретична архивистика е сложно интегрално научно познание. Още през 1950 г. в своите *Лекции по архивистика* проф. Иван Дуйчев уточнява, че с историята на архивите и архивното законодателство се занимава теоретичната архивистика (*Архивология*), с архивните сгради и условията за съхранение на архивните документи – т. нар. *Архивоикономия* (*архивоекономия*, *Дуйчев*), а въпросите, свързани с основните архивни процеси и дейности – съответно архивна теория и методика (*Архивотехния*)⁴.

Заб. През 1928 г. термините: *Архивология*, *Архивоикономия* и *Архивотехния*, са дефинирани със същото значение, както в посочените *Лекции по архивистика*, в монографията на Еудженио Казанова (E. Casanova) – *Архивистика (Archivistica)*⁵.

Същите обаче не се възприемат от българските архивисти, поради което вместо *Архивология* у нас до 2002 г. в учебния план на тогавашната специализация *Архивистика*, като надграждаща форма към специалност *История*, фигурира учебната дисциплина *История и организация на архивите*. В специалност *Архивистика* и *документалистика* обаче появата, развитието и съвременната организация на архивите се изучават в курса *Архиви и общество*⁶.

Някои автори, представители на съвременната рускоезична архивна школа, с основание предлагат да се възприеме термина *Архивология* със значение на *Наука за архивите* или *Обща архивна теория* (Евг. Старостин, Т. Хорхордина и др.)⁷. Основанията им са, че всеки термин трябва да съответства на развитието и постиженията на дадена наука, поради което през различните етапи се налага определенията да се актуализират. Архивната терминология също се променя, за да е в синхрон с еволюцията на изучавания обект (документи и архиви), както и с постиженията на теоретичната архивистика.

Считаме, че под влияние именно на засилващата се универсализация в архивно-информационния сектор, бъдещето е на термина *Архивология*. Употребата му не изисква допълнителни уточнения, за разлика от термините *Архивистика* и *Архивознание*. Въпреки че подобни предложения винаги имат своите опоненти, които са привърженици на статуквото, често неправилно отъждествявано с традициите. Ето защо по аналогия с термините *Културология*, *Етнология*, *Музеология*, *Археология* българската архивна общност би могла да се ориентира към по-коректния на сегашния етап термин *Архивология*.

Специалност Архивистика и документалистика в СУ като национален образователен модел

Универсализацията в сферата на архивното образование се отразява не само на учебното съдържание, но и на учебния процес. В чуждестранните програми за обучение на архивисти традиционно се включват исторически и профилирани дисциплини, свързани с интегралния

характер на архивното познание от гледна точка появата и еволюцията на документите и архивите в контекста на общоисторическия процес. За целта в учебния план на специалност *Архивистика и документалистика* в СУ е осигурен необходимия баланс между историческия и архивния блок учебни дисциплини, а във всеки от тях – баланс между задължителните (профилирани и общообразователни), избираеми и факултативни дисциплини. Този подход беше оценен по достойнство при досегашните три успешни акредитации на специалност *Архивистика и документалистика* в Исторически факултет на Софийски университет „Св. Климент Охридски“. Ето защо понастоящем специалността провежда обучение и в трите степени, предвидени в *Закона на висшето ни образование*. Не е случайно, че през 2009 г. същата е включена в *Списъка на регулираните професии в Р. България*.

Предлаганото професионално архивно образование в СУ от 1952 г. досега традиционно си взаимодейства с историческото образование. Ето защо и студентите от специалност *Архивистика и документалистика* от самото начало (2002/2003), при желание от тяхна страна, могат да придобият *учителска правоспособност по история*, която им осигурява допълнителни възможности за професионална и социална реализация. Изборът и хорариумът на историческите дисциплини при обучението на бъдещите архивисти в СУ е регламентиран и се определя с оглед изискванията за придобиване на *учителска правоспособност* у нас.

От друга страна, в специалност *История* в СУ бъдещите историци изучават само един общообразователен курс *Архивистика (2+2)*, но не и избираеми архивни дисциплини, осигуряващи системна подготовка за издирване и ефективно използване на архивните ресурси в мрежовото общество във връзка с проучванията по история. В резултат неоправдано се пренебрегва потенциалът на специалност *Архивистика и документалистика* за целите на обучението по история във факултета.

Визираното взаимодействие обаче е традиционно за известните чуждестранни висши архивни училища, сред които *Школата на хартите (Ecole des Chartes)*, *РГГУ* и други, които освен архивисти-историци, подготвят и историци-изследователи. За целта в техния блок исторически дисциплини се акцентира върху: *история на световните цивилизации, национална история, история на философията, сравнителна история на световните религии, история на държавата и правото, история на институциите, история на културата, историческа антропология, социология, логика, теоретично изворознание, стари езици и др.*

Специалност *Архивистика и документалистика* вече доказва своето място именно в структурата на Историческия факултет при условие обаче, че архивният блок учебни дисциплини своевременно се адаптира към иновациите в архивно-информационен сектор. За целта през последните години на няколко пъти бяха направени промени в учебния план, но предимно по субективни критерии. Направената констатация не оспорва по принцип необходимостта от промени, като средство за неговото усъвършенстване. Добър пример в тази насока беше въвеждането на спомената фундаментална дисциплина *Основи на документалистиката*, а също и на отделна дисциплина за международните архивни стандарти, свързани с т. нар. *жизнен цикъл на документа*, както и със спецификата на архивната систематика и типологията на архивното описание, и др.

Относно профилираните дисциплини в архивния блок на специалност *Архивистика и документалистика* засега проблем е осигуряването на необходимите преподаватели, повечето от които са хонорувани, но са уникални специалисти в дадената област. Това обстоятелство все още налага да се отлага подготовката на архивисти с различни профили, извън традиционния за ИФ профил *архивист-историк*. А частният и държавният публичен сектор проявяват засилен интерес към архивисти-администратори, които трябва да се справят с предизвикателствата на електронното управление, е-документи и електронните архиви.

Трябва да се отбележи, че посоченият профил *архивист-историк* също предполага обучение по съвременни информационни технологии, съобразени с извършващата се дигитализация на информационните ресурси на историческите архиви, музеи и библиотеки. Унификацията на професионалното университетско образование по архивистика, както и на самата професия *архивист*, е функция на съвременната технологична парадигма и информационната инфраструктура. Ето защо е необходимо да се подготвят и предложат магистърски програми за обучение и квалификация на архивисти с нови профили, които отговарят на очакванията на работодателите не само у нас, но и в държавите членки на ЕС.

За целта се насочихме към разработването на учебен модел за електронен архив, който липсва като специализиран модул в използваните софтуерни програми за деловодство и архивиране във връзка с електронното управление. След няколко години упоритата работа въпросният учебен модел за първи път се презентира по повод *Юбилейната X конференция на специалност Архивистика и документалистика* в СУ. Надяваме се, че предлаганият модел ще направи възможно обучението

на архивисти с универсален профил за специфичните потребности на мрежовото общество.

За обучението по архивистика допринасят също професионалните мрежи и сайтове, като съвременен онлайн достъпен образователен ресурс. Запазената марка на специалност *Архивистика и документалистика* обаче е профилираната *Електронна библиотека по архивистика и документалистика*, въпреки че и тя, образно казано, също е дело на ентузиастите, вдъхновени от каузата *Българска университетска архивистика*. Да се работи обаче повече от 10 години, но без каквато и да е институционална подкрепа, изисква много усилия от страна на създателите на библиотеката. Ние обаче не се обезсърчихме, мотивирани от интереса на хилядите си читатели от цял свят. Те високо оценяват идеята и усилията ни за създаването на тази първа по рода си профилирана Електронна библиотека по архивистика, което е достатъчно признание в случая.

Независимо от посочените затруднения, успешната реализация на дипломираните архивисти в специалността в СУ и интересът на работодателите дават основание да говорим с оптимизъм за нейното бъдеще като национален образователен модел, който е съизмерим с чуждестранните образователни модели. Още повече, че изненадващото предложение от страна на Министерството на образованието и науката (МОН) в навечерието на 2016 г. с административна *процедура* да бъде заличена професията *архивист* от *Списъка на регулираните професии в Р. България* всъщност се провали⁸. В резултат образователният ценз по архивистика, придобит в акредитираната специалност *Архивистика и документалистика* в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, запазва значението си на пазара на труда в архивното пространство на ЕС, но е крайно време да се защити статута на професията *архивист* и в българския архивен закон. В противен случай въпросните дипломи ще се признават в редица европейски държави при кандидатстване за позицията *архивист*, но не и у нас, което е парадокс, защото държавата ни, както е известно, е член на ЕС от 2007 г.

Българските архиви и мрежовото общество

След 1989 г. предприетата комплексна архивна реформа у нас на наследения от предходния тоталитарен период централизиран архивен модел по съветски образец съвпадна със започналата мащабна цифровизация на информационните ресурси на архивите, библиотеките и музеи-

те в рамките на стратегическия план *Европеана (Europeana)*, както и с появата на електронните документи и архиви, свързани с електронното управление. Ще припомним, че целта на *Европеана (2011–2015)* е създаването на *Единна цифрова библиотека за дигиталното съдържание на културното и историческото наследство, съхранявано в националните архиви, библиотеки и музеи на държавите членки на ЕС*.

Съответно през периода 15 януари 2009 г. – 15 януари 2012 г. уеб-сайтът *APEnet (Archives Portal Europe network) – Архивен европейски портал мрежа* <<http://www.apenet.eu/>>, представи резултатите от предприетата дигитализация от 17 европейски национални архива по линия на сътрудничеството им с *Европеана*. *APEnet* е първата версия на *Интернет-портал за архивни документи в Европа* или т.нар. *Архивен агрегатор на Европеана*.

Продължение на работата по *APEnet* е проектът *APEx (Archives Portal Europe network of excellence) (Европейски архивен портал мрежа за върхови постижения)* – <<http://www.apex-project.eu/>>, който стартира на 1 март 2012 г. и продължава до 1 март 2015 г. Основната му цел е да доразвие инфраструктурата на *Европейския архивен портал (Archives Portal Europe)*, като в него вече участват 28 страни, между които е и България чрез Държавна агенция „Архиви“ (ДАА).

От септември 2015 г. *Европейският архивен портал* вече се поддържа и разработва, респ. се администрира, от *Фондацията на портала на европейските архиви*, която е финансово независима институция, подкрепяна от националните архиви на държавите участнички. Освен това споменатата фондация разработва и необходимите европейски стандарти по международна схема във връзка със създаването на обща дигитална инфраструктура на културното богатство на Европа. За целта всеки от вече 30-те партньора трябва конвертира данните си в общ формат, за да се създаде *PDF/XPS* документ за изпращане, за да могат тези данни да бъдат интегрирани в посочения портал и евентуално да се използват за извличане на знания от въпросните данни в базата, а не само на данни чрез заявки към нея, както се процедира досега.

В резултат от предприетото структурно преобразуване на архивната информация в ЕС достъпът до отделните национални архиви и техните ресурси се осигурява чрез *Европейския архивен портал (Archives Portal Europe)* – <<http://www.archivesportaleurope.net/>>. Освен това, отделните държави в ЕС имат уеб-базирани архивни сайтове с достъп до хранилищата си. Държавна агенция „Архиви“ (ДАА) също поддържа

подобен сайт, чрез който се предоставят различни е-услуги на гражданите, като тенденцията е разширяването им с течение на времето.

Повечето държави членки на ЕС разполагат с *Национален регистър* на документалните комплекси, концентрирани в съответните исторически архиви. Във връзка с управлението на Националния архивен фонд у нас в Методическия кодекс (МК, 2013) е отбелязано, че: *Документите от НАФ се водят на централизиран отчет в Регистър на НАФ, който включва информация за състава и съдържанието на архивните документи, техния собственик, мястото на съхранението им, достъпа до тях и вида на носителя им*⁹.

Създаването на Регистъра на НАФ, като централизирана база данни, публична и достъпна чрез интернет страницата на ДАА, предполага уеднаквяване на описателните данни с библиотеките и музеите, които използват различни формати за регистрация и описание на архивните си документи в съответните библиотечни и музейни фондове. Именно необходимите съгласувателни процедури в тази насока и липсата на синхрон между ЗНАФ и законите на споменатите институции затрудняват работата по попълването на Регистъра на НАФ. Поради съществуващите различия засега е невъзможно да бъдат уточнени параметрите и състава на НАФ с оглед архивните ресурси, съхранявани извън системата на държавните архиви. Ето защо в публикуваните годишни отчети на ДАА се актуализират всъщност само данните за постъпленията и наличността на архивните фондове, колекции и отделни документи в държавните архиви, но не за НАФ като цяло.

Трябва да се отбележи, че при извършващата се дигитализация на информационните ресурси на историческите архиви в глобален мащаб отделните национални архивни институции се стремят да съхранят йерархичната систематизация и описание по архивни фондове, архивни единици и документи. Що се отнася до действащата нормативно-методическа уредба в българския архивно-информационен сектор, тя понастоящем осигурява комплектуването на архивите с документи на хартиен носител, без да се допуска смесване на документи в даден фонд от различни фондообразуватели. Освен това, същата регламентира и гарантира систематизацията на документите в архивния фонд, като част от организацията на работата с тях и решение на административния орган/*фондообразувател*. В тази връзка и методическите изисквания относно основните архивни процеси и дейности включват задължителни описателни елементи, респ. описателни данни, които се съдържат и в утвърдените международни стандарти за архивно описание. Трябва да

се отбележи, че всеки друг подход би създал като краен продукт *електронни документални издания* или *тематични документални модули/платформи*, обозначаваани най-често като *електронен архив* в различните институционални сайтове. Посоченият вариант масово се използва и у нас във връзка с различни проекти в областта на хуманитаристиката. Въпросните проекти обаче са насочени към издирване, проучване, дигитализация и въвеждане в научно обращение само на определени документални свидетелства, книги, музейни експонати и други в рамките на формулираните теми, научни цели и задачи на дадения проект. Ето защо този вид дигитализация не е еквивалент на цялостната дигитализация на информационните ресурси на съвременните исторически архиви, за разлика от целите и мащабите на посочения стратегически план *Европеана*.

В ЕС модернизацията на архивно-информационния сектор е обвързана също със стратегиите и политиките, свързани с електронното управление, е-документи и бази данни. В държавите, в които има утвърдена национална стратегия и се провежда системна политика в тази насока, *е-правителство* предоставя по електронен път качествени, икономически ефективни и леснодостъпни административни услуги на гражданите и бизнеса. По този начин се осигуряват съвременни технологични възможности за пряко участие на гражданите в държавното управление, като условие за прозрачно и ефективно функциониране на държавната и общинската администрация, съгласно регулациите в Европейския съюз, както и за защита на съответните интереси.

Що се отнася до националните архиви, те също трябва да участват в електронните системи, които създават и съхраняват е-документи, с цел да се гарантира тяхната автентичност, надеждност и използваемост. В тази връзка още през 2001 г. в спецификацията/стандарта *MoReq (Model Requirements)* се описват и систематизират общите изисквания към управлението на е-документи (*Management of Electronic Record*), с помощта на автоматизирани системи за управление на тези документи. През 2008 г. е публикуван усъвършенстваният вариант *MoReq 2: Model Requirements for the Management of Electronic Record*, а през 2011 г. – *MoReq 2010 (Model Requirements for Records Systems)*¹⁰.

Въз основа на посочените верианти на международния стандарт *MoReq* се осигурява създаването на ефективни системи за управление на всички национални информационно-документационни ресурси с оглед реализирането на стратегическите и оперативни цели на управлението във всяка организация, а също и в държавния апарат като цяло.

Разграничавайки основните модели/системи за управление на документите - автоматизирани информационни системи и системи за електронен документооборот, **MoReq** обхваща управлението на съвременните документи (*електронни и неелектронни*) във всички етапи на техния *жизнен цикъл*, а именно: *документосъставяне, регистрация, систематизация, документооборот, учрежденско съхранение, унищожаване или предаване в исторически архив*. В електронна среда обаче системите за електронен документооборот осигуряват не само съхранението на съответната информация, но също целостта и автентичността на *е-документи*, от които дейности зависи и архивната им функция впоследствие.

Националните архиви на държавите членки на ЕС по принцип се съобразяват с общностните и международни стратегии, регулационни принципи, технически и професионални стандарти във връзка с организацията и управление на документите в публичния сектор, в това число и *е-документи*. Както е известно, *ISO стандартите* определят документите от категорията обществена информация, като информация, създадена получена и съхранявана от организации или частни лица в качеството на доказателство при потвърждаване на правовите задължения или управленска дейност¹¹. Самото управление на документите е обособена област, отговаряща за ефективния и системен контрол по създаването, получаването, съхраняването, използването и определяне съдбата на документите, а също и на информацията за всяка делова дейност във вид на документи, независимо от формата им.

Трябва да се отбележи, че решаването на проблемите, свързани с документалния и архивен мениджмънт на визираните *е-документи* зависи в значителна степен от постигнатите резултатите във връзка с извършващата се дигитализация на аналоговите документационно-информационни ресурси, съхранявани в историческите архиви. Тези резултати са индикация за технологичния и експертен потенциал на всяка национална архивна система доколко тя би могла да осигури на практика и дългосрочното съхранение и ефективно използване на електронните документи в качеството им на исторически извори.

В *Свитък VI* на посочения Методически кодекс на държавните архиви, който е посветен на съвременните *е-документи*, се посочват действащите нормативи във връзка с този вид документи, както и определенията на съответните термини¹². Не се споменават обаче вариантите на спецификацията/стандарта **MoReq** (2001), **MoReq2** (2008) и **MoReq** (2011), което е необяснимо с оглед стратегическото им значение за ефективното

управление на автоматизираните системи за деловодство. Те би трябвало да са интегрирани в системите за управление и управленските процеси.

Освен това липсват конкретни изисквания/правила за работа във връзка с *жизнения цикъл* на е-документи, включително и тяхното архивиране. Тези изисквания следва да бъдат съгласувани и със *Закона за НАФ*, както и с останалите законови и подзаконови актове във връзка с е-документи, за да станат те задължителни за всички фондообразователи на държавните архиви.

По-конкретно, в *Свитък VI* се отбелязва, че във връзка с *приемането и съхраняването* от страна на държавните архиви на е-документи от НАФ е необходимо да се изгради *Специализирана информационна система на държавните архиви (СИС)*, която е определена, като: ... *Компютърна програма или набор от програми, предназначени за регистриране, управление и съхраняване на е-документи, създадени от ДАА или друга институция/организация*¹³. Въпросната СИС следва да се основава на общите принципи на *Стандарта за референтен модел на Отворена система за архивиране на информацията*, приет от *Международната организация по стандартизация (International Organization for Standardization – ISO)* през 2003 г.¹⁴

В Приложение № 1 и № 2 в разглеждания *Свитък* обаче наименованията на графите и данните, които трябва да се попълват с оглед създаването на спомената СИС, ясно показват, че става въпрос за описание и метаданни на файлови формати на дигитализирани аналогови документи, в това число и получени от други институции. Това предполага, че следва да се инициира разработването на софтуер, съобразен с конкретните архивни потребности и специфики, гарантиращи дългосрочното съхранение и ефективно използване на съвременните е-документи, които представляват интерес за НАФ. Както е известно, държавните архиви все още **не комплектуват** този вид документи. Причината е, че според определения през 2001 г. в тогавашния *Закон за Държавния архивен фонд* (1974–2007) 20-годишен срок за задължително учрежденско съхранение на е-документи системното им комплектуване от държавните архиви с цел осигуряване на дългосрочното им съхранение се предвижда да започне през 2021 г.

* * *

Следователно развитието на българския архивно-информационен сектор понастоящем се определя, както отбелязахме, от общоприетите

стратегии, политики, приоритети и информационни стандарти, както и от извършващата се комплексна архивна реформа след 1989 г.

От друга страна, българската архивна реформа също има своята философия, мащаби, цели и конкретни задачи. На този етап обаче е необходимо да се прецени постигнатото от 1989 г. досега, както и все още нерешените проблеми в архивно-информационния сектор като цяло. Със сигурност, към постиженията на тази реформа можем да причислим откриването на специалност *Архивистика и документалистика* в СУ през академичната 2002/2003 г. и нейното утвърждаване като национален образователен модел.

Бележки

¹ В. Михаил, Ал. Милев. Латинско – български речник. Четвърто стереотипно издание. Изд. *Наука и изкуство*. С., 1990, с. 725.

² Пак там, с. 747.

³ Нейкова, А. Архивология (Обща теория за архивите – идеи и теории. В: Университетски четения по архивистика. Т. III, Ч. I. Философия на архивното познание и постижения на Българската университетска архивистика. С., 2014, с. 12–32.

⁴ Дуйчев, Ив. Лекции по архивистика. УИ „Св. Климент Охридски“. С., 1993, с. 328–333 – <<http://electronic-library.org/articlars/Article%200233.html>>.

⁵ Casanova, E. Archivistica. Siena. 1928; 1953.

⁶ Нейкова, А. Архиви и общество. С.. Софи -Р, С., 2007, 296 с. – <<http://electronic-library.org/articlars/Article%200233.html>>.

⁷ Хорхордина, Т. Архивоведение на стыке веков. Труды Историко-архивного института. Т. 35. Архивистика на рубеже веков (XX–XXI). Электронная версия. М., 2004, с. 1–15.

⁸ Нейкова, А. На кого пречи професията архивист в България? – <<http://electronic-library.org/articlars/Article%200233.html>>.

⁹ Методически кодекс. Свитък I. Управление и организация на Националния архивен фонд и архивната мрежа. Второ преработено и допълнено издание. Държавна агенция „Архиви“. С., 2013, с. 59.

¹⁰ Аврамов, Ив. MoReq като стандарт. – В: Българската университетска архивистика – теоретично равнище, учебно съдържание и професионални профили. Университетски четения по архивистика. Т. III, Ч. II, С., 2015, с. 118–124.

¹¹ ISO 15489-1: 2001; БДС 15489 – 1:2008 (Информация и документация – Документален и архивен мениджмънт).

¹² Методически кодекс. Свитък VI. Електронни документи. Второ преработено и допълнено издание. Държавна агенция „Архиви“. С., 2013, с. 9–10; с. 11–13.

¹³ Пак там, с. 33.

¹⁴ ISO 14721: 2003 Reference model for Open Archival Information System (OAIS).

ЗА СЪСТОЯНИЕТО НА АРХИВНАТА СИСТЕМА В БЪЛГАРИЯ И ЗА ПЕРСПЕКТИВИТЕ ЗА РАЗВИТИЕТО ѝ В ПЕРИОДА 2016–2020 г.

доц. д-р Михаил Груев, председател на ДА „Архиви“

Законът за Националния архивен фонд (ЗНАФ), приет през 2007 г., конституира Държавна агенция „Архиви“ (ДАА) като единствен специализиран държавен орган към Министерския съвет, отговорен за опазване на документалната историческа памет на нацията. Съгласно разпоредбите му, агенцията осъществява държавната политика по управлението на документите с историческо значение от момента на създаването им, тяхното комплектуване в държавните архиви, съхранението, опазването и осигуряването на широк обществен достъп до тях като част от културното наследство на нацията.

В ДАА се съхранява най-богатият по състав и съдържание документален масив в страната. Фондовата наличност в държавните архиви – структурни звена на агенцията, към 31.12.2015 г. е: 65 185 архивни фонда, 37 525 спомени и 27 775 частични постъпления с общо 81 600, 64 линейни метра (л. м.). Освен тях приетите документи от бившите архиви на комунистическата партия възлизат на 25 237 фонда с 9 860, 29 л. м.¹ От архивните фондове 59 279 са от учреденски произход и 5 485 – от личен. Към началото на 2016 г. необработени са 55 учреденски и 366 лични фонда.

ДАА осъществява общото ръководство и контрол на организацията на работата с документи в 8 949 действащи фондообразователи с цел опазване на исторически ценните документи и предаването им в държавните архиви за попълването на Националния архивен фонд (НАФ), осигурява публичен достъп и използване на съхраняваните архивни до-

кументи чрез поддържането в областните центрове и столицата на общо 32 читални и предоставянето на 13 вида административни услуги. Същевременно, агенцията осъществява популяризирането на документалното наследство и си сътрудничи с архивни и сродни институции и организации в страната и чужбина.

Целта на представената разработка е да маркира основните стратегически и оперативни цели на Държавна агенция „Архиви“ в периода до 2020 г., рамкирани от усилията ѝ за развитие като съвременна ефективна институция за опазване на документалното наследство на нацията, в услуга на обществото и в полза на гражданите. Тя няма претенцията да изчерпи всички аспекти на дейността на държавните архиви, повечето от които рутинни и традиционни за нея, а само онези от тях, които развиващото се в световен мащаб информационно общество императивно налага пред нас. Същата се основава в значителна степен на *Стратегията на ДА „Архиви“* за развитие в периода 2016–2020 г.² В тази връзка авторът счита, че и в по-дългосрочен период основна стратегическа цел пред ДАА ще остане разширяване на използването на информационните и комуникационните технологии при прилагането на утвърдени съвременни национални и международни стандарти, изисквания и добри практики в основните си области на дейност.

В областта на законодателството

През последните години е налице непрекъснат процес на синхронизиране на българското архивно законодателство с европейското и прилагане на добрите практики в работата на специализираната администрация на ДАА. И до този момент агенцията участва на междуетапно ниво в разработване на закони, наредби и др. нормативни и подзаконови актове, свързани с организацията на работата с документите и тяхното съхранение. Нерядко обаче липсата на добра координация и предварително съгласуване продължават да съпътстват дейността на съответните държавни органи и администрации, вследствие на което се приемат актове, свързани с организацията на работата с документите и сроковете им за съхранение, влизащи в противоречия със специализираната архивна нормативната база (ЗНАФ, наредби и др.). Същевременно липсват ефективни механизми за въздействие при реално възникнали ситуации на разминаване в прилагането на специалните закони на различните администрации.

С цел преодоляване на тези слабости, както и с оглед засилване на контрола върху институциите при съхранението и предаването на документите в системата на държавните архиви, агенцията инициира промени в Закона за националния архивен фонд, които ще наложат на следващ етап изменения и в съпътстващата го нормативна уредба. Предварителният проект на ЗИД на ЗНАФ, разработен от експертите на агенцията, беше представен през 2016 г. на членовете на Националния архивен съвет, архивната колегия, университетската архивистика и всички заинтересовани лица за обсъждане. Немалка част от направените там предложения бяха включени в окончателния проект. Най-важното е, че беше постигнат относителен консенсус в архивната колегия по базисните параметри на предлаганите изменения. Основните допълнения към законовия текст в този проект са свързани с работата с фондообразователите в предархивното поле. Тук са конкретизирани и детайлизирани групите фондообразователи и техните задължения. Въведено е изискването към институциите, ползващи се от държавна субсидия, за предаване на документите си, подлежащи на постоянно съхранение, в системата на държавните архиви. Другата промяна е свързана с прецизирането на текстовете, посветени на обекта на дейност и функциите на архивите. Третата сфера на промени е свързана с функционирането на *Регистъра на Националния архивен фонд (НЕРА)* и улесняването на режима на регистрация на частните архиви. Тези промени в значителна степен са продиктувани от досегашната практика. В приложението на закона до този момент не е предвиден инструмент, с който агенцията да въздейства върху подлежащите на регистрация колекции, за да бъдат приведени в известност и за да има поглед върху застрашените документи, намиращи се на постоянно съхранение извън системата на държавните архиви. Последната сфера на изменение на закона включва обособяването на нова отделна глава «Контрол» в него, свързана и с административно-наказателните разпоредби. Нейното създаване отново е мотивирано от практиката до този момент, при която именно липсата на ефективен контрол и размития характер на административно-наказателните разпоредби, отнасящи се до учреждения и лица, неизпълняващи предписанията на закона, беше причина за разпиляването и безвъзвратното унищожаване на немалко документални масиви. Конкретизирането на случаите, при които се налагат такива наказания, както и завишаването на размера на предвижданите глоби, са само част от промените в тази част на ЗНАФ.

***Заб.** Понастоящем ДАА е готова с проекта за законопроект и единствено оставката на правителството в края на 2016 г. и започналата парламентарна криза попречиха на внасянето му за съгласувателна процедура в Министерския съвет и за включването му в законодателната програма на Народното събрание.*

В областта на електронното архивиране

Като цяло измененията в Закона за Националния архивен фонд са свързани с неговото модернизиране и адаптиране към съвременния етап в развитието на архивното дело по света, с прилагането на дигиталните технологии и със все по-настойчивата необходимост от осигуряване на постоянно съхранение на електроннородените документи. Проблемът с електронното архивиране стои пред всички архивни системи по света и в бъдеще ще се превръща в централен за повечето от тях поради постепенното цялостно преминаване на документооборота в държавните институции в електронен вид. Той стои и пред българската държавна администрация и пред ДАА в частност.

Внедряването и развитието на електронното управление е сред основните приоритети на държавно ниво като средство за всеобхватно повишаване на ефективността на процесите в администрацията и за облекчаване на взаимодействието между служителите, гражданите и бизнеса чрез използване на електронни услуги. С увеличаващия се брой електронни документи, като се има предвид планираното поетапно преминаване от хартиен към електронен документооборот, изискващо опериране единствено с документи в цифров вид в администрациите, от съществено значение са дейностите за тяхното организиране и дългосрочно съхранение в държавните и общинските институции, както и за предаването им за постоянно запазване в държавните архиви. Електронното управление в областта на електронния архив и електронното архивиране на документи включва дългосрочна визия и политика за неговото организиране в държавните и общинските институции, както и за предаване на ценните електронни документи в държавните архиви за постоянно съхранение и използване. Гарантирането на устойчивост на резултатите от провежданата политика следва да се осъществи чрез подпомагане на държавните и общинските институции с методическа помощ и обучения по процесите на електронно архивиране на документи. Разработването

и внедряването на система за такова ще ограничи опасността от загуба на ценни електронни документи, което би имало непредвидими последици както за управлението, така и за отделните граждани, както и ще предотврати опасността от нарушаване на автентичността им. Това е съществена част от електронното управление и задължително условие за комплектуването, съхранението и осигуряването на достъп до ценните електронни документи, създадени от държавните и общинските институции. Дейността, съгласно приетата от МС на 23.03.2016 г. актуализирана *Пътна карта за изпълнение на Стратегията за развитие на електронното управление в България за периода 2016–2020 г.*, следва да се извърши от администрацията на Министерския съвет и ДАА чрез проектно финансиране, като директни бенефициенти по *Оперативна програма „Добро управление“*³.

От страна на агенцията още в края на 2015 г. беше създадена вътрешна *Инструкция за съхранение и използване на дигитални копия на документи, регистрирани в регистъра на Националния архивен фонд, чиито оригинали не се съхраняват в държавните архиви*⁴. Действително, тази инструкция има съвсем частно поле на приложение за особено ценни и застрашени от безвъзвратно унищожение документи, чиито хартиени оригинали се намират в риск, но въпреки това тя представлява първа нормативна стъпка в полето на електронното архивиране. Създадената през 2016 г. Държавна агенция „Електронно управление“ е другата партньорска институция, с която предстои подготвянето на съответната нормативна база, която да задължи цялата държавна администрация да архивира електронно по съответните европейски стандарти, гарантиращи дългосрочно съхранение и непроменимост на информацията, създадена в дигитален вид.

Разширяване прилагането на информационните технологии

Разширяването на приложението на съвременните информационни технологии в различните области на дейност на ДАА е от първостепенно значение за изпълнение на основните функции на агенцията за комплектуване, съхранение, опазване и предоставяне за използване на архивните документи и осигуряването на качествени услуги на нивото на съвременните изисквания за бързина и качество. Предвижда се това да обхване основните области на дейност на агенцията.

Попълването и усъвършенстването на централизираните бази на внедрените през 2012 г. *Информационна система на държавните архиви (ИСДА)* и *(НЕРА)* с качествени архивни описания и дигитални копия на архивни документи рязко ще подобри и облекчи достъпа на всички потребители до архивните документи като предостави директен онлайн достъп до цялата база с архивни описания и дигитални копия чрез функционалностите на системата и осигуряване на пълноценно търсене в единната база на *ИСДА*. Тази дейност беше изведена като абсолютен стратегически приоритет. Същевременно разширеният достъп до по-пълна и качествена база с архивни описания и дигитални копия ще подобри и опазването на архивните документи като намали използването на оригиналите. Тя значително ще подпомогне и процесите на комплектуване на документи.

Надграждането на *ИСДА* с функционалности за управление на движението и съхранението на архивни документи и с модул за електронни услуги и онлайн заплащане, осъществено през последните две години, затвори целия цикъл на автоматизирано управление на архивните документи от приемането им в държавните архиви до съхранението и предоставянето им за използване.

По мое мнение, това ще подобри опазването на документите и обслужването на потребителите на архивна информация. Автоматизираното управление чрез единен софтуер на основните дейности и процеси, като изготвяне и усъвършенстване на справочния апарат, дигитализация, движение и съхранение и опазване на документите и предоставяне на услуги, е и предпоставка за по-високо качество на данните, благодарение на внедрените функционалности за контрол и проверка на качеството. Всичко това изисква значителни средства за разширяване на хардуерните и софтуерните ресурси на ДАА за осигуряване на безпрепятствена и бърза работа по изготвяне и въвеждане на данни, управление на процесите и гарантиране сигурността на въведените данни.

Общо въведените от м. септември 2012 г. до 08.04.2016 г. в *ИСДА* архивни единици са 3 757 955, в т. ч. и набрани от външни лица 1 120 727 а. е. За попълване на системата остават 1 921 769 а. е., а за импортиране в системата след преглед от експерти на държавните архиви – 117 073 а. е.⁵

През 2015 г. започна активното въвеждане на данни в *Регистъра на НАФ (НЕРА)*, като централизирана база данни с информация за съществуващите ценни документи в страната и извън нея, с цел подпомагане

опазването и съхраняването им, както и разширяване възможностите за тяхното използване. *Регистърът* е публичен, до него има свободен достъп през административната интернет страница на ДАА. В изпълнение на разпоредбите на *Наредбата за условията и реда за водене на Регистъра на НАФ*, всички държавни архиви в структурата на агенцията са направили вписвания, с въведени кратки характеристики на съхраняваните архивни документи, хронологичния им обхват, обем и носител, издадени справочници и публикации. Въведени са и утвърдените досега особено ценни и уникални документи. Заявления за вписване в *Регистъра* са подали и държавни архиви извън структурата на ДАА.

През 2016 г. продължава попълването на централизираната база на *Дигиталния архив на ДАА* с дигитални обекти и техните метаданни. Всички процеси по неговото попълване се извършват и управляват изцяло чрез функционалностите на ИСДА, като изготвените дигитални обекти и техните описания автоматично стават част от базата на системата. С това се осигурява по-голяма сигурност на данните, по-висока ефективност на работата на служителите на ДАА, стриктно спазване на методиката за дигитализация, по-пълна база на системата и значително подобрен директен достъп на потребителите на архивна информация до качествени дигитални копия на архивни документи и техните описания. Към 11.04.2016 г. базата на дигиталния архив в ИСДА включва общо 55 772 дигитални обекта (дигитализирани архивни документи) със 183 355 файла (дигитализирани страници от документи) с общ обем приблизително 10 Терабайта (ТБ)⁶.

Все още извън *ИСДА* на външни дискове се съхранява значителен обем от дигитални обекти, изготвени преди стартирането на дигитализацията директно чрез системата през 2014 г. – приблизително 11 ТБ. Тези обекти са трудно използвани и не могат да участват в общото търсене по базата на *ИСДА*. Освен това съществува риск от тяхната загуба поради несигурността на физическите им носители. По тези причини продължава интензивното въвеждане в ИСДА на такива дигитални обекти и техните метаданни⁷. И тук обаче по финансови причини целият процес на дигитализация е забавен. Това се дължи, от една страна, на изчерпването на свободното сървърно пространство и необходимостта от закупуване на нови и нови обеми памет, но при липсата на гаранции относно информацията в *Държавния хибриден облак*. От друга страна, самото дигитализиране в отделите в страната (местните държавни архиви) се извършва с вече амортизирани и често

повреждащи се полеви скенери, които не са предназначени за такива обеми. Третият съществен проблем в тази сфера се дължи на непълната оптична свързаност на архивната система в страната с държавния интернет. Макар през 2016 г. още два архива – в Хасково и Ловеч – да бяха прикачени към оптичната мрежа, все още има 11 други териториални поделения, чиято интернет-връзка се осъществява от местни доставчици. Това естествено забавя прикачването и транспортирането на изображенията за контрол на качеството, както и последващи корекции, в случаите, в които се налага това. Ясно е, че целият този проблем създава още една допълнителна спънка пред процеса на дигитализация на архивното наследство. Ясно е, също така, че необходимият количествен скок в темповете на дигитализация през следващите години ще продължи да се намира в пряка зависимост от финансовия ресурс, който агенцията, респективно българската държава, ще бъде в състояние да задели.

Благодарение на наличието на достатъчен обем от дигитални обекти с необходимото качество и техните описания в *ИСДА* и на специално разработената функционалност към системата за експорт на данни в *XML* формат по най-разпространения международен стандарт за архивно описание *Encoded Archival Description (EAD)*, беше възможно ДАА да публикува значително по обем съдържание в *Портала на европейските архиви APEX*. Порталът осигурява единен достъп до масиви с дигитални копия на архивни документи и архивни справочници на европейски държави, както и информация за архивните институции в тях. До края на 2016 г., чрез специализираната функционалност към *ИСДА*, в портала са публикувани 90 875 броя архивни описания от всички нива на описание, 12 492 броя дигитални обекти и над 74 000 броя файлове с дигитални образи в съответствие с използвания от *Портала* международен стандарт *EAD*. Освен това са въведени и детайлни описания на всички държавни архиви – структурни звена на ДАА⁸.

Бъдещето на *Портала на европейските архиви*, както и неговото финансиране, се поема от създадената за тази цел фондация – *АПЕФ*. Членовете на фондацията ще бъдат ангажирани с функционирането на *Портала*, обогатяването на информацията в него и привличането на нови европейски архиви. ДАА, като страна по проекта *APEX*, подписа споразумение за прехвърлянето на авторските права и резултатите от проекта към споменатата фондация *АПЕФ* и вече е предприела стъпки по включването ѝ като пълноправен член на фондацията.

Обогатяване на Националния архивен фонд и разширяване на източниците за комплектуване на архивните документи

Отчетите за дейността на ДАА през последните години отбелязват тенденция към слабо намаление на общия брой на фондообразувателите или към задържане в статично състояние на числеността им. Действително, голямото свиване на броя им поради приватизацията и ликвидацията на значителна част от предприятията през 90-те години на XX в. и самото начало на XXI в. вече е зад гърба ни, но проблемът продължава да бъде открит. В отделните архиви се появяват и някои нови фондообразуватели, други се закриват. Затова все по-значима задача става привличането на нови такива чрез осигуряване на постъпления от политически партии, обществени и религиозни организации, юридически лица с нестопанска цел и търговски дружества, частни образователни структури, фондации, търговски дружества, както и на потенциални фондообразуватели от личен произход. Особено място в обогатяването на НАФ заемат постъпленията от чуждестранни архиви.

Основна дейност, извършвана от държавните архиви, от която зависи формирането на НАФ, е работата с фондообразувателите чрез осъществяване на научно-методическо ръководство и контрол по спазване изискванията на ЗНАФ, организацията на работата с документите, тяхното съхранение и опазване в държавните и общинските институции и комплектуването им. Целта на държавните архиви е да засилват контрола във фондообразувателите чрез предоставяне на методическа помощ и извършване на проверки, въпреки намалените финансови средства за тази основна дейност през последните години. Както вече беше споменато, това е заложено като акцент в проекта на ЗИД на ЗНАФ. Най-често срещаните предписания, отразени в констативните протоколи на експертите от държавните архиви от направените основни проверки, остават: *изготвяне или актуализиране на заповедта за назначаване на Постоянно действаща експертна комисия (ПДЕК); разработване и внедряване на индивидуална номенклатура на делата; изготвяне на протокол от ежегодна проверка за наличността, условията на съхранение и опазване на документите със срок „Постоянен“ и тези със знак „Експертна комисия“.*

Трябва да се отбележи фактът, че в условията на строги финансови ограничения, прецизиране на разходите и оптимизиране на дейностите,

наложени вследствие на намаления бюджет на агенцията, се затруднява провеждането на контролната дейност на държавните архиви.

Другият проблем отново е свързан с финансирането. Както е известно, през последните десетилетия светът стана все по-комерсиален. Тази тенденция не може да бъде игнорирана и когато се калкулират постъпленията в системата на държавните архиви от дарения. Ясно е, че в бъдеще все по-малко може да се разчита на доброволни дарители, водени от чисто патриотични и хуманни подбуди. Все по-значителна част от постъпленията на уникални и особено ценни документи ще зависи от възможностите на агенцията за *откупки*. Следва да се отчита и факта, че в това поле архивите в страната се намират в условия на остра конкуренция с антиквари, галеристи и колекционери.

Подобряване условията на съхранение и опазване на архивните документите от Националния архивен фонд

Както е известно, правилното съхранение на документите чрез осигуряване на специализирани архивохранилища е едно от най-важните условия за доброто опазване на националното ни архивно наследство. Липсата на необходимата финансова обезпеченост за извършване на ремонти и оборудване на надеждни и модерни архивохранилища значително увеличава риска от увреждане и безвъзвратна загуба на съхраненото документално богатство и води до извършване на скъпо струваща реставрация и консервация на увредените документи. Основна цел тук е осигуряването на финансов ресурс за извършване на ремонти на архивохранилищата, съгласно изискванията на действащите стандарти. В почти всички от областните центрове административните сгради и архивохранилищата са пръснати на 2–3, а понякога и на повече места, така че общият сграден фонд на агенцията възлиза на 61 самостоятелни сгради или части от тях. Общата им разгърната площ е 63 300 кв. м., 70% от които са хранилища. В голямата си част това са помещения в лошо физическо състояние, вторично пригаждани за архивохранилища. Това силно разпокъсване на сградния фонд, както и обстоятелството, че става дума за сгради в лошо физическо състояние, които се нуждаят от сериозни ремонти и поддръжка, силно завишава разходите в перата от бюджета на ДАА „Капиталови разходи“ и „Издръжка“, а при сегашния ѝ бюджет

прави невъзможно нормалното ѝ функциониране. Нещо повече, тази ситуация поставя в риск немалка част от документалното наследство, поради специфичните изисквания за осветеност (до 50 лукса), постоянна температура (18–19 градуса) и влажност (до 55%), които агенцията не е в състояние да осигури.

Тази нерадостна картина на състоянието на архивната система в страната не е нова, тя се е формирала през предходните десетилетия, но през последните години проблемите се задълбочиха. Основната причина е намалението на бюджета на агенцията с 15% през 2015 г. Ръководството на агенцията се опита да компенсира това драстично намаление със съкращения на хора и максимално свиване на разходите за издръжка, както и с прехвърляне на почти цялото перо „Капиталови разходи“ също към издръжка. Макар през 2016 година бюджетът на агенцията да беше увеличен с 300 000 лв. в сравнение с предходната година, разликата само компенсира неплатените задължения, поради което и през 2016 г. то отново беше принудено да прехвърли почти цялото перо «Капиталови разходи» към издръжката на агенцията. Извършените операции на практика лишават много от сградите в страната от необходимите им ремонти и правят състоянието им още по-тежко.

Възможно радикално разрешение на проблема би било целевото отпускане на средства за обзавеждането на мащабно като обем и модерно архивохранилище в сграда, предоставена от Министерството на отбраната на ДА „Архиви“, намираща се в бившия казармен район на 4-ти километър в София. Понастоящем тя се намира в добре охраняван периметър със специален режим на пропускане. В нея спокойно биха могли да се организират архивохранилища на 3 етажа, които, по предварителни преценки, биха могли да съберат около 90 000 л. м. документи. Действително, на този етап, сградата е прекалено голяма за самостоятелните нужди на ДА „Архиви“, но следва да се отбележи, че много от министерствата и централните държавни ведомства също са пълни с хартия, значителна част от която, след експертиза естествено, следва да остане за постоянно запазване. Това би решило проблема със съхранението на документите на държавата през следващите поне две и дори три десетилетия.

От отчетите при контролните проверки за реда и съхранението на документите, които служителите на агенцията правят в министерствата и другите държавни ведомства, става ясно, че немалка част от архивохранилищната площ в тях е заета от документи на оперативните

програми, по които те са бенефициенти. Част от тази документация се съхранява в коридори и санитарни помещения, в нарушение на изискванията за учрежденските архиви. Оборудването на предлаганото за целта ново хранилище ще даде възможност тя да бъде събрана на едно място и съответно – надеждно съхранена до изтичането на законовите срокове. Така в центъра на града ще бъде освободена изключително скъпа свободна площ, която ведомствата биха могли да използват по-рационално. По предварителни количествено-стойностни сметки реализацията на този проект би струвало около 9 240 000 лв. при поетапно, тригодишно изграждане на обекта в периода 2017–2019 г. По този начин бихме могли да оставим на следващото поколение един нерешен общодържавен въпрос по-малко.

Ефективност в популяризирането на НАФ и ДАА

Популяризирането на НАФ е една от основните дейности на ДАА, насочена към формиране на общественото разбиране за значението и функциите на архивите като национална институция – пазител на историческата памет, и предоставяне за използване в общодостъпна форма на архивни документи от обществен интерес. Основните насоки за повишаване ефективността на популяризаторската дейност на ДАА през 2016–2020 г. ще бъдат: *прилагане на съвременните информационни и комуникационни технологии за улесняване на публичния достъп до архивна информация, надграждане и разширяване на формите за представяне дейността на ДАА и НАФ, както и повишаване на информационната стойност и критериите при реализирането на издателски и информационни проекти.* В тази връзка особено много ще се разчита на сайта на агенцията и на обособените в него отделни дигитални колекции.

През 2016 г. беше обновена неговата визия, структура и съдържание. Основната цел бе да се подобри достъпа на потребителите до информация за дейността на Държавна агенция „Архиви“ и за услугите, които предоставя. При обновяването основните акценти бяха свързани с началната страница на ДАА и рубриката *Новини*. Съдържанието на страницата беше частично обновено и преструктурирано в две направления. От една страна, беше търсено отчетливо разграничаване на административната от специфичната справочна архивна информация. От друга – постигане на по-голяма прозрачност на управлението на Националния

архивен фонд в съответствие с изискванията на нормативната уредба, регламентираща работата на администрацията, повторната употреба на информацията, антикорупцията, провеждането на конкурси и обществени поръчки. Открита бе новата рубрика *Дарители и дарения*, която цели да даде публичност на имената на дарителите, както и на най-ценните дарения през съответната година.

Ново развитие получи и предстои да получи и документалната интернет-платформа *Архивите говорят*. В процес на приключване е работата по пълните списъци за загиналите български войници и офицери в Първата световна война. С това завършват и дейностите по започналия през 2012 г. проект *Войните на България*. С тяхното публикуване ще се даде възможност буквално на всеки потребител в България или чужбина да открие свой дядо или прадядо, съгражданин или съселянин, за когото съществува родова памет, че е загинал на фронта, да потърси повече данни за него, както и да узнае къде и кога точно е загинал. След приключването на тази дейност през 2017 г. агенцията ще започне работа по изработването на възможно най-пълнен списък на жертвите на комунистическия режим след 1944 г. От само себе си се разбира, че това ще бъде трудна изследователска задача, най-вече поради липсата на документи и несигурността на значителна част от източниците. По този начин агенцията се опитва да отговори на обществения интерес, както и на очакванията на потребителите – изследователи, учители, краеведи, учени, журналисти и др.

През 2016 г. в рамките на споменатата документална платформа *Архивите говорят* беше създадена и нова тематична страница с наименованието *ArtАрхив.bg*⁹. Чрез нея агенцията предоставя достъп до колекция с дигитализирани изображения на произведения на изобразителното изкуство от български и чужди автори, съхранявани в архивните фондове. Страницата беше подготвена в много кратки срокове и достъпна от 10 октомври 2016 г. – по повод Денят на архивистите и отбелязването на 65 години от създаването на държавните архиви в България. Съдържанието на този сайт ще бъде допълвано всяка година.

Продължава успешното сътрудничеството на ДАА със световната електронна енциклопедия *Уикипедия*. Според направените справки за периода от 1 януари 2016 г. до 31 декември 2016 г. в страницата на *Wikipedia* са качени общо 754 изображения, обхващащи 35 различни теми. От 2012 г. до 2016 г. цифровизираните снимки, качени в мултимедийното хранилище *Общомедия* са над 7300 за илюстриране на 2400 статии на 70 езика, като всеки месец достигат до над 3 млн. читатели в целия

свят. Най-често посещаван е Централен държавен архив, но също така и държавните архиви – Пловдив, Пазарджик и Варна.

Целта на сътрудничеството в тази област е да се популяризира съхраненото в държавните архиви на България. Идеята е цифровизирани-те документи да се използват за илюстриране на статиите в *Уикипедия*, което да ги направи по-интересни, по-лесно разбираеми и най-важното – по-достоверни.

ДАА възнамерява да води целенасочена проактивна политика за подпомагане на образованието и усвояването на учебния материал в началните, средните и висшите учебни заведения и за формиране у подрастващите на отношение към документа като част от националното културно наследство. В тази връзка е и участието на агенцията в проекта *Смарт класна стая* на Джуниър Ачийвмънт – България, и Самсунг – България, като предостави дигитални копия на 73 документи с 454 образа за онагледяване на учебното съдържание по история. Намерението е по-нататък подобни ресурси да бъдат включени и в обучението по български език и литература, а също и по изобразително изкуство.

ДАА ще се включи в системата от инициативи, свързани с *Българското председателство на Съвета на Европейския съюз* през 2018 г., както и ще подпомага съвместно със сродни институции дейностите в рамките на домакинството на Пловдив като *Европейска столица на културата*. В тази насока вече е изготвен план за действие.

Заклучение

Както отбелязахме, целта на този текст беше да очертае основните стратегически насоки за развитие на Държавна агенция „Архиви“ до 2020 г., залегнали в стратегията ѝ за развитие през същия период. Същевременно, идеята е те да бъдат разгледани в контекста на свършеното към края на 2016 г., за да бъдат очертани и някои трайни тенденции и дейности, които по-нататък да получат развитие. Разбира се, поради предмета на изложението, много повече внимание беше отделено на постигнатото и добрите практики в съответните области, отколкото на несвършеното по обективни и субективни причини. А както всички много добре знаем, няма сфера на човешката дейност, още по-малко в областта на държавната администрация, в която нещата да са изрядни и да няма нерешени проблеми. Разбира се, някои от основните бяха открити и в настоящия

текст. Без съмнение, ключовият от тях е финансовият, от който зависи и решаването на редица други проблеми. Факт е, също така, че в съвременния свят, който става все по-материален, състоянието на архивните системи във все по-голяма степен се превръща в критерий за състоянието на съответната държава и за успешното функциониране на нейната администрация. Осъзнаването на тази истина от българското държавно ръководство и от обществото като цяло, както и предприемането на конкретни стъпки към преодоляването на хроничния недостиг на средства в архивната система, ще бъде онзи обрат, който ще гарантира надеждното запазване на документалната памет на нацията за следващите поколения.

Бележки

¹ Към 31.12.2016 г. общата фондова наличност в системата на държавните архиви е 82 663 л. м. Към тях следва да се добавят и посочените линейни метри (9 860, 29 л. м.) от архивите на комунистическата партия – т. нар. „Б – масив“ на архивен жаргон. В отчетите за 2016 г. тези данни са обединени.

² <http://www.archives.government.bg/uploaded_files/STRATEGY_DAA_2016-2020_fin%281%29.pdf>.

³ <<file:///C:/Documents%20and%20Settings/mgruev/My%20Documents/Downloads/16rh245pr.pdf>>.

⁴ *Заповед № 179* на председателя на ДА „Архиви“ от 28.10.2015 г. за утвърждаване на *Инструкция за съхранение и използване на дигитални копия на документи, регистрирани в регистъра на Националния архивен фонд, чиито оригинали не се съхраняват в държавните архиви.*

⁵ Към 31.12.2016 тези показатели са следните: общо набраните архивни единици са 4 235 000, от тях набраните от външни лица – 1 128 523. За попълване в системата остават 1 444 000, а за импортиране (това означава, че междувременно са разпределени на съответните служители за набиране) – 64 000.

⁶ Към 31.12.2016 г. тези показатели са следните: 66 150 дигитални обекта с 213 418 образа с общ обем приблизително 11 ТБ.

⁷ Към 31.12.2016 г. техният обем е сведен под 9 ТБ.

⁸ <<http://www.archivesportaleurope.net/search/-/s/n>> (На сайта на агенцията има директен линк към портала).

⁹ <<http://archives.bg/art/>>.

О ПОДГОТОВКЕ АРХИВИСТОВ В ИСТОРИКО- АРХИВНОМ ИНСТИТУТЕ РГГУ

проф. д. и. н. Татьяна Хорхордина, ИАИ, РГГУ

Аннотация: Рассматривается путь, пройденный Историко-архивным институтом за 85 лет его деятельности. Отмечается, что образованный как единственный в стране вуз историко-архивоведческого профиля, Институт воспринял гуманитарные традиции российского высшего образования и культуры в целом, В Институте сложилась научная школа, наработки которой не имели аналогов в деятельности других российских и зарубежных вузов.

Анализируется процесс перехода на двухуровневую систему и подготовка студентов по направлению „Документоведение и архивоведение“.

Ключевые слова: Историко-архивный институт, историко-архивоведение, информационно-культурная среда, источниковедение, двухуровневая система образования, Российский государственный гуманитарный университет, бакалавриат, магистратура¹.

В апреле 2016 г. отмечался 85-летний юбилей со дня начала деятельности Историко-архивного института (1930–1932 гг. – Институт архивоведения), сыгравшего значительную роль в развитии науки и высшего историко-архивного образования. Нам выпала честь продолжать традиции выдающихся ученых, которые выдержали испытание временем.

Коротко напомним основные вехи пути уникального высшего учебного заведения, без осмысления процесса становления которого история культуры представляется явно неполной. Историко-архивный институт

представляет особый тип научной культуры, который выделял и выделяет его в системе вузов России.

Не случайно профессия историка-архивиста в общественном сознании прочно ассоциируется с представлением о безупречном исполнении священного долга по сохранению и умножению сокровищниц документальной памяти. Объективный анализ результатов профессионального обучения историков-архивистов отражает развитие учебных дисциплин и в целом научных направлений, что неразрывно связано с генезисом, становлением, современным состоянием и перспективами развития Института. Для ИАИ/МГИАИ изначально характерной особенностью было особое внимание к архивному документу как основе исторического знания и исследование гуманитарного аспекта архивоведческих знаний.

Образованный как единственный в стране вуз историко-архивоведческого профиля, Институт воспринял гуманитарные традиции отечественного высшего образования, заложенные прежде всего Московским и Петербургским археологическими институтами, профессора которых исходили из того, что образованного узкого специалиста не может быть в принципе. Главным принципом учебных программ Института стал синтез универсальной энциклопедичности с узкой специализированностью.

С самого начала деятельности Института его руководители стали продвигать идею приглашения лучших историков и архивистов, и таким образом уже с середины 1930-х гг. в ИАИ сформировалась плеяда ученых, за плечами у многих из которых были годы учебы и преподавания в дореволюционных университетах, забота о сохранении научных традиций российского высшего образования.

Постепенно из массы разнородных дисциплин выкристаллизовались те, которые в полной мере отвечали формированию широко образованного профессионала. Историко-архивное образование, как известно, сочетает в себе важнейшие черты и гуманитарного, и естественно-научного знания, поскольку ориентировано на подготовку не только ученых-исследователей, но и людей, способных к решению сугубо практических, технологических задач. Такая концептуальная основа отражает двойственную природу будущих профессионалов: с одной стороны, архивист призван обеспечивать интересы и запросы исследователей; с другой – он находится на службе государства и отвечает за текущее комплектование, сохранность документов и передачу будущим поколениям имеющих историческое значение документов. На протяжении двух пре-

дыдущих веков проблема совмещения этих двух сторон решалась как бы „стихийно“: хороший архивист совмещал в себе качества историка, архивиста и археографа. Однако в начале XX века стало очевидным, что каждое из этих трех качеств требует специализации, что и привело к созданию Историко-архивного института.

По мере развития Института в нем начинают складываться научные школы. В условиях жесткой цензуры велись горячие споры о направлениях развития архивного образования. Прогрессивно мыслящие преподаватели призывали к выходу за рамки узкоцехового подхода к подготовке архивистов. Именно в это время утверждается установка на выпуск не узких специалистов, а историков-архивистов. К 1934–35 г. Институт уже имел ряд основательно разработанных и утвержденных учебных программ дисциплин: истории архивов и архивного дела в дореволюционной России и СССР, методике и технике архивной работы, истории архивного дела за рубежом². Таким образом, подготовительным этапом в создании будущих учебных пособий и учебников стали программы учебных дисциплин, и другие учебно-методические материалы, которые аккумулировали опыт, знания и сложившуюся практику в области историко-архивоведения. Постепенно складывался коллектив ученых и специалистов, сформированный на общности их научных принципов и методических основ преподавания комплекса историко-архивоведческих проблем.

К концу Великой Отечественной войны сформировалось целое поколение ученых, чьи имена на долгие годы стали „визитной карточкой“ ИАИ. Здесь исключительный уровень мышления и преподавательской культуры позволял студентам приобщиться к подлинной науке, сохраняя дистанцию по отношению к идеологическим требованиям текущего политического момента.

Таким образом, благодаря опоре на архивистику и привлечению к научной работе крупнейших ученых в Институте сформировался тип ученого-исследователя и педагога-воспитателя, который умеет работать с текстом, документом, источником в самом широком их понимании, и способен передавать это знание следующим поколениям. Благодаря властям не удалось превратить Институт во второстепенный, рядовой центр подготовки кадров. Из многочисленных дискуссий родились авторские программы, сохранявшие своеобразие взглядов специалистов, которые привнесли в Институт тягу к фундаментализации, или, выражаясь современным языком, гуманитаризации архивного образования.

Студенты вспоминают: „Хотя послевоенные годы трудные не только в материальном, но и в идеологическом отношении, наши педагоги.... пробуждали в нас стремление к интеллектуальному и эмоциональному развитию... давали нам гуманитарную основу знаний. Не потому ли мы, историки-архивисты тех лет, как правило, становились своими в любом коллективе, исповедующем служение Истории, Культуре, Искусству“³.

В 1947 г. Институт был передан из системы МВД в ведение Министерства высшего образования и подчинен Главному управлению университетов, и он стал называться Московским государственным историко-архивным институтом.

Во второй половине 1940-х–1950-е гг. шел процесс расширения номенклатуры учебных дисциплин – они пополнились исторической географией, историей зарубежных архивов, технических и кинофотофоноархивов и др. ИАИ прочно занял свою собственную нишу в мировой архивистике. Важной особенностью учебно-методической литературы по источниковедению, архивоведению, вспомогательным историческим дисциплинам, истории государственных учреждений явилось то, что они ориентировали на фактологическую точность и эрудицию. При этом обобщения вытекали из фактов, а не наоборот, то есть не приписывались изначально. Ученые Историко-архивного института исходили из того, что узкая специализация вырастает на широкой гуманитарной основе. Они отмечали, что основная задача – научить студента в будущем понимать то, что в учебниках еще не написано. Это означает, что студент должен усвоить не столько набор фактов, сколько основную структуру научной дисциплины, „мелодию“ науки.

К концу 1950-х- середине 1960-х гг. сформировалась особая информационно-культурная среда Историко-архивного института, которая отличалась и отличается своей целостностью, системностью, синэргетичностью. Совершенствовались методы источниковедческих розысканий, множились исследовательские труды, тесно связанные с академической наукой.

Главным доказательством научного потенциала ИАИ-МГИАИ стал блок учебников и учебных пособий, созданный в его стенах. Кафедрами были подготовлены фундаментальные учебники по истории, теории и практике архивного дела, сфрагистике, геральдике, источниковедению, археографии, истории и организации делопроизводства, техническим архивам, кино- фото- фоно- архивами др.

В 1964 г., помимо факультета историко-архивоведения (с 1969 г.-факультет архивного дела), был открыт факультет государственного делопроизводства. Долгие годы Институт оставался единственным вузом в

стране, готовившим специалистов в области документационного обеспечения управленческой деятельности.

К числу существенных достижений относится также открытие первого технического факультета в гуманитарном вузе – факультета научно-технической информации. Стоявшие у истоков его создания ученые отмечали, что „Историко-архивный институт выполнил свою историческую роль, приняв на себя первый шквал новой информационной эры“⁴.

В стратегическом плане перед Институтом вставали две перспективы. Одна из них – возврат к ведомственному, отраслевому принципу, другая – переход к модели высшего учебного заведения широкого гуманитарного профиля. Выбор был сделан в пользу второго пути развития.

В результате ИАИ превратился в комплексное учебное заведение, осуществлявшее подготовку кадров для всех видов и форм работы с документами.

В разгар перестройки в середине 1980-х гг. Институт оказался в эпицентре дискуссий вокруг ситуации в архивном деле: группа преподавателей Института призывала вписать архивистику в рамки мирового культурно-информационного пространства. Задавалась перспектива преобразования Института в университет, объединяющий в своих стенах академическую науку и преподавание классических дисциплин. Речь шла о реализации целостности подхода к образованию, „изюминкой“ которого является синтез точного и гуманитарного знания в Институте, где был уникальный опыт соединения архивоведения и документоведения, источниковедения и истории.

В конце 1980-х гг. Ученый Совет отмечал, что на всем протяжении своего существования Институт располагал одним из самых квалифицированных преподавательских коллективов в стране, и сформировал разветвленную сеть кафедр, многие из которых не имели аналогов в отечественных и зарубежных вузах.

Стенограммы заседаний Ученого совета отражают поиск новой модели образования и дискуссии заинтересованных людей о судьбе Института. К этому времени на факультете архивного дела были открыты специализации: историк-архивист – специалист: по древнегреческим и латинским текстам; по текстам на санскрите и хинди; по еврейским языкам, культуре, текстам и архивам; по памятникам письменности средневековой Руси и другие.

Ответом на вызов времени, связанным с широким внедрением новых информационных технологий, явилась основанная в 1990 г. про-

блемная научно-исследовательская лаборатория „Электронные архивы“, а также лаборатория математических методов и ЭВМ в архивоведении и исторических исследованиях.

Став фундаментом РГГУ, Историко-архивный институт продолжил развиваться на качественно новой основе, являясь своего рода синтетическим вузом с опорой на исторические, археографические и архивоведческие дисциплины.

В 1992 г. Создан факультет технотронных архивов и документов.

Сегодня специалистов для научно-исследовательской, организационно-управленческой, документоведческой, информационной деятельности вуз готовит на факультетах: архивного дела, документоведения и технотронных архивов и документов, истории, политологии и права, международных отношений и зарубежного регионоведения.

До 2010 г. подготовка студентов велась по специальности „Историко-архивоведение“, а в настоящее время – по направлению „Документоведение и архивоведение“. Процесс перехода на двухуровневую систему подготовки бакалавров и магистров в целом завершился к 2009/2010 уч. г. Был принят учебный план по направлению „Документоведение и архивоведение“, в котором изменились содержание и технология обучения. В нем, наряду с общими профессиональными требованиями к выпускнику, выраженными в обязательных дисциплинах, отражен принцип академической ориентации студентов, который обеспечивает широкий перечень дисциплин по выбору. Кроме того, реализуется и другой принцип – сочетание общего, „вводного“ курса и развивающих его более частных и одновременно более углубленных предметов. Учебный план является динамичным и открытым и позволяет без ущерба для обязательного цикла вводить новые профили и корректировать вариативную часть.

Переход на двухуровневую систему обучения подготовки привел к кардинальному изменению структуры читаемых курсов. На уровень магистратуры перенесены наукоориентированные, проблемные, обобщенного характера дисциплины.

В настоящее время бакалавры по направлению „Документоведение и архивоведение“ готовятся по трем профилям, а именно „Государственные и муниципальные архивы“, „Электронные архивы и документы“, „Архивное дело за рубежом“. Подготовка бакалавров по направлению „Документоведение и архивоведение“ учитывает те изменения, которые наметились еще на рубеже XX и XXI столетий. В профессии „архивист“ акцент сместился на работу с документами новейшего времени. Процес-

сы разгосударствления и децентрализации в архивной сфере привели к тому, что большую роль в хранении и использовании архивных документов начинают играть ведомственные и негосударственные архивы. Архивные функции в организациях возлагают на службу документационного обеспечения управления (ДООУ). От ее сотрудников требуется высочайший профессионализм на всех этапах работы с документами - от момента создания до использования заключенной в них ретроспективной информации. Поэтому существует острый и устойчивый спрос на универсальных специалистов, обладающих документо- и архивоведческими компетенциями.

В последние десятилетия изменилась область управления, ликвидировано, упразднено или преобразовано огромное количество учреждений. Перед архивами встала необходимость обеспечить сохранность их документов. Для передачи на госхранение документов требуется соблюдение унифицированных правил, стандарты и научные нормы классификации и выполнить соответствующий комплекс работ.

А между тем требования к архивам значительно повысились. Наряду с увеличением объемов традиционной работы перед архивами появились новые задачи – прежде всего по внедрению современных информационных технологий и приему на хранение электронных документов. Поэтому базовая установка Историко-архивного института – ориентация на понимающее знание в ходе работы с документами/ историческими источниками – легла в основу новых образовательных технологий.

В магистратуре по направлению „Документоведение и архивоведение“ открыты программы „Управление документацией и документальным наследием в условиях российских модернизаций“ и „Управление электронными архивами и документами“.

Освоение программы позволит выпускнику свободно ориентироваться в системе документального достояния и выработать практические умения в использовании ретроспективной документной информации, приобрести навыки публикации архивных документов, справочной и выставочной деятельности, работы с автоматизированными архивными технологиями и электронными документами.

Историко-архивный институт РГГУ остается крупнейшим центром историко- архивоведческого и документоведческого образования не только в России, но и в мире. Поэтому актуальной задачей, стоящей перед ИАИ РГГУ сегодня, является расширение международного сотрудничества в сфере управления документацией, интегрированность в систему международного профессионального сотрудничества архивистов.

Таким образом, Историко-архивный институт прошел многосложный путь, однако во все времена он оставался местом, где историческое знание сплавлялось с исследовательскими практиками, а профессия архивиста несла на себе печать широкой и глубокой образованности.

Бележки

¹ Текстът се публикува така, както е представен от автора.

² Соколов, Н. И. К пятилетней годовщине Историко-архивного института им. М. Н. Покровского. – Архивное дело. 1936, № 38, с. 32.

³ Батаева, Т. В. Наш набор 1945 г. был после военным ... – Отечественные архивы, 2005, № 1, с. 98.

⁴ Серов, В. Р. Первые шаги в новую цивилизацию. Николай Красавченко и его университеты. Элиста, 2006, с. 205.

ИНСТИТУЦИОНАЛНАТА СРЕДА И АРХИВИТЕ: ПРИМЕРИ ОТ БЪЛГАРИЯ

доц. д-р Анна Кочанкова, СУ

Институциите, като фундамент на човешкото съществуване, са обект на изследване от редица социални и хуманитарни научни области и направления. Съвременната наука щедро натоварва термина *институция* с политологическо, социологическо, културно съдържание.

От какво се интересува архивното познание? Преди всичко *институциите са създатели на документи*. Институциите създават и управляват документи, за да организират и подсигурят легитимност на своята дейност. Същевременно отложилите се в процеса на всекидневната дейност на институциите документални фондове са основен източник за попълване на архивите с постоянен състав. Те са *фондообразуватели*.

Обединяващи компоненти в структурата на това познание, едновременно необходими на архивистите, заети в администрацията, както и на тези, работещи в областта на историята и културата, са устройствените принципи, системите на комуникация, функционалният анализ и структурно-функционалния синтез, които съвкупно изграждат интегритета на документалните и архивните фондове и комплекси. В по-широк контекст тези компоненти неизбежно кореспондират с общия режим на функциониране на институциите, с административната култура, с някои страни на политиката и управленската идеология.

Редица примери в подкрепа на горното твърдение могат да бъдат дадени от годините, когато в България започва изграждането на централизираната архивна система. През 50-те г. на XX в. липсва опит, но от друга страна влиянието на институционалната среда и на обусловените от нея политически и идеологически решения са добре видими. Указ №

515 постановява „деленето на архивни фондове по епохи“, като записва и разделителната дата 9 септември 1944 г. И въпреки възраженията на някои държавни институции, изказани при съгласуването на указа, се създават два централни архива – Централен държавен исторически архив и Централен държавен архив на Народна република България. Съобразно тогавашната политика на утвърждаване на определен тип обществено мислене и ценности, датата 9 септември 1944 г. е приета като универсална граница между историята от една страна, и настоящето и бъдещето на българската държавност и българското общество.

Преди време мислех, че една по-приемлива граница за подобно разделяне първата републиканска конституция през декември 1947 г., когато започва изграждането на ново държавно устройство. Но и тази граница би имала условен характер. Именно защото административната дейност подсигурава приемственост в държавните функции – при всички видове реформи, дори при конституционните реформи.

В началото на 50-те г. архивните органи са били изправени пред въпроса как да се приложи принципът на „деленето на архивните фондове по епохи“, т. е. как да се постъпи с архивите на институциите или с архивите от личен произход, когато дейността на техните създатели се развива както преди, така и след определената дата. Почти ежегодно подобни обсъждания има във връзка с „определянето на фондообразователя“ при участието на архивисти, историци, юристи и други представители на научната мисъл в България. В хода на тези обсъждания, провеждани в Научния съвет при Архивното управление се оформят два типа аргументи – професионални, свързани с прилагането на архивни принципи, и аргументи със силен политико-идеологически уклон, които днес звучат абсурдно¹. Обсъждането на подобни въпроси продължава почти петнадесет години. През втората половина на 1964 г. е учредена поредната комисия в състав Д. Коев, ръководител на сектор „Комплектуване“ при Архивния отдел; П. Панайотов, началник на ЦДИА и Ив. Пейков, началник на ЦДА на НРБ, за да: *... огледа фондовете в двата централни архива, в които има неприсъщи за съответните архиви документи и да набележи критериите, въз основа на които да се извърши делението им по епохи. С направените предписания и набелязани срокове (двегодишен период, обхващащ 1965 и 1966 г.), комисията предлага въпросът за деленето на фондовете между двата централни архива да се счита за приключен*².

Конкретен случай за прилагане на принципа за „деленето на архивните фондове по епохи“ е този с архивното наследство на монархическия институт. В началото на 50-те г. в ЦДИА е заведен Ф. 3К – Монархически институт (1851–1956), а в ЦДА на НРБ – Ф. 1 – Регентство (1943–1949) – решение, което не е съобразено със структурата, принципите и функционирането на българския монархически институт.

Според конституционната уредба Регентството е орган на монархическия институт, заместващ княза/царя в определените за това случаи. Върху Регентството преминават управителните права на княза/царя, като по този начин се осигурява постоянно действие на монархическия институт.

През есента на 1955 г. П. Койнарски, завеждащ сектор в ЦДИА, обръща внимание на служебното ръководство, че във фонда на Монархическия институт има материали на Регентството за периода от 1943 до 1944 г., и че не е правилно едните да се водят към този фонд, а другите – като отделен фонд за периода след 9 септември. Впоследствие упоменатите по-горе хронологически рамки на архивния фонд са променени така, както е описан в пътеводителя на ЦДА на НРБ – 1944–1946 г. При все това архивите, по-същество принадлежащи на Монархическия институт остават в републиканския архив! В пътеводителя е отбелязано накратко: *С постановление на МС от 9 септември 1944 г. въз основа на чл. 47 от Търновската конституция се назначава регентски съвет в състав: проф. Венелин Ганев, Цвятко Бобошевски и Тодор Павлов. Регентството прекратява функциите си на 15 септември 1946 г., при обявяване на България за народна република.*

След дълбоките държавно-политически промени през есента 1944 г. части от архивите на двореца попадат в различни държавни институции. Подробно това е описано в публикация на Л. Цветкова и О. Пунев³. Част от архивите се изземват в Министерството на вътрешните работи, в VIII отдел на Държавна сигурност⁴. Други части попадат в Министерския съвет и в ЦК на БКП, както и в Министерството на правосъдието, и в Софийския градски архив, в Държавната библиотека в София (днес Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“)⁵. През 1948 г. документи, произхождащи от двореца са иззети от Президиума на Народното събрание.

Когато през лятото на 1952 г. новосъздаденият Държавен архив предприема стъпки за тяхното прибиране, архивният фонд е трябвало да бъде реконструиран. Именно при тази по-късна, наложила се намеса са допуснати и други несъобразности. През лятото на 1952 г. към архивния фонд, наричан „Монархически архив“, са присъединени 4 800 царски

укази за периода 1928-1941 г., извадени Министерството на правосъдието⁶. Понятни са мотивите за подобно решение – указите са актове, издавани от царската канцелария. Само че тази намеса не е съобразена с философията на държавността и институционалните механизми и взаимоотношения, създали автентичната архивна организация и тя е била нарушена. Учредената още през 1883 г. служба за Държавния печат в Министерството на правосъдието съхранява държавния печат и всички оригинални документи, носещи подписа на държавния глава⁷. Ето защо изваждането на 4 800 царски укази от архивния фонд на това министерство е разрушило един характерен архивен пласт; заличени са функционални принципи и механизми, произтичащи от ролята на министъра на правосъдието като пазител на държавния печат и гарант за автентичността на най-високите документи на българската държава.

Години по-късно М. Матеева деликатно и най-общо ще отбележи: ... *голяма грешка беше тази, че първите стъпки по обработката започнаха с такива големи фондове, каквито са Царският дворец и Съюзът на българските индустриалци, с хиляди архивни единици.*

Бележки

¹ Ще посоча само един от многото примери. В една от поредните дискусии, в полза на приетата в Указ № 515 граница, се изтъква, че всички буржоазни партии до 9 септември работят в една посока, а след това или приключват съществуването си, или изменят същината си. И допълнението, че това не би могло да се каже за БЗНС – би излязло, че до 9 септември БЗНС е била реакционна организация. – ЦДА, Ф. 540, оп. 1, а. е. 119, л. 72.

² Пак там, оп. 2, а. е. 12 л. 5.

³ Цветкова, Л., О. Пунев. Архивът на монархическия институт в Централния държавен архив. История и същност. – В: Царските колекции в българските музеи, архиви и библиотеки. С. 2004, с. 197–213.

⁴ ЦДА, Ф. 543, оп.1, а. е. 34, л. 4.

⁵ Цветкова, Л., О. Пунев. Архивът на монархическия ..., с. 197.

⁶ Пак там, с. 203.

⁷ Дерменджиев, Ив. Очерки по развитието на държавния апарат в България (1877–1944). София, 1965, с. 47.

АРХЕОГРАФИЯТА В НАУЧНИТЕ ЗАНИМАНИЯ И ИНТЕРЕСИ НА ПРОФ. ИВАН ДУЙЧЕВ

*доц. д-р Русалена Пенджекова-Христева
ПУ „Паисий Хилендарски“, Филиал – Смолян*

Името на проф. Иван Дуйчев (1907–1986) заслужено се свързва с Деня на специалност *Архивистика и документалистика* в Софийски университет – **18 април**. Посочената дата съвпада с рождената му дата и неслучайно именно той е избран за патрон на специалността. Със своята професионална дейност и значима част от научно си творчество проф. Иван Дуйчев в голяма степен олицетворява и идеята за българското университетско професионално образование и квалификация по архивистика. Независимо от многобройните му научни постижения в медиевистиката, за архивната ни колегия неговите най-съществени приноси са в областта на българската теоретична архивистика. В тази област е достатъчно да се припомним *Лекциите по архивистика*, отпечатани през 1950 г., като библиографски и научен факт, който запазва значението си и досега. Макар по обясними причини същите да остават неизвестни за няколко поколения български архивисти и университетски преподаватели, те са запазили значението си на класически образец за разработване с учебна цел на основните въпроси на съвременната теоретична архивистика, дейността на архивите и архивното образование и квалификация¹.

Биографията и библиографията на проф. Дуйчев експлицират по един категоричен начин личното и научното му кредо. Той ни е завещал, че ученият има священото задължение да носи своята принципна отговорност пред бъдещите поколения, като не допуска в работата си извършването на манипулативен *подбор на миналото*, за да не създават *неточни и извратени знания*².

Доказателство за човешката и научна етика на проф. Дуйчев е и определеният от него временно закрит достъп (1986–2016) до личния му архивен фонд, който се съхранява в *Центъра за славяно-византийски проучвания „Проф. Иван Дуйчев“ (ЦСВП)*. Както е известно, на 24 април тази година се навършват 30 години от неговата кончина, което означава, че специалистите от различни научни области вече ще имат регламентиран достъп до интересуващите ги документи и материали от въпросния фонд. В тази връзка ще припомним, че в завещанието си той изрично разпорежда относно огромния епистоларен масив и архивни свидетелства в състава на фонда следното: *Тъй като тази кореспонденция е водена в голямата си част с учени, които са живи, то ще може да бъде използвана само след изтичане на давност от тридесет (30) години. Същият срок ограничава и използването на многобройните, събрани от мен в библиотеки и архиви, нови исторически извори*³.

Да се надяваме, че волята му ще се изпълнява и занапред, както самият той би желал – добросъвестно, с висок научен морал и без избирателно използване на архивните свидетелства за манипулативни цели. В този аспект е и отговорността ни като негови изследователи, а именно: да се ръководим единствено от професионалния си подход, следвайки примера на самия проф. Иван Дуйчев.

Предмет на настоящата разработка са въпросите, свързани с археографските дирения на проф. Дуйчев, които заемат специално място в научните му интереси и занимания. Също така те са ярък израз на неговата житейска и професионална мисия, посветена на предварителното издирване, проучване и публикуване на забравените и разпилени в многобройни български и чуждестранни библиотеки, архиви и музеи писмени паметници за Българското средновековие, които за него са свещени скрижали на историческата ни памет.

Съответно и акцентите в извършеното проучване в рамките на избраната тема са насочени към: *теоретичните приноси на проф. Ив. Дуйчев в областта на Археографията и Изворознанието; участието му в археографски комисии и принос за издирването и публикуване на исторически извори или т. нар. архивна евристика; интересът на различни институции и специални служби към личния му архивен фонд, библиотека и колекция от средновековни ръкописи.*

* * *

Трябва да се отбележи, че проф. Иван Дуйчев е **първият българин**, който има възможността да завърши *Ватиканската школа по палеография и архивистика* при проф. Джулио Батели и да придобие престижния диплом за *архивист-палеограф*⁴. Благодарение на работата си в *Архива и библиотеката на Ватикан*, той успява да издири и проучи значителен брой документи и текстове, свързани със средновековната ни история. Резултатите от тази му дейност са впечатляващи. А подготвените от него документални издания и днес са класически образец за специализирани извороведски, палеографски и археографски проучвания.

Налага се да поясним, че след завръщането си от Италия (1936) проф. Иван Дуйчев, който до 1 февруари 1945 г. е редовен доцент по българска история и ръководител на катедрата по *История на Византия и Европейския Югоизток* в Софийски университет, използва придобитата професионална квалификация по архивистика предимно във връзка със собствената си изследователска дейност. След като обаче е уволнен от университета с обвинението за *фашистка дейност*, съгласно *Указа на регентите* от 28 ноември 1944 г., той е лишен от възможността за преподавателска и научна дейност.

По ирония на съдбата в тези най-трудни за него години, в житейски и професионален план, Дуйчев се насочва към теоретичната *Архивистика*. По-късно е принуден да работи като нещатен сътрудник (*надничар*) в *Института по българска история*, сега Институт за исторически изследвания.

Прави впечатление, че още при участието си в *Първото национално съвещание* по проблемите на съвременните български архиви, проведено по инициатива на тогавашния *Архивен институт* (1949–1960) при Българската академия на науките на 28 ноември и на 5 декември 1949 г., Ив. Дуйчев посочва: ... *че у нас още няма правила за издаване на [архивни] документи и че такива трябва да се създадат*⁵. Неговите най-съществените приноси обаче в областта на *Археографията* се съдържат в споменатите *Лекции по архивистика*. Той посвещава специална глава на издаването на архивните материали⁶. Авторът се спира на значението на *Археографията*, като една от помощните исторически дисциплини заедно с изворознанието, палеографията, дипломатиката и др. Методическият инструментариум на всички тези дисциплини намира приложение в основните архивни процеси и дейности. *Археографията* специално, според Дуйчев, е свързана с работата по *издирване на подлежащите на издаване документи, техния подбор, подготовката им за печат и само-*

то издаване и разпространение⁷. По този начин той допринася за въвеждането на *Археографията* в понятийния и терминологичния апарат на съвременната българска наука с убеждението за нейните интегриращи функции и самостоятелно значение, като специализирана теория и методика на публикаторската дейност.

Пояснява, че в България тази дейност е още в *своя първичен стадий и е предоставена изцяло в ръцете на личния почин*. Обосновава необходимостта от ясна държавна политика в тази насока по примера на останалите цивилизовани страни: *... Днес най-добър издател на документи се явява държавата или някои обществени учреждения, като академии, университети, школи и т. п., които могат да разполагат не само с по-значителни научни и парични възможности, но и с по-продължителни срокове от време за изпълнението на по-обстойни научни задачи*⁸.

Според автора, публикуването на архивните документи е една от най-отговорните дейности в архивните институции, ориентирана към формирането на печатната изворовата база на историческата наука или за целите на обществото като цяло. В тази връзка той обръща специално внимание на професионалната подготовка на *архивистите*, които имат възможността първи да се докоснат до документалните свидетелства и да преценят тяхната ценност като исторически извори⁹. Посочва основните, валидни и до днес, методически изисквания и критерии във връзка с подготовката на печатни документални издания.

Относно издирването и подбора на документалните свидетелства за публикуване, като водещ критерий Дуйчев определя тяхната *новост*. Пояснява, че основна роля в този процес играе не *архивистът*, а изследователите от различни научни области, или пък се решава *от политически дейци, които желаят да употребят известни документи като оръдия за политическа борба*¹⁰.

Обръща внимание на границите на намеса в текста и избора на начина на възпроизвеждане на оригиналния текст, както и вида на документалното издание, в зависимост от целите на публикацията и категорията читатели.

За чуждоезичните текстове предлага паралелно публикуване на езика на оригинала и в превод, за да не се изопачи смисълът на оригиналния текст.

Проследява детайлно процеса на археографската подготовка на документите за публикуване: *съставяне на редакторско заглавие, легенда, обема и разположението на научно-справочния апарат към документалната публикация*.

Също така дава информация за руската практика, включително и реализираните документални издания. Препоръчва да се използва натрупания чуждестранен опит в това отношение¹¹.

Посочените от проф. Дуйчев практически препоръки и методически изисквания за издаване на средновековните писмени исторически паметници и досега са в основата на методическите регламенти относно публикаторската дейност, което показва значението на теоретичните му приноси в тази област, основани на неговата професионална подготовка и богат практически опит по издирването, критичното проучване и публикуването на писмени паметници за българската средновековна история.

Само би могло да се съжاليا, че след старта през 1952 г. на професионалното архивно образование в СУ, опитите на академичната колегия проф. Иван Дуйчев да бъде възстановен като преподавател са неуспешни. По-конкретно, още през 1954 г. *Факултетният съвет* (ФС) на тогавашния *Философско-исторически факултет* обсъжда въпроса за евентуалното назначаване на проф. Иван Дуйчев за преподавател по *Архивистика* и гласува *утвърдително с мнозинство*¹². Съответно ФС предлага на *Академическия съвет* (АС) Иван Дуйчев да бъде назначен за преподавател по *Архивистика*, но предложението е отхвърлено. А в Протокола от въпросното заседание от 30 август с. г. е записано: ... *По доклад на др[угаря] зам.-декан на Философско-историческия факултет проф. Г. Пиръов бе разгледано предложението за избора на др[угаря] Иван Дуйчев. След станалите разисквания Академическият съвет еднотушно отхвърли предложената кандидатура, тъй като същият е бил уволнен от Софийския университет поради фашистки прояви. На ръководството на факултета се направи забележка за недостатъчната бдителност при подбора на кадри за преподаватели*¹³.

Проваленият избор доказва невъзможността в тогавашните условия да бъде оползотворен интелектуалният потенциал, професионална квалификация и подготовка на проф. Дуйчев в областта на теоретичната *Архивистика* и *Археография*. Освен това, споменатото привличане на Иван Дуйчев в *Историческия институт на БАН* през 1949 г., където той се занимава с издирване, превеждане и коментиране на византийските извори за българската история, съвпада със създаването на *Архивния институт*, за който са необходими квалифицирани специалисти¹⁴. Дуйчев, който е един от най-високо квалифицираните и подходящи специалисти именно в тази област, остава извън състава на *Архивния институт*, макар пър-

воначално да е поканен и на двете заседания на споменатото *Съвещание*, организирано, както отбелязахме, по инициатива на същия институт¹⁵.

Независимо от продължителните мерки за изолирането му, все пак той получава професионално признание, което в някаква степен компенсира причинените унижения и несправедливости: *от 1956 г. той е член на Централната редакционна колегия за издаване Реперториум на историческите извори от Средновековието; от 1966 г. е член на учредената Международна комисия за издаване на византийските исторически извори; от 1978 г. е председател на Българската археографска комисия (БАК), учредена при Народна библиотека „Кирил и Методий“ (НБКМ).*

Като цяло неговата изследователска и публикаторска дейност през този период води до реализирането на респектиращи резултати с непреходна научна стойност.

* * *

Разглежданата публикаторска/археографска дейност на проф. Дуйчев също е документирана в учреденските фондове на съответните институции, структури и специализирани звена, в които той е бил привлечен. Трябва да поясня, че в настоящата разработка се използват издирените за целта *документални следи*¹⁶, съхранени в тези фондове, заедно с документи и от личния архив на проф. Дуйчев, намиращ се в *Центъра за славяно-византийски проучвания „Проф. Иван Дуйчев“* (ЦСВП). Сред обработените, респективно достъпни за използване архивни документи в ЦСВП, са две архивни единици, съдържащи свидетелства за участието на проф. Дуйчев в специализирани комисии по издаване на исторически извори. В едната – със заглавие - *Материали по история и теория на архивистиката. Машинописни текстове и ръкописи на Ив. Дуйчев. Машинописен екземпляр от учебника по Архивистика*¹⁷, освен материали по Архивистика, са запазени: *поканите до проф. Дуйчев от Архивния институт при БАН за присъствието му на двете насрочени заседания на 28 ноември 1949 г. и на 5 декември 1949 г.; доклад на проф. Херберт Дуда до Министерството на народното просвещение от 4 юни 1942 г.* В доклада проф. Херберт Дуда предлага създаването на българо-немска комисия, под негово ръководство, за проучване на османска документация в състав:

1. Директор на Народната библиотека (служебно);
2. проф. Петър Мутафчиев;
3. проф. Херберт Дуда;

4. д-р Петър Миятев;
5. доц. д-р Иван Дуйчев;
6. Гълъб Гълъбов;
7. д-р Борис Недков.

В другата архивна единица *Археографска комисия – материали за създаването и функционирането ѝ, документи*¹⁸, се съдържат копия и оригинали на документи (проекто-правилници, планове за работа, заповеди и др.) за учредяването през 1977 г. и дейността на *Българската археографска комисия* (БАК) при *Народната библиотека „Кирил и Методий“* (НБКМ), чийто пръв председател е именно проф. Ив. Дуйчев. Поради особено важната му важност публикуваме за първи път *Правилника на Българската археографска комисия при Народна библиотека „Кирил и Методий“*, утвърден от тогавашния *Комитет за култура* (Вж. Приложение № 1).

Най-значимият информационен ресурс за дейността на споменатата БАК е архивният фонд на НБКМ, съхраняван в Централния държавен архив (Ф. 1137). Материалите, свързани с БАК, са от вида: *предложения, заповеди, правилници, планове, отчети, доклади, информации, кореспонденция и др.*¹⁹ Също в ЦДА, но във фонда на *Централно управление на архивите* (Ф. 540), се съхранява още една архивна единица със заглавие: *Планове, отчети, перспективи за работа и справки по дейността на Българската археографска комисия (1977–1983)*²⁰.

Както вече отбелязахме, в резултат от извършеното издирване в рамките на разглежданата тема, открихме *документални следи* относно привличането и участието на проф. Дуйчев в БАК при НБКМ, а също и в *Архива на Комисията за разкриване на документите и за обявяване на принадлежност на български граждани към Държавна сигурност и разузнавателните служби на Българската народна армия* (АКРДО-ПБГДСРСБНА). Става въпрос за документи от архивния фонд на XIV отдел към Първо главно управление – Държавна Сигурност, Културно-историческо разузнаване²¹. Известно е, че част от тези документи са публикувани през 2014 г. в Т. 15 – *Държавна сигурност и културно-историческото разузнаване (1970–1989)*²², от документалната поредица на Комисията по досиетата. Най-интересни в случая са материалите от четирите разработки на проф. Ив. Дуйчев:

1) *Досие на проф. Иван Дуйчев (26.09.1950–25.09.1945 г.)*, съдържащо 5 листа²³;

2) *Отчетно дело № 7241 Иван С. Дуйчев (11.02.1955 - 27.04.1960 г.)*, съдържащо 76 листа²⁴;

3) Дело за оперативно наблюдение № 5767 „Католик“, в 3 тома (10.12.1969–22.07.1986 г.), съдържащи съответно по 54, 72 и 15 листа²⁵;

4) Дело за оперативно наблюдение № 9126 „Архиварят“ (5.10.1972–27.04.1978 г.), съдържащо 205 листа²⁶.

Откритите *документални следи*, съхранени във фондовете на посочените институции, са важна част от изворовата база за публикаторската дейност на проф. Иван Дуйчев. Необходимо е да уточним, че става въпрос за различни по вид административни документи, които се отнасят за него.

В бъдеще предстои научно-техническата обработка на личния му архивен фонд в ЦСВП. В тази връзка параметрите на архивното му наследство могат да бъдат разширени с допълнително проучване на други учредженски фондове, в които също е била документирана неговата професионална дейност и статус, като напр. архивните фондове на: *Института по история при БАН, Комитета за култура, Министерството на външните работи, Софийски университет* и др., а също архивните фондове на лицата, които през годините са били свързани с проф. Ив. Дуйчев – колегиално, приятелски и др. Предвид неговите професионални контакти с чуждестранни академии, университети, институти и световно известни учени, обект на отделно проучване трябва да бъдат и съответните архивни фондове.

Следователно издирването на въпросните *документални следи*, като част от архивното наследство на проф. Дуйчев, е важна и необходима предпоставка за коректни от научна гледна точка научни изследвания, които да са корелативни на историческата истина за него. По този начин, макар и със закъснение, ще отдадем заслужено признание на стореното от него, за да бъде съхранена историческата памет на България – сега и в бъдеще!

Налага се да уточним, че представените по-долу данни за публикаторската дейност на проф. Иван Дуйчев са все още на етапа на емпиричното проучване. Същото следва да се продължи в посока използването на максималния информационен ресурс от документалните свидетелства, включени в състава на така очертаните параметри и документален състав на архивното наследство на проф. Ив. Дуйчев.

* * *

Както отбелязахме, в периода 1977–1986 г. дейността на проф. Иван Дуйчев е свързана с БАК към НБКМ²⁷. Самата комисия се създава през 1977 г. в пряка връзка с дейността на *Комитета по култура* (КК), ръко-

воден тогава от Людмила Живкова. Важно е да припомним, че у нас първата *Археографическа комисия* е създадена още през 1905 г. към *Министерството на народното просвещение* по инициатива на тогавашния министър проф. Иван Шишманов. Комисията има за цел да урежда и издава серия от отделни книги, в които ще се публикуват текстове (по възможност от оригинали) на исторически и литературни паметници, отнасящи се към българската старина и българското отечество²⁸. От нейно име се подготвят първите печатни издания на средновековни ръкописи в специализираната поредица *Български старини*, от която през периода 1906–1945 г. излизат общо 14 книжки.

През 70-те години идеята за създаване на необходимата печатна изворова база за изследванията по история отново се поставя на дневен ред. Провеждат се поредица обсъждания, в резултат от които в началото на 1977 г. КК утвърждава споменатия *Правилник на Българската археографска комисия при НБКМ*²⁹. *Правилникът* е утвърден с подписа на проф. Александър Фол, а той бе идентифициран от проф. Андриана Нейкова при работата ни с материалите в посочената архивна единица от фонда на проф. Иван Дуйчев (Вж. *Приложение № I*).

На 10 май 1977 г. проф. Дуйчев е утвърден за член на БАК към НБКМ. Със заповед № 166 на КК от 13 март 1978 г., с цел *осигуряване на по-пълно единство на Археографската комисия към НБКМ* проф. Дуйчев е определен за неин председател, а за зам.-пред. – д-р Б. Цветкова, като на тях им се възлага цялостното ръководство на комисията.

Първоначално в *Проекто-правилника* от 1977 г. БАК при НБКМ е определена като *постоянно действащ орган под ръководството на Комитета за изкуство и култура за издирване, проучване и научно описание на български ръкописи от X–XVII век, съхранявани в страната и чужбина, като извори за културната история на България*. Основната ѝ задача е извършване на научно-методическа и практическа дейност. Според този проект *Археографската комисия е национален надведомствен орган, обединяващ специалисти в областта на старата българска книжнина*³⁰. По-късно в официално утвърдения вече *Правилник на БАК при НБКМ Археографската комисия е национален междуведомствен, постоянно действащ орган за издирване, проучване и научно описание на българските ръкописи от X до XVIII в., съхранявани в страната и чужбина като извори за общата и културната история на България*.

Същата действа под ръководството на Комитета за култура, като основна задача е регламентиране дейността по *издирването, събирането и*

описването на българските ръкописни паметници от X до XVIII в., както и на други славянски писмени паметници, които съдържат сведения за старата българска литература, история, език и изкуство. Предвидено е, че Комисията може да разширява обсега на дейността си и върху други писмени паметници за периода до 1878 г.³¹

Комисията извършва методическа, издирвателска, събирателска и научно-техническа дейност. Организира научни групи и експедиции, подготвя и издава справочни и научни издания, грижи се за подготовката на кадри по палеография и съдейства за научното представяне и популяризиране на старата българска книжнина в страната и в чужбина. Дейността на комисията се координира със задачите и плановите на *Главно управление за културни връзки с чужбина* (ГУКВЧ) – сектор *Културно наследство*, които планират и осигуряват командировките на работните групи и проявите на комисията в чужбина. Предвидено е и издаването на печатен орган *Годишник на Археографската комисия*.

Сред достъпните материали в ЦСВП се съхранява и едно възражение, но без посочен автор, по повод на *Проекта за националната програма за издаване на изворите за българската история*, като се констатира несъвпадения между задачите на проектираната *Координационно-методическа комисия (КМК) и Археографската комисия към НБКМ*³².

За сведение, КМК се сформира към *Президиума на БАН* по същото време, като ѝ се възлага *научно-методическото ръководство и контролът върху публикаторската дейност у нас*³³.

Впоследствие се оказва, че КМК не разполага с необходимите ѝ права, средства и кадри, за да изпълнява така определените ѝ функции и задачи. По тази причина през 1982 г. тя е преустроена в *Национална координационна комисия за издаване изворите за българската история и култура*. Предназначението на тази комисия е да осигури създаването на достъпна за използване от специалистите изворова база за научните изследвания по история и култура, а обект на публикуване са писмените извори от древността до съвременния период. И тази комисия обаче не получава самостоятелен административен статут, за да може да изпълнява своите функции.

При това положение се оказва, че на практика самостоятелен статут и регламентирана дейност има само формираната БАК при НБКМ, която съществува и понастоящем. От създаването ѝ до смъртта на проф. Ив. Дуйчев през 1986 г., въпросната комисия е ръководена от него.

От *Проекто-перспективния план на БАК* за периода 1977–1981 г. е видно, че плануваните основни направления на дейност са изцяло в

компетенциите на проф. Дуйчев. Предвидено е издаването и на описи на славянските ръкописи в *Църковния историко-архивен институт (ЦИ-АИ)*, в *Народната библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив (НБИВ)*, а също и на описи на ръкописни сбирки в чужбина.

В раздела *Помагала* проф. Дуйчев е определен да отговаря за изготвянето на *Методическо ръководство за издирване и описание на български средновековни ръкописи*. Относно подготовката на изданията на отделни паметници му е възложена задачата за публикуването на *Палаузовия препис от XIV в. на Синодика на цар Борил*, със студия и коментар към ръкописа.

Както бе отбелязано, проф. Ив. Дуйчев ръководи БАК до смъртта си, след което е заменен от Божидар Райков. През този период се съставят описи на ръкописните сбирки на територията на страната, на български ръкописи в чужбина. Също така се публикуват ценни ръкописи и печатни книги. Придобита е колекция от микрофилми на средновековни български ръкописи, притежание на чуждестранни библиотеки, архиви и музеи, и др.

Съответният избор на проф. Дуйчев за председател на БАК е логичен и необходим с оглед целите на тогавашната културна идеология и политика. Яснота по този въпрос внася проф. Ал. Фол в своя публикация за Дуйчев: *На този именно звънец през 70-те г. на нашето столетие започнаха да позвъняват несвойствени посетители... Самотният повече от 25 г. буржоазен представител на историческата наука, бъдещият академик на БАН често се стъписваше от онези, които натискаха звънеца, както и от комбинациите между тях в група. Той разбра, че т. нар. роиvoir се появява около него с цели, не съвсем ясни, поне в началото на общуването, когато мълчаливо потърсеното извинение се съчета със съобщеното намерение той отново да бъде показан на специализирания във византийско-славянските дела свят. Тогава у него наделя прочутото му, балгословено за научното дирене любопитство и той запита: А ще се пътува ли?*³⁴

Също така, предисторията на посочените събития е отразена и в публикуваните документи от *Комисията по досиетата*, отнасящи се за културно-историческото разузнаване и споменатите по-горе четири оперативни разработки за проф. Дуйчев³⁵.

В случая тези документални следи допълват цитираните официални документи относно научните интереси, административни ангажименти и публикации на проф. Дуйчев.

В първите две разработки – *Досие на проф. Иван Дуйчев (26.09.1950–25.09.1945 г.)* и *Отчетно дело № 7241 Иван С. Дуйчев (11.02.1955–*

27.04.1960 г.), се съдържат единични сведения за научните експедиции на проф. Дуйчев за издирване и придобиване на ръкописи преди 1944 г., поради което той дълги години е наричан *фашист* и *великобългарски шовинист*. Въпросните командировки, които са с научна цел през периода 1936–1942 г., са подробно документирани в служебното му досие, намиращо се в СУ³⁶.

В трите тома на *ДОН № 5767 Католик* (10.12.1969–22.07.1986 г.), водено от VI управление на ДС също се съдържа фрагментарна информация. В плана относно провеждане на допълнителни агентурно-оперативни мероприятия по *ДОН Католик* от 9.11.1978 г. е отбелязано: *През 1969 г. на Ив. Дуйчев е заведено ДОН „Католик“. В процеса на разработката е установено, че Дуйчев поддържа връзки с граждани на капиталистически страни, някои от които са се поставили в услуга на специалните служби на противника, има негативно отношение към социалистическата действителност и стои на нихилистични позиции. Притежава лична библиотека с ценна литература и уникални исторически документи*³⁷.

В разписаните мероприятия е разпореден контрол на кореспонденцията му за установяване на неговите връзки и *творческите му намерения*. Предвидено е да бъдат уточнени параметрите и съставът на личната му библиотека и архивната му сбирка с цел придобиването им³⁸ по официален път чрез прокурорско разрешение за това, *ако се намери необходимото законно основание, или да се разиграе комбинация за негласно изземване или фотографирание на същите*³⁹. Отбелязан е фактът, че проф. Ив. Дуйчев се ползва с висок авторитет в международната научна общност, както и че *е единственият учен от социалистическите страни, на който е предоставен свободен достъп до Ватиканския архив*⁴⁰.

В материалите от мероприятие *Пирин*, чрез което периодично се поставят под контрол телефонните разговори на проф. Дуйчев, за да се доизясни кръгът от лица, с които той контактува, е прихванат разговор с проф. Кънчо Георгиев (20.03.1978 г., 8.58 ч.). В разговора се коментира създаването на Археографска комисия, която да подпомогне публикаторската дейност във връзка с честването на 1300-годишнината от историята на България. Проф. Дуйчев заявява, че не възразява срещу създаването на *централна археографска комисия и съгласувана дейност с всички комисии*⁴¹.

Най-съществена информация за археографската дейност на проф. Дуйчев се съдържа в *Дело за оперативно наблюдение № 9126 Архива-*

рят (5.10.1972–27.04.1978 г.), водено от XIV отдел на ДС⁴², и във фонда на същия отдел, известен като *Културно-историческо разузнаване*⁴³.

В постановлението за откриване на отчетното дело *Архиварят* от 5.10.1972 г. е отбелязано че: ... *През целия си живот проф. Дуйчев се занимава с издирване и събиране на ценни документи и ръкописи, отнасящи се до историята и културното минало на нашия народ, които представляват голям интерес за дейността на XIV отдел. Освен това проф. Дуйчев познава и поддържа връзка с много западни учени-историци, които представляват интерес за XIV отдел. Предвид гореизложеното постановявам да се открие отчетно дело на проф. Дуйчев под псевдоним „Архиварят“*⁴⁴.

Трябва да се уточни, че по тази линия започват проучвания на проф. Иван Дуйчев още през 1971 г. В справка от ПГУ се посочва, **че проф. Дуйчев категорично е отказвал да работи по лица, независимо дали са българи или чужденци, защото считал, че това е доносничество.** Отбелязано е, че по въпроси от историческата наука винаги се е отзовавал, поради което би могъл да се използва като консултант, **но не е пригоден за използване като сътрудник**⁴⁵.

Тази информация потвърждава и едно писмо-отговор от проф. Дуйчев до Венелин Коцев, секретар на ЦК на БКП, с дата 13.03.1972 г. Писмото е написано по повод запитване относно идеята за издаването на поредицата от чужди извори за българската история. Проф. Дуйчев споделя своите виждания по поставения му въпрос: *Ожесточената идеологическа борба, която се води днес чрез всички средства на модерната техника: радио, преса, телевизия – е намерила едно твърде опасно оръжие, именно използването на историческите знания. С оглед на това нашето национално минало, от по-близките и от по-далечните епохи, е станало предмет на всевъзможни извращения, фалшификации и посегателства. В съчиненията на заинтересувани чужди писачи днес все по-често и все по-настойчиво се отрича всичко онова, което ние смятаме като наши национален принос в полето на историята и на общата човешка култура и с което българският народ с право се гордее... Наш дълг е, прочее, да се противопоставяме най-енергично на всякакви такива посегателства и извращение на нашето национално минало, защото зад словесни нападки и излияния се крият по-далечни и лукави попълзновения от чисто политическо естество. В тази наша борба за отстояване правата на българския народ ние нямаме нужда от никакви фалшификации, достатъчно е да изнесем автентичните исторически свидетелства, и това ще бъде*

най-добрата и най-ефикасна наша защита. В това отношение ние трябва да използваме на първо място домашните исторически свидетелства и на второ място – свидетелствата от чужд произход, писани от добросъвестни и честни чужди автори, като се започне от най-старата епоха до най-нови времена⁴⁶. По-нататък коректно описва издадените поредици чуждестранни извори, като подчертава приноса на авторите им. В тази връзка откроява ролята на акад. Н. В. Михов, като предлага замисляната поредица от чужди извори да бъде в духа на неговите идеи. Възражава обаче поредицата да бъде именувана *Българската история в трудовете на европейските учени*. Проф. Дуйчев счита, че обхватът трябва да бъде разширен и извън границите на Европа. За целта предлага да продължи издирването, събирането и обнародването на чуждите свидетелства като се предвидят две поредици. Едната поредица да съдържа оригинални текстове на чужди езици, без превод, подредени хронологически и съпроводени от уводни (биографични данни и библиографски посочвания) и обяснителни бележки, които също да са на чужд език. Другата поредица да съдържа текстовете в оригинал и превод на български език, като уводните и обяснителните бележки да са на български език. Относно систематизирането на документите счита, че трябва да бъде според съответния чужд език, като препоръчва следната поредица и класификационна схема – *Чужди свидетелства за България и българите: I. Свидетелства на английски език; II. Свидетелства на романски езици; III. Свидетелства на немски език; IV. Свидетелства на руски език; V. Чужденци за България и Българите (на други езици, славянски и неславянски)*.

Препоръчва въпросните свидетелства да бъдат публикувани изцяло и в допълнение със свързаните с тях илюстративни материали, като при полиграфското оформление да следват модела на изданието на БАН⁴⁷. Също така предлага: ... *За извършване на тази трудна задача да се учреди при вашата служба – секретариата на ЦК на БКП – една специална главна комисия за издаване на тези чужди свидетелства за България и българския народ*⁴⁸. Изразява мнение за председател на тази комисия евентуално да бъде определен Димитър Райков – първи зам.-председател на Комитета за изкуство и култура (КИК).

Обръща специално внимание и на задачите по библиографското издирване относно което препоръчва, като консултант да бъде потърсен проф. Тодор Боров. Отбелязва, че трябва да се съставят и комисии по езиците от най-добрите специалисти, както и да се привлекат още преводачи. Настоява да се изработи общ план за издирвателската работа, за

извличането, за печата и за коментирането, и това да бъде дългосрочна задача. Според него, работата ще бъде улеснена от обстоятелството, че някои от съчиненията вече са преведени и публикувани на български език. Уточнява, че при реализиране на поредицата е готов с още допълнителна информация за състава на групите и пр.⁴⁹

Цитираното писмо е свидетелство за строго професионалния подход, който проф. Дуйчев по принцип прилага в работата си.

От 19.04.1972 г. има сведения от секретен сътрудник за преписи на неизвестни ръкописи, които проф. Дуйчев е направил в миналото, но са останали непубликувани (гръцкото житие на Ромил Видински и служба и житие на Наум Охридски).

От 11.05.1972 г. има докладна записка от проф. Фол за съвместното посещение с Людмила Живкова в дома на проф. Дуйчев на 10.05.1972 г. Той споделя, че *проф. Дуйчев сам реши да покаже какво притежава в дома си*⁵⁰, и уточнява, че те са видели: *фотокопието на ръкописа от Чивидале, Италия от IX век; копия на писмата от цар Симеон до Лъв Хиросфакт по препис от X век; фотокопия на Мадридския препис на Скилица с илюстрации; пълна цветна диапозитивна колекция на Лондонското евангелие; писма и дневник на Петър Парчевич от XVIII век, фотокопирани във Виена; фотокопия на ръкописи от Зограф, които проф. Дучев готвел за издаване; италианска книга от XVIII век, съдържаща всички доказателства за фамилията Булгари от о-в Корфу; фотокопия на кореспонденцията на цар Калоян.*

По-нататък се отбелязва, че: *... На фона на този разговор и като извод от него др. Людмила Живкова заяви, че е нужно да се вземат мерки, за да се предпази книжовното богатство в дома на Ив. Дуйчев от пожар и кражби. Др. Людмила Живкова смята, че „тези мерки трябва да се вземат по държавна линия, да се направят копия на тези, които Ив. Дуйчев има, да се тури сейф в дома му, да му се даде технически помощник. Освен това да се започне издаване на документите, като се гарантира авторското право на професора. Ив. Дуйчев се съгласи с всичко*⁵¹*“.*

В заключение авторът на докладната записка предлага: *... да се постави каса в дома на проф. Дуйчев; да се изпрати фотограф-специалист от името на др. Людмила Живкова, който да направи копие на целия архив на проф. Дуйчев, включително и на неговата кореспонденция; да му се изясни, че тези копия ще бъдат на сигурно съхранение в МВР или в Държавния съвет; в хода на заснемането да се направи картотечен опис на цялата документация под диктовката на проф. Дуйчев*⁵².

В следваща докладна записка от 30.05.1972 г. е отбелязано, че всички горепосочени действия са докладвани на Тодор Живков, като е уточнено, че те се извършват от името на Държавния съвет, но по молба на Л. Живкова и само с изричното съгласие на проф. Дуйчев⁵³.

Както е известно, с Решение №352 на Секретариата на ЦК на БКП от 5 април 1972 г., се възлага на *КИК, МВНР, МВР* и други държавни институции да приемат грижата за издирване, опазване и стопанисване на българските исторически и културни паметници в чужбина за основна партийна и държавна задача. От този момент Людмила Живкова, която вече от няколко месеца е заместник-председател на КИК, оглавява и новосъздадената *Междуведомствена комисия за издирване, опазване и стопанисване на културните ни паметници зад граница*. А от средата на 1975 г. тя вече е председател на *КИК*, преименуван по-късно в *Комитет за култура (КК)*.

В докладна записка до началника на ПГУ-ДС от 15.05.1973 г. се съобщава, че работата с проф. Дуйчев върви много трудно и че *мероприятието не може да се осъществи по предварителния замисъл, а трябва да се търсят други пътища, за да се доберем до ценното от архива на проф. Дуйчев*⁵⁴.

В справка във връзка с работата и задачите на XIV отдел на ПГУ – ДС от 18.06.1973 г. е отбелязано същото, като се посочва, че причините са изцяло у проф. Дуйчев, който не е предал нищо ценно от неговия архив, и че *трябва да се обмисли друг начин за придобиване на ръкописите и документите, които проф. Ив. Дуйчев съхранява в дома си*⁵⁵.

От друга справка на ПГУ от 25.06.1973 г. е видно, че впоследствие, през месец август, при проф. Дуйчев са внедрени двама оперативни работници с цел описване и преснемане на най-ценното от личния му архив, съхранен в дома му⁵⁶.

От 17.02.1975 г. е запазена схема за комплексни мероприятия, които ще се провеждат по линия на КИК. Там се предвижда създаване на група (Б. Райков, Кодов, Б. Ангелов, М. Стоянов, Ив. Дуйчев, В. Бешевлиев) за описване и привеждане в известност на всички намиращи се у нас документи, включително и тези за историята на други страни, които да се използват за евентуални замени. Също така се отбелязва *създаването на школа по палеография при проф. Дуйчев за обучение на млади палеографи*⁵⁷. А в отчет от 8.05.1975 г. до секретариата на ЦК на БКП се съобщава, че: *Създаден е курс, ръководен от проф. Дуйчев за обучение на 15 млади палеографи с цел увеличаване броя на специалистите ни в тази област. Курсът функционира вече около 4 месеца, като провежда*

теоретически и практически занятия. *Лекциите на проф. Дуйчев ще бъдат издадени като учебно помагало за служебно ползване*⁵⁸. Също така, се изяснява, че скоро ще бъде окончателно готово хранилището в комплекса на проф. Иван Дуйчев в Бояна⁵⁹.

Интересът към архива на проф. Дуйчев продължава и от 25.10.1976 г. има предложение за преснемането на същия, съгласно *Плана за агентурно-оперативната работа на отдел XIV, ПГУ – ДС:...* *Да се извърши преснемане на целия архив на проф. Иван Дуйчев. Този архив е събиран в продължение на десетки години и представлява ценно национално богатство, което трябва да се използва по най-сигурен и рационален начин*⁶⁰. Предвидено е преснемането започне на 19.10.1976 г. и да продължи до 29.10.1976 г. Към Предложението е приложен пълен списък с дата 30.05.1975 г. на преснетите до този момент материали от архива му – 1 165 кадъра, заедно с пояснение към всеки документ дали е публикуван и дали собственикът им ги подготвя за издаване⁶¹.

На 17.11.1976 г. има предложение за закриване на ДОН *Архиваря*, но всъщност работата по въпросното дело е приключена на 27.04.1978 г. Мотивите са, че от архива на проф. Дуйчев са придобити необходимите материали и че поставените при откриването на делото цели е възможно да се осъществят чрез работа от официалните позиции на *ГУКВЧ при КИК*: *Това се налага от обстоятелството, че към Дуйчев е вземано оперативно отношение и той е твърде осторожен към органите на ДС, както и поради факта, че се води на отчет в VI отдел на ДС ... в случай на постъпване на материали по лицето, те да се съхраняват в дело № 9021 – „Островът“ (обект Ватикан), в което има и материали по него с оглед проникването в този обект*⁶².

За 1977 г. има редица сведения за съвместната работа на проф. Дуйчев с български специалисти във Ватикан, което е резултат от утвърдената програма на КК и БАН за ускорено публикуване на книжовни паметници във връзка с предстоящото честване на 1300-годишнината от историята на България.

Трябва да припомним, че именно в тази връзка се предприемат и действия по учредяването на БАК към НБКМ.

Посочените факти свидетелстват, че *завръщането* на проф. Дуйчев в научния живот е в пряка връзка с провежданата тогава официална държавна политика. Той се оказва изключително полезен, заради контактите си в чужбина и поради факта, че е един от уникалните специалисти по *Архивистика и Палеография*.

Цитираните документи разкриват и драматичната съдба на проф. Иван Дуйчев, въпреки че неговото научно наследство, професионализъм и безусловен патриотизъм остават един от най-ярките примери за нас, които трябва да помним! В заключение ще си позволя да цитирам негови думи, които най-добре илюстрират службата му в името на научната истина и академичната съвест: *За цялата тази дългогодишна дейност на издирване, откриване и проучване на паметници и извори за нашето историческо минало никога не съм очаквал материална награда – пише Дуйчев. Вършех това наистина с дълбокото съзнание, че изпълнявам един дълг – дълг към този народ, чийто син съм и с който се чувствам неразлъчно свързан, комуто дължа безкрайно много. Като човек и като изследвач на миналото, откъсна ли се от своя народ – ще загубя почвата под нозете си даже ако бих живял при най-добри условия другаде. А дали в действителност съм изпълнил добре или зле този дълг – това други ще пресъдят. Който много работи, той естествено и ще греши. Не това обаче простете е най-важното. Най-важното са онези нравствени подбуди, начала, които ръководят научната дейност, на която е посветен един изследователски живот...*⁶³

Приложение № 1

Правилник на Българската археографска комисия при Народна библиотека „Кирил и Методий“, утвърден от Комитета за култура с подписа на проф. Александър Фол

София, 1977 г.

Българската Археографска комисия е национален междуведомствен, постоянно действащ орган за издирване, проучване и научно описване на българските ръкописи от X до XVIII в., съхранявани в страната и чужбина като извори за общата и културната история на България. В нейния състав се включват научни работници и специалисти от Народната библиотека „Кирил и Методий“, Българската академия на науките, Софийския университет, Търновския университет, Шуменския висш педагогически институт, Църковния историко-археологически институт и други научни институти.

I. ОСНОВНИ ЗАДАЧИ

1. Главната задача на Археографската комисия е дейност по издирва-

нето, събирането и описването на българските ръкописни паметници от X до XVIII в., както и на други славянски писмени паметници, които съдържат сведения за старата българска литература, история, език и изкуство.

Комисията може да разширява обсега на дейността си и върху други писмени паметници, съдържащи данни за общата и културната история на България от епохата на феодализма, османското владичество и Възраждането (до 1878 г.). за целта към комисията могат да се изграждат специализирани секции.

2. Археографската комисия извършва следната научна и практическа дейност:

а) Ръководи методическата дейност по издирването и описването на българските ръкописни паметници, като за целта утвърждава специални инструкции и правила.

б) Издирва и събира оригинали, микрофилми и копия и научно обработва българските ръкописни паметници, които се намират в страната и чужбина, като формира научни групи и експедиции по сбирки и страни.

в) Подготвя и издава описи на славянски ръкописни сбирки в страната и чужбина, издания на отделни ценни паметници, монографии и други изследвания в областта на старата славянска книжнина.

г) Грижи се за подготовката на кадри из областта на славянската и по-специално на българската палеография чрез аспирантури, курсове и други форми на подготовка и специализация в страната и чужбина.

д) Съдейства за научното представяне и популяризиране на старата българска книжнина в страната и в чужбина чрез организиране на научни сесии и конференции с участието на български и чуждестранни слависти, уреждане на изложби в страната и в чужбина и др.

II. УСТРОЙСТВО

1. Археографската комисия се изгражда към Народната библиотека „Кирил и Методий“ и работи под ръководството на Комитета за култура.

2. Археографската комисия се изгражда на принципа на общественно-държавното начало за ръководство на културния фронт и в своята дейност се съобразява с решенията на партийните конгреси и пленуми, като обединява усилията на специалистите от научните институти, работещи в областта на старата българска книжнина.

3. Комисията се състои от ръководство и членове. Тя се ръководи от бюро, в което влизат председател, научен ръководител, заместник-научен ръководител и членове на бюрото. Решенията и се приемат с обикновено мнозинство.

Бюрото и съставът на комисията се одобряват със заповед на председателството на Комитета за култура. Съставът на комисията може да бъде разширяван или намаляван по предложение на бюрото и със заповед на Комитета за култура.

4. Бюрото подготвя перспективните и годишните планове за научната и практическата дейност на Археографската комисия и следи за изпълнението им. Плановите и отчетите се приемат от разширения състав на комисията и се утвърждават от комитета за култура.

5. Дейността на Археографската комисия се координира със задачите и плановите на ГУКВЧ – сектор „Културно наследство“, които планират и осигуряват командироването на работните групи, специализациите и другите прояви на комисията в чужбина.

6. Като част от общата система за научна и културна дейност, Археографската комисия установява и поддържа творчески връзки с археографските комисии от другите социалистически страни и на първо място със Съветската археографска комисия, както и с други славистични центрове в чужбина.

III. ДРУГИ РАЗПОРЕДБИ

1. С решение на Комитета за култура Археографската комисия издава свой печатен орган на редовен печат – „Годишник на Археографската комисия“ – в обем до 15 печатни коли за отразяване на своята научна и оперативна дейност с тираж 500 екземпляра. Годишникът се редактира от бюрото на комисията с отговорен редактор – научния и ръководител.

Археографската комисия реализира своите издания съгласувано със съответните научни институти в издателствата „Наука и изкуство“, „Български художник“, „Септември“ и издателството на БАН, като координира издателските си задачи (утвърдени от Комитета за култура) с годишните и перспективните планове на съответните издателства.

2. Цялостната дейност на Археографската комисия се финансира от нейна собствена бюджетна сметка в рамките на бюджета на Народната библиотека „Кирил и Методий“, утвърдена от Комитета за култура.

ЦСВП „Проф. Иван Дуйчев“, опис на архива на Ив. Дуйчев, а. е. 326 (без номерирани листи). Копие. Машинопис с подписи.

Бележки

¹ *Нейкова, А.* Българското университетско професионално архив-

но образование и влиянието на идеологическата парадигма през тоталитарния период. — Във: Образованието в социалистическа България — между традицията и комунистическата идеология. Проект „Преживяно минало“. Т. I, стр. 19–33. — <<http://www.electronic-library.org/articlars/Article%200231.html>>.

² Дуйчев, *Ив.* „Да обичаш, без да ненавиждаш“ — Свободна книга, бр. 1–4, година VII, 1996, 1–2.

³ Дуйчев, *Ив.* Лекции по архивистика. С.: „Св. Кл. Охридски“. 1993, с. 23. — <<http://electronic-library.org/books/Book%200005.html>>.

⁴ Дюфрен, *С.* Историк между славянския свят, Запада и Византия. — Свободна книга, бр. 1–4, година VII, 1996, с. 8.

⁵ Нейкова, *А.* Едно забравено начало. — ИДА, 2004, № 87, 56–74. — <<http://electronic-library.org/articlars/Article%200050.html>>.

⁶ Дуйчев, *Ив.* Лекции..., с. 134–146.

⁷ Пак там, с. 135.

⁸ Пак там.

⁹ Пак там, с. 134.

¹⁰ Пак там, с. 135.

¹¹ Пак там, с. 136–146.

¹² АКРДОПБГДСРСБНА, Ф. III раз., а. е. 15251, л. 6–7.

¹³ Университетски архив на СУ „Св. Климент Охридски“, Ф. I, оп. 35, а. е. 257.

¹⁴ Радулов, *Цв.* Портрет на архивиста като млад учен. — доклад изнесен на X-та научна конференция на тема: „Архивология, професионално образование по архивистика и архивни институции – quo vadis?“, Софийски университет, 18–19 април 2016 г., София.

¹⁵ ЦСВП „Проф. Иван Дуйчев“, опис на архива на Ив. Дуйчев, а. е. 216 (без номерирани листи).

¹⁶ Според дефиницията на проф. А. Нейкова терминът *документални* следи се използва, за да се обозначат документите извън състава на личния фонд на интересуващия ни фондообразувател, които са свързани с живота и дейността му. Вж. Нейкова, *А.* Една рецензия на Иван Дуйчев от 31 декември 1950 година: предизвикани размисли за научната етика и отговорността на изследователя! — доклад, изнесен на международната научна конференция „Културни мостове. Минало и съвремие“, посветена на 30-годишнината на ЦСВП „Проф. Иван Дуйчев“.

¹⁷ ЦСВП „Проф. Иван Дуйчев“, опис на архива на Ив. Дуйчев, а. е. 216 (без номерирани листи).

- ¹⁸ Пак там, а.е. 326 (без номерирани листи).
- ¹⁹ ЦДА, Ф. 1137, оп. 1 и оп. 2.
- ²⁰ Пак там, Ф. 540, оп. 8, а. е. 4, л. 1–104.
- ²¹ АКРДОПБГДСРСБНА, Ф. 9, оп. 2, а. е. 564, л. 1–90.
- ²² *КРДОПБГДСРСБНА*. Държавна сигурност и културно-историческото разузнаване (1970–1989). Документален сборник (Разширен вариант). Т. 15, София, 2014. – <http://comdos.bg/media/Nashite%20izdania/sbornik%2015/DVD-15.pdf>.
- ²³ АКРДОПБГДСРСБНА, Ф. V о, а. е. 36364, л. 1–5.
- ²⁴ Пак там, Ф. III раз., а. е. 15251, л. 1–76.
- ²⁵ Пак там, Ф. III раз. Т. I, а. е. 35208, 1–54; Т. II, а. е. 35208, л. 1–72; Т. III, а. е. 35208, л. 1–15.
- ²⁶ Пак там, Ф. 2, а. е. 14112, л. 1–205.
- ²⁷ ЦСВП „Проф. Иван Дуйчев“, опис на архива на Ив. Дуйчев, а. е. 326 (без номерирани листи).
- ²⁸ *Нейкова, А.* Документални свидетелства за дейността на проф. Ив. Шишманов като археограф. — ИДА, 1994, № 67, 337–345. <<http://electronic-library.org/articlars/Article%200008.html>>.
- ²⁹ ЦСВП „Проф. Иван Дуйчев“, опис на архива на Ив. Дуйчев, а. е. 326 (без номерирани листи). Правилникът е публикуван като *Приложение № 1* към настоящия текст.
- ³⁰ Пак там.
- ³¹ Вж. *Приложение № 1* към настоящия текст.
- ³² ЦСВП „Проф. Иван Дуйчев“, опис на архива на Ив. Дуйчев, а. е. 326 (без номерирани листи).
- ³³ *Нейкова, А.* Идеи и програми за издирване и публикуване на писмени извори за българската история. — ГСУ. Исторически факултет, 2000, № 84–85, 288–325. <<http://electronic-library.org/articlars/Article%200013.html>>.
- ³⁴ *Фол, Ал.* Кратко четиво – Свободна книга, бр. 1–4, година VII, 1996, с. 9.
- ³⁵ АКРДОПБГДСРСБНА, Ф. V о, а. е. 36364, л. 1–5; Ф. III раз., а. е. 15251, л. 1–76; Ф. III раз. Т. I, а. е. 35208, 1–54; Т. II, а. е. 35208, л. 1–72; Т. III, а. е. 35208, л. 1–15; Ф. 2, а. е. 14112, л. 1–205.
- ³⁶ Университетски архив на СУ „Св. Климент Охридски“, Ф. 1, оп. 35, а. е. 32.
- ³⁷ АКРДОПБГДСРСБНА, Ф. III раз. Т. I, а. е. 35208, л. 6.
- ³⁸ Пак там, л. 4–6.
- ³⁹ Пак там, л. 11.

⁴⁰ Пак там, л. 7.

⁴¹ Пак там, Т. II, а. е. 35208, л. 33.

⁴² Пак там, Ф. 2, а. е. 14112, л. 1–205.

⁴³ Пак там, Ф. 9, оп. 2, а. е. 564, л. 1–90.

⁴⁴ Пак там, Ф. 2, а. е. 14112, л. 6.

⁴⁵ Пак там, л. 16.

⁴⁶ Пак там, л. 57–59.

⁴⁷ Пак там, л. 59–65.

⁴⁸ Пак там, л. 66.

⁴⁹ Пак там, л. 68.

⁵⁰ Пак там, л. 35.

⁵¹ Пак там, л. 39.

⁵² Пак там, л. 39–40.

⁵³ Пак там, л. 42.

⁵⁴ Пак там, л. 89–90.

⁵⁵ КРДОПБГДСРСБНА. Държавна сигурност и културно-историческото разузнаване (1970–1989). Документален сборник (Разширен вариант). Т. 15, София, 2014, с. 446–447.

⁵⁶ Пак там, с. 83.

⁵⁷ Пак там, 496–497.

⁵⁸ АКРДОПБГДСРСБНА, Ф. 9, оп. 2, а. е. 564, л. 27.

⁵⁹ КРДОПБГДСРСБНА. Държавна сигурност и културно-историческото разузнаване (1970–1989). Документален сборник (Разширен вариант). Т. 15, София, 2014, с. 665.

⁶⁰ Пак там, с. 802.

⁶¹ Пак там, с. 804–806.

⁶² АКРДОПБГДСРСБНА, Ф. 2, а. е. 14112, л. 202–205.

⁶³ Дуйчев, *Ив.* „Да обичаш, без да ненавиждаш“ – Свободна книга, бр. 1–4, година VII, 1996, с. 2.

КАКВИ ПРИОРИТЕТИ ИМА ПРЕД ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА НА АРХИВИТЕ?

доц. д-р Веселин Методиев, НБУ

Представената тема е сред най-модерните в работата на българските архиви. Живеем в ново технологично време и всяка професия е длъжна да отговаря на съществуващите предизвикателства. Дигитализацията стана неотменим процес в заобикалящия ни свят. Така възникват нови теми, които се нуждаят от разисквания и обяснения. Много от колегите са наясно, че отговорът за архивите в случая може да бъде открит чрез специфична серия въпроси, а именно:

- Кои са най-използваните архивни фондове?
- Кои са най-значимите архивни фондове?
- Кои архивни фондове разполагат с най-добър научно-справочен апарат?

Ако първият и третият въпрос имат статистически и съответно методически отговори, то вторият е свързан със смисъла на архивите, защото е в сърцевината на тяхното съществуване и обществена функция. Убеден съм, че така поставените въпроси очертават същността на проблемите. Поради това ще се спра на този най-важен според мен въпрос, който във висока степен е и определящ за разглежданата тема.

И тъй, кои са най-значимите архиви/фондове, всъщност е оценъчно действие на самите архивисти. Има ли интерес обаче архивната колегия да се задават подобни въпроси и доколко се налага да се навлиза в полето на хуманитарните и обществени науки, за да направи необходимата преценка? Дават ли си сметка архивните експерти, че от тяхната преценка се появява възможност за информираност на обществото за големите събития и личности в българската история от последната четвърт на XIX век до наши дни?

Отговорите на тези въпроси отвеждат към един изключително значим извод. Това знание, получено от конкретни архивни действия, може да даде отправна точка за размисъл, как е изградена модерната българска нация в един от най-важните аспекти – гражданско и политическо усилие на демократични хора. И още нещо – от нашата професионална преценка може да се даде насока на изследвания, някои от които са дългоочаквани от българското общество – кои сме ние българите в модерното време? А тази тема е изключително актуална във време на колебания за общественото устройство и поставянето на големите теми за идентичност и интеграция, за различия и единство.

Аз мога да свидетелствам за едно поколение архивисти, които имаме истинско любопитство към историческото и оттам – към общо хуманитарното знание. Ние притежавахме малко информация, бяхме в един затворен информационно свят, във време на по-простички технологии и най-вече на друга – единствената тогава официална идеология. Като съпротива срещу нея бе и нашето любопитство – как са живеели хората в онова „лошото, буржоазно време“, какви са били техните „експлоататорски“ институции.

Известно ни е, че големият процент от съхранени исторически архиви се отнасят именно до времето на възникването и изграждането на българския капитализъм. Интересът и към близкото минало – това на тоталитарната държава и общество, също може да бъде задоволен от разкриването на съдържанието на документите след 1944 г.

Днес тези теми не са толкова интересни. Защо? Не знам, но виждам тази неприятна липса на интерес. А съществуващите празноти относно миналото ни изключително много пречат при взимането на обществени решения в съвременното общество. Освен това, все повече млади хора, реално желаещи да се образуват, се връщат към въпроса – които сме ние?

Всичко това ни връща към друга значима за моето архивистко време тема, която, на свой ред, ни връща и към един стар спор – каква да е посоката на създаване на архивни справочници? Лично аз, винаги съм бил и продължавам да бъда защитник на идеята за *описа*, като възможния най-пълен справочник. Знаем и аргументи за предпочитания към тематични и други каталози, особено за систематичния каталог на ЦДИА (сега ЦДА), но не ги споделям.

Интересно е, че казвам това след 13 години работа в държавите архиви, участия като автор и съставител на няколко големи справочника

по история с общ продаден тираж над 70 000 броя, както и на няколко монографии по българска история, а също и въз основа на богат личен социален опит в университетската работа и особено в политическата дейност. Ето защо да дефинирам един *методологически* въпрос за най-често използваните архивни фондове, е само един аспект на търсене на отговорите по статистически данни. Считам че в случая е по-важен субективният архивистки поглед, още повече, че читателите на архивите намаляват по обективни причини с всеки изминал ден. Ще споделя и още една премълчавана реалност, която е също обезпокоителна – броят на изследователите намалява. А защо? Защото, според мен, за голяма радост историческата наука все повече се отделя от политиката, престава да бъде идеологическа. Това означава, че все по-рядко тя ще е политически аргумент, което прави изследователският интерес към историографията предмет за работа на малък брой хора. Сред тях архивистите ще заемат все по-значимо място, засега като количество, а във времето, вярвам, и като приноси в научното дирене. Да прибавя – стотиците, хилядите историци в България определено остават в миналото.

В тази връзка ще припомня, че в силните времена на изграждане на българската историография в периода между двете световни войни през XX в., при 5 млн. население в Царство България, преподавателите по история в университета са били по-малко от десет, а в университетските курсовете са се обучавали по няколко студента от един набор. Такава е и днешната перспектива, ако не се появи нова реидеологизация на историческото знание за нуждите на политически режим.

Моят подход е съчетание, както със знания по история, така и с конкретни практически познания върху действието на хора и институции в една динамична среда, каквото е българската действителност през последните 25 години. Наистина е твърде голям подарък за изследователя на миналото да живее в променящо се време, което има своята специална стойност в исторически план. Това дава възможност за преценка, която при друго статукво не би била в мисълта и възможностите на изследователите. Днес по естествен начин се получават сравненията между *минало* и *настояще* относно: *как функционират институциите сега и как са го правили преди, как са реагирали обществените лидери на предизвикателствата тогава и сега, кои личностни качества са се ценели преди сто и повече години и кои днес.*

Да се определят и подреждат основните принципи и ценности, през които може да се изгради приоритетното начало в дигитализацията, е

трудна, но възможна за решаване задача. В основата си тя има философски характер, защото изисква да се определят и градираат абстрактни неща. Но без яснота за ценности, не е постижима целта да се изграждат приоритети, респ. да се избират конкретните архивни фондове за дигитализация. Чии документи или документални сборници първо да дигитализираме, би трябвало да бъде несекващ разговор/дебат в архивната колегия. Вече имаме известен опит с документите на БКП, което обаче е пряко решение на посткомунистическата конюнктура. Като всяка рефлексия към политическата ситуация обаче и тази има своя недостатък. Ето защо смятам, че този път трябва да започнем от хората.

И така.

Първо. Големите имена на модерното българско общество, чието архивно наследство се намира в историческите ни архиви.

Това са писмовните българи, които дават културния облик на модерната държава. Да се използват в днешния *опростачващ* се български свят личните архиви на националния ни елит е безспорно приоритетна задача. За ЦДА ще дам пример с Константин Стоилов или Стоян Заимов – огромни по количество и качество архиви, които, все пак, са познати. Не може да се каже същото обаче за един Дечко Караджов, без чиито трудове нямаше да имаме знание за парламентарната демокрация, а до днес не е преиздаден изключителния му труд за еднокамарната система. Да не говоря за сериозния обем спомени на този човек, който е водещ дипломат, каквито днес се броят на пръсти. А как да определим значимостта на енциклопедистите от ранга на Силиян Чилингиров или Петър Делирадев? Няма да изброявам повече имена, но който и да вземем за пример, ще представлява облика на българската модерна култура, която не се познава в обществото, а пазителите на неговата историческа памет трябва да имат това предвид, когато преценяват, кое първо да се дигитализира. Защото много добри примери са скрити в архивохранилищата ни, но те се познават от малка част професионалисти. А днешните млади стоят пред екрана на своите устройства и от тях могат да стигнат до знание, което със сигурност ще ги направи по-културни, повече вярващи в значимостта и потенциала на националната ни общност. Това означава, казано с една позната фраза, че чрез дигитализацията на националното ни архивно наследство, съхранено в архивите, трябва да населим историята с хора.

Второ. Основните държавни институции на модерната ни държава.

Ако имаме мислене на демократи, то час по-скоро трябва архива на българския парламент да се появи в Интернет. А можем ли да се лишим

от архива на българското правителство. Какви теми е разглеждал Министерския съвет в своите заседания, продължава да бъде скрито знание. Малцина колеги, попаднали на тези архиви, знаят колко интересни са те. А сравнението с документите от днешната изпълнителна власт или тази от тоталитарната държава веднага ще даде точна представа каква е същността на тази висша държавна институция. Кое е задължението на върха на изпълнителната власт и кое на другите институции е знание, без което гражданската култура няма да стане онази, която да ни гарантира демократичност и стабилност като модерно общество.

И се появяват нови естествените въпроси – а състоянието на техните справочници, т.е. техните описи. А идва и любопитството, къде е мястото на прочутия архивен фонд № 3 от ЦДА – Монархическия институт, чийто опис е сред най-използваните. Продължава и до днес да няма знание за съставните части на монархическия институт и само дигитализацията на неговия архив ще даде това знание. Как и кога възникват различните елементи на тази висша институция, а именно – наместничеството, регентството, настойничеството. Само отлични справочници и тяхното дигитализиране ще даде липсващата информация.

Трето. Цялата гама от стопански и финансови институции, изградени от българския капитализъм и почти непознати за научната общественост.

Колебая се дали не трябва да се направи специален анализ на съответните архивни фондове. Ще подкрепя предложението си с един пример - кога всъщност е въведен първият Валутен борд, Паричен съвет в България? Не, не е през 1997 г., а в далечната 1924 г., което става с решение на Народното събрание още през 1922 г., и е дело на тогавашните български политици и финансисти. Но това любопитно сведение не може да се намери в Интернет, въпреки че е част от научната информация след излизането на трите тома за историята на българския външнополитически заем.

Все още сме изправени пред темата за силата на държавата в стопанската област на българското общество. А все така малко познаваме историята на Министерството на финансите или пък това на земеделието, на търговията, на обществените сгради и т.н. И тук да дам пример – съвременните българи нямат и бегла представа за големите дебати по въпросите на законодателството в областта на обществените поръчки. Сигурен съм, че ако се проведе анкета днес 99,99% от запитаните ще

отговорят, че това за първи път се явява като проблем у нас през ХХІ в. А темата е пареща/дискусионна през цялата първа половина на предходното столетие.

Приоритетите са дело на управленска отговорност. Но тя винаги се основава на експертното мнение. И тук се опира до друга трудна тема – авторитетите на експертно равнище. Много често в администрацията йерархията дава представа и за авторитети, което е дълбоко невярно. Сигурните и стабилни решения се взимат с ум, а не с власт. Ето защо пожелавам бъдещите решения в областта на приоритетите в дигитализацията в архивите ни да се дело на ума.

УПРАВЛЕНИЕ НА ДОКУМЕНТИТЕ ОТ СЪСТАВА НА НАЦИОНАЛНИЯ АРХИВЕН ФОНД, СЪХРАНЯВАНИ В МУЗЕИТЕ

доц. д-р Анка Игнатова, ВТУ

Националният архивен фонд (НАФ) се определя от българското законодателство като: ... *постоянно попълваща се съвкупност от ценни документи, отразяващи материалния и духовния живот на обществото*¹. Документите от състава на НАФ се съхраняват в специализираните архивни учреждения на страната, но също и в различни културни, научни, религиозни и други институции, сред които централно място заемат музеите. Обект на настоящия доклад са архивните документи в българските музеи, а предмет – въпросите, свързани с начина на тяхното управление в съответствие (или не) с действащата нормативна уредба. Целта е да се установят причините за почти повсеместното неприлагане в музейната практика на архивната методика относно тези документи, а една от тези причини е разнобоят в самите нормативни документи.

Архивните документи в музеите, за разлика от тези, намиращи се в други неархивни институции, имат по-особен статут. От една страна, те са част от НАФ, а от друга – част от музейния фонд на страната, като най-значимите сред тях влизат в състава на Националния музейен фонд². Поради тази двойственост са валидни за тях изискванията, както на архивното, така и на музейното законодателство, а те продължават да си противоречат.

С влизането в сила през 2007 г. на Закона за Националния архивен фонд идеята за физическа концентрация на документите от НАФ в специализираните за целта архивни институции е окончателно изоставена. Дава се право на всички музеи, а също и на други публични институции да съхраняват исторически формиралите се към тях архивни сбирки,

както и да приемат за постоянно съхранение – *документи, притежание на юридически и физически лица, при писмено изразено желание от страна на собствениците им* (чл. 33, ал. 2). Законът им забранява само – *да приемат ценни документи от държавни и общински институции, обект на комплектуване от държавните архиви* (чл. 33, ал. 3).

Институциите, съхраняващи документи от НАФ, се задължават да ги предоставят за публично ползване съгласно методическите изисквания на Държавна агенция „Архиви“ (чл. 33, ал. 4). Налице е нова (стеснена) трактовка на основополагащия принцип за централизация в архивното дело. Централизацията се разбира, като прилагане на единна методика от всички притежатели на документи от състава на НАФ, а необходимото методическо ръководство и контрол се осъществяват от централен за страната орган, в случая Държавна агенция „Архиви“ и нейните подразделения.

На основание на чл. 91 от Закона за НАФ, на 6 март 2009 г. е издадена *Наредба за реда за използване на документите от Националния архивен фонд*³. В официалното съобщение на Министерския съвет по повод приемането ѝ се пояснява, че: ... *за първи път в нея са унифицирани изискванията за използването на документите от Националния архивен фонд, независимо от мястото им на съхранение – държавни, специализирани или частни архиви, музеи, библиотеки и други публични институции*⁴. От цялостния текст на наредбата, в който се говори само за архиви, но не и за архивни сбирки на други публични институции, и най-вече от първоначалния вариант на чл. 3, ал. 1, читателят едва ли остава с подобно впечатление. Ето какво гласи той: *Архивите, които съхраняват документи от НАФ, осигуряват достъп до документите и тяхното използване в съответствие с изискванията на Закона за Националния архивен фонд (ЗНАФ) и наредбата*.

В началото на 2012 г. е направено допълнение към въпросната алинея, като е пояснено, че това са: *Архивите, които съхраняват документи от НАФ съгласно чл. 6, ал. 1 от Закона за Националния архивен фонд, ...*⁵ Всъщност това недоразумение произтича от недокрай коректната терминология в чл. 6, ал. 1, където като *архиви, които съхраняват документи на Националния архивен фонд*, са обозначени, както държавни и частни архиви, архиви на културни и други публични институции, така и архивни сбирки на културни и други публични институции, на държавни и общински музеи и библиотеки, на читалища и религиозни институции. В

случая терминът *архив* е използван с две от значенията си – *специализирана публична държавна институция и сбирка от архивни документи*.

Междувременно настъпват промени и в нормативната уредба на музеите, но те почти не допринасят за изясняване на съществуващите противоречия. Така, през месец април 2009 г. влиза в сила Законът за културното наследство⁶. Според него, както и съгласно отменения Закон за паметниците на културата и музеите от 1969 г.⁷, обект на комплектуване от страна на музеите са и архивни документи (**без каквито и да било ограничения!**). Освен това, в новия закон, за разлика от предишния, е отделено място и на т. нар. *научен архив* на музеите. Той се определя като: ... *постоянно попълваща се съвкупност от документи, отразяващи етапите в процеса на изпълнението на дейностите по опазването и представянето им [т. е. на движимите културни ценности], независимо от времето, начина и мястото на създаването им, както и от вида на носителя им* (чл. 190, ал. 1). Включените в състава му документи са обособени в следните четири групи:

- документите по издирването, идентифицирането, изследването, съхраняването, консервацията, реставрацията, движението и представянето на движимите културни ценности;
- отчетните документи за движимите културни ценности, съхранявани от тях постоянно или временно: документи за произход, за постъпване или придобиване от музея, оценителни протоколи, инвентарни книги и други;
- документите за извършените от тях теренни археологически проучвания;
- научната и справочна документация: научни паспорти и картотеки. (чл. 191, ал. 1).

Във втора алинея на чл. 191 на Закона изрично се посочва, че *научният архив се съхранява безсрочно в музея, който го е създал, и не подлежи на предаване на органите за управление на Националния архивен фонд освен при закриването на музея без правопримствство*.

Изискванията относно създаването, съдържанието, поддържането, съхраняването и използването на научния архив на музеите, а така също и на *Националния документален архив на Националния институт за недвижимото културно наследство*, са конкретизирани в обща наредба на министъра на културата, която е издадена на 26 януари 2012 г. и влиза в сила от 7 февруари с. г.⁸ В нея се дава по-пълно, в сравнение със закона, определение на понятието *научен архив*, като се уточнява, че формира-

щите го документи са *систематизирани*, и в обхвата му са включени и документи във връзка с проучването на културните ценности (чл. 2, ал. 2).

Чл. 2, ал. 3 на посочената Наредба № Н-3 от 26 януари 2012 г. за създаването, съдържанието, поддържането, съхраняването и използването на *Националния документален архив на Националния институт за недвижимото културно наследство* и научния архив на музеите постановява, че *научните архиви на музеите, както и на посочения институт, са съставна част от Националния архивен фонд*⁹, а ал. 4 на същия член – че *методическото ръководство при работа с документите на тези архиви се осъществява от Държавна агенция „Архиви“ и нейните структури*. Посредством тези и други подобни текстове се създава видимост за съгласуваност с архивното законодателство. Важното е те да не останат само декларация, а да бъдат подплатени с нещо реално.

По силата на логиката, но и съгласно чл. 26 на разглежданата наредба – *научният архив на музея е част от учреденския архив на съответния музей*. Следователно той не би трябвало да се счита вече за част от основния фонд на музея, каквото е изискването на отменената *Наредба за отчитане и опазване на движимите паметници на културата* от 1974 г.¹⁰ Научният архив на музея, както и останалите документи, възникнали в резултат от дейността на институцията, образуват нейния документален фонд, от който, след експертиза на тяхната ценност, се формира съответният архивен фонд. Съвсем логично и в съответствие с архивната теория и практика е тези документи, които имат общ произход, да се съхраняват заедно в учреденския архив, а делата, отнасящи се към научния архив да получават в номенклатурата на делата на музея срок *постоянен* и забележка *в музея* или срок *100 години* и същата забележка.

Функциите, които се възлагат на научния архив на музея с Наредба № Н-3 от 2012 г., се свеждат не само до приемане, регистриране и съхраняване на документи, но също и до създаване на справочен апарат към тях и предоставянето им за използване (чл. 27). Директорът на музея се задължава да определи помещения за съхранение и използване на документите от научния архив (чл. 29, ал. 1), както и длъжностно лице, отговарящо за архива (чл. 29, ал. 2). С допълнение в Наредбата от началото на 2014 г. като задължение на директора се вмениява и одобряването на правила за достъп и ползване на документите от научния архив (чл. 29, ал. 3)¹¹.

Документите се регистрират в специална книга (съгласно приложен образец) по реда на тяхното постъпване (чл. 30, ал. 1 и 2), а систематизирането им се извършва по номенклатурата на делата на документите на

научния архив, която е част от общата номенклатура на делата на музея (чл. 31, ал. 1 и 2). Недоумение буди написаното в чл. 32, ал. 1: *За всяка отделна архивна единица се съставя инвентарен опис, който включва: 1. номер по ред; 2. заглавие на архивната единица (вид и съдържание на документите) ...* Всъщност инвентарен опис не може да бъде съставян за всяка архивна единица, а за архивните единици в архивния фонд. Архивните единици се описват в инвентарен опис, а за всяка отделна архивна единица може да бъде съставен единствено вътрешен опис.

Правото на достъп на външни лица до документите от научния архив на музея е изрично разпоредено в ал. 1 на чл. 33: *Документите от научния архив на музея и справочният апарат към него са публични.* В ал. 6 на същия член се определят условията за използването на документите от външни лица, а именно – *с разрешение на директора на музея след подадено мотивирано писмено заявление.* През 2014 г. текстът на тази алинея претърпява следната промяна: *За ползването на документи от научния архив се подава писмено заявление до музея, с което отпада изискването лицето, желаещо да използва документи от научния архив на музея, да посочва мотивите за това в заявлението си.* Тогава се създава нова ал. 7 към чл. 29: *В 14-дневен срок от постъпване на заявлението по ал. 6 директорът на музея разрешава или мотивирано отказва ползването на документи от архива в случаите, когато състоянието им не позволява това. Условията за ползване на документите се уреждат в правилата по чл. 29, ал. 1, т. 3.* Посочените промени са в съответствие с гарантираното от архивното законодателство право на достъп на гражданите до документите от състава на НАФ, както и с нормативната уредба относно административното обслужване на гражданите в Република България.

В останалите алинеи на чл. 33 на разглеждания документ се набелязват мерки за физическото опазване на документите при тяхното използване. В отделна глава детайлно се регламентират условията за съхранение на научния архив на музея.

Промените в законодателството относно културно-историческото наследство са последвани от актуализация на вътрешнонормативната уредба на отделните музеи. Новите правилници за устройството и дейността на редица музеи вече са достъпни чрез Интернет. Обаче единственият правилник за реда и организацията на комплектуването и използването на музейен научен архив, който засега може да бъде открит в глобалната мрежа, е на *Регионален исторически музей – Велико Търново*¹².

Както свидетелстват някои публикации¹³, за времето, когато е в сила Наредбата за отчитане и опазване на движимите паметници на културата от 1974 г.¹⁴, повечето музеи не са се съобразявали с изискването за регистрация на документите от научния архив, а именно – *в книга съгласно правилата и формите, определени в Указа за Държавния архивен фонд* (чл. 30, ал. 2). Това безспорно затруднява използването им от външни лица. Необходимо е документите да бъдат научно-технически обработени и снабдени със съответния научно-справочен апарат към тях, за да бъде реален гарантираният от закона достъп¹⁵.

С Наредба № Н-3 от 26 януари 2012 г. всъщност се регламентира достъпът до една част от архивния фонд на музеите – тази, която остава на съхранение при тях. Останалата част от архивния фонд на държавните и общинските музеи, съгласно разпоредбите на Закона за Националния архивен фонд, подлежи на предаване в държавен или специализиран архив. Доколко музеите в качеството си на фондообразуватели на архивите предоставят възникналите в резултат от дейността им архивни документи в рамките на законоустановения срок и каква е степента на пълнота на техните фондове е отделен въпрос, който заслужава специално проучване. Най-общо казано, при управлението на собствените си документални фондове музеите следва да се ръководят от Наредбата за реда за организирането, обработването, експертизата, съхраняването и използването на документите в учреденските архиви на държавните и общинските институции¹⁶, като методическото ръководство и контролът се осъществяват от държавните архиви, на които музеите са фондообразуватели.

* * *

Докато в поредните нормативни документи, от които се ръководят музеите и архивите, е налице все пак известно синхронизиране по отношение работата с документите, възникнали в резултат от дейността на музеите като институции, свършено открит и далеч от решаване е въпросът с документите, придобити от музеите от външни на тях фондообразуватели. Всеки музей съхранява в зависимост от профила си повече или по-малко документи, които са съставна част на Националния архивен фонд. Значителен е техният брой в *Националния литературен музей, Националния музей на образованието* в Габрово, *Националния исторически музей, Националния военноисторически музей* и други големи музеи. Всъщност именно документите, влизащи в музейния фонд,

се визират в чл. 6, ал. 1 на Закона за Националния архивен фонд като *архивни сбирки*. Те се имат предвид и в текста за *Регистъра на НАФ*. Използването на тези документи също би трябвало да е подчинено на изискванията на Държавна агенция „Архиви“. Макар на въпроса за достъпа до тази част от НАФ да е обръщано специално внимание в научната литература¹⁷, особен резултат на практика няма.

Цялостната организация на работата с архивните документи в музейния фонд се определя от Наредба № Н-6 за формиране и управление на музейните фондове от 11 декември 2009 г.¹⁸ Никъде в нея не присъства изискването, влизащите в състава на музейния фонд документи да бъдат обработвани съгласно утвърдената архивна методика. Описването им се извършва по общия ред, както за всички останали музейни предмети¹⁹. В зависимост от степента им на оригиналност и дали съответстват на профила на музея или не, те се отнасят към съответните структурни части на музейния фонд – *основен, обменен и научно-спомагателен*. Начинът на регистрация на музейните предмети, включително и документи, е определен в чл. 11: *(1) Инвентрирането в музейните фондове е основна форма на регистрация на движимите културни ценности в музея; (2) На инвентриране в основния или обменния фонд подлежат всички движими културни ценности, придобити от музея или предоставени му за ползване; (3) Движимите културни ценности могат да се систематизират в основния и обменния фонд по отдели, сбирки или по друг признак; (4) Вписването в инвентарните книги се извършва точно и изчерпателно. Движимите културни ценности, съставляващи част от комплект, се записват с един инвентарен номер, а отделните части – с цифрови индекси от едно към безкрайност.*

Нормативната уредба на музеите, както е видно от цитирания член, позволява систематизирането на културните ценности да се извършва въз основа на различни класификационни признаци. Следователно може да се заключи, че документите в музейния фонд могат да бъдат обособявани в архивни фондове или в архивни колекции. Подокументното описване, характерно за музеите, е трудно приложимо по отношение на значителни по своя обем архивни фондове, тъй като е твърде трудоемка дейност, а то е и противоположно от гледна точка на информативността на документите. Отдавна е доказана потребността от запазване на целостта на фондовете, за да се съхранят връзките на документите помежду им.

В Наредбата № Н-6 нищо не се споменава относно достъпа до предметите в музейния фонд (вещи, документи, книги). Следва да се

отбележи, че и в Наредба № Н-4 за условията и реда за представяне на културните ценности²⁰ (в сила от 28 март 2014 г.), не е цялостно решен въпросът с използването на културни ценности и свързаната с тях информация. По смисъла на чл. 2, ал. 1 - *представянето на културните ценности се осъществява чрез експониране, обозначаване, осигуряване на достъп и популяризиране с използване на съпътстващи дейности, материали и други средства*. Декларираното в чл. 3, ал. 1 право на достъп до културните ценности включва – *осигуряването на физически или интелектуален достъп до тях, без да се увреждат или подлагат на риск*. Специално обособеният раздел III – *Достъп до движими културни ценности*, разглежда реда и условията за достъп само до онази част от културното наследство, която е експонирана. Необходимо е условията и редът за използването на културните ценности (**в тяхната цялост!**) и справочният апарат към тях да бъдат правно регламентирани, както това е направено за документите от научните архиви на музеите. Те обаче би трябвало да бъдат впоследствие реализирани в практиката, а не заобикаляни.

От съществено значение за разширяване достъпа до архивните документи, съхранявани във фондовете на българските музеи, е вписването им в споменатия *Регистър на Националния архивен фонд*, който е публичен и се поддържа в електронен формат от Държавна агенция „Архиви“²¹. *Регистърът*, който е в процес на изграждане, има за цел централизиране на информацията за наличния архивен ресурс на страната, осигуряване публичност на архивните сбирки и документи, собственост на юридически и физически лица, разширяване на възможностите за опазване и използване на НАФ²². Обстоятелствата, подлежащи на вписване в *Регистъра*, редът за вписване и поддържане, както и за достъп до информацията в него са регламентирани в *Наредба за условията и реда за водене на Регистър на Националния архивен фонд*, която е в сила от 6 март 2009 г.²³

Държавните и общинските музеи (както впрочем и държавните и общинските библиотеки и архивите, извън системата на Държавна агенция „Архиви“), се задължават да вписват в *Регистъра на НАФ* – данни за *притежаваните и/или съхраняваните от тях ценни документи, които не са създадени в резултат от дейността им и не подлежат на предаване в архивите от системата на ДАА* (чл. 7, ал. 5). Това означава, по-ясно казано, че *Регистърът* няма да съдържа сведения за научните архиви на музеите, обаче събраните от тях документи на други фондообразователи са задължителни за регистриране.

Обстоятелствата, които подлежат на вписване, са следните: 1. *обобщена характеристика/съдържание на документите според организацията им по масиви (фондове, колекции, сбирки или единични документи)* – основни видове документи, автори, теми, дати и места на събитията, техника на създаване, езици (различни от български) и др.; 2. *обем в л. м*; 3. *хронологичен обхват на документите*; 4. *видове носители (различни от хартиен)*; 5. *справочници по документите*; 6. *описание на единичен ценен документ от масива* (чл. 20). Въпросните данни се вписват след подадено заявление за включване в *Регистъра*, не по-късно от 6 месеца след подаването му, от длъжностни лица, определени от ръководителите на посочените институции. Те носят цялата отговорност за достоверността и актуалността на данните, които всяка година подлежат на обновяване (чл. 7, ал. 1, 2, 4, 6).

За частните музеи следва да важат изискванията на чл. 8 от Наредбата. Подадените заявления за включване в *Регистъра* се придружават с опис на предложените за вписване документи. След извършена експертиза на тяхната ценност от някой архив в системата на Държавна агенция „Архиви“, одобрените документи се вписват от техните притежатели. При настъпила промяна данните се актуализират.

Накрая е може би полезно да се напомни, че в Наредбата за условията и реда за водене на *Регистър на Националния архивен фонд* изрично е пояснено, че *вписването на данни за архивните документи не води до промяна на собствеността и мястото им на съхранение*. И дано този пореден опит за регистрация на архивния ресурс на страната²⁴ бъде доведен до успешен край, въпреки че към датата на провеждане на настоящата конференция нито един музей не е вписал исканите данни в *Регистъра на Националния архивен фонд*²⁵.

По всяка вероятност различаващият се от архивната методика начин на описване на архивните документи в музеите ще затрудни предоставянето на данни за *Регистъра*, както и използването им от външни лица. За промяна на практиката в музеите трябва да се положат системни усилия.

В заключение следва да се отбележи също така, че постигнатото до момента синхронизиране в нормативната уредба на музеи и архиви е незадоволително. Необходимо е то да бъде доведено докрай. За целта следва да се организира една по-широка дискусия сред музейните и архивните специалисти, като се проучи и заимства най-доброто от чуждестранния опит, политики и постижения в тази област.

Бележки

¹ Закон за Националния архивен фонд (чл. 3) – ДВ, бр. 57, 13.06.2007 г.

² Националният музеен фонд се определя като „постоянно попълваща се съвкупност от движими културни ценности, на които поради тяхното изключително голямо научно и културно значение е предоставен статут на национално богатство“. (чл. 3, ал. 1 на Наредба № Н-6 от 11 декември 2009 г. за формиране и управление на музейните фондове, обн. в ДВ, бр.2, 8 Януари 2010 г.).

³ ДВ, бр. 17, 6 март 2009 г.

⁴ <<http://old.government.bg/cgi-bin/e-cms/vis/vis.pl?s=001&p=0175&n=4343&g>>.

⁵ ДВ, бр. 8, 27 януари 2012 г.

⁶ Пак там, бр. 19, 13 март 2009 г., в сила от 10 април 2009 г.

⁷ Пак там, бр. 29, 11 април 1969 г. През годините претърпява множество изменения и допълнения.

⁸ Наредба № Н-3 от 26 януари 2012 г. за създаването, съдържанието, поддържането, съхраняването и използването на Националния документален архив на Националния институт за недвижимото културно наследство и научния архив на музеите. – ДВ, бр. 11, 7 февруари 2012 г.

⁹ Източниците за попълване на Националния архивен фонд са: „1. определените за постоянно запазване документи, създадени от дейността на държавните и общинските институции и други юридически и физически лица независимо от времето, носителя, начина на създаване, мястото на съхраняване и формата на собственост; 2. документи или с копия на документи за историята на България, получени от чуждестранни архиви и от други чуждестранни юридически и/или физически лица“. (Закон за Националния архивен фонд – ДВ, бр. 57, 13 юли 2007 г.).

¹⁰ Наредбата е обнародвана в: Опазване на движимите културни ценности в България. Нормативни документи (1888–1991). Национален исторически музей. Републикански научно-методически център по музеезнание. Информационен бюлетин, № 2, София, 1991, с. 87–104. В електронен формат документът е достъпен на сайта на Министерски съвет: <http://mc.government.bg/files/489_Naredba_otchitane_opazvane.pdf>.

¹¹ ДВ, бр. 11, 7 февруари 2014 г.

¹² Правилник за комплектуване и ползване на научния архив на Регионален исторически музей – Велико Търново – <<http://museumvt.com/wp-content/uploads/2016/05/Pravilnik.pdf>>.

¹³ Цонева, М. Проблеми на научния архив на музея – Известия на Националния исторически музей. Т. VII, 1988, с. 284–288; Грънчаров, М. Проблеми, свързани с научно-фондовата работа и опазването на музейните ценности. – В: Музеологията в България днес. Доклади и съобщения от Националната научна конференция. Хасково, 15–16 ноември 2007 г. Регионален исторически музей – Хасково. 2007, с. 96–98 и др.

¹⁴ Опазване на движимите културни ценности в България..., с. 87–104; <http://mc.government.bg/files/489_Naredba_otchitane_opazvane.pdf>.

¹⁵ Повече за научния архив на музеите вж.: Игнатова, А. За научния архив на българските музеи. – В: DVD: България, българите и Европа – мит, история, съвремие”, т. VII. Научна конференция 30 октомври 2012 г., Велико Търново, Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 2014, с. 139–156.

¹⁶ ДВ, бр. 8 от 27 януари 2012 г.

¹⁷ Бонева, В. Архивният документ в историческия музей – правен статут и фактическо състояние – Архивен преглед, 2004, кн. 3–4, с. 43–48. (<<http://electronic-library.org>>); Същата, „Обществено достояние“: отново за статута и състоянието на архивните документи в българските музеи. – Архивен преглед, 2013, кн. 2, с. 23–34; Петкова, Ст. Достъпът до архивни документи, съхранявани в музеите. Материали за размисъл. – Архивен преглед, 2006, кн. 3–4, с. 33–41 и др.

¹⁸ Пак там, бр. 2, 8 януари 2010 г.

¹⁹ Чл. 2, ал. 5 на Наредба № Н-6 за формиране и управление на музейните фондове гласи: „Движимите културни ценности, както и предметите и другите материали от значение за изследователската, експозиционната и образователната дейност на музея се инвентират, съхраняват се и се отписват от неговите фондове при условията и по реда на тази наредба.“

²⁰ ДВ, бр. 28, 28 март 2014 г.

²¹ <<http://nera.archives.government.bg/Pages/Default.aspx>>.

²² ДВ, бр. 57, 13 юли 2007 г.

²³ Пак там, бр. 17, 6 март 2009 г.

²⁴ Изискването за централизирана регистрация на националното документално наследство фигурира и в отменения Закон за Държавния архивен фонд от 1974 г.

²⁵ Скоро след това се появиха първите резултати. След Исторически музей – Полски Тръмбеш вписвания в Регистъра на НАФ извършват Къща музей „Иван Вазов“ – Сопот, Национален исторически музей и други местни и регионални музеи. Стои обаче въпросът какво точно вписват.

ОБЩОТО И РАЗЛИЧНОТО МЕЖДУ ПРОФЕСИЯТА НА АРХИВИСТА И СРОДНИТЕ Ѐ ПРОФЕСИИ

проф. д. и. н. Стефка Петкова, УниБИТ

Темата на днешното мое изказване пред вас е една от често разискваните – както на по-скромни форуми, като нашия днешен, така и на тежки международни конференции, а даже и на световни конгреси на архивната ни общност. Доста е и писано по въпроса, та може да се представи обемиста библиография на книги, статии, есета, интервюта, в които са изказвани мисли за професията на архивиста и за общото (или различното) при професиите, с които тя се родее.

Затова искам днес да споделя свои наблюдения от по-общ характер, които, признавам, в последно време ме тревожат.

Едно от тях е *публичният образ* на професиите (и съответно, на институциите и науките), които влизат в интересуващата ни група. От началото на 20 век насам все по-често се пише и говори за „информационни науки“, за „информационни източници“, за „информационни потоци“, за „институции на паметта“ и подобни, като особено силно се подчертава *проявяващото се общо* – между науките, институциите, използваните източници. Това е скок в разбирането на човечеството за ролята на информацията и доведе през 20-ти век до реални постижения при нейното организиране и използване.

Как обаче се чувстват отделните съставляващи в това съобщество на науки, институции, професионални гилдии, и за всички ли от тях то носи само позитиви?

Ако на предстоящия „24 Май“ направите анкета сред излезлите да празнуват граждани с въпроса „Защо е възникнала писменост?“ най-вероятният отговор на мнозинството от тях би бил: „За да се пишат книги“.

Отговорът е, разбира се, неверен. Хората са пристъпили към писане на книги след като отдавна вече са съставяли документи. Документите са им били отдавна нужни, за да разменят помежду си съобщения и да организират живота си. Доста по-късно, в резултат от „аналитико-синтетична обработка на съдържащи се в документите данни“ (така бихме се изразили днес, нали?) се появяват и книгите.

Книгата обаче има висок авторитет в обществото и за него допринасят както училището, така и медиите, литературната критика, рекламата в книгоиздаването, но също и професионалните усилия на колегите ни библиотекари, библиографи, и останалите представители на библиотечните науки. Те са и създателите на обществено мнение по въпроса за разпространението и използването на източници на информация, та даже и по въпроса за „паметта“, станал доста актуален през последните десетилетия. В основата на паметта на човечеството (и по време, и по съдържание) са документите, но не ми е известно някой от авторите на трудове по общи въпроси на информацията да е подчертавал това обстоятелство. Аз лично съм споменала за него едва ли не стеснявайки се и нарушавайки съществуващото табу, твърдейки, в началото на известния ви мой „Увод в архивознанието“, че документите са най-старите писмени паметници в историята на човешката култура¹.

Най-стара в интересуващата ни група е и професията на **управлява-
ция документи**, каквото и име да е носил в зависимост от епохата и от утвърдилите се национални традиции. Тук се отнасят и писарят от Древността, и магистър официант от по-късно време, и табуларият и логотетът във Византия и Средновековна България, и не един оставил името си хартофилакс..., та до рекърдс мениджъра и архивиста от последните няколко столетия.

Опазването и управлението на документите са не само най-стари, но и с най-широко разпространение дейности в сравнение с тези при сродните ни професии, тъй като документите съпровождат всяко човешко действие, отразяват всички прояви на обществен живот. Няма, наистина, значима човешка дейност, която да не е била документирана, а възникналите документи се нуждаят от грижи през целия им жизнен цикъл. И няма друг източник на информация, който да е така вплетен в живота на хората, от който, буквално, да зависи животът им – както в духовен, така и в материален план. Първата, основна функция на архивиста, е документационното осигуряване на управлението. Първата

и основна употреба на документа, е употребата му в управленския или производствен процес. Оттук произтича огромната отговорност на архивната гилдия и нуждата при нея не само от компетентност, но и от голяма доза обществена чувствителност, и от хуманност, все качества, за които често се настоява, например, в книгите и статиите на проф. Татяна Хорхордина (чухме го и днес в изпратения ни доклад). Можем, смятам, да твърдим, че надеждният документ и ерудираният, съвестен и етичен архивист², който го управлява и пази, са единно цяло, неотделими са един от друг като двете страни на една монета, индуцират се взаимно и имат изключително значение за човечеството.

В същото време, ако критично погледнем на това, което разработваме като тематика и което публикуваме ние, архивистите, ако сравним с написаното и разпространявано в големи тиражи от автори с различна от нашата професионална подготовка и с други научни интереси, няма как да не забележим, че ние, архивистите, освен че сме без самочувствие в сравнение с другите, но сме и доста интровертни. Загледани навътре, към достатъчно сложните ни проблеми за решаване около експертизата на ценността на документите, систематизирането и описването им, физическото им опазване и т. н., и т. н., ние рядко се заемаме с коментар по по-общите въпроси в областта на информацията.

В резултат от това документите, макар и най-важен за обществото, изключителен, казахме, по значение източник на информация, и архивите, като отговаряща за тях институция, присъстват в литературата случайно и протоколно, колкото да са споменати, без да се отчита тяхната специфика и без да се посочва поне значението им на фона на сродните с тях източници и институции. Затова, ако търсим отговори на въпроса „Quo vadis?“, един от тях би трябвало да бъде: Повече усилия за подобряване на имиджа на архивите сред обществото, и, което е по-важно, ***за слагане в ред на разбирането от научната общност за ролята на архивното дело и на архивистиката в по-широкия сектор на „информация“-та и информационните науки.*** Не би трябвало да допускаме най-мощната информационна система – най-широка като тематичен обхват и с най-голям обем от управлявани обществено значими данни, да остава в сянка, тъй като последиствията от това заобикаляне, замълчаване, пренебрегване, недооценка, както и да бъде казано, са не само неприятни, но и силно вредящи.

Призивът ми е към вас, пишещите по-млади архивисти, събрани днес тук в почти пълен свой състав. Моето поколение постигна каквото можа, но направеното остана доста назад във времето – в 70-те и 80-те

години на 20-ти век. Имам предвид работите на Димитър Минцев за документирането на управленската дейност и за Единната държавна система за деловодство³, монографията на Кънчо Георгиев „Историята и нейните извори“⁴ и други негови извороведски изследвания, както и моите собствени разработки „За мястото на архивите в Единната национална система за социална информация“, „Архивите и общите информационни системи“, „Задачи и функции на архивите по отношение на научната и техническата информация“⁵. Така успяхме да подготвим и прокараме за утвърждаване през май 1972 г. на „Концепция за развитието на архивното дело в съответствие със задачите на Единната система за социална информация“, а въз основа на нея и „Закон за Държавния архивен фонд“ от 1974 г., който беше на абсолютно световно равнище.

Това бяха години, когато и в международен план се правеше повече. Тогава, в рамките на Общата програма за информация (PGI) на ЮНЕСКО Международният съвет на архивите публикува множество изследвания в подкрепа на националните информационни системи (NATIS) и скоро след това се сложи началото на програмата „Паметта на света“, от която тръгнаха впоследствие ред начинания по отношение на дигитализацията на световното документално и книжовно наследство.

В крак с всичко това бяха индивидуалните ни разработки (посочих няколко заглавия), но и колективните, с които задълбочено се занимавахме НИЛАД – Научноизследователската лаборатория по архивознание и документознание, създадена по силата на Постановление на МС от април 1977 г. „За по-нататъшно развитие и усъвършенстване на архивното дело в НР България“. Нейно дело е поредицата от аналитични доклади и научнообосновани прогнози и стратегии за мястото на архивите като основна информационна система в съвременното общество и за развитието на българските архиви – с хоризонт до 2000-та година. Но всичко това рязко намаля след като НИЛАД беше разпусната – в резултат от нечие крайно късогледо решение. Така рязко спаднаха и възможностите за научно израстване на архивистите, а виждаме как всеки трети или четвърти специалист в по-големичка библиотека или музей е доцент или професор, или е защитил поне докторат. Независимо от обстоятелството, че архивистите в държавните архиви са държавни служители, трябва да се намерят законови възможности за паралелното им израстване и като научни работници. Самите ние се побояхме, обаче, да запишем в Закона за НАФ, че архивите са и „научна институция“. Дано използваме някоя поредна възможност.

Усеща се, като цяло, и липсата на научноорганизационна работа от страна на Държавна агенция „Архиви“, а тази дейност трябва да бъде възобновена, за да бъдат привлечени специалисти от възможно най-много архивни звена към разработките *по архивистика* с актуално значение. Последният ни план по НИР е с хоризонт 2000-та година и в голяма своя степен остана неизпълнен. Струва си да разгледаме в даден момент цялостното състояние на научноизследователската работа в нашите архиви, но нека използвам оставащите ми минути, за да посоча още едно основание за тревога, когато разглеждаме себе си на общия фон от професионалисти, занимаващи се с информация.

След като ние, архивистите не пишем или пишем малко, и след като оставяме без отношение публикуваното от другите действащи лица в полето на информацията (не-архивистите, обобщено казано), след като не реагираме поне с някоя и друга реценция в научната периодика, никак не е чудно, че не ни познават и че им е най-лесно да ни заобикалят или пък, да ни споменават с една-две думи или няколко изречения, за да не изглежда, че въобще не знаят за съществуването ни.

Чудно или не, но в съчинения от съвсем близко време на колеги библиотекари, специализирали се в областта на така наречената „научна и техническа информация“ (наричана също и „документация“) се правят (в стил ЦИНТИ/НАЦИД) странни изреждания на „документи“⁷, но именно това научават студентите по книгознание, по библиотекознание, по библиотечен мениджмънт, по културология, по културно-историческо наследство и по още други специалности, от там се образова и любознателният гражданин – от литературата, която е на книжния пазар.

Този вид автори на съчинения в областта на информацията (доста са на брой и са много продуктивни) не се вълнуват, примерно, от проблемите на комплектуването или на опазването. И никак не им пречи да наричат всички и всякакви източници на информация „документи“, отнемайки възможността на архивистите да наричат обекта на своя труд с традиционното „документи“, а една от основните си науки – „документалистика“. Те безкритично следват несполучливите терминологични новости на Пол Отле от началото на 20-тия век, а пък библиотечните статистики, съвсем без нужда, съобщават на всеослушание, че едн-коя си библиотека разполага с едн-колко си „документа“, вместо толкова близкото до ума – с едн-колко си „библиотечни единици“.

Така се размиват границите между първоизточниците, които са обект на труд и отговорност на архивиста, на библиотекаря, на уредника в музея и

на този вид „информатор“ (наричан и той „документалист“), за който видът на източника не е никак важен. Но така и различните професии стават излишни, отпада нуждата от различаващо се професионално образование...

Размиването на границите и непознаването на спецификата на документите (същинските, които ще станат архивни), са довели до това да се печатат монографии и да се четат лекции по „Документни системи“ или по „Анотиране на документи“, без въобще да се имат предвид документите в собствения смисъл на думата, а само книгите, списанията, стандартите и останалото, за което по-горе стана дума⁸. Употребата на „документ“ в този широк смисъл не е нито метафорична, нито оценъчна, а съвсем директна. Затова и студентите от специалност „Архивистика“, когато им се случва да четат такива монографии или да слушат лекционни курсове с подобни заглавия (и съдържание!) са силно объркани или поне, с пропиляна част от вечно недостигащото учебно време.

Напоследък, в началото на поредния нов век, се появи още един претекст за negliжиране на разликите⁹ и за извеждане като значимо само на общото. Това е обстоятелството, че вече и документите и книгите са „електронно родени“ (т. е., еднакви са като физическа форма на съществуване), както и че възникна възможност да използваме дигитализираните документи и книги от общи платформи. Като че документите достигат до съответните платформи без да е извършена цялата предварителна работа, а тя е твърде различна за документите (в класическото разбиране за тях) и за останалите първоизточници, от които се извлича електронно съдържание.

Всъщност, няма никакво основание за negliжиране на разликите между професията на архивиста и сродните ѝ професии, тъй като те се основават на *незаличими различия между източниците* на информация, за които носи отговорност всяка една от тези професии.

Съхранението на определена категория източници на информация в подходяща за тях институция – архив, библиотека, музей, създава най-добрата възможност за тяхното съхраняване, описване, използване. Не случайно човечеството от векове организира такива отделни, специализирани институции. И не случайно са възникнали и се развиват като самостоятелни научни области библиотекознанието, музеологията, архивистиката...

Няма обаче консенсус по отношение съдбата на документите. За мнозина, даже образовани граждани, те са си добре и в музей, и в библиотека, и където още се е случило. Затова, в отговор на въпроса „Quo vadis?“ ви предлагам и следното: да положим допълнителни усилия и да убедим

обществото, че където и да са попаднали на съхранение документите, те трябва да бъдат регистрирани както го изисква законът и да бъдат организирани и описани **в съответствие с постулатите на архивистиката**.

Нанесената и нанасяна до ден днешен вреда от систематизирането и описването на документи по библиотечни и музейни правила е много осезателна, особено у нас, но проблемът не е само български. Знае се, че в продължение на десетилетия, между 1794 и 1841 година, когато е рожденият ден на съвременната архивистика, са правени безуспешни опити да се приложат библиотечни методи за описване на събраните в архивите документи – групирани са в тематични серии и са анотирани документ по документ. Но това е „пълнен провал“, както наскоро, в поредна своя книга, назова с точни думи създалата се ситуация големият познавач на историята на френските архиви Шарл Кечкемети¹⁰.

Чрез възприемането след 1841 г. на пофондовото съхранение на документите светът на архивите постепенно излиза от задънената улица, но у нас този процес изключително много се забавя. Налични са четирите голямоформатни тефтера, в които са били описвани документите в Архива на Възраждането и по които Васил Василев и помощникът му Любен Петров са приели документите през 1924 г. в Архивния отдел на Народната библиотека. Те двамата опитали да въведат в отдела и пофондово съхранение (да опазят целостта на „архивата“, оставена от отделно учреждение или човек), като съставили една много смислена инструкция за обработката, но скоро след това били прогонени от библиотеката и в продължение на още три десетилетия пофондовото съхранение не могло да си пробие там път, а сигнатурите започвали с римско I, II, III и IV за означаване на съответните серии. По повод на това през 1949 г. Петър Миятев ще напише в известния негов доклад, че в Архивния отдел на библиотеката „винаги се е работило лошо“. И наистина, фондиране на наличностите там започва едва през 1952 г. Самият Миятев много държал на пофондовото съхранение и описание и го осъществил в Архива на БАН след назначаването си там през 1947 г. Още няколко години по-рано (през 1942–43-та) тази новост за архивната практика в България въвел Иван Богданов – в Градския архив на София.

При музейните сбирки от документи изостаналост в методиката се наблюдава и до ден днешен и за нея доста чухме в изложението на колегата Игнатова. Имаме какво да поправяме и от наша страна, тъй като: 1. Могло е много по-подчертано да се каже в Закона за НАФ какво са длъжни да променят музеите (например: а) да направят публично достъпни

инвентарните си книги, както са публично достъпни инвентарните описи на фондовете в държавните архиви, б) при съставянето на мета-данните за дигитализирани документи да използват методиката, изработена от ДА „Архиви“), 2. Могло е в Наредбата за електронния регистър на НАФ да поискаме повече от предвидената скромна справка за документалните наличности в един или в друг музей и 3. Допуснали сме в последната по време музейна наредба (вж. доклада на Игнатова) буквално да ни залъжат с думи като „научен архив“ (документите, възникнали заради професионалните дейности в музеите – експозиции и пр.). Той ни интересува, разбира се, но най-важно е да излезят от сивата зона документите, отклонени от реални или от потенциални архивни фондове на институции и на лица (т. е., натрупаните в музеите колекции от чужди за тях документи).

Или, като цяло, не е достатъчно да пишем, че работата с документите в музеите трябва да се подчинява на архивната методика. Това звучи като заклинание или като призив към съвестта. Налага се да сме много по-конкретни в изискванията и много по-стриктни при контрола за тяхното изпълнение.

С инерцията в музеите и с отказа им да регистрират и оповестяват състава на исторически формиралите се при тях документални сбирки можем, и трябва, да се преборим, защото това ще ни позволи ***поне на виртуално равнище да възстановим целостта на документалното наследство на страната ни***. Ще се преодолее застоят от години.

Що се отнася до забавянето при приемането на електронни архивни фондове (в учрежденските, а после и в държавните архиви), то светлинка в тунела се видя през последните седмица-две. Беше обявено очакваното правителствено решение за създаване на Държавна агенция по електронното управление, а това ще даде силен тласък на използването (първично и повторно) на електронните документи, ще даде и много отговори на въпроси около архивирането на такива документи за постоянно. Такава е поне надеждата ми. В никакъв случай не трябва да се допуска повтаряне на случилото се през май-юни 2007-а година, когато беше използвано едно недоглеждане на ръководството на ГУА/ДАА, за да бъдат отнети от държавните архиви правото и задължението да управляват и архивират електронно родените документи (каквото е правото им и задължението по отношение на всички останали документи). Моментът е много подходящ, за да се постигне пропуснатото тогава.

Останалите въпроси около използването на новите информационно-комуникационни технологии като че ли не предизвикват никакви

съмнения. Не бива, обаче, когато се коментира дигитализирането на справочници и документи, съществуващи на хартия и подобен носител, да се оспорва приоритетът на справочниците, в частност, на инвентарните описи. Има, наистина в описите и глухи заглавия (без експлицитно изведена тематика), но не е нито възможно, нито разумно в заглавието на сложна архивна единица да се разкрива изчерпателно нейното съдържание. Не е причина за въздържание и наличието на грешки. По-добре е да имаме на разположение дигитализиран опис с някакъв процент грешки в текста му, отколкото да минат десетилетия докато се понамалят грешките и описът най-сетне се предложи за използване в дигитален формат.

Във връзка с дигитализирането на научносправочния апарат си струва да подчертаем, че е противопоказно да правим промени в архивните шифри. Крайно предпазливо трябва да променяме имената на архивите, само при крайна нужда трябва да се прехвърлят фондове от един масив в друг. Достатъчно трудно се справихме с пре-шифрирането в средата на 90-те години на миналия век, за да го допускаме отново.

И накрая, за термините АРХИВИСТИКА, АРХИВОЗНАНИЕ, АРХИВОЛОГИЯ, НАУКА ЗА АРХИВИТЕ. За мен това са синоними, така ги и използвам. Могат да се вложат в тях и леко различни съдържания, но не виждам нужда от това. А и когато се защитава един термин, трябва да се мисли освен за неговото съдържание, също и за законите на съответния език. От АРХИВИСТИКА се извеждат АРХИВИСТ, АРХИВИСТИЧЕН, докато от АРХИВОЗНАНИЕ е трудно да се изведе каквото да било...

Бележки

¹ Пасажът гласи: „Документите са най-старите писмени паметници в историята на човешката култура. Много преди да започнат да съчиняват и да преписват книги, в периода на разпадането на родово-общинния строй и възникването на държавата, хората вече търсят средство за по-стабилна връзка помежду си отколкото била паметта на разпращащите вестonosци. Те търсят начин за фиксиране върху някакъв носител на данни, чрез размяната на които да организират усложнилия се силно живот. Именно необходимостта от документиране на действията с обществена значимост довежда до появата на писменост. Чрез нея документирането става вече и технически възможно“. Вж в: *Петкова, Ст.* Увод в архивознанието. IV изд. В. Търново, 2011, с. 9.

² Вж. *Петкова, Ст.* Етичният кодекс на архивиста. В сб.: Историята – начин на употреба. Историческото наследство в пропагандата, масовата култура, туристическата индустрия. Варна, 2006, с. 295–308 (От серията „Черно море между Изтока и Запада“. Единадесети Понтийски четения по история, Варна, 13–14 май 2005 г.) и в АПр., 2006, кн. 1–2, с. 61–70.

³ *Минцев, Д.* Документиране на управленческата дейност и осигуряване на Държавния архивен фонд с високоинформативна документация. – АПр., 1980, кн. 1, с. 3–18; *Същият.* Документите като носители на информация и тяхното унифициране и стандартизиране. – ИДА, кн. 32, С., 1976, с. 29–44; *Същият.* Единна държавна система за деловодство. – АПр., 1971, кн. 3, с. 1–6 и др.; *Георгиев, К.* Историята и нейните извори. С., 1981.

⁴ *Славова, Ст.* За мястото на архивите в Единната национална система за социална информация. – ИДА, кн. 22, с. 15–31; *Същата.* Архивите и общите информационни системи. – ИДА, кн. 32, с. 9–28; *Същата.* Задачи и функции на архивите по отношение на научната и техническата информация. – ИДА, кн. 35, с. 67–92 и др.

⁵ Като например: Националната архивна система от гледна точка на нейното доизграждане. Предварителен доклад на Научноизследователската лаборатория по архивознание и документознание в Разработващия блок на ГУА при МС. [Авторски колектив: *Анчова, К., М. Бурмова, А. Нейкова, Ж. Нешева, М. Пискова, Ст. Петкова, А. Тончев*]. С., 1982, 133 с.

⁶ Ето един от тези текстове: „към първичните документи се отнасят: художествените произведения, научните книги, учебните издания; различните видове периодични издания – вестници, списания, сборници и бюлетини; картографските, нотните и графичните издания; специалните видове документи – стандарти, патенти и фирмена литература, както и вторичните документи, които заемат значителен дял в световния документален поток и обхващат богатото разнообразие от библиографски и реферативни издания, речници, справочници и енциклопедии“. Вж. в ТРУДОВЕ на УниБИТ, статия на Севдалина Гълъбова.

⁷ Към същата редица от монографии и лекционни курсове можем да добавим и появили се напоследък предложения за четения по „Културономична документология“, по „Монетите като документ“ и подобни. Вж. Сачев, Евгений. Културономична документология. С., 2014, 159 с. и УниБИТ. Проект за учебен план на специалност „Архивистика и документалистика“ за 2016–2017 уч. г.

⁸ Съществува абсолютно точна линия на разграничаване. Документите (в собствения, същинския смисъл на думата) възникват за осъщест-

вяване на определена човешка дейност и са единични или в няколко на брой екземпляра, използвани от дадено учреждение (или лице) за осъществяване на неговата дейност. А материалите, които ще станат библиотечни единици (от научни книги и периодика до записи на музикални произведения), възникват в резултат от тиражиране – заради разпространението им възможно най-широко. Характерните за музеите обекти на дейност са също ясно различими – това са предметите, свидетелстващи за материалната култура на човека.

⁹ *Kecskemeti, Charles, Lajos Körmendy. Les écrits s'envolent: la problématique de la conservation des archives papier et numériques. Lausanne, Fabre, 2014.*

¹⁰ Вж. *Петкова, Стефка. Изписването на архивния шифър. АПр., 2004, кн. 3–4, с. 40–43.*

ПРОФЕСИЯТА НА АРХИВИСТА: НОВО ОТНОШЕНИЕ КЪМ ОЧАКВАНИЯТА И ПРОФЕСИОНАЛНАТА РЕАЛИЗАЦИЯ

*Ивелина Караилиева, директор на Дирекция
„Регионален държавен архив“ – Велико Търново*

За жанра на настоящото

Решавайки да участвам в конференцията, подходах по обратен ред. Първо сложих заглавието. Така или иначе събирам идеи, впечатления, натрупан опит, казуси и решенията им, а също и откритията си във връзка с проучването, как работят сродните професии, организации и архивите в другите държави, като събирам и извадки от разговори, книги, интервюта и заглавието някак само се подреди. Не ми се щеше да говоря преимуществено за проблемите, спънките и трудностите, с които практикуващите архивисти се сблъскват ежедневно. Макар че няма как да не стане дума и за тях.

В случая бих искала да напиша не научно съобщение за професията на архивиста, а нещо като отделни есета за т. нар. *Архивистика*. За всички нейни аспекти и за всичките ѝ *лица*. Ще ми се смело да прекрача границата на традиционната представа за подобен род конференции и да ги накарам да чертаят пътища. Да ги изкарам да дирят посоки и да тръгнат по нови маршрути. Използвам местоимението *аз*, вместо да бъда анонимният научен работник, дискретно скрит зад безличното излагане на фактите. *Аз* напускам границите на практическото и привидно нагазвам в синорите на едно поле, което сякаш е архивно. Но само *сякаш*. Приличам на градинар, който познава нивата си и принципите на земеделието. Познава капризите и благата на времето и сезоните, говори си с растенията

и знае какво да очаква от тях. Но мечтае повече. И вижда повече. Съзира повече под повърхността и под надигнатото ъгълче на голите факти.

Още в началото уточнявам, че това не е научно съобщение, макар и да се позовем на известен брой доказателства и аргументи. Жанрът е умишлено избран предвид убеждението ми като автора, че един неограничаван и необременен от рамките на изискванията за писане на научно съобщение ум, може да съчетае научното, абстрактното, абсурдното, противоположното, непрактичното и невъобразимото по един нов, свеж и практичен начин. Както казва Емерсън: *За истинското здравомислие най-практична е най-абстрактната истина. Когато най-сетне се появи същинска теория, тя ще се самообоснове.* Та настоящото е само опит да се тръгне по следите на абстрактното.

За стереотипите на професията

На пръв поглед архивите гледат назад. Когато и да попитате за значението на думата *архивист*, със сигурност няма да си помисли за млад банкер, например. Дори срещнах един любопитен труд на колектив от трима канадски учени, които търсят пресечната точка между професиите на библиотекаря и историка, а всъщност описват портрет на истинския архивист. Въпросното четиво е публикувано в списанието *Архивария*, издавано от *Асоциацията на канадските архивисти*¹. Интересно беше и това, че допълнително като база за изследване са използвани филми и художествена литература, в които главните герои са библиотекари и архивисти.

Архивистите четат спомени и автобиографии, ровят се в документите и миналото – това казват дечицата от нашите училища, идвайки на организираните в архивите екскурзии. В същото време, погледнато по-надълбоко, на практика се случва точно обратното. Всичко, с което архивистите професионално се занимават, е предвиждане на бъдещето – *прогнозните срокове за съхранение на документите, определяне на ценността им от гледна точка на бъдещето, съхранение с оглед на бъдещата им потребност, опит да се предвиди физическото им оцеляване.* Единственото старо нещо в архивите са самите документи (временно ще забравя за оборудването и техниката). Всичко останало е с поглед в бъдещето.

Архивите са пълни с идеи. Ако библиотеките са пълни с оформени, записани и споделени под формата на книги идеи, а музеите – с реализирани материални идеи, то архивите имат малко по-различен дух. Те са

като инструменти, материали за творчество, думи и факти на склад, които чакат нечий вдъхновен и любопитен ум, за да бъдат интерпретирани. Или отлежават подредени, способни да бъдат използвани в качество на доказателства или аргументи. Ако оставим знанията и ума си настрана, ако за малко загърбим утвърдената практика, ще се сблъскаме директно с откровението. Написаното (фиксираното) в документите е само моментна снимка, направена с думи. Даже и да не са точно фотография или изображение, на практика хартиените документите са точно това – картина, фиксирана с думи. Снимка, ограничена от рамката на формата на страницата.

За очакванията към професията

За да бъде успешен и да се справя професионално, архивистът не трябва да прави точно това, което масовата публика си мисли за него – да се затваря. Трябва да е в крак, ако не с притежаването на техника, то поне в знанията си за актуалното развитие на технологиите, както за създаването на документите, така и за тяхното съхраняване, използване, опазване и защита.

Работата на архивистите обхваща и редица етични решения, попадащи в три обширни и преплетени области:

- законови изисквания;
- професионални стандарти;
- отчетност пред обществото за избора и запазването на точно тези документални материали, които да служат като основен източник на знания, колективна памет и идентичност.

Правилата за експертиза и определяне на ценността трябва да са гъвкави – архивистът трябва да е наясно какво следва да пази в този променящ се свят. Освен това, много добре да знае кое, как и защо да показва, презентира и популяризира. Да познава химията, изкуството, историята, законите и да говори чужди езици. Архивистът определено трябва да е *Ренесансова личност*. И най-интересното е, че няма недостиг на архивна работа по принцип. Друг въпрос е на кого се възлага тази работа. Държавният и частният публичен сектор постоянно бълват документи – електронни, хартиени или друг вид, които трябва или да се запазват или да се унищожават – един процес на експертиза и оценка, който тече постоянно.

Попаднах на интересна статия за нова архивна сграда в австралийския град Бризбейн, столица на щата Куинсленд, в строежа на която са

спазени всички изисквания както за съхранение на документите, така и за безопасност на служителите. Предвидено е дори съхранение на документи при постоянна температура и влажност от 15% – условия, в които за обслужване на архивохранилищата могат да се използват само роботи. Предвидена е дори *капсула/отсек* за спасяване на най-ценните документи и служителите при евентуални бедствия или пожар. Но аз не мисля, че краят на архивистите ще дойде скоро и те ще бъдат заменени от ИТ-специалисти или пък от роботи. Другото лице на истината е, че архивистите никога няма да забогатеят кой знае колко много, освен ако не се брой техният огромен запас от разнообразни знания и умения.

За преодоляване отшелничеството на архивите

Архивистите спасяват миналото от забравата, подреждайки го в нещо като *портфолио* за бъдещите поколения. Архивистите дълго са прекарвали кариерата си отшелнически, също като документите, които съхраняват. Кръгът на техните *почитатели* е бил доста тесен – историци, изследователи, потребители на информация, ученици и студенти.

Развитието на информационните технологии и глобалната мрежа са един от факторите, които накараха архивите да направят крачка навън. Архивите в България са отдавна достъпни в мрежата чрез официалната страница на Държавна агенция „Архиви“ (ДАА), чрез поддържаните тематични сайтове и фотосайта, чрез *Информационната система на държавните архиви (ИСДА)*, *Дигиталния архив* и чрез попълването на електронния *Регистър на Националния архивен фонд*. Архивите в България работят с висши учебни заведения и културни институции в страната и извън нея, с училища, неправителствени организации, фирми и т. н.

ДАА работи по собствени и съвместни проекти, членува в *Международния съвет на архивите*, в *Бюрото на европейските архивисти* и в други международни организации. Но запознавайки се с дейността и инициативите на архивите извън България, ми се иска да споделя идеи за сътрудничество, които могат да бъдат използвани.

Ежемесечно в *Музея на изкуството „Метрополитън“* или в откритите пространства на най-старата бирария на Ню Йорк *Bohemian Hall and Beer Garden in Queens* се организира събиране на група сродни души, които идват от най-разнообразни места – *Държавния архив на Ню Йорк*, *Националната библиотека*, *Fashion Institute of Technology* към държав-

ния университет в града, най-голямата женска доброволческа организация, Епископалната църква, Филхармонията, фондовата борса, един от най-големите индустриални паркове към корабостроителницата в Бруклин. Какво ги свързва? Ненадминатите им знания за историята на Ню Йорк и страстта им по документите. Нарекли са себе си *Кръгла маса на архивистите от Метрополитън Ню Йорк* – нестопанска организация, основана през 1979 г.²

В организацията членуват над 500 души, които имат за цел да образуват обществото за правната, историческата и културната стойност на държавните и частните архиви, както и за сбирките от документи, и чрез ежемесечни събирания да осигуряват форум за обсъждане на въпроси от общ професионален интерес. Освен това, насърчават образованието в тази сфера, както и професионалното развитие на вече дипломираните специалисти. Издават периодично списание. Набират доброволци за архивна работа (инициатива, която и Държавна агенция „Архиви“ стартира през 2012 г.), но имат и менторска програма, създадена за подкрепа и насока на студенти и млади специалисти. Тя цели споделяне на професионални знания и практически опит от първо лице.

Руското общество на историците-архивисти е обществена организация, обединяваща на доброволни начала архивисти, историци, музейни работници, библиотекари, краеведи, преподаватели, студенти и други професии, свързани с използването и опазването на документите от Архивния фонд на Руската федерация, съхранението на културното наследство, развитието на архивната и историческата науки. Създадено е през 1990 г. и активно си сътрудничи с държавните, обществените и религиозните структури, осъществява връзка и изгражда мостове между заинтересованите страни. Има и собствен печатен орган – *Вестник на архивиста*³.

Общество за информационен и документален мениджмънт за територията на Великобритания и Ирландия е професионална асоциация на информационните специалисти, независимо от професионалния им опит и статус⁴. Тя осигурява на членовете си: *достъп до професионална акредитация; безплатен достъп до всички групови мероприятия; достъп до затворени или специални онлайн ресурси; абонамент за професионален бюлетин, който се издава 6 пъти годишно; участие в годишна конференция; достъп до обучения по различни страни от професията; достъп до професионалната система на менторство и до обяви за работа*. Прави впечатление изключително големия брой обяви за свободни работни места за архивисти.

Освен посочената организация, във Великобритания функционира и *професионален орган на архивисти и реставратори на документи, информационни и документални мениджъри*. Той има за цел да окаже подкрепа на членовете си чрез обучение, непрекъснато професионално развитие, осигуряване и идентифициране на заетост, професионални съвети и менторство, обсъждания, дискусии и професионални форуми, насърчава обмена на знания и споделянето на опит.

Подобни организации с функционираща структура, организирани срещи, периодично издание, доброволческа и менторска програми, подпомагане, както за намиране на работа, така и за създаване на работни места, има в почти всички европейски държави.

За глобалната мрежа и електронните документи

В съвременното общество глобалната мрежа е, както източник, така и потребител на информация, и архивите са длъжни да отбелязват този контекст в работата си. Все по-широкото навлизане на електронните документи (е-документи) налага обсъждането на въпросите за стандартизацията, управлението на техния *жизнен цикъл*, в това число систематизирането и описанието им, нормативно-методическата им уредба като обект на архивиране, а също и съхранението им – учрежденско и с историческа цел.

Ние имаме опит в съхранението на хартиените документи, но нямаме ясна представа, какво да правим с електронните документи, представляващи интерес за Националния архивен фонд (НАФ). Всеки професионален историк или архивист без затруднение ще назове основните особености на електронния документ – отсъствие на материален носител, отсъствие на онези специфични материални характеристики и реквизити, които придават на документа индивидуалност – хартия, печат, почерк, подпис, шрифт, цвят на мастилото. Тези особености изискват адекватни методи за анализ на е-документи. В тази връзка се налага да помислим, дали не трябва да изнамерим съответни *помощни исторически дисциплини*? На бъдещите историци ще им се наложи да потърсят специални и адекватни методи за преодоляване на тази *обезличеност*, образно казано, на е-документи и въвеждането им в научен оборот.

Друг проблем е подготовката на архивите за трансфер и приемане на електронни документи за постоянно запазване. Това, за съжаление, е една от най-сложните задачи, които трябва да се решат в постоянно про-

менящите се условия и без отлагане, защото никак не е далеч времето, когато е-документи ще доминират като обект на архивиране от страна на историческите архиви. Освен това, посочените технологични промени протичат при постоянно намаление на бюджетите на архивите и не само в България. В отговор съвременните архиви се стремят да изградят положителен имидж в обществото относно своята дейност, необходима, както в сферата на управлението и социалните дейности, така и за гарантиране историческата памет на нацията. Едновременно се търсят начини за спестяване на разходите в архивно-информационния сектор като цяло. Някои страни го постигат чрез съвместни платформи за компектуване и съхранение на електронни документи на няколко фондообразователя или чрез аутсорсинг.

Ще посоча като пример румънските архиви: с последните промени в румънския архивен закон се узаконява съществуването на частни фирми, предлагащи архивни услуги. Но всяко направление от тяхната дейност – експертиза, съхранение, реставрация и т. н., е необходимо да получи сертификат от съответния държавен архив.

В момента и в България съществуват частни фирми, които предлагат архивни услуги по формирането, съхранението и организацията на учрежденските архиви в частния публичен сектор. Отчитайки потребностите на свободния пазар, развитието на ИТ и непрекъснато нарастващия обем е-документи, бъдещите срещи на държавните ни архиви с ръководствата на фирми, предлагащи подобен род услуги, са от ключово значение за въвеждане на съвременните международни архивни стандарти и в частния сектор, като това може да се окаже предпоставка за аутсорсване на някои скъпо струващи услуги.

За въпросите

Изкушавах се да включа в настоящата разработка само въпроси или разсъждения върху латински сентенции, приложими за архивите. Изкушавах се да се огледам за различни посоки, да начертая въображаем маршрут, по който други и по-надарени от мен да могат да минат, да направят открития или просто да свършат работата си по-добре. Възможни ли са открития в архивите?

Изкушавам се да продължа да задавам въпроси – конкретни или като провокативни: *Какво следва? А сега накъде? Пилигрим ли е архи-*

вистът? Може ли нещо да се върши различно и по-успешно? Как да повишим стойността на професията? Не трябва ли в архивите да има конкуренция? Вълнуваща ли е професията? Как да я направим по-вълнуваща? А по-разпознаваема и желана? Възможна ли е валоризация на отношението към професията? Как?

Съвременните технологии колкото и да улесняват използването, до някаква степен и пренасищат с информация и в информационното поле архивите се губят като институция. Има далеч по-интересни и по-интригуващи институции. Хората идват до Велико Търново за да гледат крепостта Царевец или *Музея на осъдените фигури*. А защо да не направим така, че те да дойдат, за да видят и преписа на *История славянобългарска* или най-стария документ от Преображенския манастир, който е съвременник на Великите географски открития.

Какво още може да се каже извън рамките на това, което вече е казано и също, извън рамките на това, което се повтаря постоянно? Какво още може да се каже по различен начин?

Имаме фондове, отговарящи на всички критерии за ценност, но никой не ги е използвал с години. Има капацити на кутии, които буквално са залепнали. Има обаче документи, които крият интригуващи тайни, но никой не е проявил желание да разбули. То е като да имаме прекрасни дрехи, носии с пъстри и богати шевици, карти с начертани пътища, по които дедите ни са мечтали да тръгнат, или изречения които са започнали за нас, очаквайки да ги довършим, но ние не сме го направили. Забравяме, че има рамене, върху които можем да стъпим, за да гледаме надалеч. И в същото време сме призвани да оставим свои недовършени изречения. Всичко, което архивите са, е да бъдат корен. *Поливаме ли този корен?*

Можем ли вместо само напред, да тръгнем нагоре? Да се опитаме да се протегнем нависоко, а не да се свиваме в черупката си, в малките си сгради и с малкото си хора?

Нека тези млади хора, които са убедени, че искат да учат за *архивисти* и искат да станат *архивисти*, мечтаят да поемат по пилигримския път на архивистите, да имат възможности и посоки. Да си представим за тях нещата така, както никой досега не си ги е представял. Да тръгнем нагоре и настрани едновременно и да заемем повече място. Тогава от високото може би ще успеем да видим и пътя напред.

Кой е най-песимистичният сценарий? А най-оптимистичният? Как да го реализираме? Как архивите да се измъкнат от затрудненото фи-

нансово състояние, в което се намират и което значително затруднява цялата им дейност? Какво не ни достига? Къде бъркаме? Бъркаме ли някъде? Не сме ли прекалено затворени или не сме ли прекалено публични? Ако продължаваме по същите пътища, докъде можем да стигнем? Там ли искаме да се озовем? Възможна ли е изработка на холограмни копия на най-ценните документи? Колко би струвало? Възможно ли е различните оригинали да бъдат четени в среда, близка на тази, в която са създадени? Та нима за разбирането не е важна обстановката? Как да видоизменим това, което знаем, за да постигнем невъзможното?

Търсенето на един единствен отговор или само на едно правилно решение най-често има обратен ефект. Липсата на отговор или решение, с помощта на които сме сигурни, че нещата ще се случат, ни разколебава. А генерирането на въпроси, които после да се обработят и подредят по теми, може да очертае проблеми, които не сме забелязали с такава дълбочина. Или пък решения, за които не сме подозирали. Въпросите са нещо като археологически разкопки. Копаем по-надълбоко. Вероятността да открием повече от очакваното е много по-голяма.

За дигитализацията и за „живия“ оригинал на документа

Опазването и достъпът са все архивни термини и в същото време, те постоянно са противоположности в архивната практика. Дигитализацията е начин, който спасява много от оригиналните документи от вредите на постоянното физическо използване. Дигитализацията помага много от забравени фрагменти на миналото да излязат от сенките и да срещнат по-широк кръг от обществеността. Дигитализацията ще ни позволи да разгледаме тези документи от домашния си компютър и на разстояние хиляди километри от мястото, на което се съхранява оригиналът.

Но от друга страна архивистите винаги ще имат едно неоченимо, невъзможно за дигитализиране и копиране предимство – те могат да видят оригинала, да го докоснат с ръка, да прокарат пръсти по буквите, които преписвачът е нареждал докато, например, е преписвал *История славянобългарска*, до бележките/приписките, които си е водил в полетата. Могат, ако са достатъчно чувствителни и родолюбци, да усетят как се е ускорявал ритъма на сърцето му при споменаване на всяка победна битка или славен владетел. Могат да погледнат и как светлината играе

върху изумителните цветове на рисунките, да си представят, как боите са се приготвяли, дори да открият текста на рецептурата за тях. Могат да разгледат дървената корица, в която дървоядите са изгризвали пътища и са другарували с буквите и съхраненото между страниците. Могат да видят къде се е ръката и даже как се е подписвал дядо им...

Архивите не съхраняват само информацията. Архивите съхраняват, ако мога така да се изразя, *живата аура* на онова време. Ако ви покажат нечия снимка, ще придобиете някаква представа за човека на нея, ще разберете какъв е цветът на косата и очите му. Но ако се запознаете лице в лице, ако ви заговори, ако заразказва, заусмихва се или просто помълчите заедно в уюта на тишината, ще усетите цветовете му. Архивите са същото нещо. Те са живи, бърбиви и цветни. Само на пръв поглед са прашни и добре подредени един върху друг купища документи с малки етикетчета. Архивите са като изба с бутилки вина от различни реколти. Восъкът държи здраво запечатания в бутилката дух, но стига само да се отвори и виното заговаря – силно, шумно и с нетърпение.

Всичко онова, което се вижда на екрана на компютрите или разказва нещо за архивите, е като красиво описание на качествата на виното. За да се усети истинската магия, архивите обаче трябва да бъдат *пробвани на вкус*. Необходимо е да се заразиш с онзи изследователски дух, с любопитство, с желание да разбулиш тайните, да сториш място на едно различно време и да го чуеш какво то ще ти разкаже. Повярвайте – архивите умеят да говорят!

Бележки

¹ <<http://archivaria.ca/index.php/archivaria>>.

² <<http://www.nycarchivists.org>>.

³ <<http://www.vestarchive.ru/>>.

⁴ <<http://www.irms.org.uk/>>; <<http://www.archives.org.uk/>>.

ВЗАИМОВРЪЗКАТА МЕЖДУ ДОКУМЕНТОЗНАНИЕТО И АРХИВОЗНАНИЕТО И ФОРМИРАНЕТО НА НАЦИОНАЛНИЯ АРХИВЕН ФОНД

*д-р Петър Пейков, началник-отдел, Главна дирекция
Държавна агенция „Архиви“*

Архивознанието и Документознанието са научните дисциплини, които приоритетно обслужват архивната професия и архивното дело като отрасъл.

Документознанието изследва закономерностите на създаване на документите, основните и допълнителните им функции, принципите на организация на различните документни системи. Научното подкреждане на документалния фонд изисква изучаване процесите на неговото възникване и формиране в съответната институция и по-конкретно в деловодството и учреденския архив. Занимавайки се с документните системи и организацията на документите в управленската дейност на фондообразователите, документознанието не може да не отчита изискванията поставяни от архивистите, наложени от спецификата на експертизата, съхранението и използването на документите. От групирането на документите в дела и правилната систематизация на документалния фонд в голяма степен зависи не само бързото намиране на необходимите документи в деловодството, но и по-късното им използване в архива.

Документът, като общ обект на изследване на Архивознанието и Документознанието, предполага различни аспекти на взаимовръзка между двете дисциплини, но тя най-силно се проявява при класификацията на документите и експертизата на ценността им, които са в основата на формирането на Националния архивен фонд (НАФ).

Формирането на *НАФ* като предмет на научно изследване включва няколко основни направления, характеризиращи неговата структура. Това са: *определяне източниците на комплектуване на НАФ; системно попълване на архивите, които постоянно съхраняват документи; регистрация на архивни фондове, архивни сбирки и документи в Регистъра на НАФ; взаимодействие между архивите и фондообразувателите; класификация и организация на документите на ниво НАФ, на ниво архиви и на ниво документален и архивен фонд; експертиза на ценността на документите и подбор на част от тях за постоянно съхранение.* Към тях могат да се допълнят и други дейности, но със спомагателен характер, като *използване и популяризация на архивните документи; съставяне на научно-справочен апарат към тях; образование и квалификация на архивистите и др.*

В доклада се акцентира на три момента:

1. *Къде и в кои процеси на документооборота се проявява взаимовръзката между документознанието и архивознанието, и влиянието ѝ върху формирането на НАФ;*

Заб. Документооборотът се разглежда в широкото му значение, т.е. от съставянето и оформянето на документите до предаването на ценните в държавен архив и унищожаването на тези с изтекли срокове на съхранение, изпълнили оперативното си предназначение.

2. *Ролята на номенклатурата на делата, като основното и най-важно методическо пособие, което символизира взаимовръзката между двете дисциплини;*

3. *Някои организационни и управленски въпроси, оказващи пряко влияние на реализацията в практиката на теорията и методиката.*

Общоприето е, че класификацията и групирането на документите в дела е началният момент на съвместно изучаване и разработка от страна на *Документознанието* и *Архивознанието*. Практиката и досегашният опит ни дават известно основание да потърсим тази взаимовръзка по-рано, още при съставянето и оформянето на документа, при поставянето на необходимите реквизити на определени места, особено дата, подпис, печат. Тази взаимовръзка произтича от същността на произхода на понятието **документ**, като свидетелство, доказателство за факти, събития. За архивите е важно да бъдат сигурни, че документите притежават необходимите реквизити, позволяващи тяхната идентификация и използването им като исторически извор. Не случайно в *Закона за НАФ (2007)*

е регламентирано, че в държавните архиви постъпват само оригинални документи. Разбира се, когато по различни причини липсват оригиналите, се комплектуват наличните копия на съответните документи.

Изискванията документите, особено служебните, да притежават задължителните реквизити е важно за следващите процеси на *документооборота*. Нещо повече, може да се помисли за нови реквизити от архивна гледна точка, които ще подпомогнат процесите на класификацията и експертизата. Напр., поставяне срок за съхранение върху документа още при неговото оформяне, което ще ни помогне по-лесно да се справим с процесите на класификация и експертиза на по-късен етап, да се ориентираме по-рационално в сложния лабиринт на огромния по обем *документооборот*. Динамичното развитие на информационните технологии би трябвало да увеличава техническите възможности в това отношение. Съвместното проектиране на документните системи от документалисти, архивисти и специалисти в областта на информационните технологии ще даде възможности за предварително поставяне и прогнозиране на сроковете на съхранение на документите и в крайна сметка до усъвършенстване процеса на експертизата.

Наред със създаването на документите за *Документознанието* и *Архивознанието* са важни въпросите на организацията на работата с тях, а също и организацията на съхранението им за бързо и лесно търсене. Усъвършенстването на регистрацията, поставянето на резолюция, сроковият контрол и други, имат значение не само от гледна точка на изпълнението на документите, но и за съдържанието им и оценката на информацията, съдържаща се в тях.

Класификацията на документите като следващ процес в документооборота е невъзможна без *Номенклатурата на делата със срокове за тяхното съхранение*, която се е утвърдила в българската практика като основно методическо пособие за организиране на документалния фонд и в същото време е първи етап на експертизата на ценността на документите с прогнозирането на сроковете за съхранението и формирането им в дела.

Номенклатурата на делата се използва и при следващите два етапа на междинната и окончателната експертиза и е в основата и на съставянето на инвентарните описи. Това ни дава основание да определим въпросната номенклатура като „методически мост“ между *Документознанието* и *Архивознанието*, както и между трите специализирани структури за работа с документите – *деловодството*, *учрежденския* и *държавния архив*. Ето защо тя редовно присъства в дневния ред и се

разглежда и в трите специализирани експертни комисии на три нива – Постоянно действаща експертна комисия във фондообразувателите, Експертно-проверочни комисии в държавните архиви и Централна експертно-проверочна комисия в Държавна агенция „Архиви“ (ДАА).

Взаимовръзката между *Документознанието* и *Архивознанието* продължава и в учреденския архив, където става превръщането на документа в архивен документ, на делото в архивна единица, на документалния фонд в архивен фонд. В основата на този изключително важен и отговорен процес е теорията на експертизата, подпомогната от предшестващите процеси на класификация и систематизация на документите. В България, теорията на експертизата, се базира освен на основния принцип за единство и недробимост на архивния фонд, но и на пренасянето на тежестта на процеса в самите фондообразуватели.

Специализираните организационни структури, които функционално са натоварени да съхраняват, организират, обработват, предоставят за използване и най-важното да подготвят документите за предаване в държавен архив, са *деловодството* и *учреденският архив*.

Документите, съхранявани в деловодството и учреденския архив, се използват не само при създаването на нови документи, но и за решаване на оперативни и управленски въпроси, възникнали в дейността на институциите. Това всъщност е *предархивното поле*, където се работи с документите до предаването им в държавните архиви и унищожаването на тези, които са изпълнили целевото си предназначение и сроковете им за съхранение са изтекли.

Държавните и общинските институции са основните източници за комплектуване на *НАФ*. Приемането на богати по състав и съдържание архивни фондове и документи от тези източници на комплектуване в държавните архиви предполага сериозна организационна и методическа дейност в *предархивното поле*: *организиране на деловодство и на учреденски архив като специализирани структурни звена; назначаване на постоянно действаща експертна комисия; изготвяне и внедряване на номенклатура на делата и списък на видовете документи със срокове за съхранение; съхранение на документите и предоставяне за използване; извършване на текуща, междинна и окончателна експертиза на ценността на документите и предаване на част от тях в държавен архив; методическа помощ и осъществяване на контрол от страна на държавните архиви* и др.

Един от факторите, които влияят на тези процеси, е значително увеличеният срок за временно съхранение на документите по основните

дейности в държавните и общинските институции от 5 и 10 на 20 години, регламентирано в посочения закон за *НАФ* от 2007 г. Залагането на този срок се очаква да доведе до нарастване на отговорностите на ръководителите на съответните институции, до осигуряване на допълнителна площ за архивохранилище, кадрово обезпечаване работата на учреденския архив и др. По-продължителният срок за съхранение на документите в институциите на практика изисква и засилване на контролните функции на държавните архиви по опазването и организацията на работата с документите и прецизиране на процедурите за извършване на различните видове проверки, увеличаване на санкциите и др.

В *Закона за НАФ и Наредбата за реда за организирането, обработването, експертизата, съхраняването и използването на документите в учреденските архиви на държавните и общинските институции* (2009) са регламентирани функциите и отговорностите по отношение организацията на работата с документите на три нива – ръководители на държавните и общинските институции, държавни архиви и Държавна агенция „Архиви“. В съответствие с тях са структурирани и трите експертни комисии, тясно свързани с процесите на класификацията, експертизата на ценността на документите и комплектуването на *НАФ*. Отговорността на тези комисии изисква прецизиране на дейността и задачите им. Всъщност, самият състав на постоянно действащата експертна комисия предполага преди всичко експертна дейност, но на практика комисията се явява предимно изпълнителен орган. Ако се вгледаме по-внимателно в чл. 10 на *Наредбата*, ще видим, че *Постоянно действащата експертна комисия* има редица изпълнителски задачи: *изготвя вътрешни правила за дейността на учреденския архив, които се съгласуват с ръководителя на съответния държавен архив и се утвърждават от ръководителя на съответната администрация; съставя номенклатура на делата и списък на видовете документи със срокове за съхранение и изготвя предложения за актуализирането им; организира внедряването на номенклатурата на делата; контролира предаването на документите в учреденския архив; ежегодно проверява наличността и състоянието на документите с постоянен срок на запазване и тези със знак ЕК в учреденския архив, условията на съхранение и опазване на документите; организира и участва в експертизата на ценността на документите; организира подготовката и предаването на ценните документи в съответния държавен архив; изготвя актове за унищожаване на документи с изтекъл срок на съхранение; привлича при*

необходимост консултанти от съответната област на знанието или от съответния държавен архив за определяне на ценността на някои видове документи.

Съществуващите тенденции да се разширят функциите на *Експертно-проверочните комисии* в архивите и на *Централната експертно-проверочна комисия* в Държавна агенция „Архиви“ с цел подпомагане на други основни архивни процеси, освен експертизата, неминуемо ще затруднят тяхното основно предназначение.

Формирането на богат по състав и по съдържание *НАФ* зависи от развитието на *Документознанието* и *Архивознанието*, и особено от въпросите, които са на границата на двете научни дисциплини. Днес огромните обеми информация и липсата на достатъчно кадри, несъмнено усложняват този процес.

Освен това *Документознанието* и *Архивознанието* трябва да решат и въпросите на интеграцията на архивите в системата на електронното управление. С разпространението на информационните технологии и необходимостта от електронно управление настъпват промени в областта на документирането. Внедряването на системи за електронен документооборот и междуведомствен документооборот изисква създаването, приемането, съхраняването и използването на документите в електронен вид. За целта е необходимо освен разработването на пълноценна нормативна база по основните процеси на *документооборота* и единни технологии и формати за предаване на *електронни документи* за постоянно съхранение, гарантиращи възможността за тяхната трансформация в условията на постоянно усъвършенстване на технологиите, както и организация на достъпа до тях в най-удобна за ползвателя форма. И не на последно място е необходимо научно и методическо сътрудничество между държавните институции, частния сектор, научните институти и висшите учебни заведения в областта на електронните документи, като обект на *Документознанието* и *Архивознанието*.

**СТРУКТУРАТА НА БЪЛГАРСКОТО
ВСЕКИДНЕВИЕ В ДОКУМЕНТИТЕ
НА ВЪЗРОЖДЕНСКИТЕ ЧИТАЛИЩА
„ЗОРА“ – РУСЕ И „ЦВЯТ“ – ВИДИН
(70-те години на XIX в.)**

*Светлана Кръстева, началник-отдел, ДА – Видин
д-р Веселина Антонова, гл. експерт, ДА – Русе*

Увод

Възрожденските читалища са важна културна институция със забележителен принос в мощните движения за новобългарска просвета, църковна независимост политическото ни освобождаване и възстановяване на българската държавност. Разностранната им дейност включва целия спектър на културния живот във Възрожденска България – театрални представления, книгоиздаване и книгоразпространение, абонамент на периодични издания, достъпна за всеки читател библиотека, както и обучение на младежи за учители, събиране на помощи за училищата в Македония, организиране на сказки, първи благотворителни балове и др.

Трябва да се отбележи, че най-активните членове на читалищата са и основатели на местните революционни комитети, които умело съчетават легалните и нелегални форми на борба на българите срещу османското владичество през разгреждания период. В резултат на местно ниво се създават и действат тези уникални възрожденски организации, които успешно противодействат на консервативните обществени сили и допринасят за ограмотяването на българската общност, развивайки своята специфич-

на просветна дейност¹. Това обяснява прогресивния дух, който владее в тях, и ги превръща в истински културни огнища през Възраждането.

Съхранените читалищни документи от 70-те години на XIX в. във фондовете на държавните архиви във Видин и Русе свидетелстват за динамичното развитие на тези градове, които бързат да се откъснат от ориенталските нрави, да се просвещават и модернизират. Въз основа на акуратното разчитане на издирените архивни източници и техния съвременен прочит ще проследим дейността на двете читалища, влиянието им върху динамиката на еволюционните промени в българското възрожденско общество, които са общовалидни примери за структурата на тогавашното всекидневие, но имат значение и като изворова база за съответните исторически изследвания.

Архивни фондове

Документите на основаното през март 1866 г. възрожденско читалище „Зора“ са едно от първите постъпления в ДА – Русе². Фондът съдържа: *неподвързана тетрадка със списъци на членовете основателни и спомоществателни за 1867, 1869 и 1872–1874 години и внесените суми, както и списък на дарителите на благотворителен бал, състоял се на 18/30 януари 1870 г.; копирна книга с кореспонденция от ноември 1869 г. до февруари 1876 г.; финансово-счетоводни документи за периода 1867–1876 г. – касови и дневни книги, книга на читалищния капитал и книга на читалищните разноски; препис на недатиран Устав на читалището; квитанция за платен членски внос от 25 март 1867 г.; покана за театрално представление от 13 януари 1872 г.*

Освен това в други фондове са съхранени две покани за бал от 1867 г. и 1868 г. и за театрални представления, състояли се през 1871 и 1872 г.³

А идеята за създаване на читалище във Видин е реализирана още през 1863 г., но дейността му скоро е била прекратена заради клевети от страна на гръцкия митрополит Паисий. През 1869 г. по инициатива на младежи, ученици на учителя Костаки Търновски, се поставя ново начало. Въпреки че не е западен Учредителният протокол от 1870 г., в чл. 7 от Устава на читалището събитието изрично се споменава: *... Защото първото начало за основанието на читалището се турна на Цветница, затова се нарече „Цвят“ и този ден се определява за годишен празник на читалището [...].*

Във връзка с дейността на самото читалище през периода от основаването му до Освобождението във Видинския архив се съхраняват: *Устав и правилник, отпечатани в едно книжно тяло в печатницата на в. „Македония“ в Цариград през 1870 г.; книга за изходящата кореспонденция, т. нар. копирна книга, ползвана от 1870 до 1886 г.; квитанция за платен от член-основател членски внос през 1877 г.*⁴

Копирни книги⁵

Копирната книга на читалище „Зора“ съдържа 214 л. с номерация, отпечатана върху всеки лист.

Писмата са 178, но в лошо физическо състояние, поради което повечето от тях са със загаснал текст и разчитането им е изключително трудно. Най-обемна е кореспонденцията на читалището с редакциите на българските вестници в Цариград – от общо 178 писма, от които 98 са за абонамент на всички периодични издания. Съдържанието на останалите писма е с разнообразен характер: *до редакцията и печатницата на в. „Дунав“, до Русенската община и Епархийския съвет за откриване на неделно училище, молби за ходатайство пред цензура за разрешение да се играят театрални представления, за събиране на помощи за училищата в Македония; предложения до женското дружество „Ступанка“ за съвместни театрални спектакли и балове; до училищните и читалищни настоятелства в Свищов, Силистра, Тутракан, Видин, Търново, Шумен, Никопол, Разград, Джумая, относно разпространението на книги, издадени от читалището, произведения на Николай Павлович, Добри Войников, събиране на помощи и др.*

Сходно е архивното описание и на копирната книга на читалище „Цвят“, постъпила във Видинския архив през 1979 г. след експертиза при комплектуване на документите на местното читалище. Същата съдържа 479 л. – пелюр, с фабрична номерация. Първото писмо е от 15 септ. 1870 г., а последното от 5 септ. 1886 г. Мастилото е с тъмнокафяв или лилав цвят. И тук на места текстът е загаснал. Информация, кога е закупена копирната книга, намираме в дописка от Видин, от 22 септ. 1870 г., публикувана във в. „Право“⁶. В нея се съобщава, че новосъздаденото читалище е дало средства за закупуване на инвентар, в т. ч. и копиер за писма, мастилница, пера.

Кореспонденцията и на двете читалищни настоятелства свидетелства за силната им ангажираност в осъществяване на основните цели,

безкомпромисно спазване на устава и строгата финансова дисциплина. Правят впечатление настойчивите писма на видинските дейци, свързани с обучение на будни младежи от селата за учители, за изравняване на програмите за обучение в селата и градовете и снабдяване на селските училища с книги и учебници. Писмата от Видин и Русе до Българското читалище в Цариград са изпълнени с респект и уважение към *майката на читалищата из България*⁷, което приемат за ръководно, подкрепят го морално и материално в дейността му за утвърждаване на българския дух в Македония и Тракия. Ето защо за *Македонската дружина* Русенското читалище изпраща 5 турски лири (т. л.), а Видинското – гласува два пъти по-голяма сума – 10 т. л.⁸

Най-активна е кореспонденцията с редакторите на българските периодични издания, издавани в Цариград. Българите в Калафат и Крайова, както и читалището в Ниш, получават абонамента си чрез Видинското читалище. Също така набират се спомоществатели за издаване на учебници, художествена, педагогическа и религиозно-поучителна литература, произведения на български и чужди автори, събрат се спомоществатели дори преди да е получена покана за това от издателите. Читалищните настоятелства полагат постоянни усилия за разпространението на вестниците „Македония“, „Право“, „Турция“, „Зорница“, „Дунав“, списанията „Читалище“, „Слава“, „Училище“, Периодическо списание на Българското книжовно дружество в Браила и др. Видинските читалищни дейци набират спомоществатели и за произведения на русенските си „колеги“ – Димитър Енчев⁹, Тодор Хаджистанчев¹⁰, Цани Гинчев¹¹, Георги Кърджиев¹², Нестор Марков¹³.

От запазената кореспонденция е видно, че председатели и писари на Читалищното настоятелство през целия период са личности с образование, с активна гражданска позиция и висок морал. Езикът, стилът и съдържанието на писмата са на високо грамотни, с богата ерудиция и модерно мислене млади мъже, ярки представители на възрожденската ни интелигенция и бъдещи строители на свободна България. Сред тях са: за Видин – Сава Сирманов¹⁴, Димитър Хранов¹⁵ (който от 1876 г. вече е в Русе), Димитър Мишев¹⁶, Михалаки Георгиев¹⁷, Найчо Цанов¹⁸; а за Русе – Драган Цанков¹⁹, Иван Чорапчиев²⁰, Димитър Енчев, Георги Р. Цанков²¹, Георги М. Симеонов²², Н. П. Недялкович²³, Ил. Драгостинов²⁴.

При липсата на протоколи от събрания и заседания на настоятелствата и на двете читалища (възможно е и да не са били водени), най-достоверен извор за дейността им са запазените книги за изходящата кореспонденция²⁵.

Устави

Уставът на Видинското читалище²⁶, който се състои от три глави – *Цел на читалището, Състав и съдържание и Управление*, е изработен на основата на тогавашния тип *Читалищен устав*. Основната му цел е формулирана в четири направления:

- да доставява на Видинската публика нужните средства за прочитане;
- да поддържа българската книжнина;
- да подкрепя сиромашки ученици;
- да разпространява различни полезни книжки и вестници между селяните и да ги подтиква и поддържа да си отворят училища.

В Устава е упоменато и местонахождението на читалището – в църковния двор, описана е и уредбата на помещенията: най-голямата стая – за прочитане, втората – книгохранилница, третата за отпочиване.

Разписани са също задълженията на Настоятелството, финансовата отчетност и е заложено изработването на съответния *Правилник*. В него се определя редът и времето за посещения: *отворено е всеки ден, вкл. и в неделя, след сутрешната църковна служба. Могат да го посещават не само всички българи, но и инородци, стига да са препоръчани от членове основатели. Регламентирано е регистрирането, ползването и пазенето на книгите, вестниците, списанията. Значително място е отделено на читалищните заседания и събрания – ред за провеждане, право на изказвания, гласуване.*

Посочени са и предвидените наказания при неспазване на *Устава* или *Правилника*.

Настойчивото издирване на отпечатан *Устав* на Русенското читалище „Зора“ завърши без резултат. Въпреки наличната информация във финансово-счетоводните документи относно продадени 23 броя по 1 грош, към момента оригинален екземпляр не е открит. Все пак, съдържанието му се идентифицира по ръкописа, запазен от Никола Обретенов, но той е без дата, без подпис и липсва печата на читалището.

Захари Стоянов съобщава в своите *Записки по българските въстания*, че: ... *Читалищния устав, сложен в златни рамки, гласеше, че никаква книга или вестник с противно за правителството съдържание не се приемат*²⁷.

Във възрожденския печат и бележките на първия изследовател на историята на читалището русенският адвокат Аспарух Емануилов се съ-

държа информация, че текст от същия Устав става повод за конфликт с руският консул в града Алексей Сученков²⁸. Консултът изявява желание да дари на читалището 15 т. л., а името му, както и на *канцелярина му* Белоцерковец, да се впишат в списъка на основателните членове. След отказ от страна на Настоятелството да приеме дарението, два дни по-късно Сученков изпраща своя драгоман (преводач) българина Захари Княже-ски, *ала и неговите придумвания и настоявания не помагат. Отказват дори него да приемат за основателен член, само защото имал чуждо поданство*. Основанието да се отхвърли дарението, според дописника във в. „Турция“ е, че съгласно Устава членове на читалището могат да бъдат само българи. След този инцидент Настоятелството е преценило ползата от промяна в текста, даваща възможност на всички *почтени лица от славянското племе* да стават членове на Русенското читалище²⁹.

Счетоводни книги

Запазените финансови документи на читалище „Зора“ са безспорно доказателство за коректно водени счетоводни регистри, които удостоверяват различните разходи по пера, като главният между тях е приходно-разходната книга. За целта е създадена система на записвания в определени регистри, подчинена на строги правила, и по този начин се осигурява възможност за ефикасен контрол на съответните записвания.

Както е известно, прибавяне или приспадане на сумите в зависимост от характера на предизвиканите изменения в отделните сметки в практиката се нарича *стълбовидно счетоводство*, а самата форма на сметката – *шафелна*. Тази счетоводна сметка е пригодена за използване при малък обем стопански операции, но коректно отразява динамиката във връзка с имущественото състояние на читалището. Например, читалищният капитал до 31 юни 1869 г. е 17 201,38 гроша (гр.), която сума се е формирала от следните пера: *приходи от членовете основатели, приходи от членовете спомоществуватели, от читалищния помощник, от читалищния книгохранител и от различни дарения извън таксите и членския внос, които плащат членовете*. Допълнителна печалба от 1 230 гр. постъпва в касата от организирания благотворителен бал в началото на същата година.

Прецизно водените финансови документи дават възможност на читалищното ръководство да планира с голяма точност приходите с оглед

броя на членовете - основатели и членовете - спомоществуватели и по този начин да управлява разходите си. Записването в дневната книга, придружено от лаконично обяснение за същността на протеклата стопанска операция или други необходими данни за индивидуализиране на тази операция, носи важна информация, която липсва в други документални източници.

Периодичният печат изобилства със сведения за най-популярните театрални постановки, любими на възрожденския зрител, но информацията за разходите по подготовката и приходите от играните пиеси за читалищата е оскъдна. Например, за спектаклите „По неволя доктор“ и „Ружица“ в касовата книга на читалище „Зора“ са отразени следните приходи и разходи: през януари 1872 г. *придобити от театро*то – 281 гр.; през февруари са похарчени за *10 фунта свеци за читалищното театро* фунта $\times 5 \frac{1}{2}$ – 55 гр.; през март – за *театрални известия* – 8,50 гр.; април – *чиф[t] бели калцуни за театро*то 18 гр.; за *театрална сцена пирони* – 13 [гр.]; за *дюлгери* – 18 [гр.]. Финансовите постъпления от *театро*то „По неволя доктор“ са 1 541 гр. и от *бюфета на същото театро* – 41. Читалището плаща за афиши – 92 гр., за музика – 182 гр., на суфльора – 8 гр., *кирия за донася дрехите на театр[a]* – 30 гр. Според финансовите документи през януари 1873 г. се играе „Ружица“. На 6 февруари са внесени *събраните от театро*то „Ружица“ – 1 365,20 гр., *от гардероба на същото театро* – 12, *от бюфета* – 50; разходите са за афиши за *тетър[a]* „Ружица“, *предплата* – 45,20, и *също за афиши за театъра* „Ружица“, *доплата* – 36,20., за *кирия на салона за 2 театъра $\times 3 \frac{1}{2}$ лири t[урски]* – 728; *музика за театър[a]* „Ружица“ – 182; *разни чрез Н. Тихов за сцената и др.* – 92 и *др. разноски чрез Н. Тихов (Обретенев)* – 50; *кола на Хр. х. Ангелов за завеждане музиката до салона* – 7,20 гр³⁰.

Анализът на приходно-разходната документация показва с езика на цифрите, че читалището е деен организъм с много функции, като всяка от тях е отразена в отделна калкулация, а като цяло представят една възходяща тенденция относно набирането на средства. Общият начин на водене на сметки показва прецизност, интелигентност и почтеност. Това заключение е само едно потвърждение на съществуващите порядки в читалището, които без съмнение са и точно отражение на живота на българското възрожденско общество.

За разлика от Русенското читалище „Зора“, от читалище „Цвят“ не са съхранени финансови документи. Откъслечни сведения се съдържат в изходящата кореспонденция, а също отделни отчети са публикувани

във вестниците „Право“, „Македония“ и „Турция“, но единственият финансов документ от разглеждания период е една квитанция за платен членски внос³¹. В писмо на Русенското читалище от 13 авг. 1870 г. се пояснява, че *билетите* (квитанции) видинци са поръчали в печатницата на в. „Дунав“. Любопитна подробност е, че във фондовете на двете читалища понастоящем се съхранява по една разписка за платен членски внос на член - основател – на русенския търговец Христати Ганев (1867) и на видинчанина Тома Предов (1877).

В Русе се поръчват през 1872 г. и надписите за читалищните помещения във Видин, *че като сме видели надписа на Русенското читалище, който твърде ни се допада, пожелахме да имаме подобен на него и за нашето*³², а Настоятелството на „Зора“ съдейства да се транспортират дарените от Руското консулство книги за читалище „Цвят“.

Образите на всекидневието и възрожденското читалище

Френският историк Люсиен Февр (основател на школата „Анали“) и неговите съмишленици, чиито изследвания утвърждават нов тип историческа рефлексия твърдят, че няма тема от живота, която да не е подходяща за историческо изследване, поради което пренасочват научния фокус от войни и политически събития към по-малко изследвани пространства, като обществени отношения, демография и структура на всекидневието. Според един от най-видните представители на школата „Анали“ – Фернан Пол Бродел, всекидневието това са всички дреболии, които почти не оставят отпечатък във времето и пространството. Колкото повече се стеснява наблюдаваното пространство, толкова повече расте шансът да се озovesш в същинското обкръжение на материалния живот. Когато наблюдаваното време се стеснява и свежда до дребни късове, *остава или събитието, или случката; събитието се изживява и приема за неповторимо; случката се повтаря и повтаряйки се, се превръща в обобщение*³³.

Извадени от сковаващите рамки на документите, елементите на наблюдението се подреждат от само себе си. Един мимолетен микросвят приютил в Русе: срамежливия Джендо, открил *случайно* между вестниците, разпилени върху дългата маса със зелено сукно, комитетски възвания; слабограмотни слушатели с широкоотворени любопитни очи наблюдават портокалите в ръцете на А. Кънчев, който им изнася сказка

за въртенето на земята; словослагателят Тома Кърджиев, донесъл тайно букви от печатницата на в. „Дунав“, и скупчилите се наоколо читалищни дейци, които заговорнически редят буквите на съчинен от тях *пасквил* срещу чорбаджиите, и същите тези съзаклятници, които търсят най-подходящият сред тях за женските роли в импровизираните театрални постановки; млади търговци, седнали на раздумка в читалищното кафене с вестник в ръка. Или уловени гледки по горното течение на Дунава във Видин, където в *стаята за прочитание* членовете - основатели коментират сведенията за успеха и поведението на степендианта им в Габровското училище Денчо Христов, и решават да го предупредят: ... *но преди да свършим ще ти напомниме, трябва както досега, тъй и за напред, да гледаш колкото е възможно да имаш поведение добро, както в училището тъй и във всяко отношение*³⁴, а на желаещия да учи в медицинско училище Димитър Мишев препоръчват мнението на по-първите граждани – *да постъпи в друго някое училище, че да може по-скоро да се изучи и върне за учител във Видин*. Обсъждат още, *кои са най-достойни да бъдат предложени за училищни настоятели, и решават, че на ученическото дружество няма да помагат, докато не видят, че е активизирало дейността си и спазва своя устав*.

Читалищата изиграват решаваща роля в модернизиращата се градска атмосфера в двата най-големи български крайдунавски градове. Те стават естествен център на променящия се начин на общуване и използване на личното време, оказват влияние в процеса на сформирание на нови приятелски и професионални общности, различни от битувалите векове наред роднински, съседски и етнически взаимоотношения. Чрез документите, ние предприемаме едно пътешествие, което ни отвежда в човешката вселена на XIX в. и ни прави непосредствени наблюдатели на живота в българските възрожденски читалища.

Бележки

¹ Гаврилова, Р. Колелото на живота. С., 1999.

² ДА – Русе, Ф. 14К, 2 оп. 13 а. е.; а. е 8, оп. 1 и а. е. 1, оп. 2 са публикувани в: Антонова В. Възрожденското читалище „Зора“ в Русе. Русе, издателство Авангард принт, 2010, с. 170–222.

³ Пак там, Ф. 59, оп. 1, а. е. 252, л. 1; Ф. 58, оп. 1, а. е. 51, л. 1; Ф. 245, оп. 1, а. е. 41, л. 1, 1а.

⁴ ДА – Видин, Ф. 333К, оп.1, а. е. 14, 15, 18.

⁵ Копирните книги са били разпространена практика за водене на изходяща кореспонденция на българските институции от късното Възраждане. Представяват вид кондики, тефтери, в които са въвеждани изпращаните писма, като отпечатък от текста на оригиналното писмо е получаван чрез притискането му към празния лист с още неизсъхналото мастило.

⁶ Вж. Право, 1870, № 35, 26 окт. 1870 г., с. 143.

⁷ ДА – Видин, Ф. 333К, оп. 1, а. е. 14, л. 8, 9.

⁸ Пак там, л. 95.

⁹ Димитър Енчев (1841–1882), роден в Енина, Старозагорско в възможно занаятчийско семейство. Учи във Военно-медицинското училище в Цариград, Одеската семинария и през 1866 г. завършва образованието си в Историко-философския факултет на Киевския университет. Учител е в Габрово (1866–1869), Русе (1869–1872) и председател на читалище „Зора“. Заради близките контакти с Руското консулство е принуден да напусне града, назначен е за преводач в руското вицеконсул в Мостар, и става учител в Търново до 1874 г. Дописник е на вестниците „Македония“, „Право“, „Време“, „Турция“, сп. „Читалище“, „Летоструй“. От 1874 г. до края на живота си живее в Силистра. Заедно със съпругата си Антонина Мамарчева, внучка на Георги Мамарчев, са главни учители в мъжкото и девическото училище в града. След Освобождението е депутат в Учредителното събрание, окръжен управител, кмет, училищен инспектор, председател на общинския съвет.

¹⁰ Тодор Хаджистанчев (1850–1902) от Русе, завършва семинария в Карловац, Австрия, учител в Русе, Никопол, Силистренско, създава Черковно-певческо дружество, драматург и актьор, преводач, издава сп. „Слава“ (1871–1873), произнася слово при откриване на училището в махалата Диш варуш (1871) и при посрещането на митрополит Григорий в Русе, сътрудник на сп. „Училище“, „Читалище“, „Ступан“ След Освобождението депутат в УНС, издава в. „Славянин“ (1879–1903). Написал 36 драми.

¹¹ Цани Гинчев (1835, Лясковец – 1894, София) учи в Белград, в Одеската семинария и в Киевския университет. Сътрудничи на Раковски при издаването и разпространението на „Показалеца...“ Учител в Русе (1869–1872). Всичките му книги са издадени от Никола П. Недялкович, писар на читалище „Зора“, печатани в печатницата на в. „Дунав“ и Печатарско дружество „Промышление“, Цариград: „Български басни“, „Две тополи или неочидана среща“ (балада), „Катахизис за земледелието“

предназначен не само за училището, но и за всички „по-добри ступани и по-опитни земеделци“. Сътрудничи на сп. „Училище“ и „Слава“, във в. „Българска пчела“, „Македония“ и др. Дописен и редовен член на БКД. Участва в УС и I ВНС, председател на комитет „Единство“ в Търново.

¹² Георги Кърджиев (1854, Арбанаси – 1907, София), учи в Русе и Духовна семинария в Белград, работи в книжарницата на Хр. Г. Данов в Русе, учител във Варна, Карлово, Казанлък, Пловдив, записва народни песни. Участва в Освободителната война като преводач. Сътрудничи на сп. „Училище“, в. „Работник“/„Братство“, издаван в Русе с брат му Т. Кърджиев, З. Стоянов и Н. Обретенков и Д. Маринов. Депутат (1901–1903).

¹³ Нестор Марков (1836, с. Иробас (Добро поле), Хасковско – 1916, София), завършва Пловдивското класно училище, член на читалищата в Хасково и Плевен, кореспондент от Русе на в. „Отечество“ и учител в мъжкото главно училище със заплата 12 000 гр. годишно. Заедно с колегите си Цани Гинчев и Димитър Енчев открива книжарница в Русе. За подготвените от него речници е удостоен с почетно звание от френското *Министерство на просветата и изящните изкуства*.

¹⁴ Сава Илиев Сирманов (1840–1903) е учител във Видин (1868 до 1872), основател и пръв председател на читалище „Цвят“.

¹⁵ Димитър Вълчев Хранов (1846–1915) е учител в Лясковец (1864–1868), в с. Пороище, Разградско (1868) и в Разград (1869–1870). През 1871–1873 г. следва в Земеделското училище в Крижевац, Чехия, а през 1874–1875 г. е учител във Видин, където редактира в. „Ступан“. Премества се в Букурещ и сътрудничи на Любен Каравелов в сп. „Знание“. След Освобождението е административен и дипломатически служител.

¹⁶ Димитър Мишев Димитров (1856–1932) е учител във Видин (1880–1883), както и в Лом, Сливен, Ловеч и Цариград. Във Видин издава в. „Свобода“, народен представител е от Видински изборителен район (1884–1886, 1908–1911), дългогодишен Екзархийски секретар, действителен член на БАН, академик.

¹⁷ Михалаки Георгиев Лозанов (1854–1916) е писател и общественик, учител във Видин (1874–1876), след Освобождението е управител на Видинската митница, учител в Лом и София (1880–1884), служител е в *Министерството на обществените сгради, земеделието и търговията* (1884–1893), дипломатически представител във Виена и Белград (1894–1899); от 1884 г. е редовен член на БКД (дн. БАН).

¹⁸ Найчо Томов Цанов (1857–1923) е адвокат, политик, народен представител от Видински изборителен район в продължение на 22 години

(1896–1907, 1911–1920), избран за председател на XVIII ОНС (1919), общественик.

¹⁹ Драган Цанков (1828, Свищов – 1911, София), книжовник, политик, депутат, министър-председател. В Русе пристига по покана на Мидхат паша за управител на печатницата на в. „Дунав“, директор на русенските училища, основател на читалището, оглавява борбата срещу отоманизиране на българското образование, член на Епархийския съвет.

²⁰ Иван Чорапчиев, роден в Копривщица, брат на д-р Рашко Чорапчиев. От 1861 г. е в Русе, учител, преводач във в. „Дунав“, автор на учебници и речници, един от инициаторите за създаване на читалището и негов председател. Благодетел на А. Кънчев, несправедливо обвинен за предателството му.

²¹ Георги Р. Цанков, търговец от Габрово, един от инициаторите за основаване на читалището в родния си град и член на първото Настоятелство, избрано през 1861 г. (касиер). След опита за въстание през 1862 г. напуска Габрово и пристига в Русе като представител на семейната търговска фирма. Член през целия период на съществуване на читалище „Зора“ и съхранил документите му. След Освобождението е кмет на града, съучредител на Първото българско акционерно дружество „България“, масон. Пълномощник на завещанието на д-р Никола Василиади за създаване на политехническо училище в Габрово. След неговата смърт, брат му Йосиф Цанков учредява дарителски фонд за подпомагане на русенските училища.

²² Георги М. Симеонов, основател и член на читалището през целия период на съществуването му, избран е за касиер.

²³ Н. П. Недялкович, член на настоятелството и касиер на читалището, издател на книги.

²⁴ Иларион Драгостинов (1852, Арбанаси – 1876, убит при с. Нейково, Сливенско). Активен читалищен и революционен деец. Загива като апостол на Втори революционен окръг по време на Априлското въстание.

²⁵ Богатата информационна наситеност на копирната книга на читалище „Цвят“ стана повод за ръководството на ДА – Видин тя да бъде предложена и утвърдена през 2013 г. за уникален документ в състава на Националния архивен фонд. Днес, книгата е микрофилмирана, дигитализирана и публикувана в Информационната система на държавните архиви (ИСДА: <<http://212.122.187.196:84/FundSearch.aspx>>) с анотации на всички писма в нея. За 100 от 294-те писма е подготвена документална публикация с обширен справочен апарат: *Кръстева, Св.* Из книгата за из-

ходяща кореспонденция на читалище „Цвят“ – Видин (1870–1873). – В: Изследвания и материали за Видин и региона. Т. 3. Състав. и научна ред. П. Митев и В. Рачева. София: УИ „Св. Климент Охридски“ (под печат). Предстои да бъдат подготвени за публикуване и останалите 194 писма.

²⁶ ДА–Видин, Ф. 333К, оп. 1, а. е. 15.

²⁷ Стоянов, З. Записки по българските въстания. С. 1983, с. 97. За устава вж: Антонова, В. Възрожденското читалище „Зора“ ..., с. 41–45.

²⁸ В. Турция, г. VI, бр. 3, 7 март 1870 г.; ДА – Русе, Ф. 58, оп. 1, а.е. 21, л. 5, 6. Чилингиров, Ст. Български читалища преди Освобождението. С. Държавна печатница, 1930, с. 402, 519.

²⁹ Вж: Антонова, В., Пос. съч., с. 41–45.

³⁰ ДА – Русе, Ф. 14К, оп. 1, а.е. 8, л. 24–25, 29а–30а.

³¹ ДА - Видин, Ф. 333К, оп. 1, а. е. 18. Бланка № 410, с надпис „Българско читалище въ[в] Видин“, илюстрирана с пчелен кошер, свидетелства, че в „Читалищна година VIII от Цветница г-н Тома Предов, член – основател на българското читалище заплати гр. 52½ за спомоществанието си на тая читалищна година. Видин, 19 април 1877“, подписана от писаря и съкровищника и подпечатана с читалищния печат.

³² ДА – Видин, Ф. 333К, оп. 1, а. е. 14, л. 151–152.

³³ Вж.: Бродел, Ф. Материална цивилизация, икономика и капитализъм, XV–XVIII век. Т. 1. Структурите на всекидневието: възможното и невъзможното. София: Прозорец, б. г. [2000].

³⁴ ДА – Видин, Ф. 333К, оп. 1, а. е. 14, л. 302.

БЪЛГАРСКИЯТ ИСТОРИЧЕСКИ АРХИВ КЪМ НАЦИОНАЛНАТА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“ И НЕГОВИТЕ ЛИЧНИ ФОНДОВЕ (ДОКУМЕНТИ ЗА ДЕЙНОСТТА НА Д-Р ХРИСТО СТАМБОЛСКИ)

д-р Камелия Божилова, БИА – НБКМ

Българският исторически архив (БИА) е специализиран отдел към направление *Ръкописно-документално и книжовно наследство* (РДКН) на Националната библиотека *Св. Св. Кирил и Методий*. Обемът на архива възлиза на около 1 600 000 документа, обособени в над 900 архивни фонда на личности и институции, 89 колекции и стотици единични постъпления. В разглеждания комплекс преобладават личните фондове, като техният брой е 862, а учрежденските фондове са едва 43.

В сегашната структура на *БИА* е и сбирката *Портрети и снимки* с повече от 80 000 фотодокумента. Същите са изключително ценни свидетелства за българската, балканска и европейска история, както и за културното ни развитие и фотографско изкуство.

Историята на *БИА* условно може да бъде разделена на три етапа. Първият обхваща периода 1879–1924 г., респ. от създаването на архивната сбирка към Народната библиотека до нейното обединяване с *Архива на Възраждането* (1906) от Етнографския музей. Вторият етап е от 1924 г. до създаването на съвременната ни национална архивна система през 1951/52 г., а третият етап – от 1952 г. досега.

През първия етап от съществуването на *БИА* у нас, както е известно, липсва архивно законодателство и мрежа от исторически архиви. А приетият през 1911 г. *Закон за старините* регламентира регистрирането и опазването на културно-историческите паметници, създадени до 1878 г. В

текста му изобщо не се споменават термините *архив* и *архивен документ*. Към т. нар. *движими старини* се включват съответно *ценни документи* и *ръкописи*. Законодателят не предвижда никакви мерки за опазването на съвременните тогава документи като обект на системно архивиране с историческа цел, което води до периодично унищожаване на документи/преписки, които вече не представляват интерес за дейността на съответната администрация. В резултат ценни за историческата наука архивни документи от следосвобожденския период до 1951 г. са безвъзвратно загубени.

Трябва да се отбележи, че специално в Народната библиотека още от създаването ѝ се обръща специално внимание и се полагат грижи за придобиването и на архивни свидетелства, отнасящи се до българската история. Повечето от тези постъпления са под формата на дарения, от които с течение на времето се формира уникална *Архивна сбирка* към Библиотеката. През 1921 г. сбирката е обособена като *Архивен отдел* в структурата на Библиотеката, който има за задача да продължи работата по издирването на документи и материали от периода на Възраждането.

През 1923 г. на Архивния отдел на Народната библиотека в София се възлагат, макар и временно, функциите на държавен архив. По-конкретно, допълнително му се делегират права за приемане на правителствени, т. е. учрежденски архиви, а също на документи на политически дейци, писатели и общественици от периода след 1878 г.

През 1949 г. *Архивният отдел* е реорганизиран и се създава споменатия *Български исторически архив*.

Нов етап в историята на *БИА* бележи Указ № 515 от 10 октомври 1951 г. на тогавашния Президиум на Народното събрание и последвалото го Постановление на Министерския съвет № 344 от 18 април 1952 г. за създаването на Държавния архивен фонд на страната (ДАФ) и мрежата от специализирани архивни институции. На практика за първи път у нас законодателно се уреждат всички въпроси, свързани с провеждането на целенасочена и системна държавна политика по комплектуването, съхранението и използването на архивното богатство на страната. Съгласно споменатия Указ, новосъздадените държавни архиви, респ. исторически архиви, са органи за управление на ДАФ.

При новите условия за развитие на съвременния ни архивен сектор *Българският исторически архив* е част от националната ни архивна система и е профилиран като архив за документи на Възраждането ни и освободителните борби на българите в Македония и Одринско до 1912 г., в това

число и лични фондове на изтъкнати революционни дейци, общественици, творци и др. А най-старият запазен ръкопис, съхраняван в БИА, е от XI в. – фрагмент от пергамент с гръцко минускулно писмо, както и отделни документи от XV–XVII в. Сравнително най-многобройни обаче са документите, фондовете и колекциите от средата на XIX в. до средата на XX в. Особено ценни са личните архивни фондове на Найден Геров, Тодор Бурмов, Цани Гинчев и други, а също и документалните свидетелства на видните възрожденски учители и просветители, сред които Васил Априлов, Никола Бацаров, д-р Петър Берон, Райно Попович, Петко Рачов Славейков и др. В БИА се съхраняват и архивни документи и фондове, свързани с борбите за независима българска църква, а също и на Българската екзархия, Рилски манастир, на редица църковни деятели, като Екзарх Антим I, Симеон Варненски, Иларион Макариополски, Гаврил Кръстевич и др. С уникално значение са също архивните документи и фондове, свързани с национално – революционното ни движение: документите на Апостола Васил Левски (запазени са джобното му тефтерче, писма и бележки от дейността му през 1871–1872 г.); на Христо Ботев (джобното му тефтерче, прощалното писмо до Венета и децата им); на Българския революционен централен комитет (БРЦК); на Българското централно благотворително общество (БЦБО); на Любен Каравелов, на Георги Стойков Раковски и много други. Интерес за изследователите представляват и документите, отразяващи икономическото развитие на българите през Възраждането: многобройните еснафски кондики, търговски тефтери и кореспонденцията на големите търговски къщи на Евлоги и Христо Георгиеви, Хаджигюрови, Тъпчилещови, братя Робеви, братя Пулиеви, Гешови и др.

В БИА са запазени и документални свидетелства, свързани с изграждането на модерната българска държава – част от документалното наследство на Народното събрание, на княз Александър I Батенберг, на повечето от министър – председателите ни от периода след Освобождението, сред които: Тодор Бурмов, Стефан Стамболов, ген. Рачо Петров, Иван Евс. Гешов, Теодор Теодоров, Александър Малинов, Богдан Филев.

Освободителните борби на българите в Македония и Одринско през периода след 1878 г. са отразени в архивните фондове на Капитан Петко войвода, Вътрешната македоно-одринска революционна организация (ВМОРО), Върховния македоно-одрински комитет (ВМОК), Гоце Делчев, Гьорче Петров, Никола Зографов, Никола Малешевски, семейния фонд Димитър, Христо и Ангел Узунови, Борис Сарафов, Владислав Ковачев, Васил Чекаларов, Тодор Александров и др.

В БИА се съхраняват и личните архивни фондове на видни български писатели и поети – Иван Вазов, Захари Стоянов, Пенчо П. Славейков, Мара Белчева, Елисавета Багряна, Гео Милев, Стоян Михайловски, Пейо Яворов, Йордан Йовков и др.¹

По-нататък в изложението си ще представя документите на д-р Христо Танев Стамболски, съхранявани в БИА. Целта ми е чрез тях и съществуващите библиографски източници да припомня живота и делото на един достоен за уважение лекар и общественик, който в своето време също се бори за значимите обществени каузи, изпълнявайки едновременно и професионалната си дейност отговорно, мащабно и впечатляващо резултатно.

Биография (Животопис)

Христо Стамболски е роден на 8 август 1843 г. в гр. Казанлък, умира на 88-годишна възраст на 4 юни 1932 г. в София. Той е изтъкнат български лекар с международни заслуги в областта на анатомията, един от основоположниците на организирано здравеопазване и здравна администрация в България, виден общественик и борец за църковна независимост.

Основен извор за живота и дейността на д-р Хр. Стамболски са публикуваните му мемоари в 3 тома – *Автобиография, дневници, спомени на д-р Христо Танев Стамболски от Казанлък*, които обхващат периода 1852–1931 г. На личността и делото му са посветени и редица научни публикации – *Биография на доктора Хр. Т. Стамболски от Казанлък*, издадена през 1912 г.; статиите: *Доктор Христо Танев Стамболски* от Л. Игнатов; *Д-р Христо Т. Стамболски – лекар и общественик (1843–1932)* на И. Малеев, В. Бакърджиев и Стойчев; *Д-р Христо Танев Стамболски, бележит български учен – възрожденец* на В. Павлова и др.²

Христо Стамболски израства в семейството на казанлъшкия търговец и учител Стоенчо (Таню) и Дафина Стамбологлуви. Родителите на малкия Христо са дълбоко вярващи православни християни. Те насочват сина си към църквата и през 1852 г. той става анагност (четец) на търновския владика Неофит. Въпреки че Стамболски не се посвещава на свещеническа служба, по-нататък той съдейства на сънародниците си в борбата им за независима българска църква, а след 1870 г. – и на Българската Екзархия.

Първоначалното си образование Хр. Стамболски получава в родния си град Казанлък при даскал Иван Найденов и Тодор Кюлджият. Научава се да превежда от църковнославянски на български, изучава турски и

гръцки език. През 1858 г., след успешно положени изпити, той е приет в *Медицинското училище Галата Сарай* в Цариград³.

Още като студент през 1865 г., Христо Стамболски проявява изключителна самоотверженост в борбата с холерната епидемия, а през 1867 г. участва в лекуването на болни от петнист тиф. Награден е с орден *Меджидие*. Завършва медицинското училище с чин майор през 1868 г. Заниманията му в областта на медицината не се ограничават само с практическа дейност, но и със задълбочени научни занимания. За целта той изучава старата арабска медицинска терминология и я трансформира за употреба на турски език. Преведената от него терминология се използва и до днес от турските лекари. Превежда от френски на турски език *Анатомичен атлас* и *Ръководство по анатомия*. От 1869 г. д-р Хр. Стамболски вече е редовен професор по анатомия и хистология във *Военномедицинското училище* в Цариград.

Д-р Стамболски развива и активна обществена дейност – член е на *Временния съвет на Българската екзархия*, основател и председател на *Българското читалище* в Цариград (1870–1871). Съпричастен е, както отбелязахме, към църковната борба. Също така установява връзка с Васил Левски и му помага в търсенето на средства за целите на националноосвободителното ни движение.

Въпреки големите си постижения в медицината, заради участието си в освободителните борби той е заточен през 1877 г. в град Сана (днешен Йемен), където завежда болница и продължава научните си занимания, изучавайки паразитната епидемия сред войниците.

След Освобождението известният български лекар се установява най-напред в Габрово. След това става народен представител и председател на Областното събрание на Източна Румелия, префект на Сливен (1879–1880), директор на земеделието, търговията и общите сгради в Източна Румелия (1881–1883), инициатор за основаването на *Земеделското училище* в Садово (Пловдивско). От 1883 г. е градски лекар в Казанлък – тук организира болница и аптека. През 1903 г. поема поста завеждащ *Кожно-венерическия отдел на Александровска болница* в София. Директоре на *Санитарната дирекция* по време на Балканските войни (1912–1913). Член е на *Осмия върховен медицински съвет*⁴.

Архивни документи на д-р Христо Стамболски в БИА

В Българския исторически архив на Националната библиотека „Св.

Св. Кирил и Методий“ се съхранява част от архивното наследство на д-р Христо Стамболски. Документите – 12 на брой, постъпват в архива през 1964 г. Предадени са от Елена Бояджиева, внучка на известния медик. Фондът е обработен през 1989 г. Архивните материали са на български и френски език и са с хронологичен обхват 1897–1930 г. Сред тях са и документи, свидетелстващи за професионалното и обществено признание и внимание, на което заслужено се радва д-р Стефан Стамболски:

– Поздравителен адрес от сем. Бояджиеви (семейството на дъщерята на д-р Стамболски), по случай 50-годишнината от лекарската и обществената му дейност – 11 декември 1918 г.⁵;

– Грамота от *Управителния съвет на Българското дружество „Червен кръст“* за особени заслуги на д-р Хр. Стамболски – 11 декември 1918 г.⁶;

– Почетен диплом от *Ученолюбива дружина „Искра“* – гр. Казанлък за награждаването на д-р Хр. Стамболски като виден общественик на Българското възраждане – 1923 г.⁷;

– Почетна диплома от сдружение *„Казанлъшка дружба – Розова долина“* – 9 януари 1925 г.⁸;

– Документ за избирането на д-р Хр. Стамболски за почетен председател на *Българския лекарски съюз* – 20 октомври 1929 г.⁹

– Писмо на френски език от Хр. Стамболски до дъщеря му Ана и зет му Стефан Бояджиеви – 25 януари 1938 г.¹⁰

– Снимки на д-р Хр. Стамболски от сбирката *Портрети и снимки на Българския исторически архив*.

Бележки

¹ *Трашчиева, Л.* Български исторически архив при Народната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ – история и съвременност. – В: ИДА, 2000, № 80, 31–56 – <<http://www.electronic-library.org/articlars/Article%200036.html>>; *Нейкова, А.* Съдбата на националното документално наследство до създаването на българските архивни учреждения. – В: Кризата в историческото развитие. С., 1991 162–172 – <<http://www.electronic-library.org/articlars/Article%200015.html>>; *Нейкова, А.* Българската национална архивна система като централизиран модел – постижения, проблеми, тенденции. – В: АП, 1995, № 1–2, 7–14 – <<http://www.electronic-library.org/articlars/Article%200006.html>>.

² *Стамболски, Хр.* Автобиография, дневници и спомени на д-р Христо Танев Стамболски от Казанлък. Т. 1 (1852–1868); Т. 2 (1868–1877); Т. 3 (1877–1931). С., 1927–1931; *Игнатов, Л.* Доктор Христо Танев Стамболски – Читалище. 1984, № 11; *Малеев, И., В. Бакърджиев, И. Стойчев.* Д-р Христо Т. Стамболски – лекар и общественик (1843–1932). – В: Известия на медицинските институти. 1951. Кн. 4–5; *Павлова, В.* Д-р Христо Танев. Стамболски, бележит български учен – възрожденец. – В: Хигиена и здравеопазване. 1979, № 6.

³ *Генчев, Н.* Франция в българското духовно възраждане. С., 1979, с. 249, 269.

⁴ *Петкова, М., Н. Александров.* Приносът на българските лекари – масони в здравеопазването на балканските страни до Освобождението – <http://otves.org/bg/index.php?option=com_content&task=view&id=194; <http://bg.wikipedia.org>>; *Василева, В., М. Добрева, Ц. Нушев, Д. Томова и др.* Обзор на архивните фондове, колекции и единични постъпления, съхранявани в Българския исторически архив. Кн. 8. С., 1995, с. 59.

⁵ *НБКМ – БИА*, Ф. 621, а. е. 1, л. 1.

⁶ Пак там, л. 2.

⁷ Пак там, л. 3.

⁸ Пак там, л. 4.

⁹ Пак там, л. 5.

¹⁰ Пак там, а. е. 5, л. 3–4.

ПОРТРЕТ НА АРХИВИСТА КАТО МЛАД УЧЕН

д-р Цветан Радулов, НА – БАН

Професията *архивист* има приложение в държавните институции и учрежденските архиви, като все по-активен работодател е частният публичен сектор. Методическият кодекс и съвременните теоретични изследвания до голяма степен определят спецификите на архивната работа. Освен функционалните и образователните аспекти, които са най-ясно разпознаваеми за обществото, теоретичната архивистика има и собствена научна специфика. А благодарение развитието на архивния сектор в цялост се осигурява съхраняването на архивно-документалното богатство за поколенията и използването му за различни изследователски цели.

Настоящата разработка е насочена към възможностите, които предлага научно-изследователската дейност на младите специалисти в съвременните архивни институции.

Известно е, че в специализираната литература има публикации, посветени на архивната дейност с оглед потребностите на хуманитарното образование, в това число и университетското архивно професионално образование. От друга страна, в Методическия кодекс са регламентирани научно-изследователската и методическа дейност в системата на държавните ни архиви. Предвид обстоятелството, че понастоящем *млади учени-архивисти* работят в Централния държавен архив (ЦДА), Държавния военноисторически архив (ДВИА) и регионалните държавни архиви и отделите към тях, а също и в Българския исторически архив към Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ (БИА – НБКМ), музейните институции и др., предлаганата разработка се основава на опита, нормативно-методическата уредба и условията в Научния архив –

БАН за реализация на *младия учен* на позицията *архивист*. В тази връзка се налага да се проследи, макар и най-общо, създаването и развитието на самия архив, както и неговият статут и функции, като специализирано научно звено в структурата на БАН и едновременно част от съвременната ни национална архивна система.

* * *

Началото на Научния архив – БАН съвпада с учредяването на Българското книжовно дружество (БКД) в Браила през 1869 г. Същото си поставя задача да организира архивна сбирка не само за документите, свързани с неговата дейност, но и за документални свидетелства и материали, отнасящи се за българския език, словесност, история и др. За целта още в първия Устав на БКД се предвижда изпратените за публикуване в Периодическото списание ръкописи, документи и *други подобни знаменитости* след това да бъдат предадени за съхранение в организирания към библиотеката *старинний кабинет*¹.

Заб. Документите от *Браилската сбирка* днес са в състава на *Ф. ІК, Българско книжовно дружество*, заедно с изпратените за *Периодическо списание* текстове (публикувани и непубликувани), а дарените гръцки и славянски ръкописи са в *Сбирка Х*.

През 1884 г. в новия Устав на дружеството изрично се визира създаване на: ... *една архива, която съдържа преимуществено документи за старата и новата българска история, политическа и книжовна*².

Официализирането на разглеждания *Архив* е през 1947 г. с обособяването на *Архивен отдел*. В него се предвижда асистентите да са с висше образование по история, филология и други хуманитарни специалности.

През април 1949 г. *Архивният отдел* е реорганизиран в *Архивен институт*, който функционира до началото на 1960 г., когато е прехвърлен със статут на *отдел* към Президиума на БАН.

През периода 1965–1992 г. Архивът, заедно с Библиотеката на БАН, е обединен в *Център за научна информация*³. През 1992 г. обаче Центърът е закрит, а през 1994 г. Архивът е ситуиран като самостоятелно административно звено в структурата на БАН.

На сегашния етап Научният архив е със статут на специализирано научно звено в Академията⁴. Що се отнася до правната му регламентация от гледна точка *Закона за Националния архивен фонд* (2007), НА – БАН е от категорията на т. нар. *специални архиви* (преди това *ведом-*

ствени архиви с постоянен състав на документите) в структурата на националната ни архивна система⁵.

В така представената история на Научния архив има два момента, които са определящи за утвърждаването му. Първият е свързан с преименуването през 1949 г. на споменатия *Архивен отдел* в *Архивен институт* и съответната дейност през периода на съществуването на института. Трябва да се поясни, че във връзка с предприетата реорганизация е било предложено и наименованието *Институт за архивни проучвания и документация*, но предпочитанията са за по-краткото наименование – *Архивен институт*.

Прави впечатление, че в Научния съвет на новосъздадения Архивен институт влизат авторитетни учени, като Андрей Протич, Стоян Романски, Иван Снегаров, Иван Гошев, Веселин Бешевлиев и Петър Динеков. Изкуствоведът акад. А. Протич е ръководител на института и председател на Научния съвет⁶. По-късно за директор на Архивния институт е избран чл. кор. П. Динеков, който е заменен на поста от акад. Ив. Снегаров.

В състава на щатните научни сътрудници се откроява и името на Петър Миятев, който до създаването на АИ е *уредник* в *Архивния отдел*. Повечето от тогавашните специалисти са опитни изследователи, които впоследствие допринасят за утвърждаването и успешната дейност на Архивния институт. През разглеждания период съществен принос има и акад. Иван Снегаров, дългогодишен изследовател на историята на българската църква и директор на АИ до закриването му. С неговото име, както и с П. Миятев, е свързано издаването от името на института на първите сборници с документи.

Освен издирването, събирането, обработването и публикуването на архивни свидетелства, основните задачи на института включват и научно сътрудничество със специалисти и сродни институции в страната и чужбина.

Както отбелязахме, Архивът функционира като институт до началото на 1960 г., когато е трансформиран като *Архивен отдел* структурата на Президиума на БАН⁷.

Проблемът с необходимостта от квалифицирани *научни работници* е поставен още в края на 1948 г. в *изложение* от Андрей Протич и Петър Миятев до Управителния съвет на Академията. Липсата на щатен персонал е причина да се наемат т. нар. *надничари*, т. е. служители на хонорар. Според авторите на посочения документ, за *Архивния отдел* са необходими: ... *четири души надничари с висше образование по история, германска, романска и славянска филология и непременно позна-*

ващи поне един западноевропейски и славянски езици⁸. Интересно е да се припомни, че след освобождаването му от затвора като надничар в Архивния отдел работи Михаил Арнаудов.

През 1949 г. по повод прерастването на Архивния отдела в Архивен институт отново официално се поставя въпросът за необходимостта от назначаването на квалифицирани специалисти от широкия спектър на хуманитаристиката и с изявени научни интереси и качества на изследователи: ... *За научни работници при отдела по правилника му се изискват само люде с висше образование по история с архивистика и дипломатика, славянска, романска, германска и класическа филология, които трябва да знаят безусловно един или няколко чужди езици, да имат научни интереси и подчертани данни за научна работа*⁹.

Деятелността на АИ е насочена към систематизирането и описването на многобройните архивни документи и ръкописи, сред които старобългарски и славянски ръкописи, гръцки ръкописи, документи на Книжовното дружество и Академията и др. Извършва се и научно-изследователската дейност в областта на теоретичната архивистика и практика, като съответните научни публикации през този период са дело предимно д-р П. Миятев.

Най-младият член в научния състав на Архивния институт е бъдещият именит филолог Георги Димов, който е назначен за асистент през м. февруари 1949 г.¹⁰ Първите две години той е младши научен сътрудник III и II степен. 34-годишният по онова време изследовател напълно отговаря на профила *млад учен*, според съвременните възрастови критерии.

Г. Димов работи в АИ до 1951 г., когато се премества в Литературния институт. Относно резултатите от неговата научно-изследователска дейност в Архивния институт се съдържат сведения и оценка в доклада на директора П. Динеков от 14 февруари 1951 г.: ... *Като асистент и научен сътрудник в Архивния институт през последните две години д-р Г. Димов прояви редица ценни качества на научен работник. Той работи с голяма любов и усърдие и изпълнява ревностно всички задачи, които до сега са му възлагани по плана на института. Др[угарят] Димов положи твърде големи усилия, за да се запознае с архивното дело и да увеличи своята квалификация като научен работник... Приготвил е и нов доклад на тема „Обнародване на архивни документи“, който скоро ще бъде прочетен. Освен това той е участвувал с доклади по въпроси из теорията и практиката на архивното дело и в научно-производствените заседания на научните работници при института*¹¹.

В средата на 1951 г. Г. Димов е научен секретар на Института, но в края на годината е командирован, както се споменава, в Литературния институт.

Вторият важен етап в историята и развитието на НА – БАН е през периода от края на 70-те и началото на 80-те години, когато се формира т. нар. *Научна група*. В състава ѝ обаче са само тогавашният ръководител на архива Давид Коен и Константин Гърдев, който работи като специалист в архива (1975–1983). Намеренията обаче тази неформална структура да получи статут на научно звено, за да има основание да извършва регламентирана научноизследователска дейност в рамките на архива, не се реализират, а К. Гърдев е пренасочен към тогавашния Институт по история (понастоящем Институт за исторически изследвания).

Следователно НА – БАН не успява да получи статут на самостоятелно научно звено, но с течение на времето се утвърждава като специализиран архив за историята и развитието на българската наука през периода от 1869 г. досега.

* * *

Във връзка с формулираната тема е необходимо да се дефинира и понятието *млад учен*. Въпросът е не само дали изобщо съществува такава категория специалисти, но и в какъв смисъл употребява споменатия термин у нас?

Понятието *млад учен* се използва най-често като административен термин и визира изследователи, намиращи се в определени възрастови граници, а критериите за максималната възраст са различни. Въпросният термин се възприема и като синоним на термина *young researcher*, който се използва по-често в сравнение с термина *young scientis*. В случая съществува и критерий относно изминалото време след защитата на докторската степен.

Трябва да се отбележи, че у нас употребата на термина *млад учен* зачестява през последните години във връзка с предлагането на редица програми с национално и международно финансиране. Засега все още е актуална дефиницията за *млад учен* в смисъл: ... *учен, който е придобил или е в процес на придобиване на образователна и научна степен „доктор“ и не е по-възрастен от 35 години*. Според промените в Закона за насърчаване на научните изследвания, *млад учен е този, който извършва научно-изследователска или научно-образователна дейност във висше училище и/или научна организация след придобиване на първа образователно-квалификационна степен „магистър“, но не повече от 10 години след придобива-*

нето ѝ¹². С посочените промени отпада посоченото възрастово ограничение – 35 години за *млад учен*, което преди това е сред основните критерии.

Свързани с термина *млад учен* са и понятията *докторант* и *постдокторант*. С измененията се уточняват и определенията за *докторант* и *постдокторант*, а именно:

– *учен, който е в процес на придобиване на образователна и научна степен „доктор“*

– *учен, който е придобил първа образователна и научна степен „доктор“, но не са минали повече от 5 години след придобиването на тази степен*¹³.

Според възприетите критерии и съответните определения на разглежданите термини в изискванията за конкурсите по линия на Фонд Научни изследвания (ФНИ) *млад учен* е този, който е придобил или е в процес на придобиване на образователна научна степен „доктор“ и не е по-възрастен от 35 години (За жените тази възраст се увеличава с една година за всяко дете). Съответно в представените за участие проекти, като членове на научния колектив участват и *млади учени*, които към датата на кандидастване са на възраст до 35 години.

Според правилата на ФНИ за 2011 г. с оглед критериите за *млад учен*, като ръководител на проекта същият задължително трябва да е *доктор* и да е на възраст до 38 години.

В конкурсите на Фонда през 2016 г., насочени към *младите учени*, един от основните критерии е 10-годишният период от придобиване на магистърската степен¹⁴. От друга страна, *Законът за насърчаване на научните изследвания* премахва посочените възрастови ограничения, но това все още не е възприето от ФНИ¹⁵, чиято методиката се прилага и при организирането на подобни конкурси от други институции.

В известна степен отпадането на възрастовия критерий е положителна промяна, но при новите изисквания е възможно да бъдат оцетени учени, успели на по-ранен етап да се сдобият с необходимите образователни и научно-образователни степени. Тук би трябвало да се отчита и периодът между придобиването на *първа магистърска* и *докторска степен* от съответното лице.

Косвено отношение към разглежданата терминология има и *Законът за научните степени и звания*.

Като цяло обаче действащите нормативни разпоредби относно изискванията за категорията *млад учен* са специфични и все още доста неясни за обществото.

Съществуващите различия в редица случаи пораждат противоречиви тълкования, особено в медийната среда. Както отбелязахме, понятието *млад учен* все по-често се използва в публичното пространство от обществени и политически лица, но без да е ясно дефинирано.

Повечето публикации в ефирните, печатни и интернет-медии засягат дейността на младите изследователи, но не разглеждат въпросите относно критериите и нормативните документи в съответната област. В резултат в средствата за масова информация се смесва употребата на термините *научен работник* и *асистент*.

Що се отнася до понятието *млад учен*, логично възниква и въпросът доколко е коректно разделянето на учените на *млади* и *стари*. В административен аспект второто ниво може да се определи и като *опитен (утвърден) учен* или от гледна точка на научните звания и разпоредбите за тях – *хабилитиран учен*. Въпросното деление не е законово регламентирано, за разлика от понятието *млад учен* в случая.

Що се отнася до понятието *научен работник*, което все още е актуално у нас, то вече се използва сравнително по-рядко. Освен това съществува и понятието *учен*¹⁶. Трябва да се уточни, че в настоящата разработка не се разглежда административният термин *млад учен*, а само по-общите определения на термина от научна гледна точка. В този аспект понятието *учен* у нас се използва най-често във връзка с идентифицирането на интелектуалци, които са високо образовани и се занимават с научна-преподавателска дейност (в сферата на висшето образование) и/или с научно-изследователска дейност.

В издадения през 2013 г. Методически кодекс е записано, че ДА „Архиви“: ... *подпомага научното развитие на архивните кадри и създава условия за използване на научния им потенциал*¹⁷. Въпреки че регламентите относно научноизследователската и методическата дейност в Методическия кодекс да са насочени към специалистите в държавните архиви, извършващи научни изследвания, се визират насоките за архивните проучвания. По-конкретно, съгласно Методическия кодекс, основните форми на научноизследователска и методическа работа в тази област са: ... *провеждане на научни изследвания, подготовка на научни доклади, статии, аналитични обзори, документални сборници, архивни справочници, бази данни; разработване на методически пособия; рецензиране на научни и методически разработки; организиране и участие в научни, научно-практически конференции и симпозиуми; обсъждане на теоретични и практически проблеми на развитието на архивното*

дело; решаване на методически въпроси от работни групи, експертни комисии и методически съвещания; проучване, обобщаване и разпространение на добри практики; методически консултации¹⁸.

Известно е, че съвременната *Архивистика* е тясно свързана с историческата наука. Ето защо научноизследователската работа в отделните архивистични дисциплини също кореспондират пряко с методологията и методическия инструментариум на *Историята* и т. нар. *помощни/специални исторически дисциплини*. Ето защо съответната проблематика е от областта на научните дисциплини *Архивознание, История на архивите и организация на архивното дело, Документознание, Археография*, като част от интегралното архивно познание или *Архивологията*, в см. *Наука за архивите*.

Въпросните изследвания могат да бъдат насочени и към *История на институциите* (за Научния архив представлява интерес историята на БАН като институция), а също и към историята на естествените и технически науки. Тази възможност се отнася в най-голяма степен именно за Научния архив – БАН, доколкото съхранява основния масив от документи, свързани с историята и развитието на науката в България.

Друг аспект на научни интереси и проучвания от архивна гледна точка са информационните технологии с оглед на приложението им при архивирането на съвременните електронни документи, създаването на различни електронни бази данни и др. Разбира се, не бива да се пренебрегват и споменатите *специални исторически дисциплини*, прилагани в работата с документите (изворознание, палеография, генеалогия, дипломатика, сфрагистика, историческа хронология, историческа метрология, археография и др.).

Всички споменати теоретични конструкции дават яснота какво може да е полето на действие на младия изследовател в Научния архив. Те се обвързват с цялостната практическа дейност и съответните потенциални възможности. Това означава, че задачите на *архивиста-учен* са свързани предимно с издирване във фондовете на НА – БАН на материали по различни проблеми, както и систематизация, проучване, описване и публикуване на издирените документални свидетелства. Научно-техническата обработка на архивните фондове е свързана с въвеждането на новооткрити документи, които могат да се използват в изследванията по история. Работата със студенти-стажанти (практиканти) също е важна за *младия учен*, тъй като по този начин той не се изолира от актуалните тенденции и процеси във областта на университетското професионално образование по архивистика.

Нововъведение за Академията е системата *SONIX*, създадена от *Института по математика и информатика (ИМИ)* и въведена в БАН през изминалата 2015 г. *SONIX* представлява уеб-базирана информационна система за отчитане на научно-изследователската, научно-приложната, учебно-образователната, научно-организационната и експертната дейност в БАН²⁰. Системата служи за въвеждането на данни, свързани с дейността на отделния изследовател и звеното, в което работи. Тя е изключително полезна за младите учени, които тепърва започват научния си път.

Участието в дейността на архива ще допринесе за натрупването на изследователски опит потенциал за бъдещо развитие на *младия учен*. На тази основа могат да бъдат изградени контакти с представители на национални и регионални научни структури, което би допринесло за по-нататъшно сътрудничество с тези институции. Това увеличава възможностите за съвместни научно-изследователски проекти по различни направления, а също така и спомага за общуване и обмен на информация с утвърдени специалисти, както в национален, така и международен мащаб. Освен това могат да бъдат създадени контакти с млади специалисти, които работят по разнообразна проблематиката. Тези контакти на следващ етап могат да бъдат разширени с организирането на различни научни мероприятия като публични лекции, дискусии, кръгли маси и др. Следствия от научно-изследователската работа са повишаването на квалификацията и обогатяването на познанията в областта на архивните проучвания, музейното дело, публикаторската и съставителската дейност, различни исторически проблеми (обществено-политически процеси в Следосвобожденска България, военна история и др.). Подобряването на технически умения и компетенции и на езиковата култура също представляват част от професионалното развитие.

Съвместно с различни научни организации могат да бъдат организирани съвместни инициативи, които надхвърлят полето не само на архивистиката и историята, но и на хуманитарните науки. Подкрепата за научноизследователски и методически разработки включва различни възможности за провеждане на подобна дейност, както в сътрудничество и партньорство с университети, архивни учреждения и сбирки, музеи, научни, културни и образователни организации, така и със съдействието на национални, чуждестранни и международни фондове. Сериозно внимание трябва да се обърне на перспективата за участие в разнообразни регионални, национални, чуждестранни и международни научни програми и проекти.

В чисто изследователски план пред *младия учен* съществуват възможности да продължи и задълбочи изследванията си в различни области, което ще доведе до съответните научни резултати. Систематизираната и анализирана архивна информация ще спомогне да бъде осъществено на следващ етап приносно изследване в българската наука.

Документалните изложби са важна и неизменна част от професионалната дейност на съвременните архивни институции. Това се отнася и за Научния архив на БАН, който е изключително активен в тази насока²¹. Популяризацията на архива и отварянето му към обществото е основна задача, която не бива да бъде пренебрегвана от младите изследователи. Контактът с публиката, директен или косвен, спомага да станат по-достъпни (и по-видими) за обществеността резултатите от научно-изследователската работа.

Важна задача пред младите учени е увеличаването на разпознаваемостта на архива сред научните среди. Редица архивни масиви остават извън полезрението на учените за сметка на най-популярните фондове в НА – БАН. С помощта на различни дейности ще бъде популяризиран Научният архив не само в тесните научни среди, но и сред широката публика. Важността на документалното богатство, съхранявано в НА – БАН, ще бъде показано чрез представянето на по-малко известни документи. Така ще бъде постигнато и излизането му от традиционния образ на тясно специализиран архив, свързан с академичната институция. За такъв той бива смятан от гледна точка на комплектуването, насочено към документи на БАН. Не се отчита обстоятелството, че сред членовете на Академията се нареждат и редица видни фигури в обществено-политическия живот, поради което в техните фондове се съдържа богата информация от разностранен характер.

Интердисциплинарните изследвания се утвърдиха през последните години, като една от водещите тенденции в науката и продължават да са изключително актуални. При тези условия *архивистът-учен* има широко поле за изява, тъй като работи с документи и материали от различни области. Съвременният изследовател има възможност да си сътрудничи с представители не само на хуманитарните, но и на естествените и техническите науки.

През последните години се увеличава броят на изследователите – читатели в Научния архив, които могат да бъдат причислени към условната категория *млади учени*. Тенденцията е изключително положителна, тъй като се разчупва друг стереотип, че архивите са поле за работа на

утвърдени учени, които притежават сериозен *архивен* опит. Общуването и обмяната на информация може да бъде полезна и за двете страни. *Младите учени* не са само представители на БАН и Софийския университет, но и изследователи от други висши училища, както и от системата на държавните архиви, и др. В числото на младите изследователи се включват както чужденци, така и българи, следващи и работещи извън страната ни. Все повече и повече от тях откриват малко познати и дори неподозирани документи, които имат отношение към техните проучвания. Значителна част от докторантите вече са защитили своите дисертационни трудове и са се приобщили към групата на *младите учени*. По този начин НА – БАН подпомага докторанти и студенти при разработки на курсови и дипломни работи. Във връзка с подготовката на бъдещи изследователи именно в Научния архив ще споменем обучението на докторанта от ИИИ (Секция *Помощни исторически дисциплини*), спечелил конкурс по обявена от архива тема. Дисертацията по проблемите на съхранението и използването на визуалното наследство вече е защитена и *младият учен работи в Института за исторически изследвания*.

Следователно необходимо и възможно е да се разширят контактите между *младите учени*, работещи в различните архивни и образователни институции. Взаимодействието може да се развие в различни насоки – подготовката на съвместни изложби по различни теми, съвместни доклади на конференции, публикуване на архивни документи. Друга насока може да бъде работата, свързана с преодоляване разпокъсаността на архивните фондове. Въпреки че българската архивна наука възприема принципа за единство на архивните фондове и техните комплекси, на практика документални масиви, отнасящи се до едно лице-фондообразувател, се съхраняват в различни хранилища и институти.

Все по-наложително става *младите учени-архивисти* да са добре запознати и с основните консервационно-реставрационни процеси. Тенденцията е насочена да се дава предимство на превантивната дейност по опазване на архивните документи. За целта специалистите по реставрация не трябва да се изолират от останалите процеси в архивите и да са в непрекъснат контакт със специалистите-архивисти.

Друг важен момент от научно-методологично аспект е дигитализирането на архивни документи. Дигитализацията/цифровизацията не бива да се възприема като чисто технически процес, тъй като е от значение за съхраняването на данни и тяхното разпространение във връзка с осигуряването от архивите на онлайн е-услуги за заинтересуваните граж-

дани²². Дигитализацията има две цели – разпространяване на информацията и запазване на оригиналния документ чрез създаването на дигитално копие за използване. Сферата на информационните технологии е изключително динамична и постоянно предлага нови и нови решения. Друг е въпросът по отношение на материалната база, но той е свързан с независещи от *младия учен* обстоятелства.

Дигитализацията е насочена към документи с голям обществен интерес и ценност и допринася за популяризацията им в научните среди и извън тях, сред по-широки кръгове от обществото. Важна част от тази дейност е да бъдат описани в база данни и т. нар. *документите в риск*, които на един следващ етап да бъдат и реставрирани от специалисти. Създаването на дигитални копия и включването им в *Документалното дигитално хранилище на НА – БАН* ще спомогне за опазването на оригиналните документи.

Младите специалисти и изследователи могат да допринесат за методическото развитие на архивистика в бъдеще. Привличането на млади учени с разнообразни знания и умения, особено в сферата на изворознанието, палеографията, дипломатиката и други, е от значение за развитието на архивно-информационния сектор в България. Развитието на Архивологията (Науката за архивите) също е пряко свързано с придобиване на *младите учени* към трансформацията на архивите и техните информационни ресурси. Архивите могат да бъдат поле на дейността, както на специалиста-архивист, така и на историка-архивист.

Контактите могат да са свързани с обмен на информация, специализирана периодика, документални поредици, научно-справочен апарат, електронни бази данни и библиотеки. Комуникацията между архивистите от различните институции изгражда основи за едно по-дълготрайно партньорство при създаването на архивни справочници и публикуването на документи.

Взаимодействието е свързано и с издирването и придобиването на нови архивни документи, представляващи интерес за *НАФ*. Известно е, че комплектуването на такива документи става все по-трудно и е реална заплахата те да бъдат изгубени за бъдещите поколения. В случая се визира опасността невъзвратно да бъдат унищожени ценни свидетелства за историята на българското образование, наука и култура. Ето защо е необходимо съдействие и професионално сътрудничество, а не конкуренция между отделните архивни институции, музеи и библиотеки.

Младите архивни специалисти могат да общуват, благодарение на различни научни форуми, сред които и наложилите се вече *Архивни че-*

тения, респ. провежданите ежегодни конференции на специалност *Архивистика и документалистика* в СУ „Св. Климент Охридски“. На тях традиционно присъстват представители на различни институции – ДА „Архиви“ (в това число *ЦДА, регионалните архиви*), *Български исторически архив към НБКМ*, университети, музеи, държавни учреждения, частни архиви и други., които представят своите идеи и разработки, обменят опит и информация помежду си. Една от най-важните задачи е придобиването на актуална научна информация по проблемите – настоящи или бъдещи, пред които е изправена теоретичната архивистика. Всичко това е от изключителна важност за *младия учен* в системата на архивите.

Друга възможност са различни научни конференции, насочени специално към младите български изследователи, включително и архивисти²³.

Развитието на изследователския потенциал е сред основните въпроси, които стоят пред всеки архивист, намиращ се в началото на своята научна дейност. През последните години се увеличи броят на младите изследователи, работещи в НА – БАН. Сред възможностите за тяхното по-нататъшно израстване и утвърждаване е създаването евентуално на *Научна група*, за да се легитимира пълноправното им участие в академичния живот.

Следователно научно-изследователската дейност на Научния архива не бива да се поставя под въпрос, а трябва да продължи да се развива наред с останалите дейности – информационна, обработка, съхраняване, дигитализация и използване документите. Нейната роля е стратегическа с оглед влиянието на информационните технологии за документационното и архивно осигуряване на управлението и социалните дейности в мрежовото общество.

Бележки

¹ Периодическо списание. Год. I. 1870. Кн. 1, с. 6.

² Устав на Българското книжовно дружество в Средец от 1884 г.

³ *Величкова, Цв., Цв. Радулов*. Информационната дейност в НА – БАН: практика, методика, перспективи. – В: Университетски четения по архивистика. Т. IV. С., 2016, с. 213.

⁴ <<http://archiv.cl.bas.bg/>>, 14. 11. 2016 г.

⁵ Закон за НАФ, чл. 53, ал. 1, т. 2; Наредба за условията и реда за водене на Националния архивен фонд, чл. 7; чл. 14.

⁶ НА – БАН, Ф. 14, оп. 1, а. е. 6, л. 1; а. е. 8, л. 23–25.

⁷ НА – БАН, Ф. 14, оп. 1, а. е. 6 – още през 1948 г. П. Миятев развива тезата си за квалифицирането на архивните кадри в областта на историческите изследвания и историографията; вж. *Петрова, Евд.* Подбор и квалификация на кадрите в държавните архиви в началото на създаването им. – АПр, 2011, № 2, с. 158–185.

⁸ НА – БАН, Ф. 14, оп. 1, а. е. 5, л. 3.

⁹ НА – БАН, Ф. 14, оп. 1, а. е. 6, л. 1.

¹⁰ Георги Димов (1918–1994) – филолог и литературен историк. Зам.-директор на Института за литература при БАН (1966–1974); зам.-директор (1974–1986) и директор (1986–1988) на Единния център за език и литература. Личният му фонд се съхранява в НА – БАН, Ф. 236 „Георги Димов“.

¹¹ НА – БАН, Ф. 14, оп. 1, а. е. 32, л. 4–5.

¹² Пак там, л. 9–10.

¹³ Закон за насърчаване на научните изследвания. Обн. ДВ. бр. 92 от 17 октомври 2003 г.; изм. ДВ. бр. 36 от 4 април 2008 г.; ... изм. и доп. ДВ. бр. 13 от 26 февруари 2016 г.

¹⁴ Пак там.

¹⁵ Александър, Марина. Какво означава *млад учен*? – <http://www.pueron.org/pueron/news/KA_Irina_IRION.pdf>.

¹⁶ <<https://www.fni.bg/?q=node/464>>.

¹⁷ Според едно от най-популярните определения: *Учени в България са хора, които преподават във висши училища и/или извършват научни изследвания и публикуват резултатите от тези изследвания в научни издания; и са придобили такъв статут в научни организации или висши училища след спечелен конкурс и чрез получаване на научно звание или научна степен или не упражняват изследователската си дейност в научни организации или висши учебни заведения, но са членове на Съюза на учените в България, тъй като отговарят на критериите на този съюз.*

¹⁸ Методически кодекс. Свитък I. Управление и организация на националния архивен фонд и архивната мрежа. С., 2013, с. 75.

¹⁹ Пак там, с. 73.

²⁰ <<http://sonix.math.bas.bg/bg>>.

²¹ На предишни конференции автори от НА – БАН представиха работата по такива изложби – вж. *Величкова, Цв., М. Николова.* Издирване, подбор и архивна евристика в работата по документалната изложба „Мила Родино“ (150 години от рождението на автора на химна Цветан Радославов). – В: Университетски четения по архивистика. Т. III. Ч. I,

с. 81–89; *Колева, Г., Цв. Радулов*. Професионалните предизвикателства пред архивиста по пътя на една международна изложба – „Тарас Шевченко и България“. – В: Университетски четения по архивистика. Т. III. Ч. II, с. 160–172. През 2015 г. бяха осъществени изложби като „Българският принос към културно-историческото многообразие на Обединена Европа. Из художествено-документалното наследство на Българската Академия на науките“ и „Българо-френски научни и културни отношения“. През 2016 г. експозиционната дейност включи изложби като „Образи и щрихи от Голямата война. 100 години от участието на България в Първата световна война“ и „Васил Златарски – епоха в българската историческа наука“.

²² По-подробно за извършващата се дигитализация в Научен архив – БАН вж. *Георгиев, В., М. Развигоров*. Електронен архив на Научен архив – БАН. – В: Университетски четения по архивистика. Т. IV, с. 249–255.

²³ Такъв пример са Годишните докторантски и постдокторантски четения на Историческия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“.

ИЗ АРХИВНОТО НАСЛЕДСТВО НА ПРОФ. ИВАН ДУЙЧЕВ: МАТЕРИАЛИ, СВЪРЗАНИ СЪС СВ. ЙОАН РИЛСКИ (ЧАСТ I)

д-р Калина Минчева, ЦСВП „Проф. Иван Дуйчев“

Архивът на проф. Иван Дуйчев се съхранява в Центъра за славяно-византийски проучвания „Проф. Иван Дуйчев“ към Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Центърът възниква по волята на проф. Иван Дуйчев, като той завещава своята къща, библиотека и архив на Софийския университет. Идеята на проф. Дуйчев е те да станат основа на интердисциплинарен център, в който да работят учени от различни сфери на хуманитаристиката. Началото на ЦСВП е поставено още в годината на смъртта на професора с решение на Академическия съвет на СУ от 14.05.1986 г. Днес в ЦСВП освен библиотеката и архива на проф. Иван Дуйчев се съхраняват и тези на В. Бешевлиев, Т. Боров, Н. Михов, А. Василиев, А. Шаренков, В. Велков, П. Харанис и др. Част от това книжовно богатство е дарено от наследниците на учените, а друга част е откупена¹.

През 2016 г. се отбелязват 30 години от смъртта на проф. Иван Дуйчев и е естествен интересът към неговия архив. В настоящия материал ще бъде представена част от научния архив на проф. Иван Дуйчев, свързана с неговите проучвания на различни проблеми от историята на Рилския манастир и на св. Йоан Рилски. На първо място трябва да се подчертае, че проф. Иван Дуйчев през целия си научен път се спира не веднъж на теми, свързани с живота на светеца и с историята на неговия манастир. Един бърз поглед на неговата био-библиография ни показва, че около 20 негови публикации са посветени на тези теми. Най-ранните са от 1937 г. и са посветени преди всичко на издаване на различни до-

кументи. И някак естествено 10 години по-късно се появява и монографията – „Рилският светец и неговата обител“. Вероятно тя е подготвена и излиза във връзка с отбелязването на 1000 години от Успението на светеца. Тази книга претърпява и второ издание – репринт след смъртта на учения. Тук трябва да се припомни, че проф. Иван Дуйчев живее известно време в Рилския манастир и там е имал възможността да работи с книжовното богатство на обителта на място. В следващите години И. Дуйчев се спира на различни теми, свързани със светеца и Рилския манастир – издаване и коментиране на различни документи – Рилската грамота, житията за св. Йоан Рилски, Завета на св. Йоан Рилски, договора с Руския манастир „Св. Пантелеймон“ на Света гора и др. Дори в двата сборника, които са насочени към по-широк кръг читатели И. Дуйчев също отделя място за отшелника Иван Рилски и Рилският манастир². Напълно естествено в научния архив на професора се откриват редица коректури и бележки, свързани с тези публикации, като те са пръснати в няколко архивни папки и кутии³. Тук вниманието ми ще се насочи към безспорно най-интересната част от архива на проф. И. Дуйчев – непубликуван ръкопис, посветен на автентичността на Завета на св. Йоан Рилски. Този ръкопис е замислен като втори том на книгата „Рилският светец и неговата обител“ (С., 1947)⁴.

Непубликуваният ръкопис на проф. И. Дуйчев се намира в архивна кутия № 183, в която се съдържат и други материали, свързани със св. Йоан Рилски и неговия манастир. По стечение на обстоятелствата след завършването на висшето ми образование именно на мен ми бе поставена задачата да прегледам тази кутия и да подготвя архива за печат. Това се случи през 2000 г. и през месец май книгата на проф. Иван Дуйчев бе публикувана в специално създадена поредицата на ЦСВП *Из архивното наследство на проф. Иван Дуйчев*. Книгата излезе под научната редакция на проф. Вася Велинова, която осъвремени библиографията, направи допълнителни коментари и бележки, които да отразят научното състояние на проучванията в годините след смъртта на проф. Иван Дуйчев⁵.

Работата по обработката и компютърния набор на ръкописа на проф. Дуйчев започна през месец януари 2000 г. Веднага се появи и първата трудност – почеркът на професора. Разчитането на първото изречение на увода на книгата: ... *Според една чужда поговорка думите са като черешки: едната тегли другата*, ми отне цял ден, а разчитането на първите 13 уводни страници продължи повече от седмица.

Ръкописът на И. Дуйчев започва с увод, – 13 ръкописни страници, които се намират в прегънат на две лист А3, на който е написано: *Рилският завет – текст, автентичност*. Уводът без изменения е включен в публикуваната книга (Приложение № 1)⁶.

Следващата част от материала на проф. Дуйчев бе по-лесна за подготовка, тъй като тя бе написана на машина, вероятно от самия професор. В нея се съдържат 43 машинописни страници, посветени на проблема, свързан с автентичността на Завета на св. Йоан Рилски. В книгата на тази част бе дадено провокативното заглавие: *Автентичен ли е Заветът на св. Иван Рилски?* Този текст е публикуван без промени, като в началото е добавен обстоен коментар на В. Велинова върху научните изследванията по въпроса публикувани в периода след смъртта на проф. И. Дуйчев и излизането на въпросната книга⁷.

Третата част от Дуйчевия ръкопис включва 31 ръкописни страници, които съдържат текста на *Завета* с коментарите на професора, като на места тези коментари продължават и на гърба на листовите. Тази част е една от най-трудните за компютърно пресъздаване и в крайна сметка бе взето решение тя да не бъде включена в книгата, за да не бъдат допуснати технически грешки. През 2000 г. бе трудно технически, а и финансово, този текст да бъде представен фототипно и затова той остана непубликуван в автентичния си вид.

В книгата е включен текстът на *Завета* в превод на проф. Иван Дуйчев, който също се намира във въпросната папка с материали, като преводът вече е набран на пишеща машина (Приложение № 2а, 2б)⁸.

Отделна група материали със заглавна страница – *Извори за живота на Рилския светец и съдържание на изворите*, включва *Завета на св. Йоан Рилски* и известните жития, посветени на светеца, в превод и коментар на проф. Дуйчев – *Безименно*, *Житието на Георги Скилица*, *Първо и Второ проложно житие*, *житието на патриарх Евтимий с добавения към нея Разказ на Владислав Граматик*, *житието на Димитър Кантакузин*, и едно гръцко житие от XIX в., което до този момент не е превеждано на съвременен български език. Всички тези жития са включени в книгата, като всяко житие се предхожда от коментар на В. Велинова и, където е необходимо са добавени допълнителни бележки⁹. От друга страна, за да бъде реализирана идеята на проф. Дуйчев за цялостно публикуване на изворите, свързани с живота на св. Йоан Рилски, в излязлата през 2000 г. книга са включени още няколко жития, които през първата половина XX в. са били непознати за науката – *Проложно*

*житие от Норовия пролог, житие от монах Данаил Рилски, Проложно житие на св. Иван Рилски от Стишен пролог от XV–XVI в., Проложно (Стишно) житие на св. Иван Рилски от XIV в.*¹⁰

В края на тази част от ръкописа на проф. И. Дуйчев има богата библиография, озаглавена „книгопис“, прекрасна българска дума от миналото, която в излязлата книга се опитахме да попълним с по-нови публикации¹¹.

Отделно от тези материали в разглежданата папка се съдържат още две групи бележки, събрани в прегънат А4 лист. Едната група включва посочения по-горе *книгопис*, но в ръкопис. За по-голяма прецизност двата *книгописа* бяха сравнени. Втората група бележки е със заглавие: *Игумени на манастира*. Същата включва имената на около 30 игумена, като на всяка бележка срещу името се дава надписа или приписката, където името на въпросния игумен е споменато (Приложение 3). Този списък е публикуван изцяло, като бе сравнен с два известни списъка на игумени на Рилския манастир – този на Й. Иванов¹² и на Михаил Енев¹³. Освен това по време на работата по книгата с проф. Велинова идентифицирахме още няколко Рилски игумена, които не са включени в трите разгледани списъка¹⁴.

Тук ще отбележа, че през последните години по време на работата ми върху историята на различни манастири в Югозападните български земи и конкретно в Рилския манастир, успях да идентифицирам още имена на Рилски игумени¹⁵.

Това са последните бележки, свързани с непубликувания ръкопис на проф. Иван Дуйчев, който бе издаден през 2000 г.¹⁶ Тази папка с материали съдържа общо 123 ръкописни листа и 252 машинописни страници.

В кутия № 183, освен непубликувания ръкопис, се съхраняват и други материали, свързани с *Рилския светец и неговата обител*. Това са няколко вестника, в които има статии за манастира и светеца, като ще обърна внимание на тази от в-к *Литературен фронт*, която е посветена на 1000 години от успението на светеца. Налага се да припомня, че годината на издаване на вестника е 1946 г., но въпреки това е отбелязано въпросното успение (Приложение 4)¹⁷.

Последните материали, на които ще спра Вашето внимание, се намират в един пощенски плик. Това са две картички и една гравюра на св. Йоан Рилски. На първата пощенска картичка се вижда много добре печатът на Рилския манастир и две пощенски марки, с изображение на манастира и на св. Йоан Рилски (Приложение 5а и 5б).

В заключение може да се отбележи, че издаването на непубликуваната книга на проф. Иван Дуйчев е свързана със задълбочена работа със съх-

ранения архивен материал. Това позволи да се достигне до няколко извода, свързани с целта на подготвения ръкопис. На първо място, проф. Иван Дуйчев е направил подробен анализ на *Завета на светеца* и е дал своя принос в дългогодишния спор около неговата автентичност. Спор, който в науката и до този момент не е намерил своето окончателно решение. На второ място, тази книга е трябвало да бъде допълнение към вече излязлата монография – *Рилският светец и неговата обител*, и да включва всички известни жития, посветени на св. Йоан Рилски, като за целта Иван Дуйчев ги е събрал и превел. Освен това той допълва списъка на игумените на Рилския манастир и дава нови детайли от историята на обителта.

Втората задача около публикуването на ръкописа на проф. И. Дуйчев е свързана с осъвременяване на библиографията и допълване на сведенията за св. Йоан Рилски и Рилския манастир. В резултат книгата *Заветът на св. Иван Рилски*, базирана на ръкописа на проф. Иван Дуйчев, е осъвременена библиографски и е допълнена с неизвестни на професора жития, посветени на св. Йоан Рилски и с приписки, които съдържат имената на рилски игумени. Тази книга е насочена освен към научната общност, така и към по-широк кръг читатели.

Бележки

¹ Почукайте и ще ви се отвори. Летопис на Центъра за славяно-византийски проучвания „Проф. Иван Дуйчев“ (1986–2016). С., 2016, с. 17; <https://www.uni-sofia.bg/index.php/bul/universitet_t/centrove/cent_r_za_slavyano_vizantijski_prouchvaniya_prof_ivan_dujchev>.

² *Dujčev, I.* Les documents hagiographiques sur St Jean de Rila. – *La Parole Bulgare*, 2, N 364, 28.5.1937, р. 3; *Дуйчев, Ив.* Из старата българска книжнина. Т. 2. Книжовни и исторически паметници от Второто българско царство. С., 1944 – тук са публикувани: *Рилска грамота на цар Иван Шишмана от 1378 г.*; *Из житието на св. Иван Рилски от патриарх Евтимия*; *Надпис на протосеваст Хрельо от 1334/5 г.*; *Надгробен надпис на протосеваст Хрельо от 1342 г.*; *Приписка от Рилски сборник (XIV в.)*; *Дуйчев, Ив.* Рилският светец и неговата обител. С., 1947 (репринт 1990); *Дуйчев, Ив.* Пътеводител за Светата Рилска обител и Рила планина. Рилски манастир, 1948; *Свети Иван Рилски и неговият манастир.* С., 1948; *Дуйчев, Ив.* За първообразността и достоверността на Рилската грамота. – *Изв. Арх. инст.*, 1, 1957, с. 45–75; *Дуйчев, Ив.*

Rez.: За архитектурата на Рилския манастир. – *Архитектура*, 1960, № 7, с. 23–25; Дуйчев, *Ив.* Иван Рилски. – В: *Бележити българи*. Т. 1. С., 1967, с. 467–481; Дуйчев, *Ив.* Русский Пантелеймоновский монастырь на Афоне как центр русско-болгарских связей в период средневековья. – В: *Античния древност и средные века*. Т. 10. Свердловск, 1973, с. 95–98; Dujčev, *I.* La reforme monastique en Bulgarie au X^e siècle. – In: *Etudes de civilisation médiévale. (IX^e–XII^e siècles)*. Mélanges E.-R. Labande. Poitiers, 1974, p. 255–264; Дуйчев, *Ив.* Нравствената реформа на Св. Иван Рилски. – *Духовна култ.*, 1976, № 8, с. 8–15; Дуйчев, *Ив.* Наказанието на крадеца. Епизоди от Киевопечерския Патерик и Житието на Иван Рилски. – В: *Зборник Владимира Мошина*. Београд, 1977, с. 75–79; Дуйчев, *Ив.* Проучвания върху средновековната българска история и култура. (Сборник статии). С., 1981 (тук са включени – За първообразността и достоверността на Рилската грамота; Осеновица – Асеновица; Дуйчев, *Ив.* Страници от миналото. Очерци. С., 1983 (тук са включени – Отшелникът Иван Рилски); Дуйчев, *Ив.* Пътеки от утрото. Очерци за средновековната българска култура. С., 1985 (тук са включени – Рилският манастир като книжовно и просветно средище през средновековието); Дуйчев, *Ив.* Рилската грамота на цар Иван Шишман от 1378 година. С., 1986. Виж и: *I. Dujčev. Biobibliographie. Verfaßt von A. Kirmagova, A. Paunova, S.*, 1996.

³ Този материал ще бъде представен във втората част на настоящата публикация.

⁴ Тук трябва да се отбележи, че в архива на проф. И. Дуйчев е открит още един непубликуван ръкопис с работно заглавие *Държава и Църква*, но до този момент той не е подготвен за печат. Вж: *Заветът на св. Иван Рилски. Из архивното наследство на Иван Дуйчев*. С., 2000, с. 9.

⁵ *Заветът на св. Иван Рилски. Из архивното наследство на Иван Дуйчев*. С., 2000.

⁶ Пак там, с. 25–34.

⁷ Пак там, с. 35–60.

⁸ Пак там, с. 62–69.

⁹ Пак там, с. 85–195.

¹⁰ Пак там, с. 196–226.

¹¹ Пак там, с. 211–249.

¹² *Иванов, Й.* Св. Иван Рилски и неговия манастир. С. 1917, с. 87–90.

¹³ *Енев, М.* Рилският манастир. С., 1997, с. 533–535.

¹⁴ *Заветът...* с. 71–81.

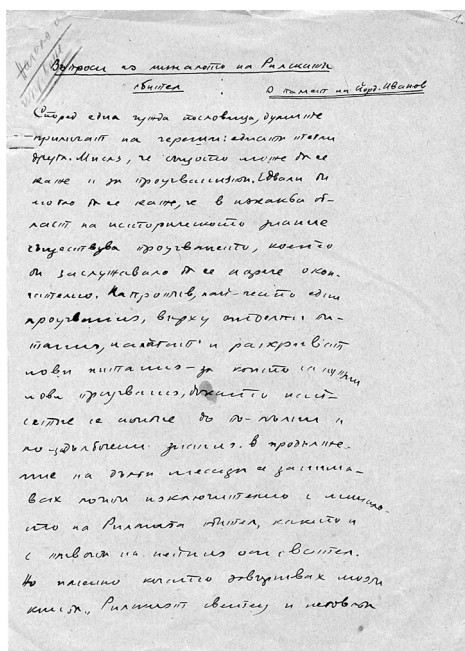
¹⁵ Напр. отец Теоктист (1491), отец Софроний (1514, 1519), отец Ви-

сарион (1693) и др. Вж: Минчева, К. Манастири и манастирска мрежа в Кюстендилския санджак през XV–XVII в. С., 2010, с. 95–96.

¹⁶ Искам да изкажа специална благодарност на чл. кор. проф. д. изк. н. Аксиния Джурова и проф. д. ф. н. Вася Велинова за предоставената възможност да работя с архива на проф. Иван Дуйчев и да обработя и подготвя за печат неговия непубликуван ръкопис.

¹⁷ Тук ще отбележа, че по време на презентацията на доклада ми през април 2016 г. проф. А. Нейкова обърна внимание на заглавието на статията – *Хиляда години от смъртта на Ив. Рилски*, т.е. в нея не е отбелязано, че тук става въпрос за успението на български светец.

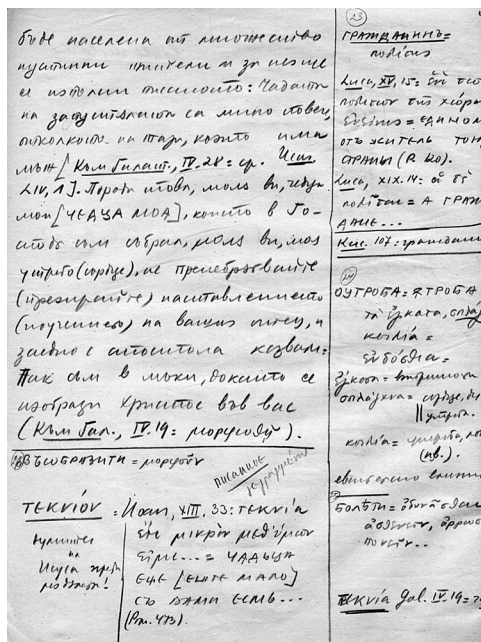
Приложения



Приложение № 1



Приложение № 2а



Приложение № 26

1848г. Посидо. Упоменат в надписа
вратен в ситианъ на ютнго
крито (до вратенъ и лугъ): +
СІА СТРАНА СЪБНОВИСА ПРЕ-
ШЕДШИМЪ 15-ТИ ЛѢТЪМЪ ПО
ИЗГОРБИИ МОНАСТЫРСКОМ,
КАСТОДНІЕМЪ И ПОМОЩІСТВО-
ВАНІЕМЪ ПРЕЧЕСТІЙШАГО
ЕСРОРА М(О)Н(А)СТЫРСКАГО С.Г.
Димитрійки М. и г. Іоси-
срѣ и г. ГИМЕНА ВЪ ЛѢТО Г.
1848. С извести разниче - у
Свросиранъ, Машероу, с. 195.

Приложение № 3

ХИЛЯДА ГОДИНИ ОТ СМЪРТТА НА ИВ. РИЛСКИ	
някакъв друг, свят, или изразяващ своя протест и стихнен бунт срещу феодалното си положение в разни ереси. С тях той несъзнателно атакуваше господстващия строй в лицето на църквата, която в средните векове се явява най-висше въздържане и санкция на съществуващия феодален строй» (Ергелс). Най-известна ерес, в която нашият народ изрази накинцелото недоволство и пасивен протест срещу теглото, на който беше подложен през това време, е богомилството. Постепенно то нараства в масово движение на българското селячество и се разлива далеч над границите на българската държава. Ересите бяха колективна форма на отричане съществуващите порядки. Индивидуална форма на пасивен социален протест срещу експлоататорския тегел над масите представляваха отицилността на Иван Рилски. Роден из недрата на селските маси в о. Свирно (Курило — софийско), макар и сравнително заможен, той чувствувал общият угнетеност на селските маси	владетели на едри земи собствености, разполагат с многобройно зависимо, т. е. крепостно, и свободно селско население, което работи по земите и им плаща данъци» (Проф. Державин). Но от нуждата да се построи общ молитвен дом за хората, изтърпавали се от феодалната зависимост и събрали се около Ивана Рилски, изникнал постепенно Рилският манастир. До 14 в. за манастира не се говори нищо. В 14 в. владетелът на земите около Струма и на самата Рила Стефан Драговица, наричан още Хрельо, построява масивна кула с бойници и каменна църква. От този момент манастирът става не само стратегическа крепост срещу хукащите нашествия на Балканите, но и крепост на българската народност. Постепенно той става и крепост на славянски книжовен живот. Тук в 14 в. работят известни български книжовници Владимир Граматик и монах Мардарий. През 17 в. в манастира изтъква внушителния образ на прочутия монах, писател и проповедник, Йосиф Вратар. Тук през това време навярно и отец Пансий е черпил сили за своята бъдеща просветителска вяда, защото в своята история манастира за Рилския манастир. През турското робство манастирът е не само център на Кирило-Методиевата книжовна традиция, но и център на културния живот на целия Балкански п-в. Славата му се носи в Сърбия, Влахия, Молдавия и в далечна приказна Русия. Рилските монаси скитат не само в България да събират помощи и да учат народа, но ходят и в тия братски страни, дето разказват за колектите на българския яред по свободата. В края на 18 и началото на 19 в. просветното движение, което се поддържа от младата българска буржоазия, прави от Рилския манастир център на общия диховен подем. От него излизат видни книжовници, като неромонах Аверкий, х. Атанай, Авксентий Велешки, Христакъ Павлович, Сичак Николов и др. Над тях се издига големата фигура на Неофит Рилски, един от идеолозите на новото българско училище и първия учител по взаимноучителния метод в Габровското училище. Така народостийния дух, който стигнал изразителна форма на Рилски, продължил да живее в историята на манастира. Д-р СТЕЛИН Х. НИКОЛОВ

Приложение № 4

ЛИЧНИЯТ ФОНД НА ПРОФ. АРХ. ДЕЛЧО СУГАРЕВ: „НЯМА ИЗКУСТВО БЕЗ ИСТИНА, БЕЗ ПРАВДИВОСТ И БЕЗ ЧОВЕЧНОСТ“

Симеона Найденова, гл. експерт, ЦДА

Богатият личен архив на проф. арх. Делчо Сугарев (1905–1998) е дарен на Централния държавен архив (ЦДА) от дъщеря му Недялка Сугарева. За опазването и съхранението на документите обаче заслуга има и неговият син Андрей Сугарев. На 2 ноември 2015 г. споменатият архив е регистриран в комплекса на техническата документация, съхраняван в ЦДА – Ф. 309А.

Делчо Сугарев е роден в Самоков на 22 декември 1905 г. в семейството на учителя Тодор Сугарев, автор на учебници, списания за деца, ръководства по математика за училищата, и Параскева Сугарева, по баща Големинова.

През 1924 г. Делчо Сугарев завършва първи по успех във випуска на Кюстендилската мъжка гимназия и заминава да следва в Париж.

В началото той учи виолончело в Парижката консерватория, но по късно става студент по архитектура. През 1929 г. завършва *Ecole speciale d'architecture* при професорите Огюст Пере и Анри Прост и започва работа като архитект.

Д. Сугарев продължава и следването си, изучавайки други сродни специалности. През 1933 г. той завършва *Академията на Лувъра по история на изкуството, римска и византийска археология*. През 1935 г. се дипломира в *Института за Висши международни науки при Парижкия университет (Сорбона)*, а през 1936 г. получава диплома и от *Академията за Висши социални науки (секция Дипломатия)*, но работи и в областта на градоустройството.

Във френската столица младият архитект получава образование, ценностна система и критерии на свободен човек. В Париж, в сътрудничество с художниците Дечко Узунов, Иван Пенков и Цанко Лавренов, той изготвя проекта и ръководи реализацията на българския павилион на Международното изложение през 1937 г., за което Френското правителство го награждава с почетна диплома.

Въпреки постигнатите професионални успехи във Франция, през 1938 г. арх. Делчо Сугарев се завръща в София, където работи като архитект на свободна практика до 1944 г. Може да се каже, че неговият професионален стремеж по това време е да реализира своеобразен синтез между френската култура и финес и българския дух.

От 1945 г. започва преподавателската му дейност, свързана с подготовката на първите български специалисти по паркове у нас. Той е преподавател по градоустройство при Висшето техническо училище, а също и хоноруван доцент по паркове и градини при Архитектурния факултет на Държавната политехника. През 1951 г. е избран за редовен доцент, а през 1965 г. – за редовен професор и завеждащ катедра „Градоустройство“ при Държавния университет „Мохамед V“ в Рабат, Мароко, който е под егидата на ЮНЕСКО.

Арх. Делчо Сугарев е създател на специалност *Озеленяване* във Висшия лесотехнически университет в София, където е привлечен като професор през 1971 г. Преподавателската си работа той съчетава с практиката си като консултант и експерт в същата област.

Още през 1953 г. излиза от печат първата му монография на тема: *Паркове и градини*, а през 1960 г. и учебника: *Паркове и градини*. Неговият труд *Карловските дворове през епохата на Възраждането* (1956), която днес е библиографска рядкост, е първият опит у нас за проучване историята и постиженията на градинското ни наследство. През 1976 г. е обнародван и трудът му: *Градинско-парково и пейзажно изкуство*.

Учебно-преподавателската работа на проф. арх. Д. Сугарев е свързана и с многобройни рецензии на научни трудове и дисертации, както и с експертизи на различни паркоустройствени и градоустройствени планове. Сред по-значимите негови проекти (самостоятелни или в колектив) са: *Генерален план на Парка на Свободата* (1946); *Градски парк Самоков* (1950); *Детски град Панчарево* (1950); *Крайморски парк Бургас* (1950), като балюстрадата на този парк е обявена за *паметник на културата*; *Градска градина в София* (1952); *Парк Заимов* (1953); *Зоо-*

парк София (1959); Народен парк Витоша (1954); Градоустройствено и паркоустройствено оформяне на планински курорт Ифран в Атлас и Жилищен комплекс Имизер дьо Кондар, Мароко (1964); Мемориален ансамбъл „Ботев път“ (1972) и др.

Освен това той участва и е ръководител на впечатляващ брой градоустройствени планове и конкурси за тях: *Кюстендил* (1938); *Плевен* (1945); *Ловеч* (1946); *Русе* (1949); *Стадион „Васил Левски“* (1950); *Централната част на Берлин* (1962) и др.

Проф. арх. Д. Сугарев участва в изготвянето на проекти на паметници и пластично-декоративни форми – чешми и градини с фонтани. Той е автор на статията за България в *Световна енциклопедия на градините и парковете*, издание на Оксфордския университет (Великобритания), както и на голям брой статии, публикувани в наши и чуждестранни периодични издания: *Златорог*, *Архитектура*, *Изкуство*, *Архитектура и строителство*, *Deutsche Gartenarchitektur* (Берлин), *Architecture d'aujourd'hui* (Париж), *Libera Arte* (Рим), *Литературен фронт*, *Народна култура* и др.

Също така той участва с доклади в престижни международни конгреси и конференции: *Национална конференция на Българските архитекти* (1947); *Международен съюз за парково изкуство и организация на зеленото строителство*, Лондон (1957); *Международен съюз на архитектите*, Москва (1958), Лондон (1961); *Конгрес върху проблемите на пейзажа и на озеленяването на социалистическите страни*, Ерфурт (1961); *Международен конгрес на Института за парково изкуство и организация на зеленото строителство*, Лондон (1963); *Симпозиум върху индустриализацията на строителството*, Барселона (1968) - списъкът е дълъг.

Проф. арх. Делчо Сугарев е носител на орден „Кирил и Методи“ I ст. (1977), „НРБ“ II ст. (1985), като е награждаван и с много почетни грамоти.

Като цяло неговите идеи, мащабна разностранна дейност, творчество и научни приноси са високо оценени, поради което той е избран в ръководните органи на *Генералната асамблея на Международната федерация на архитектите-пейзажисти* (1972), член-кореспондент на *ИКОМОС – ИФЛА – Международен комитет за историческите градини и пейзажи* (1977) и за член на *Международната академия на градините и пейзажа в Рим* (1977).

Интересите на проф. арх. Делчо Сугарев оформят едно внушително пространство на универсалната, енциклопедично натрупвана и вдъхновена от първоизточниците култура: *Култура ако няма – всичко липсва*, подчертава той през 1996 г. в свое интервю¹. Визираната култура не е

някаква универсална статичност, а тече, прелива и преминава от форма във форма. Тя създава взаимовръзки, в които литературата си говори с живописиста, драмата с танца, архитектурата с музиката: ... *Затова ме привлече архитектурата – защото архитектурата също е музика*, споделя професорът в същото и последно свое интервю. От него разбираме, че литературата го е привличала също толкова силно, колкото музиката и архитектурата, *защото тя е част от общия организъм на културата и докато човек не усети хармонията на звука, нежността на речта и динамиката на движението, не може да бъде нито добър музикант, нито добър писател, нито добър архитект*.

От текстовете, публикувани в сп. *Златорог*, повечето от които са негови кореспонденции от Париж, откриваме компетентно написани изкуствоведски статии. Те са посветени на художествени изложби или на конкретни художници, включително и български художници от това време. Други са театрални рецензии, сред които: *Театралният сезон в Париж*² и *Театралните постановки в Париж – Мадам Бовари*³. Интерес предизвикват неговите рецензии и статии за тогавашни балетни и театрални постановки, в които се разглеждат сериозни проблеми: *Балетите на Ида Рубинщайн в Парижката опера*⁴, *Четирима в къщата на Молиер*⁵. Авторът обръща специално внимание и на въпроси от областта на историята на изкуството: *Страданията на Христос във френското изкуство*⁶, *Орфей – певецът на Тракия*⁷.

Впечатляват и неговите анализи на архитектурни феномени, каквито са павилионите на *Международното изложение* в Париж през 1937 г. Всички те са посветени на концептуални и теоретични проблеми, свързани с различните изкуства, като се започва от театъра – *Театърът и театралния декор*⁸, и се стига до архитектурата. Същата се интерпретира не само в конкретните национални модификации – *Архитектурна София*⁹, но и от гледна точка нейните теоретични принципи и параметри – *Всекидневният декор*¹⁰, и особено в: *Декорът на живота*¹¹, като централна тема в посочените публикации.

Художествената философия на автора относно архитектурата е онова творческо усилие на автора, което съответства на тогавашната културна парадигма и в най-висша степен интегрира разнородните ѝ проявления. Според проф. арх. Сугарев: *изкуството и природата са декорът на живота, т. е. цивилизовано, елегантно, романтично и с финес очовечаване на средата, в която живеем*. Той е пояснява, че: ... *Архитектурата и изкуството, с които ние живеем, ни говорят за човека и неговото ми-*

нало. Те надминават сегашното. Показват вечността, която се движи в своята сегашна форма”.

В този контекст архитектурата е трайна, но не и неизменна. Тя е хранилище на памет, но и диалог между тази памет и новото, което по-кълва в човешкото мислене и светоусещане. Тя е лично дело, което над-могва личното и заставя твореца да осмисля своето дело в зависимост от традициите заложи в урбанистична рамка, където той ще положи своя проект. Ето защо *Декорът на живота* има своя регионален език, но едновременно е и средството, с което човешкият дух завладява територии, без да иска да знае за граници и условности. Върху това архитектурно мислене се гради творческата философия на интелектуалеца, който е въз-приел френската чувствителност към изящното в архитектурата. Модел в това отношение са неговите изследвания във връзка с архитектурата на българския двор през Възраждането и по-конкретно статията *Къщи ниски, къщи с двор...*¹². В нея авторът разглежда възрожденския дом като естествен елемент в една разгъната природна среда, без резки преходи и граници. Според проф. арх. Делчо Сугарев: ... *Единството на къщата с двора позволява да се разпределят по-правилно всичките функции на жилището в един пълноценен организъм, който съчетава в понятието „живеене“ съвременното съдържание на комфорта и контакта с цве-тето, с дървото и с водата, с възможността да чувстваме около нас постоянното присъствие на природата.*

Актуална и приложима в днешно време е идеята за включване на жи-лището и неговата среда в *един пълноценен организъм*, чрез който всъщ-ност човешкото битие намира, и своя израз, и своята пълноценна среда. Архитектът се застъпва за една екологична и природосъобразна архитек-тура, която противостои на тенденцията към урбанизирано и унифицира-но архитектурно мислене, вече доминиращо в съвременния свят.

Същият подход и съчетание се среща и в проектите му на парко-ве и градини, в които авторът отново внася хуманистичен заряд, за да противостои на обезличаващото и механизиращо живеене в големия мегаполис. Защото животът на човека е вписан в природата, без да ѝ противостои и унищожава в името на финансови интереси и преходни амбиции. Това е основната тема и свързаните с нея проблеми, към кои-то авторът се стреми да насочи общественото внимание, както и своите предупреждения: *Единството на цивилизацията, околната среда, кул-турата и устройството на пейзажа в светлината на човешката ин-теграция*¹³, *Екологически и естетически проблеми на околната среда*¹⁴,

*Шумът – невидимият поток*¹⁵, *Човешката мярка за града*¹⁶, *Бетонът – заплаха за крайбрежните зони*¹⁷ и др. Независимо че те са писани през миналия век, продължават да са актуални. Още тогава проф. арх. Делчо Сугарев предупреждава, че морското крайбрежие се превръща в бетонна и асфалтова преграда – *брутална граница между морето и сушата*, а тази бруталност вече е факт за нас.

Усетът към човешкото в този сложен процес на вписване в природната среда и заради респекта към „човешкия декор“ е достъпен и разбираем само за един необикновено фин, елегантен, универсален и проникновен интелект в лицето на проф. и арх. Делчо Сугарев. Направеният преглед е опит да се представи чрез архивното му наследство неговата впечатляваща и едновременно респектираща от историческа гледна точка творческа индивидуалност и духовна вселена.

Образът на подобна енциклопедична личност е завладяващо многолик, с актуален и дълбоко хуманен заряд в неуморното търсене и стремеж към запазване на естествената връзка между човека, града и природата. Талантът и ерудицията му надхвърлят чисто професионалната дейност, насочвайки го към изяви като познавач на историята, литературата, сценичните изкуства и към всичко красиво, свързано с живота. В този смисъл се надявам, че личности от подобен ранг и тяхното архивно наследство заслужават особено внимание от страна не само на специалистите, но и на обществото. Конкретно проф. арх. Делчо Сугарев е носител на особена индивидуална, интелектуална и историческа енергия с национално значение, защото своевременно е прозрял и успял да обобщи, че: *НЯМА ИЗКУСТВО БЕЗ ИСТИНА, БЕЗ ПРАВДИВОСТ И БЕЗ ЧОВЕЧНОСТ.*

Бележки

¹ Последният разговор с Делчо Сугарев, записан и публикуван от Красимира Драгулева в „Литературен вестник“ (10 юни 1996) две години преди смъртта му.

² Сп. „Златорог“, 1934, № 4.

³ Пак там, № 3.

⁴ Пак там, № 6.

⁵ Пак там, 1937, № 5.

⁶ Пак там, 1934, № 7.

⁷ Пак там, 1936, № 10.

⁸ Пак там, 1942, № 8.

⁹ Пак там, 1939, № 9.

¹⁰ Пак там, 1940, № 10.

¹¹ Сп. „Художествен преглед“, 1939, №1–2, Париж.

¹² В. „Народна култура“, 28 ноем. 1986.

¹³ Личен архив на Д. Сугарев, 1990.

¹⁴ Сп. „Научен живот“, 1978, № 2.

¹⁵ Сп. „София“, 1981, № 1.

¹⁶ В. „Народна култура“, 25 авг. 1985.

¹⁷ Сп. „Техническа мисъл“, 1981, № 5.

ЗАБРАВЕНИТЕ ДОКУМЕНТИ/НЕГАТИВИТЕ – ОПИСАНИЕ И ЕКСПЕРТИЗА НА ЦЕННОСТТА ИМ

Катя Гечева, гл. експерт, ДА – Габрово

В съвременния свят на цифровата фотография много от участниците в конференцията вероятно се чудят, защо съм избрала точно тази тема, но визираните *негативи/фотодокументи* от времето на предходните фотоленти се съхраняват в системата на държавните ни архиви като част от *Националния архивен фонд (НАФ)*. Със сигурност те ще продължават да постъпват и през следващите десетилетия, въпреки че дигиталните цифрови образи вече доминират в ежедневието ни. Предишното заснемане чрез фотографски ленти/фотографски филми (чернобели или цветни) от професионални фотографи до към края на миналия век обаче позволява изготвянето чрез проявяването им на снимки от категорията високохудожествена фотография. Ето защо комплектуването на въпросните *негативи*, които представляват интерес за НАФ, би трябвало да продължи и занапред.

Професионалните фотографи, а също и любителите фотографи, еднакво пристрастени към магията на проявяването в тъмната стаичка на заснетите от тях фотографски ленти, в течение на десетилетия са изготвяли съответните снимки. Всеки фотограф обаче обикновено пази своите *негативи* като *зеницата на окоото си*, защото за него те си остават най-ценното му богатство и интелектуална собственост. По-различни пътища някои от тези колекции след време попадат в архивите, които, съгласно *Закона за НАФ* (2007), ги придобиват под формата на дарения, по силата на завещания или чрез откупуване от собственици, наследници и колекционери. Във връзка с предаването им на държавно съхранение възникват и някои въпроси от организационен и теоретико-методически характер, които

бих искала да поставя на вниманието ви: *разполагат ли понастоящем държавните архиви с подготвени специалисти за работата с фотодокументи, имат ли техническа обезпеченост и необходимия методически регламент относно тяхното комплектуване, извършване на експертиза за определяне на ценността им, регистрация, научно-техническа обработка (НТО), описание, съхранение и използване?*

Свидетели сме, че в публичното пространство постоянно се презентират и снимки, съхранявани в държавните ни архиви. Това означава, че те не само трябва да осигуряват комплектуването и опазването на различните видове фотодокументи, независимо от времето на създаването им, но и тяхното предоставяне за използване, включително и онлайн в условията на мрежовото общество. Във връзка със своята информационно-популяризаторска дейност архивите ежегодно подготвят различни фотоизложби, посветени на значими личности и събития от националния ни исторически календар, които представляват интерес за обществото. Фотодокументите се издирват и използват също за целите на научни изследвания, за публикуване в документални издания или в периодичния печат, и др. Следователно фотодокументите, включително и разглежданите *негативи*, са особено атрактивни исторически свидетелства, които представляват интерес за всички категории потребители на ретроспективна документна информация.

Известно е, че от 2006 г. насам Държавна агенция „Архиви“ (ДАА) провежда политика за дигитализиране/цифровизиране на информационните си ресурси – аналоговите документални комплекси, включително и фотодокументите, заедно с архивните справочници към тях. По същото време препоръката на *Групата на европейските архивисти (ГЕА)* в Брюксел (28 април 2006 г.) към националните архиви в Европейския съюз (ЕС) е да възприемат като своя стратегическа задача осигуряването на онлайн достъп до документите и архивите в европейското архивно пространство, което е в синхрон с идеята за реализиране на проекта *Европеана (Europeana)* – <<http://www.europeana.eu>>. Целта на проекта е през периода 2011–2015 г. да се създаде *Единна цифрова библиотека за дигиталното съдържание на културното и историческото наследство*, съхранявано в националните архиви, библиотеки и музеи на държавите членки на ЕС, включително и у нас.

На национално равнище утвърдената стратегия на Държавна агенция „Архиви“ (ДАА), както и годишните планови и приоритетни задачи,

през също са съобразени с проекта *Европеана (Europeana)*¹. В резултат значителен брой снимки, намиращи се в системата на държавните архиви, вече са дигитализирани и достъпни онлайн. Засега обаче не се обръща необходимото внимание на *негативите* и *стъклените плаки*, които също са част от разглеждания *фотокомплекс*. Уместно е да се припомни, че при документите, създадени по фотографски път, *оригинали* са именно *негативите*, поради което следва те да са приоритет при комплектуването и опазването на фотодокументите от времето преди цифровата фотография. Така е на теория, но практиката у нас е по-различна. Както отбелязахме, дори при извършващата се дигитализация на фотодокументите, съхранявани в държавните ни архиви, се предпочитат *снимките*, а не *негативите*.

* * *

Благодарение на фотографията се запазва уникална зрителна информация за събития, явления и факти от различните области на обществения живот. Тази особеност определя значението на фотодокументите като специфични и достоверни исторически извори. За разлика от текстовите писмени документи на хартия те обаче, подобно на фоно- и кинодокументите, притежават редица особености, което изисква прилагането на единни методически правила в работата на архивистите с тях. Условно се приема, че фотодокументите и звукозаписите (фонодокументите) могат да бъдат обособени в обща група на фото-фонодокументите, респ. в общ исторически архив, макар че в някои държави на национално равнище функционират профилирани фотоархиви².

В теоретичен аспект вниманието на българските архивисти към този вид документи, като обект на системно комплектуване, е засвидетелствано още през 80-те години на миналия век. На страниците на сп. „Архивен преглед“ колеги от държавните архиви в София³, Бургас⁴ и Добрич⁵ започват да споделят своя практически опит и наблюдения относно работата си с фотодокументите, откроявайки и съществуващите по онова време проблеми от организационен, нормативно-методически и технически характер. В посочените статии се засягат и въпроси във връзка с процеса на архивирането на *негативите* от техните създатели, които са фондообразуватели на държавните ни архиви. Ето защо още в първото издание на известния *Методически кодекс* от 1982⁶, са включени изисквания във връзка със задълженията на създатели на фо-

тодокументи, представляващи интерес за държавните архиви. По онова време това са: *творчески обединения на фотолюбители (фотоклубове) и отделни фотолюбители, фотокореспонденти, фото колекционери и граждани, притежаващи фотоколекции с историческо значение.*

През 1983 г. държавните архиви организират и национална конференция на тема: *Научно-технически, кино- фото- фоно и машиночитаемите документи – съставна част от Държавния архивен фонд.* В някои от докладите се разглеждат въпроси, отнасящи се до различните видове фотодокументи, в това число и *негативите*. Подчертава се, че фотодокументите са особен фактор за емоционално-психологическо въздействие, поради което се използват за учебни цели, в сферата на възпитанието, както и за създаването на документални филми, като илюстративен материал в научни трудове, за изложби и др. Обръща се внимание, че в държавните архиви вече се съхраняват сравнително голям брой фотодокументи. А проф. Стефка Петкова информира участниците в конференцията, че кино- фото -фонодокументите и машиночитаемите документи, като обект на архивиране, специално се обсъждат на VII-ия Международен конгрес на *Международния съвет на архивите – MCA, (INTERNATIONAL COUNCIL ON ARCHIVES – ICA)*, състоял се в Москва през 1972 г. Изводът на този форум е, че обществото все още трудно приема т. нар. *документи на технически носители*, които не са предназначени за четене, както традиционните текстови документи на хартия.

Дори и понастоящем опазването на фотодокументите, чертежите, гравюрите и щампите продължава да се подценява от създателите им, което впоследствие затруднява работата на архивистите с тях⁷. Въпреки изминалите четири десетилетия след спомената конференция много ръководители на държавни и общински институции пренебрегват задължението за предаване на държавните архиви на *кино/видео, фото- и фонодокументи*, намиращи се в съответните учредженски архиви.

В доклада на Ян Бониецки от *Архива за механична документация* (Полша), с който участва в спомената конференция, се обръща внимание, че при *фотодокументите* е трудно да се определи или прогнозира ценността с оглед предаването им на историческите архиви, за разлика от използваните критерии за *писмените документи*. Налага се да се оценява всеки *филм*, всяка *снимка* или *отделен кадър*. Заключениеето на автора е, че работата на архивистите по оценката на *фотодокументите* е сравнително по-сложна и трудоемка⁸.

Тогавашното *Главно управление на архивите при Министерски съвет* се опитва да търси решения на съществуващите проблеми. С цел подобряване организацията на работа с *документите върху технически носители*, в това число и *фотодокументите*, от 1 януари 1983 г. към държавните архиви се разкриват допълнителни щатни бройки за инженери⁹. Тяхната задача е осигуряване на необходимия методически регламент във връзка със създаването, опазването и използването на тези документи или относно целия им *жизнен цикъл*. Към настоящия момент в системата на държавните архиви продължават да работят инженерни кадри, но те вече имат различни длъжностни характеристики.

В доклада си от 1983 г. проф. Петкова обръща внимание на още един съществен пропуск от методическа гледна точка, който и досега затруднява работата на специалистите в държавните архиви. Отнася се до описанието на отделни групи снимки в състава на даден фонд, в което не се изисква името на фоторепортера, заснел събитието, както и името на изпращащата го организация. А без тези данни създателят/авторът на даден *фотодокумент* не може да бъде свързан със събитието, което на практика е заснел, както и с останалите групи снимки, негово дело, в същия фонд¹⁰.

* * *

В резултат от провежданата политика и изгодни условия, предлагани от държавните архиви за откупуване специално на *негативи* (оценката на отделния *негатив* варира между 1 до 5 лв.), са придобити и някои ценни частни сбирки на фотографии и фоторепортери. По обясними причини приведените в текста примери са от практиката на Държавен архив – Габрово.

Още през 1979 г. от Стефан Обликов, дългогодишен фотограф в заводите „Янтра“, „Подем“ и „Болшевик“, са откупени 257 броя класьори на стойност 300 лв. В периода 1985–1993 г. от Георги Рачев, фоторепортер във вестник „Балканско знаме“, са откупени 2.20 л. м. класьори с негативи на стойност (12 900 лв.).

Повечето от класьорите на Обликов и Рачев са датирани и снабдени с описания на заснетите събития, лица и изгледи. Тези постъпления потвърждават направената констатация, че в редакциите на съответните вестници и списания е липсвал необходимия контрол за опазване не само на заснетия фотоматериал, но и на *негативите*, които по презумпция оставали при фотографа.

Чрез откупуване в архива през 1990 г. постъпват и три албума на фотографа Цоньо Цонев със снимки на „Старо Габрово“. Статистическите данни показват, че впоследствие това са едни от най-използваните архивни единици – многократно са публикувани в книги и хроники, показвани са в изложби и са сред първите дигитализирани фотодукументи на ДА – Габрово.

Досегашната ми работа с фотодокументи потвърждава, че повечето учреждения-фондообразуватели не са предали своевременно фотодокументите си на държавно съхранение, защото на практика не са спазвали методическите изисквания за водене на необходимите *картотеки* и *регистри*. Освен това, държавният архив след получаване от фотографите на поръчаните им *снимки* допуска последните да задържат заснетите *негативи*, *респ. оригиналите*, с презумцията, че същите са тяхна интелектуална собственост.

Ето защо за периода от създаването на Държавен архив – Габрово (1959) до 2000 г., когато са приети фототеките на закритото териториално поделение на ДП „Българска фотография“, често е установявана липсата на *фотодокументи*, отразяващи събития от близкото минало, а наличните в архива единични любителски снимки от същото време са крайно недостатъчни. От друга страна, масова практика е, че *фотодокументи*, създадени във връзка с дейността на отделни учреждения-фондообразуватели, не се предавани на ДА – Габрово. Това се отнася за фондовете на: *Окръжен народен съвет – Габрово (Ф. 185)*, в който липсват фотодокументи; *Градските народни съвети в Габрово: (Ф. 318)*, *Дряново (Ф. 1140)*, *Трявна (Ф. 348)* и *Севлиево (Ф. 134)*, от които досега са комплектувани само 2 архивни единици с *фотодокументи*. Въпреки че значимите обществено-политически, културни и други събития редовно са били заснемани от техни щатни професионални фотографи, след предоставянето на снимките на дадения поръчител, *негативите*, както отбелязахме, са оставали при тях.

Централизираното съхранение до 2000 г. на *снимките* и *негативите* във ведомствения архив и в поделенията на ДП „Българска фотография“ по места също затруднява понастоящем научно-изследователската и популяризаторската дейност на държавните архиви, в това число и ДА – Габрово. Почти липсват снимки за събитията от последните 20–30 години, към които проявяват интерес потребителите/читателите в архива. При това положение се налага архивистите допълнително да издирват и да водят преговори с бивши професионални фотографи, които са склонни да предоставят колекциите си с *негативи* и *снимки* за държавно съхранение.

По този линия се работи и с фотографии-любители, които са членове на *Фотоклуба при Профсъюзния дом на културата – Габрово*. В резултат са придобити чрез откупуване ценни фотодокументи (вж. посочените по-горе постъпления). Предполагам, че е била извършена необходимата експертиза за определяне на ценността на отделните постъпления, съгласно изискванията, свързани с процедурата по откупуването им.

В рамките на формулираната тема се налага да се потърси отговор и на един друг въпрос: ***защо повечето от фотодокументите (негативи и позитиви), съхранявани в ДА – Габрово, в течение на 35 години остават неизползвани?***

През този период не е извършена регистрация на постъпилите *негативи*, съгласно изискванията в *Методическия кодекс* от 1982 г. за описание на всеки отделен негатив или на няколко *негатива*, съставляващи дадена панорамна снимка. Съгласно посочената методика не се допуска систематизиране, описание и регистрация на различни *негативи* като една архивна единица.

Липсва регистрация на визираните фотодокументи и в предвидените за целта *Книга за постъпленията на фотодокументи* и *Книга за отчет и описание на негативите и позитивите*¹¹. По-конкретно, в ДА - Габрово досега изобщо не е водена спомената *Книга за отчет и описание на негативите и позитивите*. А що се отнася до откупените от фотографите Обликов и Рачев колекции с *негативи*, те са регистрирани като лични фондове: 1989 г.- Ф. 1347- Рачев, Георги Лазаров; 2003 г.– Ф. 1568 – Обликов, Стефан Лалев. Според проф. Петкова обаче (1983), подобно решение е в противоречие с методическите изисквания.

След като придобитите *негативи* в течение на десетилетия са били съхранявани в напипно състояние, за извършване към днешна дата на експертиза в ДА – Габрово липсват не само технически средства, но и специалисти. Въпреки това би трябвало да се направи проверка на всеки кадър и на номерирането.

Предполагам, че и други държавни архиви не са успели своевременно да комплектуват от фондообразувателите си интересуващите ги фотодокументи или в случай, че вече притежават подобни колекции, също им се налага да отлагат извършването на НТО и изготвянето на необходимия научно-справочен апарат към тях. При досегашната обработка на постъпилите в ДА – Габрово масиви от *позитивни копия* и *негативи* на териториалните поделения на ДП „Българска фотография“ проличава трудоемкостта и сложността на тази задача. В системата на държавните

архиви работата с приетите фототеки стартира още през 2000 г., но няма архив, който е успял да я завърши.

Още в началото се установява, че липсват методически правила за описание на архивните единици, състоящи се от класьори с *негативи*. Ето защо с писмо № 6610–0029/ 20.04.2000 г. на ГУА при МС, (по настоящем ДАА), във връзка приетите *негативи* и *позитивни копия* от някогашните поделения на „Българска фотография“ се дават указание за описването на въпросните класьори: *Всеки отделен класьор (плик), съдържащ определен брой негативи ще бъде една архивна единица, да се състави заглавие, на което да определи, доколкото е възможно, заснетият обект или събитие и е приложен примерен опис:*

Пореден №	Индекс	Заглавие на а. е	Дата на заснемане	Брой кадри	Забележка
1	57/1	Осма извънредна сесия на НС. авт. В. Рангелов	30.12.1956		
539	60/349	Гръцки депутати на посещение в НС на ОФ. авт. К. Свраков; 6/9	11.02.1960		
1790	60/3580	Юбилейна изложба на Константин Щъркелов. авт. Д. Янев; 6/6	20.10.1960		

Освен това липсва и регламент относно критериите за извършване на експертиза за определяне ценността на колекциите от *негативи*, постъпили от частни лица – професионални фотографи и любители. Логично следва и въпросът: ***допустимо ли е в личните фондове на фотографи да се оформят архивни единици с повече класьори, които да се систематизират по тематичен признак или механично трябва да принесем моделите, използвани при систематизацията във фондовете на поделенията на „Българска фотография“, а също и при НТО на дарените или откупени колекции на фотография?***

Действащата методика у нас не дава отговор на поставените въпроси. За да аргументирам твърдението си, ще се опитам да проследя, макар и най-общо, развитието на нормативно-методическата уредба във връзка с

фотодокументите, включително и разглежданите *негативи*, представляващи интерес за НАФ.

* * *

Добре известно е, че още в първия ни архивен закон - *Указ № 515* от 10 октомври 1951 г., се предвижда системното комплектуване, дългосрочно съхранение и използване на фотодокументите в качеството им на извори за националната ни история. Те са отнесени към т. нар. *документални материали*, които имат политическо, научно и практическо значение, независимо от това, как са се образували, какво съдържание имат, как са оформени и т. н. За тогавашния законодател *документални материали* са: *не само актовете на държавната власт и официалните преписки на правителствени учреждения и организации, но и фото- фоно- кинодокументи; негативи и позитиви от кинофилми и фотографически снимки, грамофонни плочи и звукозаписи, които имат научно-историческа ценност; плакати, ръкописни и други материали, издавани с цел за агитация и пропаганда (плакати, позиви, възвания, прокламации и т. н.) и др.*

В *Закона за Държавния архивен фонд (ДАФ)* от 1974 г. *фотодокументите* са включени в състава на ДАФ¹², а в *Правилника за неговото прилагане* (1989) се регламентира задължителното им предаване и тяхното използване (чл.23, чл.27)¹³.

Сравнително подробно работата с фотодокументите е регламентирана, както отбелязахме, в *Методическия кодекс* от 1982. В течение на 30 години същият изпълнява на практика ролята на държавен стандарт в българския архивен сектор. По-конкретно, в Третата част: *Методически указания за работата със специални видове документация в архивите на НРБ*, на 40 страници са систематизирани правилата за работа по комплектуване, регистриране, обработка, описание, съхранение и използване на фотодокументите, които са част от националното ни архивно богатство¹⁴. Изяснява се и как следва да се извършва споменатата експертиза за определяне ценността на този специфичен вид документи¹⁵, НТО и отчетната регистрация¹⁶. В точка първа¹⁷ се пояснява, че оригинални фотодокументи са *негативите*, които *представяват обратно изображение на снимания обект, отразено на светлочувствителна прозрачна основа, хартия или друг носител*. Всички други фотодокументи са копия или спомагателни видове (*позитиви, репродукции, дубълнегативи и дубълпозитиви*).

Разглежданата методика се обосновават и обобщават създадените до момента *правила, указания и разпоредби* за описване на фотодокументите, както и постиженията на чуждестранната теория, методика и практика в тази област. Тази методика обаче не се спазва от фондообразувателите и държавните архиви при архивирането на фотодокументите.

В *Закона за Националния архивен фонд* (2007)¹⁸ не са обозначени отделните видове документи в неговия състав, а най-общо се пояснява, че НАФ се попълва с: *определените за постоянно запазване документи, създадени от дейността на държавните и общинските институции и други юридически и физически лица, независимо от времето, носителя, начина на създаване, мястото на съхраняване и формата на собственост* – чл. 4. (1).

Относно фотодокументите в *Наредбата за реда за организирането, обработването, експертизата, съхраняването и използването на документите в учрежденските архиви на държавните и общинските институции*¹⁹, се уточнява, че: *снимките се съхраняват в индивидуални пликове; отделни части от филми (отделни кадри) се съхраняват в класьори* – чл. 26.

В новия *Методически кодекс на ДАА* (2013) – *Свитък II. Източници за комплектуване на държавните архиви, организация, експертиза и научно-техническа обработка на документите, Раздел II.1.*, се допълва, че: *Позитивите и негативите (на лента или стъкло) на една и съща снимка се класират заедно. Ако липсват позитиви, негативите се класират като позитиви*²⁰. Когато снимките са само *позитиви*, това не се конкретизира в описанието. Ако в архивната единица има *позитиви и негативи* - трябва да се отбележи²¹.

Освен това подробно се регламентира отчетната регистрация на фотодокументите, постъпили в държавните архиви. Като задължителни форми за отчет отново са посочени споменатите: *Книга за отчет и описание на негативите* и *Книга за отчет и описание на позитивите и фотоалбумите*, но липсват указания за експертизата на фотодокументите, както и за елементите и реда на разположението им в описанието на отделния кадър²².

Ще приведа още един аргумент в защита на тезата си, че е необходимо да се конкретизират елементите на описание и разположението им в заглавието на архивните единици, състоящи се само от *негативи*, както и че утвърденият модел трябва да се прилага в цялата архивна система. Както е известно при създаването на *Информационната сис-*

тема на държавните архиви (ИСДА) всеки архив описва архивните си единици, съдържащи *негативи*, по различен начин, което впоследствие затруднява издирването им. Различия съществуват и в предоставените описания от отделните държавни архиви на архивните единици с *негативи* във фондовете на поделенията на бившето ДП „Българска фотография“, които понастоящем се съхраняват от тях:

Държавен архив	№ на фонд	Описание
Благоевград	661	Фотонегатив – Панихида за Т. Александров в църквата в Благоевград
Бургас	524	Липсва информация
Варна	60/3580	Липсва информация
Велико Търново	1194	Топлоелектрическа централа – Г. Оряховица. авт. Д. Грудев; 6/6; 6/9
Видин	748	Пещерата „Магура“ и Раковишкия манастир. (негативи – 6 на 6)
Враца	926	Снимки от проведен тържествен митинг в чест на Великата октомврийска социалистическа революция. Негативи
Габрово	817	Кадри от стари къщи в Габрово
Добрич	1161	Липсва информация
Кърджали		Градска отчетна конференция на БКП – Кърджали. Изложба 40 г. съветска армия и бълг. съветска дружба. Тържествено събрание по случай 40 г. съветска армия. Негатив, 24/36, черно-бял. Авт. Иван Гунчев

Кюстен-дил	398	Липсва информация
Ловеч	873	Траурен митинг в Ловеч, при пренасяне костите на убитите антифашисти, групови снимки; 5,5/5,5; 5/3,5
Монтана	986	Снимки от митинг-събор, посветен на 50 години от Септемврийското въстание 1923 г. Негатив
Пазяр-джик	816	Липсва информация
Перник	720	Изгледи от църковни храмове. Б. Станоев, ч.б., 6/6
Плевен	547	Изграждане на нова водопроводна инсталация в Плевен; Откриване на текстилния комбинат „Асен Халачев“ – Плевен
Пловдив	1499	Липсва информация
Разград		Липсва информация
Русе	788	Липсва информация
Силистра	565	Държавен машиностроителен завод (ДМЗ) „Стомана“ – Силистра
Смолян		Липсват негативи
София	1550	Липсва информация

Стара Загора	1307	ТНТМ при Пионерския дом в гр. Стара Загора – видове технически кръжоци, автор И. Колев, 6/6.
Търговище	669	Снимки от манифестация на площад „Свобода“ в гр. Търговище по повод деня на труда – 1 май 1964 г. Б. а.; ч/б негативи – 2,4/3,6
Хасково	591	Липсва информация
Шумен	1003	Липсва информация
Ямбол	1123	Липсва информация

Видно е, че някои от архивите, следвайки методическите препоръки в цитираното писмо на ГУА, не отбелязват в заглавието на архивната единица вида на документа: *негатив*. А в заглавията, в които видът е посочен, е разположен на различни места – в началото или в края на заглавието, или се обозначава с термините: *снимки* или *кадри*. При това положение дори изготвянето на справка за броя на негативите, които се съхраняват в отделните държавни архиви, ще се окаже невъзможно, заради посочените различия в заглавията на архивните единици. Търсенето би се улеснило, ако този елемент се съдържа и обозначава с общоприет термин в заглавието на дадената архивна единица, както и ако се въведат и спазват единни изисквания за вида и подредбата на отделните елементи в заглавията на архивните единици в целия комплекс.

Както отбелязахме, с течение на времето разглежданите фотодокументи, запечатали моменти от близкото или по-далечното ни минало, стават все по-ценни и атрактивни в качеството им на исторически извори. Дори фотодокументи от 70-те години на миналия век, днес са архивни свидетелства за децата и внуците ни. Тъй като дигитализацията на информационните ресурси на държавните архиви ще продължава и ако не след 5 или 10 години, все някога ще дойде редът и на *негативите*, в състава на НАФ. Проблемът е, как ще могат да бъдат издирени те по данните в ИСДА, доколкото в повечето от заглавията на архивните единици липсва ключовата дума – *негатив*?

Друга особеност на класъорите с *негативи* е, че във фондовете на поделенията на ДП „Българска фотография“ *негативите* в класъорите най-често са систематизирани, регистрирани и описани по теми, а в класъорите на фотографите – професионалисти и любители, те са подредени по хронология. При последните в течение на един или няколко дни на един и същи филм/лента са били заснети различни събития и личности, като кадрите се съхраняват в общ класъор. Подобна е систематизацията в класъорите/архивните единици с *негативи* в споменатия личен архивен фонд на Георги Рачев (Ф. 1347, ДА – Габрово):

Репродукции от стара книга за Великата френска революция; Център - площад „Г. Димитров“; Костница с паметника; Новият магазин на Кореком; Доставка на ново оборудване за „Г. Генов“ – дараци; Стоматологична поликлиника: Зъботехническа работилница и алергичен кабинет; Плачковци – Търговски център на „Петрургия“; „Г. Генов“ – служител в помощ на производството	33	I	8 март 1989
Козметичен салон при ПГПУ, в очакване на реда; Кухня при ЗГПУ-подготовка за обяд; Профсъюзно съвещание в ЗГПУ; Завод „Импулс“: Бригада „Г. Генов“ – монтаж на детайли за стълбищни автомати; изпитание на автоматите, монтаж на бобини, навиване на бобини, лавка за работниците; Дом на хумора „Машина за ръкопляскане“ от Любен Костов, сатирична пластика – Велко Хаукавара – Финландия, „Танц“ – Емил Стойчев – живопис, „Служебен парад“ – Румен Гещаров – живопис, щанд за Габровски сувенири	35	I	15 ян.1990

В случая единственият подходящ вариант за систематизация на класъорите с *негативи* е по хронология, но е необходимо да се извърши и експертиза на ценността на всеки *негатив*. По този начин ще може да се установи дали заглавието на архивната единица отговаря на вида и съдържанието на документите, респ. до каква степен то е коректно съставено от методическа гледна точка. Съгласно методическите изисквания би трябвало да се опише, какво точно е заснето на всеки кадър, от което зависи номерирането на *негативите*. Като цяло това е трудоемка работа, изискваща време и професионална прецизност.

Другият пример е от Ф. 1568 *Обликов, Стефан Лалев*. Заглавието на класъора е непълно: *За ведомствения вестник „Машиностроител“ при завод „Янтра“ – Габрово. 24/36*, без да уточнява, какво е заснето на всеки кадър. Налага се допълнително да се разгледа всеки негатив, а също и да се прегледат вестниците от съответната година. Едва тогава ще може да се извърши въпросната експертиза, както и да се направи описание на всеки *негатив*. Тази работа не може да се приключи за месец или два.

Очевидно е, че преди всичко трябва да се разработи ново указание за експертизата на ценността и обработка на *колекции с негативи*, комплектувани от физически лица. То следва да се възложи на специалисти от архивите по фотодокументите и да се прилага във всички архиви във връзка с НТО на фондове от личен произход, съдържащи *негативи*. В него трябва да се включат примери за заглавия на архивни единици с негативи, за да се постигне необходимото единство в описанието им в ИСДА.

Логично е да се предвиди при комплектуването фондове от личен произход с *негативи* и възможност за обединяване на класъорите по теми в една архивна единица, като съдържанието им се разкрива във вътрешен опис към нея.

И не на последно място, необходимо е да се осигури на 6-те Регионални дирекции на държавните архиви в страната поне по един съвременен мобилен апарат за преглеждане на негативите. Същият ще може да се използва и в отделите, в които се извършва НТО на личен фонд, съдържащ *негативи*. По този начин ще може да се установи годността на съответните *негативи*, а също и доколко описанието, изготвено от техния автор, отговаря на съдържащите се в класъора/класъорите *негативи*. Подобен преглед е наложителен, защото не е коректно да се популяризират архивни единици с *негативи*, доверявайки се само на описанието на автора им, без да е проверено тяхното съдържание или проверката да се извършва формално от специалиста-архивист (обикновено срещу светлината от прозореца). По

този начин той може да уточни само броя на кадрите *негативи*, но не и да се разкрие съдържанието на заснетия материал. А за да сме сигурни в информационната стойност на архивната единица, трябва да се изясни какво е заснето във всеки *кадър-негатив*: Улица „Гурко“ (к. 1–13); *Самоводската чаршия* (к. 14–15); *реставрационни работи на хълма „Царевец“* (к. 16); *хотел „Велико Търново“* (к. 17–22) *във Велико Търново*)²³.

Следователно само методически коректно систематизирани, регистрирани и детайлно описани а. е., съдържащи *негативи*, ще могат да се издирват и използват ефективно, както от служителите на ДАА, така и от потребителите на архивна информация, включително и онлайн чрез ИСДА.

Следващият проблем, с който често се сблъскват архивистите в ежедневната си работа с този вид документи е, как да изготвят и предоставят в срок при заявка от потребител копие на архивни единици, съдържащи фотодокументи – *негативи* или *позитиви*? Тъй като в държавните архиви все още липсват съвременни скенери за дигитализиране на аналогови документи, отделните архиви са принудени сами да търсят варианти за изпълнение на такива поръчки. Вероятно, това е и една от причините половината от държавните архиви досега да не са въвели описите си на фондове, които съдържат архивни единици с *негативи*.

Следователно ако продължаваме да пренебрегваме *негативите*, като най-ценните оригинални фотодокументи, те няма как да постъпят на държавно съхранение, като част от състава на НАФ. А при липсата на необходимите единни методически изисквания за тяхната експертиза и описание, а също и на целеви финансови средства за откупуването им, когато се налага, те лесно ще станат собственост на колекционери или безвъзвратно ще бъдат унищожени. Възможно е въпросните *негативи* да попаднат и музеите, които могат също да заплатят за тях. Доказателства, че музеите се интересуват от придобиването на *негативи* е *Наредба № Н-6 от 11.12.2009 г. за формиране и управление на музейните фондове*²⁴, в която е регламентирано описанието на фотодокументи в инвентарните им книги: *Вписването на снимки и негативи, изобразяващи различни събития, производствени процеси, пейзажи, отделни експонати и др., започва с наименованието на сюжета. При описание на снимки и негативи се посочват по възможност времето и мястото на снимката и нейният автор.... За снимките се описва техният вид: оригинална (черно-бяла, цветна), диапозитив, цветен, негатив, диалента и др. Изписват се надписите и датите, ако има такива.... Описанието на портретните фотографии (снимки и негативи) започва с името и фамилията на*

лицето. След това се дават данни за типови признаци на портрета – глава, бюст, цял ръст и т. н. Вписването на снимки и негативи с групови изображения започва с общото наименование на групата, след което се изброяват заснетите в групата лица. Вписването на снимки и негативи, изобразяващи различни събития, производствени процеси, пейзажи, отделни експонати и др., започва с наименованието на сюжета. При описание на снимки и негативи се посочват по възможност времето и мястото на снимката и нейният автор²⁵ (Приложения № 1 и № 5).

Подобни указания за описание на негативите, включени в състава на НАФ, засега липсват. А безспорен факт е, че фотодокументите, в това число и негативите, са база за научни изследвания и информационно-популяризаторска дейност, което предполага архивните институции да осигуряват тяхното придобиване, държавно съхранение и използване онлайн в съвременното общество.

Причините за т. нар. *забравени негативи* в системата на държавните архиви са различни: *съкращаването на специалистите фотографи във всички държавни архиви, трудоемкостта при научно-техническата обработка на фондовете, съдържащи голям брой негативи, специфичните условия на съхранение, липсата на техническа обезпеченост за извършването на експертизата на ценността им и за ефективното им използване.* Не на последно място сред тях е липсата на единни методически изисквания, съобразени с йерархията и типологията на описанието на този вид документи в архивните справочници, включително и в ИСДА. При това положение всеки държавен архив описва архивните си единици с *негативи* по свой начин, но с различни елементи и подредбата им. Ето защо с течение на времето в ДА – Габрово заглавията на архивните единици, съдържащи *негативи*, също са се променяли, както може да се проследи:

Ф.1136, оп. 3, а. е 45 – **Негативи** от дипломи и медали получени от възпитаници на Школата;

Ф.1201, оп. 1, а. е. 82 – **Негативи** от погребението на Иван Дряновски;

Ф. 48, оп. 7, а. е. 304 – **Негативи** от връчване награди и отличия на дългогодишни работници и служители;

Ф. 1337, оп. 2, а. е. 226 – **Негативи** из живота на Георги Димитров и на паметна плоча в Уфа, СССР (днес Русия), където е живял;

Ф. 1325, оп. 1, а. е 1663 – **Картотека от негативи** – личности (букви А–В);

Ф. 1000, оп. 1, а. е. 91 – **Негативи** от снимки от посещение на германски гости в архива през 1976 г.;

Ф. 1020, оп. 1, а. е. 110 – **Негативи** - *Международните моторни състезания на връх „Столетов“*;

Ф. 1155, оп. 1, а. е. 164 – **Футляри с негативи** на мебели с дърворезба, 55/60, проектирани от Цаньо Антонов;

Ф. 1155, оп. 1, а. е. 168 – **Стъкла-негативи** на мебели с резба, проектирани от Цаньо Антонов;

Ф. 1319, оп. 1, а. е. 75 – **Негативи от фотоснимки** на Т. Крил, придружени с вътрешен опис на кадрите.

Целенасочено съм подбрала заглавия на архивни единици, в които видът на документа е обозначен в началото като *негатив* в началото, за да обърна внимание, че в случая то придобива и друг смисъл. Думата *негатив/и* в българския език има и отрицателен смисъл, което в някаква степен може да е подвеждащо за потребителя.

На този етап оформянето на научно-справочният апарат към фондове, съдържащи голям брой класьори с *негативи*, се решава от *Експертно – проверочната комисия (ЕПК)* на дадения архив, което на практика води до различни решения. Относно изготвянето на копия на *негативи* по заявки от потребители също е в компетенциите и възможностите на отделните архиви, които за целта прибягват до услуги на фотографи, притежаващи необходимата техника или използват се лични скенери и т. н.

* * *

В заключение: Въпреки съществуващите трудности, *негативите*, съхранявани в държавните архиви, трябва да се преформатират и използват с помощта на съвременните технологии, а не да се разчита на позитивните копия/снимките, които често са с лошо качество.

Именно фотодокументите за широката публика са най-любопитни. С тях по-лесно се задържа вниманието на деца, те обогатяват съвременните ресурси за учебни цели, чрез тях се пораждаат вълнуващи спомени, а за изследователите те са уникални като автентични информационни източници. Фотодокументите в документални изложби, а вече и в дигиталните изложби, са сравнително най-въздействащи и предпочитани от публиката.

През последните две години ДА – Габрово бе партньор в два проекта: през 2013 г. при създаването на *Интерактивен музей на индустрията в Габрово* (единствен на Балканите), а през 2015 г. в подготовката и издаването на илюстрираната хроника – *155 години Габрово град*. В работата по тези задачи за пореден път установих, че в архива липсват

достатъчно фотодокументи за събитията след 1995 г., а разполагаме само с единични постъпления от дарители.

Следователно оправдано е да продължим издирването и да комплектуваме *фотодокументи (негативи, дигитални образи и снимки)*, които са притежание на габровските фотографии. В днешния материален свят обаче подобна инициатива не би могла да се реализира без осигурени финансови средства за откупуване на частните колекции от фотодокументи, сред които и колекциите на репортерите от медиите.

Въпросът ми е: *ще успеят ли държавните архиви в условията на пазарната икономика да убедят фотографите да дарят своето богатство – негативи и дигитални образи, за да обогатят Националния архивен фонд?* Като професионалисти не бива да оставим бели петна във фототеките на държавните архиви, което означава че се налага да намерим решения на посочените проблеми. В противен случай *фотодокументите*, включително и *негативите*, ще станат притежание на колекционери, други институти на паметта, ще бъдат изнесени извън страната или ще бъдат безвъзвратно унищожени. Ето защо ДАА трябва да има стратегия и политика относно придобиването, опазването и ефективното използване на *негативите*, като специфични документални свидетелства за националната ни история. В тази връзка още преди години колегите Кинче Парушева и Марияна Пискова обръщат внимание на факта, че: *...безсмъртието на фотоархивите е възможно с прилагането на новите технологии, с дигитализирането на събраната и съхранена образна памет. С преминаването в цифровия си формат, фотодокументите ще могат да преодолеят не само пространството, но и времето, при това не само назад към миналото, но и напред – в бъдещето*²⁶.

Бележки

¹ Тодоракова, М. Българското архивно наследство в контекста на проекта Европеана – Конференция „Българското съдържание в „Европеана“. Пловдив, 01.02.2010 – <www.emilstoyanovmep.eu/public/files/news/40/document_52.doc>.

² Гиздов, Л. Състоянието на работата с фотодокументите в учрежденията в светлината на тяхната принадлежност към Държавния архивен фонд. – АПр., 1982, № 2, с. 13–14.

³ Цит. съч., с. 3–22.

⁴ Джамбазов, *Ив.* Комплектуване на фотодокументи в Окръжния държавен архив в Бургас. – АПр., 1984, № 1, с. 58–61.

⁵ Петкова, *Ив.* Комплектуване и обработка на фотодокументите. – АПр., 1980, № 2, с. 54–56.

⁶ Методически кодекс. Изд. на ГУА при МС. С., 1982, с. 500.

⁷ Материали от националната конференция: *Научно-технически, кино-фото-фоно и машиночитаемите документи – съставна част от Държавния архивен фонд.* С., 1983, с. 9–25.

⁸ Цит. съч., с. 89–92.

⁹ Цит. съч., с. 16.

¹⁰ Методически кодекс. Изд. на ГУА при МС. С., 1982, с. 511.

¹¹ Цит. съч., с. 511.

¹² ДВ, бр. 54 от 12.07.1974 г.; изм. ДВ, бр. 63 от 6.08.1976 г.; ДВ, бр. 35 от 3.05.1977 г.; изм. и доп. ДВ, бр. 55 от 17.07.1987 г.; ДВ, бр. 12 от 8.02.1993 г.; ДВ, бр. 109 от 18.12.2001 г.

¹³ ДВ, бр. 36 от 12.05.1989 г.; изм. ДВ, бр. 4 от 15.01.1993 г.; ДВ, бр. 112 от 23.12.1999 г.

¹⁴ Методически кодекс. Изд. на ГУА при МС. С., 1982, с. 499–540.

¹⁵ Цит. съч., с. 502–507.

¹⁶ Цит. съч., с. 510–517.

¹⁷ Цит. съч., с. 499.

¹⁸ ДВ, бр. 57 от 13.07.2013 г.; изм. ДВ, бр. 101 от 28.12.2010 г.; изм. ДВ, бр. 38 от 18.05.2012 г.; изм. ДВ, бр. 15 от 18.02.2013 г.

¹⁹ ДВ, бр. 17 от 06.03.2009 г.; изм. ДВ, бр. 8 от 27.01.2012 г.

²⁰ Методически кодекс. Свитък II. Източници ... Изд. на ДАА. С., 2013, с. 183.

²¹ Цит. съч., с. 202.

²² Методически кодекс. Свитък III. Регистрация и отчетност, съхранение и опазване на архивни документи. Изд. на ДАА., С., с. 31–32.

²³ ДА – В. Търново. Ф. 1449, оп. 2, а. е. 19.

²⁴ ДВ, бр. 2 от 08.01.2010 г.

²⁵ ДВ, бр. 2 от 08.01.2010 г.

²⁶ Парушева, *К., М. Пискова.* Държавният фотоархив – между миналото и бъдещето. – АПр., 20031 №3–4, с. 30.

АРХИВИТЕ НА ВИДИНСКИТЕ ВЪЗРОЖДЕНСКИ ИНСТИТУЦИИ В БЪЛГАРСКИТЕ ХРАНИЛИЩА

Мария Новакова, гл. експерт, ДА – Видин

Създаването и укрепването на модерни институции и организационни обществени структури е основна проява и белег на Българското духовно възраждане. Във Видин тези процеси са открити през последните две десетилетия преди Освобождението. Реформите в Османската империя след Кримската война разширяват значително правомощията на органите на местно самоуправление, а създаването на Екзархията през 1870 г. благоприятства създаването на местни представителства – епархийски и казалийски съвети, които са част от тогавашната институционална система.

От друга страна, либерализирането на османското законодателство, както и обществените тежнения във Видин през третата четвърт на XIX в. дават живот на местни публични институции, като Видинската българска община¹ и Училищното настоятелство. През 1868 г. общината се обявява за главна по отношение останалите общини в Епархията, а от 1874–1875 г. нейните функции се преливат в новоизбрания Епархийски съвет, който е местна структура на Българската екзархия, натоварена с религиозното и светско управление на българската общност в четирите кази – Адлийска (Кулска), Белоградчишка, Видинска и Ломска.

По същото време се създават и други местни организации – през 1870 г.² е учредено читалище *Цвят*, а от 1872 г. учениците от класното училище създават свое дружество *Надежда*³.

По-нататък в изложението ще представим оцелелите от пожари, както и от няколко опустошителни наводнения или обикновена човешка небрежност документални свидетелства, свързани с дейността на споменатите институции.

В издадената през 1932 г. *История на града Видин* авторът Димитър Цухлев отбелязва с горчивина, че архивът на Училищното настоятелство е унищожен по една крайна небрежност на учителите през 1881 г.⁴ В случая пристигналият във Видин през 1900 г. учител се е предоверил на устните сведения, тъй като, както ще видим, точно архивните документи на Училищното настоятелство са запазени най-цялостно. Реконструирайки историята на просветното дело във Видин, той се позовава на приходно-разходните регистри на общината, но от вниманието му убягват вече публикуваните документи на въпросното Настоятелство⁵. А публикуваните в *Училищен преглед* писма, протоколи, списъци, договори и други документи всъщност представляват част от сравнително добре запазения и пълен училищен архив, съхраняван в Българския исторически архив при НБКМ. В състава му е цялата входяща кореспонденция на Настоятелството за периода 1870–1879 г.⁶, както и Копирната книга на изходящите писма за периода 1870–1879 г.⁷ Ценни като извори за просветното дело в града са двете протоколни книги с решенията на Училищното настоятелство⁸ за периода 1870–1875 и 1875–1880 г., отчети на видинските училища за учебните 1870/1871–1873/1874 г.⁹, списък на учителите и учениците по училища и махали за 1870 г. Запазен е и един училищен тефтер¹⁰, воден през периода 1848–1853 г., който съдържа данни за приходите и разходите на съответното училище.

Изброените документи съставляват един документален комплекс, което дава основание да ги определим като най-монолитния, добре съхранен, обработен и достъпен за използване архив на Видинското училищно настоятелство от епохата на Възраждането. От тази гледна точка БИА при НБКМ притежава най-значителния като обем и съдържание елемент от мозайката *Документално наследство на Видинските възрожденски институции*.

Повечето документи представят входящата кореспонденция на Църковната община и Епархийския съвет¹¹ от периода 1870–1876 г., отнасяща се за заключителния етап от църковните борби и дейността на новоизградените екзархийски органи във Видинско¹².

Сред общинските *книжа* откриваме и едно *Узаконение за сватбите, които ще стават занаяд във Видин*¹³, подписано и потвърдено от общината и от еснафите. Документът е датиран от 8 ян. 1871 г., съхранен е в два екземпляра, подписани от кръчмарския и брашовяния еснаф. Пълният текст на разглеждания правилник е публикуван от Димитър

Цухлев, но е ползвал за целта друг, трети екземпляр, с дата 9 ян. 1871 г., а подписите са на майсторите от пантофчийския еснаф¹⁴.

В БИА се съхранява и част от входящата кореспонденция на споменатото читалище *Цвят* от периода 1870–1876 г.¹⁵ Няколко изходящи писма на Читалищното настоятелство откриваме в посочената копирна книга на Училищното настоятелство¹⁶. Писмата са от периода май–август 1870 г., непосредствено след основаването на културно-просветното дружество, и са адресирани до читалищата в Цариград и Русе с молба за напътствия, отпечатване на устав и членски билети, и за набавянето на някои необходими тефтери и печат.

Пътят на тези документи до хранилищата на Националната библиотека е известен – те са част от архивното богатство, събрано от учителя Йордан Попгеоргиев при неговите обиколки през 1904 г. в страната¹⁷. Не е известно обаче защо Димитър Цухлев, който е познавал и използвал публикацията на Й. Попгеоргиев в СБНУНК, не е разширил издирването си на нови извори за историята на Видин в Архива на Възраждането. По това време (20-те години на XX в.), те вече са били част от фондовете на Народната библиотека в София¹⁸.

Извън изброените дотук автентични документални свидетелства остават няколко преписа на документи, запазени в БИА, в личния фонд на самия Д. Цухлев. Архивната единица със заглавие: *Преписи на различни документи на Видинската община от Димитър Цухлев*¹⁹, съдържа писма от общината до Привременния смесен съвет в Цариград, а също до Никола Първанов в Цариград, Антим Видински, Гръцката патриаршия, Църковно-народния събор в Цариград, общините в Лом, Белоградчик и Адлие.

В препис са запазени и наставленията, с които общинарите изпращат Никола Първанов да представлява Видинска епархия на събора, който трябва да приеме устава на Българската екзархия. Съдейки по факта, че преобладаващата част от документите са изходящи и преписани последователно можем да направим обоснованото предположение, че става въпрос за преписи от копирна книга на Видинската община, водена през най-динамичния период на църковно-националната ни борба и строителство – от края на 60-те години до 1872 г.

Видинският архив допреди две десетилетия също съхраняваше неговия група документи, свързани с дейността на тогавашната община, Епархийския съвет и читалището *Цвят*. Сред тях са две коприни книги с изходящата кореспонденция на общината от 1872–1892 г.²⁰ и на читалищното настоятелството от 1870–1886 г.²¹, печатен екземпляр от Устава

на читалището²², квитанция за внесен членски внос от член-основател²³; един общински тефтер от 1870–1872 г.²⁴

Двете копирни книги се открояват със съдържащата се в тях богата документна информация за работата на институциите, контактите им с официалната власт, с просветители, духовници и организации, финансирането им, участието им в движението за новобългарска просвета и за независима българска църква. А тефтерът предоставя данни за това, кой колко пари взема от общината в заем, срещу каква гаранция и кой е поръчителят му, а също и за внесените от казите суми за издръжка на представителя на Видинска епархия на Църковния събор в Цариград през 1871 г.

През 90-те години на отминалия век масивът с възрожденски документи в ДА – Видин, беше обогатен с ново постъпление в резултат от договореност с Видинска митрополия за предаване на архивни документи, съхранявани при тях²⁵. В мазето на сградата, построена през 20-те години на XX в., беше намерена една общинска кондика, водена през периода 1870–1880 г., която попълни изворовата база за местните български институции през Възраждането. Кондиката, озаглавена *Тефтер на делата*²⁶, съдържа Устава на общината, решения по организационно-устройствени, църковни и просветни въпроси, становища по брачни, наследствени и имуществени дела на гражданите. В нея можем да открием позицията на общинарите по процесите, протичащи в българската църква и общество, взаимоотношенията на местните първенци с Антим I и неговите наместници, стремежите за самостоятелност и налагане на контрол при събиране и отчитане на владищината, избор на наместник на отсъстващия архиерей и определяне на заплатата му. Документът е публикуван през 2010 г.²⁷ и като *особено ценен* е изцяло дигитализиран и достъпен за използване в *Информационната система на държавните архиви (ИСДА)*²⁸.

През 2010 г. отново с договор и приемателно-предавателен протокол²⁹ Видинска митрополия предаде на Държавен архив – Видин 110 дела на Рабишката и три видински църкви. Масивът съдържа и документи от периода 1846–1877 г. – кръщелни свидетелства на църквата *Св. Вмчк Димитрий*³⁰.

През 1999 г. в специализираната периодика излезе статията на нашия съгражданин Митко Лачев: *Съдбата на видинските възрожденски архиви*³¹, в която се прави обобщават сведенията относно запазеното, достъпно и използвано документалното наследство на българските институции от възрожденския Видин. Подходът, избран от автора, му позволява да систематизира посочените документални свидетелства по

историографските изследвания, в които са използвани, като се спира на вече споменатата книга на Димитър Цухлев и поредицата от статии на Цветана Филипова, публикувани в *ИМСЗБ* в края на 70-те и началото на 80-те години на XX в.³² Също така значително място в статията е отделено на обемистата монография *Екзарх Антим I (1816–1888)*³³ на патриарх Кирил и използвания от него богат изворов материал за българското общество и настроенията във Видин от последното десетилетие на XIX в. Обобщавайки коректно известното и неизвестното за местонахождението на съхранените документи от втората половина на XIX в., Митко Лачев поставя и следните конкретни въпроси:

1. Къде се намират десетките писма от входящата кореспонденция на Видинската църковна община и Епархийския съвет, отнасящи се към периода 1870–1877 г., цитирани в книгата за Антим I като частно притежание, но без да се конкретизира името на собственика?

2. Възможно ли е да се установи местонахождението на използваните от Димитър Цухлев приходно-разходни книги, изходящи писма и други документи, на които той се позовава, описвайки стремленията и контактите на видинската община?

Проучването на обемистия фонд на Български патриарх Кирил, съхранен в ЦДА, дава всъщност отговор на *първия въпрос*. Преобладаващата част от търсените автентични документални свидетелства се намират в архивните единици с чернови и бележки по монографията. Наред с преписите на документи от фондовете на БИА, тук са събрани оригинални писма³⁴, предимно адресирани до Видинската община и Епархийския съвет – от Антим I, Иларион Търновски, общината и казалийския съвет в Адлие, Читалищното и Училищното настоятелство, споменатия представител Никола Първанов, учителя Костаки Търновски и други кореспонденти, за настроенията във Видинска епархия, работата, поведението и назначаването на митрополитските наместници, решенията на Св. Синод и Смесения екзархийски съвет, събирането на владищината и др. Откриват се и отделни писма от Адлийската община³⁵ и Партений Велички³⁶ (наместник на Антим I на видинския владишки пост) до епископ Кирил Белоградчишки, от Епархийския съвет до казалийския съвет в Адлие за отчитане на събраните волни помощи за македонските училища³⁷.

Интересна информация предоставя едно решение на общината от 1 окт. 1870 г., оформено с 33 подписа и печати от общинските членове³⁸, с което се задължават еснафите в града да приучават фамилиите си на скромност, като не разрешават да носят жълтици.

Издирените документи са с хронологични граници 1870–1877 г., част от тях – в лошо физическо състояние, с размито мастило и нарушена цялост. Тази част от архива на Градската община и Епархийския съвет вероятно се е намирала в митрополията и е била предоставена на патриарх Кирил при подготовката на монографията му за първия Български екзарх. Вероятно, едно по-детайлно проучване на архивното му наследство да изясни кога и как е станало това, дали по време на посещението му във Видин на 8 и 9 ноември 1954 г.³⁹ или по друго време. Любопитна подробност е, че в изданието се посочват и някои документи от личния архив на Антим I – дипломата от Халкинското училище, патриаршески послания, писмо на Илия Цанов, доклад от разследването в Полянинска епархия и други, за които се уточнява, че доскоро са се пазели във Видинската митрополия, а сега (1954–1955 г., б. м.) се намират в Окръжния държавен архив във Враца (сета ДА – Враца).

При подготовката на настоящия доклад попаднах на един опис, подписан на 18 дек. 1952 г. от Софроний Проватски, по това време викарен епископ на Видинската митрополия. Описът съдържа 24 документа от периода 1848–1898 г., които по-късно са предадени във Врачанския архив, а след създаването на архивна институция във Видин през 1960 г., са върнати в града⁴⁰.

Вторият въпрос, за който също бих искала да предоставя информация, засега остава *отворен*.

В заключение трябва да се отбележи, че в ДА – Видин има и нови постъпления във връзка с разглеждания документален комплекс. През 2014 г. постъпи значителен масив документи от църквата *Св. Димитър* – един от старите видински храмове, изграден през XVIII в., чиято нова сграда е издигната в края на XIX в. на мястото на старата постройка от кирпич и дърво. Още при приемането на въпросните документи, чиято обработка продължава и в момента⁴¹, бяха отделени тези от периода до Освобождението, които засягат основно финансови и имуществени въпроси. По-конкретно това са: *книга за службите – сватби, кръщавки, парастаси и приходите от тях от 1869–1894 г.; сметководител на дружественото кафене за 1874–1875 г.; две книги за приходите и разходите на настоятелството, общината и епархийския съвет от 1863–1879 г. и „Телефтер на епитропите кръчмарски“, воден през 1878–1879 г.*

За финансовия ред във видинските еснафски организации свидетелстват още: *тефтерът на чохаджийския еснаф от 1870 г. с подписите на двадесет и тримата майстори и внесените от тях суми; свитък*

със записи и темесуци за раздадени заеми и друг свитък с татии и хюджети за имоти – бахчи, къщи, градини – купени или дарени на общината от периода 1844–1876 г.

Сред тях могат да се разпознаят част от документалните източници, използвани от Димитър Цухлев. Все още обаче остават в неизвестност окръжни писма на Видинската българска община до казалийските центрове от 1871 г.⁴², ръкописен Проектоустав на читалището от 1870 г.⁴³, регистър на сметките на общината до 1869 г.⁴⁴, протокол от събранието, състояло се на 4 февр. 1871 г.⁴⁵, за избиране на видински епархийски представители на събора в Цариград. Не е известна и съдбата на оригиналната копирна книга на общината, която частично е запазена чрез преписите във фонда на Цухлев.

Оскъдни са достигналите до нас свидетелства за дейността на Ученическото дружество *Надежда*, с изключение на няколкото писма от него, запазени сред документите на Училищното настоятелство в Български исторически архив при НБКМ. В преписката между Училищното настоятелство и Читалище *Цвят* по повод осигуряването на стая за дружествена библиотека и събрания на членовете се споменава Устава на дружеството⁴⁶, който бил познат на читалищните настоятели, но все още е напълно неизвестен за нас.

Остават и други въпроси без отговор, които могат да инициират по-задълбочени издирвания на нова документна информация за Видин през епохата на Възраждането и научното ѝ оползотворяване. Изследванията за миналото на града ни през втората половина на XIX в. ще бъдат значително улеснени чрез представянето на разпокъсания между няколко архива документален комплекс с помощта на архивен справочник от вида *идеален опис*, който ще позволи виртуално да се *слепят* отделните части от архивните фондове на институциите, които олицетворяват духовната пробуда в града.

Терминът *идеален опис/опис указател* е добре познат на българската архивна колегия, доколкото практиката във връзка със съставяне на този вид справочници датира от 80-те години на миналия век⁴⁷. Конкретно приносът на ДА – Видин е опис/указателят на фонда на Найчо Цанов, издаден през 1999 г.

Интересът на съвременните изследователи, преподаватели, журналисти и други към посочените справочници е доказателство за тяхната полезност и значение за популяризирането и ефективното използване на националното ни архивно наследство.

Бележки

¹ Подписът на Видинската община присъства под съобщение за преселението на българи от Видинско в Русия, датирано с 20 ноември 1861 г. Цариградски вестник, 9 декември 1861, г. 12, 50, с. 4. Димитър Цухлев посочва, че общината е създадена през 1864 г., но до 1869 г. се споменава в изследваните от него документи само като епитропия (настоятелство). Вж. *Цухлев, Д.* История на града Видин и неговата област (Видинско, Кулско, Белоградчишко, Ломско, Оряховско, Вратчанско, Фердинандско, Берковско и Крайна). С., 1932, с. 432.

² За по-ранните опити да се създаде читалище във Видин вж. *Антонова, В., Св. Кръстева.* Структура на българското всекидневие в документите на възрожденските читалища „Зора“ – Русе и „Цвят“ – Видин (70-те години на XIX в.).

³ Ученическо дружество „Надежда“ е създадено през 1872 г., като през периода 1875–1878 г. не развива дейност. Възобновено е през 1882 г. от учениците на *Скобелевата реална гимназия* (дн. СУ „Цар Симеон Велики“ – Видин). Вж. Устав на Българско ученическо дружество „Надежда“ в гр. Видин, Библиотечен фонд на Държавен архив – Видин, инв. № 1656.

⁴ *Цухлев, Д.* История на града Видин ..., с. 435.

⁵ *Поп Георгиев, Й.* Материали по учебното дело в Видин през 1870–1872 г. – Училищен преглед, 1907, № 2, 155–173; *Поп Георгиев, Й.* Материали по учебното дело в Видин през 1873–1876 г. (Из архива на Видинското училищно настоятелство). – Училищен преглед, 1908, № 9, с. 835–871.

⁶ НБКМ – БИА, ПА – 1685, ПА – 1957, ПА – 6176, ПА 6183.

⁷ НБКМ – БИА, ПА – 7672.

⁸ НБКМ – БИА, ПА – 7670, ПА – 7671.

⁹ НБКМ – БИА, ПА – 7673, ПА – 7674, ПА – 7675, ПА – 7676.

¹⁰ НБКМ – БИА, ПА – 7767; *Лачев, М.* Училищен тефтер от Видин (1848–1864). – ИДА, 1990, № 58, с. 231–248.

¹¹ НБКМ – БИА, ПА – 116, ПА – 141.

¹² Част от кореспонденцията е публикувана. Вж. *Поп Георгиев, Й.* Материали по църковната борба. – СБНУНК, 1908, № 24, 204–208.

¹³ НБКМ – БИА, ПА – 2613.

¹⁴ *Цухлев, Д.* История на града Видин ..., с. 433–435.

¹⁵ НБКМ – БИА, ПА – 2599, ПА – 2612, ПА – 2614.

¹⁶ НБКМ – БИА, ПА – 7672, л. 10–11, 22, 36, 46–47.

¹⁷ Кузманова, М. История на архивите и организация на архивното дело в България. С., 1966, с. 72.

¹⁸ По-подробно за това вж. Радков, М. Из историята на Архива на Възраждането в България. – ИДА, 1963, № 7 – <<http://electronic-library.org/articlars/Article%200014.html>>.

¹⁹ НБКМ – БИА, Ф. 368 – Димитър Цухлев, а. е. 57.

²⁰ ДА – Видин, Ф. 77К – Храм „Св. Великомъченик Димитрий“ – Видин, оп. 1, а. е. 1. Предстои публикуването на 80 писма от книгата Новакова, М. Из книгата за изходяща кореспонденция на българската община и Епархийския съвет във Видин (1872–1878) в Изследвания и материали за Видин и региона. Т. 3. Съст. и научна ред. П. Митев и В. Рачева. С., УИ „Св. Климент Охридски“, (под печат).

²¹ ДА – Видин, Ф. 333К – Народно читалище „Цвят“ – Видин, оп. 1, а. е. 14. Книгата е микрофилмирана, дигитализирана и публикувана в Информационната система на държавните архиви (ИСДА: <<http://212.122.187.196:84/FundSearch.aspx>>) с анотации на всички писма. Предстои публикуването на 100 от 294-те писма: Кръстева, Св. Из книгата за изходяща кореспонденция на читалище „Цвят“ – Видин (1870–1873) в Изследвания и материали за Видин и региона. Т. 3. Състав. и научна ред. П. Митев и В. Рачева. С., УИ „Св. Климент Охридски“, (под печат).

По-подробно за читалищните документи вж. Антонова, В., Св. Кръстева. Структура на българското всекидневие в документите на възрожденските читалища „Зора“ – Русе и „Цвят“ – Видин (70-те години на XIX в.).

²² ДА – Видин, Ф. 333К, оп. 1, а. е. 15.

²³ ДА – Видин, Ф. 333К, оп. 1, а. е. 18.

²⁴ ДА – Видин, Ф. 77К, оп. 1, а. е. 59. От 1880 до 1888 г. книгата е използвана от Черковно-училищното настоятелство като протоколна книга.

²⁵ Договор с вх. № 122/05.07.1994 г. между Видинска митрополия и Държавен архив – Видин. ДА – Видин, Дело „А“ на Ф. 10К, л. 36.

²⁶ ДА – Видин, Ф. 10К – Видинска митрополия, оп. 2, а. е. 24.

²⁷ Тефтер на делата. Протоколна книга на Видинската църковнона-родна община 1870–1880. Съст. М. Лачев и М. Новакова. С., Изд. „Гутенберг“, 2010. 171 с.

²⁸ ИСДА: <<http://212.122.187.196:84/FundSearch.aspx>>.

²⁹ Договор № 2/26.02.2010 г. между Видинска митрополия и ДА – Видин и приемателно-предавателен протокол от 4 март 2010 г. ДА – Видин, дело „А“ на Ф. 77К, л. 43–46.

³⁰ ДА – Видин, Ф. 77К, оп. 2, а. е. 1–7.

³¹ Лачев, М. Съдбата на видинските възрожденски архиви. – АПр., 1999, № 1–2, с. 41–44.

³² Филипова, Цв. За учебното дело във Видинския край през XIX век. – Известия на музеите в Северозападна България, 1977, № 1, 107–116; Видинското читалище „Цвят“ (1870–1878). – Известия на музеите в Северозападна България, 1980, № 4, 153–170; Борбата за независима българска църква във Видинския край. – Известия на музеите в Северозападна България, 1982, № 7, 77–94.

³³ Кирил, Патриарх Български. Екзарх Антим I (1816–1888). С., 1956.

³⁴ ЦДА, Ф. 1318К – Кирил, патриарх български (Константин Марков Константинов), оп. 1, а. е. 3136, 3137, 4993, 4994.

³⁵ ЦДА, Ф. 1318К, оп. 1, а. е. 4993, л. 39, 78.

³⁶ ЦДА, Ф. 1318К, оп. 1, а. е. 3137, л. 281.

³⁷ ЦДА, Ф. 1318К, оп. 1, а. е. 4993, л. 41.

³⁸ ЦДА, Ф. 1318К, оп. 1, а. е. 4993, л. 24.

³⁹ Запазени са програмата за посрещането на патриарха и снимки от посещението му във Видин ДА – Видин, Ф. 93К – Храм „Св. Николай“ – Видин, оп. 1, а. е. 6 и 7.

⁴⁰ ДА – Видин, Ф. 10К, оп. 1, а. е. 21–23, 818–823, 858, 859.

⁴¹ ДА – Видин, Ф. 77К, оп. 3 (необработен).

⁴² Цухлев, Д. История на града ..., с. 559–560, 562.

⁴³ Пак там, с. 437.

⁴⁴ Пак там, с. 432.

⁴⁵ Пак там, с. 559–560.

⁴⁶ ДА – Видин, Ф. 333К, оп. 1, а. е. 14, л. 174.

⁴⁷ Св. Кръстева. Найчо Цанов (1857–1923), опис на документалното му наследство, съхранявано в Държавен архив – Видин, Исторически музей – Видин, Централен държавен архив, Български исторически архив при Народна библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, Научен архив – БАН. В., 1999. 94 с.; <http://www.archives.government.bg/uploaded_files/18_O_N_C.pdf>.

ОРГАНИЗАЦИЯ И УПРАВЛЕНИЕ НА УЧРЕЖДЕНСКИ ЕЛЕКТРОНЕН АРХИВ: МИСИЯ ВЪЗМОЖНА!

Давид Нинов, гл. експерт, НВИМ

Предмет на настоящия доклад е модел на *База от данни за управление на учрежденски архив (БДУУА)*, който предоставя инструментариум, базиран на новите информационно-комуникационни технологии, за изпълнението на процесите и дейностите по приемане, регистрация, отчетност, съхраняване, използване, опазване, предаване в държавен архив и унищожаване на *административни документи* във/от публичен или частен учрежденски архив (УА) и *свързаните с документалния фонд на учреждението лични и семейни фондове*¹. Технологичните възможности и функционалната архитектурата на предлагания модел са съобразени с действащата нормативно-методическа уредба в архивно-информационния сектор: *Закона за Националния архивен фонд (ЗНАФ)*², *Наредбата за реда за организирането, обработването, експертизата, съхраняването и използването на документите в учрежденските архиви на държавните и общинските институции*³ (за краткост по-нататък *Наредбата*), методическите изисквания на Държавна агенция „Архиви“ (ДАА)⁴, *Закона за електронния документ и електронния подпис (ЗЕДЕП)*⁵ и *Закона за достъп до обществена информация (ЗДОИ)*⁶. Ето защо въпросният модел отговаря не само на изискванията, залегнали в националните стандарти в архивно-информационния ни сектор, но и на тези в международните ISO-стандарти относно *жизнения цикъл* на документите, който обхваща процесите документосъставяне, документооборот и архивиране.

В съвременните автоматизирани информационно-деловодни системи у нас, обслужващи учрежденските архиви в публичния държавен и

частен сектор, липсва цялостен модул за управление на този вид архиви. А предлаганият модел **База от данни за управление на учрежденийски архив** поставя въпроса за необходимостта от конструирането именно на такъв модул, както и възможно решение, което да послужи при създаването на бъдещ индустриален софтуерен продукт. Същият трябва се основава на постиженията на класическата архивистика, в съчетание с потенциала на високите технологии. Това би могло да се реализира или чрез надграждане на сегашните автоматизирани информационно-деловодни системи, за да се осигури управление на цялостния *жизнен цикъл* на документите, или чрез разработване на самостоятелно приложение, съответстващо на наличните деловодни *ИТ-продукти*.

Моделът **База от данни за управление на учрежденийски архив** потвърждава валидността на универсалната теория за единство и недробимост на архивния фонд и в условията на мрежовото общество, респ. на методическия фундамент на холандските архивисти С. Мюлер, Й. Фейт и Р. Фрюин⁷, и по този начин се противопоставя на опитите да се игнорира на практика утвърдената още от края на XIX в. класификация на документите в рамките на документалния фонд, респ. и в съответния архивен фонд, който се съхранява в определения за целта исторически архив. Въз основа на споменатата *Номенклатурата на делата със срокове за тяхното съхранение* моделът **База от данни за управление на учрежденийски архив** всъщност доказва нейното непреходно значение, като основно средство за класификация и прогнозиране ценността на документите, възникващи в сферата на управлението и социалните дейности. Авторът на презентирания модел **База от данни за управление на учрежденийски архив** отхвърля възможността да се приравни, а с течение на времето и да се замени, *Номенклатурата на делата със срокове за тяхното съхранение* с т. нар. *Списък на документи със срокове за тяхното съхранение*. Както е известно, последният дори е регламентиран като равностоен заместител⁸, но специалистите-архивисти са наясно, че се нарушава логичната йерархична, структурна, тематична обвързаност и систематизация на документите на учрежденийско равнище. Чрез посочения *Списък* се въвеждат класификационни признаци, не допускани до този момент в архивната практика и с непреодолими последици за комплектуването, научно-техническата обработка, описанието и използването на съответните документи⁹.

Относно използването на документалния фонд на учреждениято, както в съответствие със *Закона за достъп до обществена информация*,

така и за служебни цели, предоставянето в електронен или традиционен формат на всяко дело се регистрира съобразно нормативно-методическите предписания.

Чрез топографския указател на архивохранилищата на учреждение-то/организацията местоположението на всяко дело или документ може да бъде локализирано. А чрез функционалните възможности на модела **БДУУА** при необходимост се прогнозира обемът и обзавеждането на хранилищата с оглед съвременното планиране и осигуряване на средства за целта от дадения фондообразувател.

Специално внимание е отделено на процеса по опазването на делата с документи, съхранявани в учредженския архив. Ето защо в разглеждания модел се осигурява не само *документиране*, но на практика и постоянен контрол на температурно-влажностните стойности в архивохранилищата, проследяване на мероприятията по хигиенизация, дезинфекция, дезинсекция и дератизация.

Освен изпълнението на основните процеси и дейности при комплектуването, управлението, използването, съхранението и опазването на дадения документален фонд в учредженския архив, предлаганата база от данни гарантира създаването на негов огледален електронен вариант в съответствие с действащите у нас регламенти. Чрез тази функция на модела се компрометират опитите да се налагат решения за внедряване на информационно-комуникационните технологии в учредженските архиви в противоречие със съвременните международни професионални стандарти в архивно-информационния сектор, а също и за замяна на *Номенклатурата на делата със срокове за тяхното съхранение* с недоказаното твърдение, най-често от страна на ИТ-специалисти, че тя е неприложима за съвременните е-документи, създавани и архивирани на учредженско равнище.

В тази връзка се налага да поясним, че моделът **БДУУА** всъщност осигурява и прилагането на споменатия *провениенципринцип* спрямо документи, намиращи се в т. нар. *насипно състояние*, за да се възстанови систематизацията в съответствие с тяхната регистрация, получена в деловодството на учреждението въз основа на *Номенклатурата на делата със срокове за тяхното съхранение*.

В технологично отношение моделът **База от данни за управление на учредженски архив** е изграден въз основа на софтуерното приложение Microsoft Access, версия 2007, 2010, 2013, 2016, което позволява да се възприемат съответните интерфейсни и функционални удобства за

потребителя, но същевременно се налагат и някои ограничения. Те са пренебрежимо малки и не се отразяват на крайната цел, преследвана от създателите на модела.

Споменатият Microsoft Access е една от най-разпространените системи за управление на бази от данни (СУБД), съчетаваща в себе си релационния и някои основни аспекти от обектно ориентирания поход¹⁰. Тя е предназначена за персонални компютри, управлявани от операционната система Windows, като може да бъде уеб-базирана, планирана за лична употреба или по модела клиент – мрежов сървър за многопотребителски достъп.

Тъй като съблюдава стандарта на Microsoft Open, *Database Connectivity* може да бъде използвана и като приложение, чрез което се осъществява достъп до бази, съхранявани на произволни платформи. В тези случаи крайният потребител трябва да формулира заявка чрез графичния интерфейс на Access към база от данни, разработена с *Oracle* и съхранявана на *UNIX сървър*. Известно е, че Access е подходяща за създаването, както на бази от данни за лична употреба, така и на малки бизнес приложения. А съчетаването на обектно ориентирания и релационния подход в Access я превръщат в изключително привлекателна за ползвателя СУБД, тъй като всяко приложение, което се създава в нея, освен свързаните по между си таблици с данни, съдържа и всички средства за тяхната обработка, управление и използване – *заявки, формуляри, отчети, макроси* и др.

Релационният подход в Access се осъществява, като данните се помещават в свързани по между си таблици, за да могат да бъдат извличани във вид на структурирана информация чрез различни видове *заявки (Queries)*. Чрез тях потребителят задава критерии за търсене, съдържащи в себе си логиката въз основа на която се извличат данните, като организирана информация.

Попълването на съответните таблици с данни се улеснява чрез нарочно проектирани *формуляри (Forms)*. Най-често те съдържат полета от различните, свързани по между си таблици. *Формулярите* могат да бъдат снабдени с помощни средства, улесняващи работния процес и контролни функции, предотвратяващи въвеждането на некоректни данни. Освен за вписване *формулярите* служат и за разглеждане на данни, като информация под формата на самостоятелни записи с предварително зададена структура.

Чрез *отчети (Reports)* потребителят може да представя информация от базата от данни в подходящ за отпечатване вид. Важно предимство е и обстоятелството, че съдържанието на *заявките* и *формулярите*

може да бъде прехвърлено и оформено във външни приложения, като *MS Excel* или *MS Word*. А чрез т. нар. *страница (Page)*, направеното в Access е в състояние да се споделя в *уеб-среда*¹¹.

Предлаганият модел **База от данни за управление на учредженски архив** засега съдържа 18 формуляра, които разпределят въведените в тях данни за документалния фонд на учреджението¹², като самостоятелни записи в 17 невидими за потребителя взаимосвързани *таблицы*. За улеснение информацията от *таблиците (формулярите)* се извлича чрез предварително програмирани с различни критерии *заявки*. Въз основа на тези *заявки* и благодарение на възможностите на Access за създаване на *отчети* ползвателят може да подготвя за отпечатване различна по вид и структура информация, илюстрирана ако е необходимо с диаграми, изчисления и изображения.

Тъй като моделът на **Базата от данни за управление на учредженски архив** е създаден за свободна персонална употреба, той не предвижда обаче възможност за *уеб-базиране* и не съдържа в себе си заложенни права за достъп.

Входът към *формулярите* и *заявките* се извършва чрез четири панелно съдържание, в което всеки компонент (формуляр или заявка), оформен като активационен бутон, е посочен със своето название и функционални критерии. За по-голяма маневреност отделните формуляри съдържат бутонни препратки помежду си, в съчетание с атрибути за управление: бутоните – *First Record*, *Last Record*, *Next Record*, *Previous Record*; вписване на данни: бутонът *Add Record*; търсене: бутонът *Find Record*; обновяване: бутонът *Refresh* и дезактивиране: бутонът *Close*.

В зависимост от процесите и дейностите, които са предназначени да осигуряват, *формулярите* за данни в модела **База от данни за управление на учредженски архив** могат да се обособят в четири групи:

1. Формуляри за регистрация и описание на приетите дела по номенклатура в учредженския архив – *Наименования на делата по номенклатура*; *Години на приемане на дела по номенклатура в учредженския архив*; *Структурни звена, предали дела с документи в учредженския архив*; *Длъжностни лица, предали дела с документи в учредженския архив*; *Описания на делата по номенклатура, приети в учредженския архив*; *Описания на документите в делата по номенклатура, приети в учредженския архив*;

2. Формуляри за местоположението на приетите дела по номенклатура в учредженския архив – *Архивохранилища на учредженския архив*

и Местоположение на приетите дела по номенклатура в архивохранилищата на учреденския архив;

3. Формуляри за използването на делата по номенклатура, приети в учреденския архив – *Читатели, ползващи дела с документи от учреденския архив* и *Заявки на читатели, ползващи дела с документи от учреденския архив*;

4. Формуляри, документиращи условията за съхранение и опазване на делата с документи, приети в учреденския архив – *Температурни показания в архивохранилищата*; *Показания за влажността в архивохранилищата*; *Хигиенизации на архивохранилищата*; *Дезинфекции, Дезинсекции, и Дератизации на архивохранилищата в учреденския архив*.

Своевременното и коректно въвеждане на данни във формулярите гарантира правилното управление, комплектуване, регистрация, отчетност, използване, съхранение и опазване на документалния фонд на учредението. Но за да бъде възможно всичко това, данните трябва да могат да се превръщат в структурирана информация по предварително зададени критерии. Това изискване моделът **База от данни за управление на учреденски архив** реализира чрез т. нар. *заявки за извличане на информация*.

Според информацията, която извличат, групирайки данните, въведени във формулярите на модела **База от данни за управление на учреденски архив**, заявките могат да се обособят в следните групи:

1. Заявки за извличане на информация за наименованията на приетите дела по номенклатура в учреденския архив;

2. Заявки за извличане на информация за приемането, отчетността и регистрацията на постъпилите дела по номенклатура в учреденския архив;

3. Заявки за извличане на информация за документите в приетите дела по номенклатура в учреденския архив;

4. Заявки за извличане на информация за местоположението на приетите дела по номенклатура в учреденския архив;

5. Заявки за извличане на информация, проследяващи срока за съхранение и прекратяване на срока за съхранение на приетите дела по номенклатура в учреденския архив;

6. Заявки за извличане на информация за унищожените неценни приети дела по номенклатура в учреденския архив;

7. Заявки за извличане на информация за използването на приетите дела по номенклатура в учреденския архив.

8. Заявки за извличане на информация за условията за съхранение и опазването на приетите дела по номенклатура в учрежденския архив.

В заключение. Тестовите направени досега с предлагания модел на **БДУУА** показват недвусмислено идейната правота, заложена в нея, и практическото вграждане на високите технологии в класическата архивна методика и практика.

Бележки

¹ Предлаганият модел на **База от данни за управление на учрежденски архив** изключва т. нар. техническа документация, тъй като тя се съхранява в т. нар. *Технически архив*, който е извън учрежденския архив за административна документация. – Вж. Методически кодекс на ДАА. Свитък II. Източници за комплектуване на държавните архиви. Организация, експертиза и научно-техническа обработка на документите. С., 2013, с. 114.

² Закон за Националния архивен фонд. – ДВ. бр. 57 от 13 юли 2007 г., изм. ДВ. бр. 19 от 13 март 2009 г., изм. ДВ. бр. 42 от 5 юни 2009 г., изм. ДВ. бр. 78 от 2 окт. 2009 г., изм. ДВ. бр. 92 от 20 ноем. 2009 г., изм. ДВ. бр. 93 от 24 ноем. 2009 г., изм. ДВ. бр. 103 от 29 дек. 2009 г., изм. ДВ. бр. 43 от 8 юни 2010 г., изм. ДВ. бр. 59 от 31 юли 2010 г., изм. ДВ. бр. 101 от 28 дек. 2010 г., изм. ДВ. бр. 38 от 18 май 2012 г., изм. ДВ. бр. 15 от 15 февр. 2013 г.

³ Наредба за реда за организирането, обработването, експертизата, съхраняването и използването на документите в учрежденските архиви на държавните и общинските институции. – ДВ. бр. 17 от 6 март 2009 г., изм. ДВ. бр. 8 от 27 ян. 2012 г.

⁴ Методически кодекс на ДАА. Свитък II. С., 2013.

⁵ Закон за електронния документ и електронния подпис. – ДВ. бр. 34 от 6 апр. 2001 г., изм. ДВ. бр. 112 от 29 дек. 2001 г., изм. ДВ. бр. 30 от 11 апр. 2006 г., изм. ДВ. бр. 34 от 25 апр. 2006 г., изм. ДВ. бр. 38 от 11 май 2007 г., изм. ДВ. бр. 100 от 21 дек. 2010 г.

⁶ Закон за достъп до обществена информация. – ДВ. бр. 55 от 7 юли 2000 г., изм. ДВ. бр. 1 от 4 януари 2002 г., изм. ДВ. бр. 45 от 30 април 2002 г., изм. ДВ. бр. 103 от 23 декември 2005 г., изм. ДВ. бр. 24 от 21 март 2006 г., изм. ДВ. бр. 30 от 11 април 2006 г., изм. ДВ. бр. 59 от 21 юли 2006 г., изм. ДВ. бр. 49 от 19 юни 2007 г., изм. ДВ. бр. 57 от 13 юли 2007 г., изм. ДВ. бр. 104 от 5 декември 2008 г.

⁷ Мюлер, С., Й. Фейт, Р. Фрюин. Ръководство за класиране и описание на архивите. Превод от френски език: Дим. поп Илиев. Печатница «Надежда» на Р. Шимонов. С., 1912, 193 с.

⁸ Чл. 10, т. 2 от Наредбата за реда за организирането, обработването, експертизата, съхраняването и използването на документите в учреденските архиви на държавните и общинските институции. – ДВ. бр. 17 от 6 март 2009 г., изм. ДВ. бр. 8 от 27 ян. 2012 г. Вж. също: Методически кодекс на ДАА. Свитък II..., с. 58.

⁹ По-подробно за посочения „конфликт“ между *Номенклатурата на делата със срокове за тяхното съхранение* и *Списъка на документи със срокове за съхранение* вж. Аврамов, Ив. Предархивното поле в новия Методически кодекс на ДАА. – В: Университетски четения по архивистика. Т. IV. Университетското професионално архивно образование и архивно-информационният сектор – реалности и предизвикателства, с. 100–105.

¹⁰ Пенева, Ю. Бази от данни. Първа част. С., 2005, стр. 57–58. При релационния подход за изграждане на бази от данни данните се разполагат в таблици, които се свързват по между си въз основа на определена общност. Съдържанието на таблиците се обработва и извлича като структурирана информация с помощта на т. нар. *заявки*, задавани на базата на конкретни критерии. Обектният подход допълва релационния, като най-общо му предоставя възможност да работи и с т. нар. *обекти* – формуляри, изображения, мултимедия и др.

¹¹ Пенева, Ю. Пак там, с. 59–60.

¹² Вж. по-подробно Методически кодекс на ДАА. Свитък II..., с. 56.

ФУНКЦИИ И ЗНАЧЕНИЕ НА УНИВЕРСИТЕТСКИЯ ЕЛЕКТРОНЕН АРХИВ В РАМКИТЕ НА Т. НАР. ЕЛЕКТРОНЕН УНИВЕРСИТЕТ (ПО ПРИМЕРА НА ПЛОВДИВСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“)

ас. д-р Станислав Боянов, ПУ

Темата, която избрах да представя, провокира със своята все по-засилваща се актуалност в академичната общност. Тъй като електронният архив във висшите училища по презумпция трябва да е част от визирания *Електронен университет (е-университет)*, първо би трябвало да се изясни, какво представлява една подобна структура. За сега няма утвърден стандарт за *Електронен университет*, но най-общо може да се каже, че това са образователни и научни институции, които предоставят всички свои услуги и дейности посредством уеб базирани платформи. Условно дейността на електронните висши училища се разделя на учебна, научна и административна, което съответства и на онлайн услугите, предлагани от съответния *Електронен университет*.

В България се наблюдава определено изоставане от европейската и световна практика в създаването и поддържането на ефективно работещи виртуални университети. В Европа и САЩ са създадени няколко университета, които отговарят на представата за *Електронен университет*. Споменатите университети нямат сграден фонд за традиционен тип обучение и голям административен персонал. Всички услуги и целият образователен процес се извършва онлайн. Въпреки известни недостатъци и трудности при преподаването и научната дейност в подобни виртуални институции, това е сравнително по-евтин начин за обучение, което, от своя страна, прави висшето образование по-достъпно.

Както отбелязахме, у нас все още няма подобна институция. През 2012 г. обаче Пловдивският университет „Паисий Хилендарски“ успя да спечели проект от *Фонд Научни изследвания* към МОН на тема – *Пловдивски електронен университет (ПеУ): национален еталон за провеждане на качествено е-обучение в системата на висшето образование*. Амбицията на ръководителите и участниците в проекта е да създадат, паралелно с досегашния класически модел, и съвременен електронен университет, ориентиран към електронното управление и мрежовото общество.

Целта на Проекта¹ е ПУ „Паисий Хилендарски“ да се утвърди като национален модел за организация и провеждане на качествено е-обучение в системата на висшето ни образование.

Постигането на посочената цел предполага създаването на:

- информационна инфраструктура *Електронен университет*, интегрираща информационните системи на ПУ със софтуерна система за управление на учебния процес, в това число и е-обучение;

- нормативна и материална база за управление и провеждане на качествено е-обучение във висшето образование;

- множество стандартизирани (*SCORM, IMS*) учебни материали и е-ресурси, подходящи за различни области, професионални направления, специалности и форми на обучение;

- критична маса от положителен опит и добри практики по използване на електронни форми на дистанционно обучение в различни професионални направления.

В рамките на Проекта са планирани конкретни дейности за последователно реализиране на следните специфични цели:

- въвеждане на нормативна база и стандарти за постигане на оперативна съвместимост и качество на създаваните учебни е-ресурси;

- изграждане на съвременна информационна инфраструктура за управление, организация и провеждане на е-обучение;

- създаване на учебни ресурси и разполагане в цифрови хранилища с отдалечен достъп;

- провеждане на качествено е-обучение с конкурентни предимства чрез широко прилагане на съвременни технологии, методи и средства;

- постоянно усъвършенстване с анализ и отчитане на добри практики на е-обучение, и др.

Очакваният резултат е: Утвърждаване на ПУ като водещ българ-

ски университет с модерна инфраструктура за провеждане на качествено е-обучение.

За оценка на напредъка относно постигане целите на Проекта са предвидени редица индикатори:

- електронни ресурси за обучение по 120 дисциплини на 55 специалности в 16 професионални направления на 5 области на висшето образование, от които 70 в 35 бакалавърски програми и 50 – в 20 магистърски програми;

- 100 е-курса (60 в бакалавърски и 40 в магистърски програми);

- пилотно обучение на повече от 1200 студенти (1000 бакалаври и 200 магистри), завършили успешно поне един курс/модул с електронни форми (в 100 дисциплини на 30 специалности, съотв. 250 студенти в ПН 1.0, 350 – в ПН 2.0, 100 – в ПН 3.0, 450 – в ПН 4.0 и 50 – в ПН 5.0.);

- 2 учебни програми и е-ресурси за квалификация в областта на ДО (с подготвени 400 студенти и 60 университетски преподаватели за участие във форми на е-обучение);

- учебни планове (съпроводени с необходимите материали за програмна акредитация) на 2 бакалавърски и 3 магистърски дистанционни програми;

- пакет нормативни документи за провеждане на дистанционно обучение – ДО, под формата на Сборник, включително: *Стратегия за провеждане на е-обучение в ПУ; Правилник за организация на ДО, Правилник на ЦДО, Методическо ръководство за подготовка на учебни ресурси за е-обучение; Система за проверка на знанията на дистанционния студент; Ръководство за дистанционните студенти;*

- тематична поредица *Електронният университет*, състояща се от 8 книги: *Е-обучение; Електронно тестване; Методика на е-обучение (създаване на е-ресурси, организация, провеждане); Свободен софтуер за е-обучение; Мобилно обучение; Е-българистика – език и литература; Е-българистика – методика и практика; Пловдивски е-университет (систематизиращ и представящ ресурсите и средствата, създадени в рамките на Проекта);*

- модернизирани университетски специализирани звена (център за ДО и Информационен център);

- създадена иновативна информационна инфраструктура от тип *е-университет* за провеждане на качествено и достъпно е-обучение в ПУ.

На този етап (2016) представеният Проект е на финала и предстои първият *Електронен университет* в България да заработи и наистина да се превърне в пример, а защо не и в еталон за висшето ни образование.

Също така ще се опитам да формулирам функциите и значението на *Университетски електронен архив (УЕА)* в структурата на споменатия *ПеУ*. На първо място е-архив, като университетска структура трябва да може да осигури дългосрочно запазване на информацията, която съхранява. „Дългосрочно“ се отнася за период от време, който е достатъчно дълъг, за да бъде осигурена достатъчна грижа за въздействието на променящите се технологии, включително подкрепа за нови медии и форми за данни, както и да се предвиди съответна промяна и на потребителската общност. Следователно един нормално функциониращ виртуален архив не трябва да има времеви ограничения. Всъщност това е и първата задача, която би трябвало да решат създателите на всеки *УЕА*.

Осигуряването на дългосрочен достъп до цифровата информация е друго предизвикателство, което изисква решения по следните въпроси:

1. Осигуряване на подходящи хардуерни носители за съхранение, като се предвидят всички фактори на нестабилност и влошаване качеството на данните;

2. Предвиждане на технологичното остаряване и несъвместимост на ниво – хардуер, софтуер, система, приложен софтуер, данни и файлови формати, драйвери и др.;

3. Попълване на евентуална липса на метаданни, която води до невъзможността да се намери, прочете или създаде дадена информация, както и невъзможността да се определи значението или стойността на информацията, поради липса на контекстна информация;

4. Ясно определяне на отговорности и ресурси за дългосрочно съхранение.

След осигуряването на техническото и логистично оборудване за *УЕА*, е необходимо да се създаде система, за да може да се използва ефективно информационният потенциал на учредения дигитален архив. Въпросната система трябва да представя цялостен логически модел, описващ всички роли, функции и структурни елементи на въпросния дигитален архив с конкретни специфични технологии и рамки за управление. В случая университетската архивна информационна система се определя като: *организация на хора и системи, които са приели отговорността за организиране и запазване на информацията и също така да я направят достъпна за академичната общност.*

Задълженията на специалистите, които административат *УЕА*, са:

1. Отговарят за приема на подходяща информация от създателите на информация;

2. Разполагат с достатъчен контрол на информацията, за да се постигнат целите на нейното дългосрочно съхранение;

3. Определят състава на потребителската общност на архива;

4. Уверяват се, че съхраняваната информация е независимо разбираема за общността на потребителите, без да се изисква съдействие от нейните създатели;

5. Следвайки политики и процедури за осигуряване на информация от УЕА, същата да е запазена срещу всички непредвидени опасности, като се даде възможност за разпространение на заверени копия на информацията в първоначалния ѝ вид или във форма, която да се проследи до съответния оригинал.

6. Да се предостави възможност за достъп на потребителите до съхраняваната информация.

Във вече създадения като организационен, технологичен и логистичен модел *УЕА*, са уточнени/регламентирани съответните роли и отговорности. Има три основни позиции в структурата на разглеждания модел – *управление, създател на информация и потребител*.

Отговорностите на ръководството включват: формулиране и прилагане на политика на учреденско равнище, регулираща дейността на създателите на информация, в това число и на цифровия университетски архив.

Що се отнася до потребителите, те са с право на достъп до информационните ресурси и е-услуги, предлагани от *Електронния университет*, включително и на Университетския електронен архив, в зависимост обаче от техния статус, а именно – граждани, служители, организации и институции, преподаватели, студенти и др.

На практика представеният модел на *УЕА* трябва да изпълнява 5 основни функции, а именно:

1. *Архивно хранилище* – функцията на системата, която управлява дългосрочното съхранение и поддържане на цифрови документи, предадени на *УЕА*;

2. *Функцията за управление* на данните – поддържа база данни за метаданни във връзка с идентифицирането и описанието на архивните документи с оглед осигуряване на достъпа до тях;

3. *Опазване и планиране* е функцията, която е отговорна за стратегията по опазване, както и препоръчване на подходящи корекции при планирането на очаквания обем от електронни архивни материали, които предстои да постъпят в *УЕА*;

4. *Функцията за достъп* – управлява процесите и услугите, с които потребителите откриват, заявяват и получават поръчаните от тях електронни документи;

5. *Функцията администрация* е отговорна за управлението на операциите *ден за ден* на цифровите архиви, както и координиране на дейностите във връзка с другите е-услуги на учреденско равнище.

Няма да е пресилено да се обобщи, че *УЕА* е един от най-важните сектори в *Електронния университет*. Неговата позиция се обуславя от факта, че поради съхраняваните информационни ресурси, на практика е-архив е част от управлението, обучението и научната дейност на *Електронния университет*, за разлика от традиционния тип учреденски университетски архив. Докато т. нар. *аналогов архив* е обособена административна структура в класическия тип университети, *УЕА* е неделима част, както отбелязахме, от всяка една дейност/функция на виртуалния университет.

Представеният модел на *УЕА* все още не е ситуиран в *Пловдивския електронен университет: национален еталон за провеждане на качествено е-обучение в системата на висшето образование*. Ето защо този модел не претендира да бъде възприет като стандарт в тази област, а има за цел да инициира дебат по темата, тъй като тя е от стратегическо значение и за останалите висши училища у нас.

Бележки

¹ Основните цели и очаквани резултати на проекта се възпроизвеждат от: <<http://pdu.uni-plovdiv.bg/>>.

НУЖДАТА ОТ ОПАЗВАНЕ НА АРХИВИТЕ В ЕКСТРЕМНИ СИТУАЦИИ: ОБРАЗОВАТЕЛНИ АСПЕКТИ

гл. ас. д-р Тина Петрова, УниБИТ

Двадесет и първи век се определя като век на информационното общество. Изключително бързото развитие на информационните технологии и разрастващата се глобализация доведоха до динамични и мащабни промени в общественото развитие, непознати досега в историята. Всичко това налага създаването и прилагането на нови организационни и управленски модели в различните области на обществения живот, включително и в архивния сектор. Във връзка с електронното управление се създават значително повече документи, които са не само традиционни/аналогови текстови документи на хартия, но и в електронен формат. Това обстоятелство изисква различни подходи, регламенти и решения във връзка със съвременните документи, независимо от формата им, които са обект на архивиране – учреденско и с историческа цел.

Други предизвикателства, резултат от бързото навлизане на новите технологии, са свързани с глобалните промени в климата, със зачестилите природни бедствия и технологични аварии, с локалните военни конфликти и терористични актове, както и с международната престъпност и световната рецесия. Посочените фактори са реална заплаха за световното културно наследство, в това число и публичните архивни ресурси. Ето защо опазването и защитата на документите и архивите са приоритет на международната архивна общност, представлявана от *Международния съвет на архивите – МСА /INTERNATIONAL COUNCIL ON ARCHIVES – ICA/*. Българските документалисти и архивисти също активно работят в тази насока, съобразявайки се и прилагайки утвър-

дените стратегии, проекти, стандарти и политики на *Европейския съюз (ЕС)* и *МСА* относно осигуряването на дългосрочното съхранение на националното ни документално богатство и включването му в световното културно наследство.

Известно е, че първите международни конвенции относно правния режим по опазването на културните и исторически ценности, се приемат след края на Втората световна война (1939–1945). Те се подготвят и утвърждават по линия на *Организацията на Обединените нации (ООН)* и *Организацията на Обединените нации за образование, наука и култура (ЮНЕСКО)*, след което се ратифицират от държавите, членки на *ООН*, включително и Р. България¹.

*Хагската конвенция (ООН)*² от 1954 г. утвърждава принципа за необходимостта от осигуряване охраната и опазването на културните ценности, включително и архивните документи, в случай на въоръжен конфликт. За целта се посочват мерките, които още в мирно време трябва да предвиди всяко правителство, за да защити националното си културно богатство.

Парижката конвенция 1972 от г.³, според която всяка държава е длъжна преди всичко да осигури идентификация, охрана, консервация, експертиза на ценността и предаване на следващите поколения на културното наследство, намиращо се на територията на дадена държава.

Важно значение в тази насока имат и приоритетните действия по препоръка на Съвета на ЕС, които следва да се предприемат за засилване на сътрудничеството в областта на архивното дело в Европа. Приетата *Препоръка* на 14.11.2005 г.⁴ отбелязва необходимостта от сформирание на Европейска група от национални експерти и такива от институциите на ЕС, която да работи по набелязаните приоритетни области от архивния сектор в условията на информационното общество, включително и предотвратяването на увреждания и опазване на архивното богатство.

През 2000 г. в Анкара (Турция) се провежда международна *Кръгла маса на архивите* на тема: *Защита на архивите и документите при въоръжени конфликти и природни бедствия*⁵. Препоръката на този авторитетен професионален форум към правителствата е да вземат необходимите мерки за защита на документите чрез разработването на съответен общ план. Предвижда се и включване в този план на обучението на войската. Пример в тази насока е даден по време на двудневното заседание на *Европейския борд на националните архивисти* – април 2007 г. За целта първата работна сесия на този форум е открита с доклад на Томас

Фриш, висш морски офицер от Министерството на федералната отбрана на Германия, който е посветен на защитата на културните обекти по време на въоръжен конфликт. Авторът подчертава, че в съвременния свят тероризмът е една от най-сериозните заплахи за паметниците от миналото. Ето защо в германската армия действат оперативни планове, съобразени с тяхната защита. А всеки германски офицер и войник минава специално обучение и получава инструкции за запазване на културните ценности. Архивистите също трябва да участват активно в разработването на съответните карти и планове, за да бъдат максимално ефикасни в случай на необходимост. За целта в Германия се работи за прилагане на стандарта *ISODIN 11799 – Изисквания към съхранението на документи на архиви и библиотеки (Documents storage requirements for archive and library building/materials)*⁶.

Създадената през 2006 г. в Брюксел *Група на европейските архивисти (ГЕА)* към *Европейската комисия (ЕК)* също се ангажира с провеждането на единна политика в архивно-информационния сектор в ЕС. Усилията са концентрирани в пет приоритетни области, сред които консервацията на архивите и превенция срещу евентуални щети, както и приемане на мерки срещу кражби на документи и архиви. Ето защо още на първата среща се поставя задачата да се разработи и усъвършенства т. нар. *каталог на общите мерки*, чрез които националните архиви на държавите членки на ЕС ще могат да предотвратят унищожаването на културното и историческото си наследство. Освен това се подчертава необходимостта от създаването на *Европейска мрежа за „бърза помощ“* (чрез Интернет), чрез която по време на кризисни ситуации да се обменят полезни практики за спасяване на архивите⁷.

Изключително ангажирана с опазването на документите е и *Кръглата маса на Европейския борд на националните архивисти* в Хелзинки (Финландия), състояла се на 9–10.11.2006 г. Водещата тема е: *Защита на движимото имущество срещу природни бедствия, катастрофи, войни и човешка небрежност*. Друга обсъждана актуална тема е: *Строителство на нови архивни сгради*. Предлагат се съвременни изисквания за строеж и обзавеждане на архивни сгради, които са обсъдени от максимално широк кръг специалисти: архитекти, архивисти, метеоролози, а също и специалисти по отбраната и охраната, конструктори и строители⁸.

Архивната общност, представлявана от *МСА*, продължава да работи в посока осигуряване опазването на архивите. Доказателство е разработената *Стратегия на МСА* за периода 2008–2018 г. Общата полити-

ка, очертана в документа, включва: *разработването и използването на добри практики, общи препоръки и стандарти за съхранение на документите; защита на документите и архивите по време на военни конфликти; защита на документите и архивите от кражби и възстановяване на незаконно придобитото; разработване на някои нови изисквания за строеж и обзавеждане на архивохранилища с цел превръщането им в най-сигурните убежища за документи през XXI в.*⁹

Европейската интеграция на България, преходът към съвременните демократични ценности и днешната реалност, отличителните маркери на които са глобализацията и информационното общество, налагат цялостна реформа в сферата на обществения живот. В тази връзка са неизбежни и наложителни също трансформациите по отношение на документните и архивните ресурси. Потребността от високообразовани и професионално подготвени специалисти за работа с документи и архиви става все по-належаща. Това променя и обществените очаквания и представи за професиите *архивист* и *документалист*, както и към съответния образователен ценз.

След 1999 г. се наблюдава повишен интерес към университетското професионално обучение по архивистика. В резултат се увеличава броят на учебните дисциплини в специалности, свързани не само с подготовката на *архивисти*, но и обучението по история, документознание, библиотекознание, културно наследство. Започват да се разкриват съответни катедри в някои университети в страната. Конкретно в Университета по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ) се четат лекции по архивистика в специалност *Архивистика и документалистика* към катедра *Архивно-документално наследство и културономия* и в катедра *Културно-историческо наследство* към *Факултет по библиотекознание и културно наследство*.

Актуалността на разглежданата тема се свързва с все по-честите стихийни природни бедствия, катаклизми, терористични и военни конфликти. След 1999 г. у нас, както отбелязахме, се наблюдава повишен интерес към обучението по архивистика, но все още опазването на архивите в екстремни ситуации не е обособено като отделна учебна дисциплина. Ето защо в доклада се представя учебен модел на тази дисциплина, в която системно се проследяват общоприетите мерки, необходими за осигуряване опазването на архивните документи в екстремни ситуации, а нейното наименование е: ***Опазване на архиви в екстремни ситуации***¹⁰. Целта е студентите да придобият знания и умения за ориентира-

не и адекватни действия в различни екстремни ситуации, в които могат да попаднат архивните документи, а също и за вземане на управленски решения за предотвратяване на екстремни ситуации и отстраняване на последствията от тях.

Тематичният обхват на лекционния курс е насочен към: *представа за видовете екстремни ситуации; запознаване с основните превантивни мерки в случай на възникване на екстремни ситуации; определяне алгоритъма на действие на архивите като институция в процеса на извънредната ситуация; умения при планиране и методи на реализация на слединцидентните мероприятия в архивите*¹¹.

Съдържанието на курса включва следните 6 теми: *основните понятия и видове екстремни ситуации (въоръжени конфликти, тероризъм, повреждане на документи, стихийни бедствия и др.); действащото законодателство относно екстремни ситуации; организационни и управленски решения във връзка с екстремни ситуации; международни конвенции, свързани с проблема; превантивни действия по създаване на условия на съхранение на документите; планиране опазването на архивните документи и след екстремни действия на отговорните фактори по опазването им, и др.*¹² Програмата на представения курс съдържа и необходимата базова литература, подпомагаща подготовката на студентите¹³.

* * *

В нашата съвременност все по-честите екстремни ситуации, които обществото е принудено да преживява, са ясен знак, че документалното и книжовното ни богатство се нуждае от комплексно опазване. Обединените усилия на световната архивна общност чрез *Международния съвет на архивите* и европейските архивисти, в т. ч. и българските архивисти, са насочени съответно към намиране на теоретични, методически, организационни и управленски решения за опазването на архивите в агресивната среда, в която живеем. Същите са надеждна гаранция, че безценните исторически свидетелства ще се запазят за поколенията и ще служат на обществото за неговото развитие и напредък.

Бележки

¹ *Нейкова, А.* Трансфер на архиви – правни и културоложки аспекти. – В: Известия на Националния литературен музей. 2005. Т. III, с. 7–9.

² *ЮНЕСКО*: Конвенция за защита на културните ценности в случай на въоръжен конфликт (1954). – Обн. ДВ, бр. 24 от 24.03.1959 г.

³ *ЮНЕСКО*: Конвенция за опазване на световното културно и природно наследство (1972). Приета в България 1974 г. – Обн. ДВ, бр. 44 от 27. 05.2005 г.

⁴ Препоръка /2005/835/ЕС/ на Съвета на ЕС. Приета на 14.11. 2005 г. – <http://phls.unisofia.bg/cult/EU/EU_17.html>.

⁵ Ванова, Л. Защита на архивите и архивните документи при въоръжени конфликти и природни бедствия. – АПр., 2001, № 1–2, с. 7–12.

⁶ Ванова, Л. Международни стандарти за дигитални архиви. – АПр., 2007, № 3–4, с. 8.

⁷ Ванова, Л. Международно сътрудничество. – АПр., 2006, № 3, с. 5–7.

⁸ *ICA*: Strategic Direction 2008–2018 – <www.ica.org/download.php%Fid%3D693+&cd=2&hl=clnk&gl=bg>.

⁹ Петрова, Т. Опазване на архивите в XXI в. Автореферат от присъдена образователна и научна степен „доктор“ по професионално направление 3.5. „Обществени комуникации и информационни науки“. Докторска програма „Организация и управление извън сферата на материалното производство“. 2015 г., с. 22.

¹⁰ Закон за НАФ – Обн. ДВ., бр. 103 от 29.12.2009 г.

¹¹ Закон за културното наследство – Обн. ДВ., бр. 19 от 13.03.2009 г.

¹² Методически кодекс. Второ преработено и допълнено издание. ДАА. С., 2013.

¹³ Нейкова, М. Защита на паметниците на културата в Република България при военнополитическа криза и при въоръжен конфликт. С., 2008 г., с. 37–48.

ЦЕНТРАЛЕН АРХИВ НА УНСС – ИСТОРИЯ, СТАТУТ И ПЕРСПЕКТИВИ

*Александър Перев, началник-сектор
Централен архив, УНСС*

Сектор *Централен архив* е структурно звено към *Университетската библиотека на Университета за национално и световно стопанство (УНСС)*. Визираните специализирани структури имат своя принос за развитието и утвърждаването на университета.

Първостепенна грижа на ръководството на обособилия се през 1952 г. *Висш икономически институт (ВИИ)*¹ е осигуряването на учебния процес със специализирана литература, необходима, както за преподавателите, така и за студентите. За целта през месец май с. г. по доклад на зам.-ректора Тодор Поляков е учреден *Библиотечен комитет*². Основните му задачи са: *да следи книжния пазар, да набавя необходимата за учебния процес литература и да подпомага научното израстване на преподавателите*. Заслуга на комитета е изработването на правилник за работата на *Библиотеката*³.

Част от проблемите, които трябва да решава библиотечният колектив, са свързани с уреждане на съответната материална база. В тази връзка е предоставено помещение за *Заемна служба* относно текущия периодичен печат и изготвяне на библиографски справки на читателите.

От началото на 60-те години на XX в. на *Библиотеката на ВИИ „Карл Маркс“* се възлага и задачата по координиране работата на сродните профилирани библиотеки в страната. Подема се инициатива за издаване на общ *Бюлетин на получените книги* в библиотеките на висшите училища по икономика в Свищов и Варна, както и в библиотеката на Икономическия институт на БАН⁴.

Днес Библиотеката на УНСС е специализирано звено в структурата на университета за събиране, обработване, съхраняване и предоставяне за ползване на библиотечно-информационните фондове. Нейните основни функции продължават да са свързани с обслужването на учебния и научно-изследователски процес.

Първоначално обаче във ВИИ не е съществувал архив, като самостоятелна административна структура. Ето защо служител, на щат в отдела *Секретариат*, е съвместявал административните си задължения с работа и по архивната документация.

А в длъжностните щатни разписания на ВИИ „*Карл Маркс*“ от 1980 г. и 1985 г. длъжността на *архивиста* вече съществува към отдела *Секретариат с обща канцелария*, а през 1990 г. – в отдел *Секретариат*. През същата година са първи път се споменава термина *научен архив*, който по онова време е част от *Университетския информационен център с библиотека и научен архив*, чийто директор е доц. В. Златев⁵.

В Констативния протокол по повод извършената проверка на 3.07.2001 г. от тогавашната *Териториална дирекция „Държавен архив“ – София* (от 2009 г. отдел *Държавен архив – София*,) се отбелязва, че *Учебно-методичен отдел* и *отдел Личен състав* имат самостоятелни архивохранилища, а *отдел Студенти* разполага с две хранилища. В отделно помещение се съхраняват Главните книги, датиращи още от създаване на университета през 1921 г., кореспонденцията и заповедите във връзка с неговата дейност, както и документите на *Дирекция „Чуждестранни студенти“*. Самостоятелно архивохранилище е осигурено и за наличните тогава машиночитаеми документи, което е с площ от 15 кв. м.

Трябва да се отбележи, че цифровите документи се създават в резултат от започналото автоматизиране на отделните управленски процеси през разглеждания период. Първоначално информацията се е записвала върху магнитни ленти, дискети, а също и на твърдите дискове на компютрите. Целият обем на съдържащите се в тях данни се разпечатва на хартия и се съхранява в звеното, което ги създава първоначално.

Към края на XX в. организацията на документооборота във ВИИ „*Карл Маркс*“, а в УНСС⁶ през първото десетилетие на XXI в., се основава на действащата нормативно – методическа уредба: *Закон за Държавния архивен фонд (ЗДАФ)*, *Правилника за неговото прилагане (ДВ, бр. 36/1989 г., изм. и доп. бр. 4/1993 г.)*, *Наредба № 1 за класифицирането, научно-техническото обработване, съхраняването и използване-*

то на документите в учрежденията, организациите и предприятията (ДВ., бр. 85/1982 г. и ДВ, бр. 67/1987 г., изм. и доп. бр. 16 от 1988 г.), и Номенклатура на делата със срокове за съхранение на икономически институт „Карл Маркс“ – София с факултетите: „Общикономически“, „Икономическа информация“, „Отраслово икономически“, „Търговски факултет“, „Международни икономически отношения“, „Обществени професии“ и др.

Посочената Номенклатурата на делата е одобрена от тогавашния Ректор на ВИИ „Карл Маркс“, професор д. ик. н. Данаил Данаилов, след което, съгласно методическите изисквания, е утвърдена от Директора на Софийски градски и окръжен държавен архив (СГОДА) – Т. Тончева.

Унищожаването на делата с изтекъл срок на съхранение, според посочената Номенклатура, става със съдействието на специалист-архивист от държавния архив. Този специалист, заедно с членовете на постоянно действащата Експертна комисия в университета, провежда съответната експертиза на място за определяне ценността на документите/делата с цел осигуряване на комплектуването, респ. системното предаване на документите, представляващи интерес за ДАФ (1951–2007)/НАФ (2007) в държавния архив, и унищожаването на документите със справочно значение и изтекли срокове за задължително учреденско съхранение.

Що се отнася до *Деловодството* на университета, от самото начало досега то е централизирано и използва за регистрация на документите дневници, познати като тип *ЕДСД*.

Със Заповед № ОП–107/14.01.2008 г., на Ректорския съвет на УНСС и на основание чл. 31, ал. 1, т. 1 от *Закона за висшето образование (ЗВО)*, считано от 07.01.2008 г., Дирекция „Университетска библиотека“ се преименува на Дирекция „Университетска библиотека и Централен архив“. От този момент Университетският архив е структурно звено към Библиотеката, по-конкретно – Сектор „Централен архив“, изпълнявайки следните специализирани дейности:

- регистрира различните видове документи, приети на съхранение в архива от отделните структурните звена на университета;

- създава научно-справочен апарат към архивните документи – инвентарни описи, каталози, указатели и др.;

- разработва нормативни и методически пособия, необходими за осигуряване организацията на работата с архивните документи на университета – Правилник по дейността на архива, Номенклатура на делата, инструкции и др.;

- организира фотокопирането и реставрацията на документите;
- поддържа дигитална документална колекция и осигурява възможности за използването на нови информационни форми и е-услуги.

Една от основните задачи на Сектор „Централен архив“ в УНСС е да обработва и да предоставя информация по съдържанието на документите, които съхранява, както и да осигурява достъп на потребителите от всички социални и професионални групи – преподаватели, служители, студенти и граждани.

Както е известно, в учрежденския архив се съхраняват приключилите в деловодството и структурните звена дела, подлежащи на дългосрочно и постоянно съхранение, до изтичане на сроковете им на съхранение. За целта има оборудвани към него четири на брой архивохранилища. Същите отговарят на всички изисквания, посочени в чл. 21, чл. 27 и чл. 28 от *Наредба за реда за организирането, обработването, експертизата, съхраняването и използването на документите в учрежденските архиви на държавните и общинските институции* (2009). Това означава, че наличните архивохранилища са пожарообезопасени, леснопроветливи, изолирани от пряко действие на слънчеви лъчи и с ограничен достъп за физически лица. Също така са оборудвани с метални стелажи, улесняващи работата с документите. В архивохранилищата се съхраняват единствено документи. Достъп до тях имат длъжностните лица, които отговарят за съхраняването и използването им, а в тяхно присъствие и длъжностни лица, които са оторизирани да извършват контрол по опазването и съхраняването им.

За читателите има специално пригодена читалня – компютърно оборудвана, както и работни помещения за служителите на архива. Площта, която заема Учрежденския архив възлиза общо на – 419,48 квадратни метра.

Ръководителят на Сектор „Централен архив“ осигурява функционирането на архива, съобразно изискванията, поставени от ръководството на университета. На практика той организира, координира, контролира и отговаря за цялостната дейност на архива, като изпълнява следните задържения:

- предлага за утвърждаване общата численост на сътрудниците на архива;
- предлага за утвърждаване промени в структурата на архива;
- подготвя правила и работни процедури, свързани с архивните процеси и дейности;
- осъществява методично ръководство по подбора, комплектуването, регистрирането, отчитането, обработката, съхраняването,

опазването и използването на документите от архива, както и съставянето на научно-справочен апарат;

- следи за реда и подбора на критериите за експертиза на ценността на документите, включително и на тези в електронен формат;
- следи за промените в архивното законодателство и предприема действия за тяхното своевременно прилагане.

Работата на архива се подпомага от *Постоянно действаща експертна комисия по архивната документация в УНСС*. Съгласно регламентите, тази комисия съгласува и координира своята дейност с отдел *Държавен архив – София*, който осъществява постоянен методически контрол и ръководство по работата с документите, представляващи интерес за НАФ.

С Решение № 14 на Ректорския съвет от 04.11.2008 г., се изготви *Правилник за устройството и дейността на Централния архив*, а също и *Правилник за вътрешния ред по използване на документите от Централния архив на УНСС*. На 19 май 2010 г. същите са допълнени с оглед изискванията в посочената *Наредба за реда за организирането, обработването, експертизата, съхраняването и използването на документите в учредженските архиви на държавните и общинските институции*.

През 2013 г. е актуализирана и утвърдена *Номенклатурата на делата със срокове на съхраняване на Университета за национално и световно стопанство – София*. Целта е да се осигури правилното систематизиране и организиране на делата, както и спазването на единен подход във връзка с тяхната регистрация, описание, съхранение и използване в УНСС. Въз основа на Номенклатурата се осъществява постоянен контрол за пълнотата на отделните дела, подпомага се опазването на самите документи, усъвършенства се деловодната работа, а също и експертизата за определяне ценността на документите.

Класификационната схема на разглежданата *Номенклатура на делата* е изградена на функционален принцип, като делата са систематизирани в 16 раздела, съответстващи на дейностите в университета. Делата са разпределени по отделните раздели, независимо от принадлежността им към структурните звена, в които са създадени или получени.

Самите документи се систематизират в дела въз основа на един или няколко класификационни признака – тематичен, структурен, хронологичен и кореспондентски.

В Сектор „*Централен архив*“ на УНСС се извършват справки за документи. Във връзка с тяхното движение и отчитането на документооборота се използва *Дневник*, съгласно Приложение № 3 към чл. 30,

ал.1 от посочената *Наредба за реда за организирането, обработването, експертизата, съхраняването и използването на документите в учредженските архиви на държавните и общинските институции*. На мястото на временно заетите документи от съответните дела се поставя *Заместител*, съгласно Приложение № 4, към чл.30, ал.2.

С оглед осигуряване цялостния *жизнен цикъл* на документите и автоматизирането на процесите документосъставяне, документооборот и архивиране на учредженско равнище се използва софтуерната програма – *Arhimed e-DOCS*. Тя позволи създаването на т. нар. *вътрешна локална мрежа*, чрез която на отделен сървър в Дирекция *Информационни технологии* се записват и съхраняват по електронен път и в база данни новоприетите архивни единици.

Дейността и ролята на учредженския архив са пряко свързани с утвърждаването и непрекъснатото обогатяване облика на УНСС в публичното пространство. Ето защо още от самото му създаване се реализира и идеята за комплектуване и съхраняване на лични архивни фондове, колекции и архивни сбирки на бивши и настоящи преподаватели от УНСС. До момента под формата на дарения, което не противоречи на Закона за НАФ, са приети два такива фонда – на проф. Коста Пергелов и проф. Петър Шапкарев.

Първият от тях вече е обработен - съдържа общо 94 архивни единици, систематизирани в един опис. Крайните дати на документите са 1938–2007 г., а общият брой на листовите е 139. Освен това е направено и полистно описание на отделните архивни единици, както и дигитализация на снимковия материал.

Вторият фонд все още се обработва.

Популяризирането на идеята за издирване и придобиване на лични фондове е заложено в перспективите за развитие на *Сектор Централен архив* в УНСС. Що се отнася до извършващата се дигитализация на документите и архивните справочници, тя подчинена на две основни задачи: отваряне на архива за по-широко и онлайн използване на информационните му ресурси, както и запазването на съответния документален комплекс, като съществена част от историческата памет на университета.

Бележки

¹ До пролетта на 1953 г., Висшият икономически институт в София няма патронно име.

² ДА – София, Ф.1643, оп. 2, а. е. 3, л. 19.

³ ДА – София, Ф.1643, оп. 1, а. е. 3, л. 17.

⁴ ДА – София, Ф.1643, оп. 2, а. е. 324, л. 3.

⁵ 90 години УНСС. УИ Стопанство. С., 2010, с. 333.

⁶ Решение на АС от 18.07.1990 г.

ИСТОРИЯ И ОРГАНИЗАЦИЯ НА АРХИВИТЕ В РУМЪНИЯ

д-р Росица Маркова, ст. експерт, ЦДА

Целта на настоящото съобщение е да проследи накратко развитието на архивното дело в земите на Север от р. Дунав, като основните акценти се поставят върху съвременната нормативна уредба в Румъния и образователна традиция по архивна теория и методика, в контекста на дискусиата за мястото и ролята на професията „архивист“ в обществото.

Известни румънски и български учени като акад. Стоян Романски, проф. Константин Велики, Веселин Трайков, Николае Чакир, Николай Жечев, Благовест Нягулов, Елена Сюпюр и много други публикуват научни изследвания и документални издания по проблемите на Българското възраждане, българската емиграция във Влашко и Молдова след XIV в., съдбата на поколения българи в Банат, въпросите на двустранните отношения между Румъния и България в ново време¹. С тези проучвания се доказва колко важни за българската историография са румънските архивохранилища, като пазители на документални свидетелства за националната ни история.

Върху историята и организацията на румънските архиви има преведени трудове на изтъкнати архивисти, сред които Кармен Доброта, Адриан Адамаке и Йонел Гал². От българска страна също е засвидетелстван интерес специално към историята и организацията на архивите в Румъния в изследването на Цветана Величкова, както и в документални издания за българската история, съдържащи документи, намиращи се в Библиотеката на Румънската академия на науките и Архива на тяхното Министерство на външните работи³.

Трябва да се отбележи, че в областта на опазването на националното документално наследство Румъния има богати традиции, поддържани в продължение на повече от 170 години. Още през средните векове, с организирането на манастирските сбирки в средновековните държави Влашко и Молдова, се формира съзнание за опазване на историческата памет. Първите влашки и молдавски господари укрепват духа на държавността с обособяването на колекции от административни и учреденски документи към своите канцеларии. Има данни, че висшите чиновници също полагат усилия по събиране и съхранение на следите от административната и обществена работа⁴.

Най-старите архивни сбирки обаче се формират към църквите и манастирите на Влашко и Молдова. Освен това до XVII в. съществува практика държавните институции да предават документите си за съхранение в митрополията. В Трансилвания, Буковина и Банат, където е силно влиянието на Хабсбургската империя, документите от учреденските архиви започват да се предават в държавните архивохранилища в Будапеща и Виена⁵.

След Руско-турската война от 1828–1929 г., руският протекторат над Дунавските княжества официално въвежда модерна административна система в тях, като се полагат и основите на архивното дело. По-конкретно, през 1831 г. във Влашко се създава архивно звено към т. н. *Вътрешна дирекция (Direcția din Lăuntru)*, а по-късно – *Министерство на вътрешните работи*. Специален член в Органическия устав на княжеството предвижда изграждане на Държавния архив в княжеството⁶. Опазването на националното документално наследство се възлага на министъра на вътрешните работи, на когото са подчинени началникът на архивната служба, неговия заместник, двама писари и още двама служители. В цитирания документ са отбелязани и годишните разходи за заплати на въпросните архивисти.

През 1832 г. и в Молдова, съгласно Чл. 366 от Органическия устав на княжеството, към канцеларията на Дивана се създават държавен архив, където: ... *ще се палят всички обществени архиви, сред които актовете на църковната институция, документални свидетелства от Османската империя, имащи отношение към [миналото на] Молдова*⁷. Уточнява се, че Главният архивист на княжеството се избира и назначава от владетеля, на когото за целта Диванът предлага двама кандидати.

Първите служители в новосъздадените архиви са граматичи и писари, но постепенно тези институции се открояват с дейността и значе-

нието си не само за тогавашното управление, но и в цялостния обществен живот. Принос в това отношение имат големите румънски учени историци и енциклопедисти, сред които Йон Хелиаде Ръдулеску (1802–1872), Богдан Петричейку Хъждеу (1838–1907), Василе Александри (1821–1890), Димитре Ончул (1856–1923), Николае Йорга (1871–1940), по-късно и изтъкнати филолози и документалисти Константин Моисил (1876–1958), Аурелиан Сачердоцяну (1904–1976) и др. Някои от тях през определен период от своя живот са начело на съответните архиви и са ангажирани с дейността им.

Обединението на двете княжества (1859) води до създаването през 1862 г. на *Главната дирекция на държавните архиви* със седалище в Букурещ и филиал в Яш, подчинена на тогавашното Министерство на културата. Още тази първа стъпка е израз на стремежа към обединение не само на двете княжества, но и на съответните държавни институции, част от които са и съществуващите исторически архиви.

Новосъздадената национална архивна служба и архивите към нея продължават системно да приемат документи с *отчетлива историческа стойност*, но започват да съхраняват и документи с практическо и справочно значение, доколкото с течение на времето тяхната значимост също се увеличава. През 1872 г. е приет *Устройствен правилник за държавните архиви*, който действа до 1925 г. Националният архив от 1866 г. се помещава в старинна сграда в църковно-манастирския комплекс *Михай Водъ*, намиращ се в близост до столицата.

През 1867 г. се създава и *Секцията за ръкописи към Румънската академия на науките* (1867), благодарение на учените, които от цялата страна издирват и предават за целта хроники, ръкописи, партитури, ноти, нумизматични свидетелства и др.

Архивът на външното министерство в Букурещ, създаден през 1876 г., се попълва от дипломатическата кореспонденция на легациите в чужбина, както и чрез издирването и откупуването на архивни документи от чужденци, свързани с румънската история⁸.

Периодът между двете световни войни през XX в. се отличава с важни промени в културния облик на Румъния. Още през 1918 г. се извършват промени в структурата на повечето институции, сред които и държавните архиви. Същите се намират под ръководството на Константин Моисил и по негово настояване е приет нов *Закон за организацията на държавните архиви в Румъния*, одобрен на 25 юни 1925 г. Съгласно Чл. 25 от закона се създава: ... и специална висша школа за подготовка на ар-

хивни кадри, специалисти по палеография, библиотекономия, библиография, дипломатика, хералдика и други помощни исторически дисциплини. Моделът в случая е заимстван от френската образователна система с цел да се следват традициите и постиженията на най-старото и получило световно признание френско висше архивно училище към Сорбоната – *École des Chartes* (1821)⁹. Трябва да се отбележи, че самата идея за създаване на посочената специализирана школа по *Архивистика и Палеография* се заражда още в средата на XIX в. във връзка със спецификата на влашките документи, съставени на кирилица и с помощта на скоропис.

Обучението в новосъздадената школа продължава в рамките на три години и се провежда чрез 11 катедри по съответните *помощни исторически дисциплини*, в които преподават едни от най-известните румънски учени. В същата учат историци и филолози с университетско образование, които получават възможност за допълнителна квалификация по палеография, графическа експертиза и критика на текстовете. Печатен орган на Школата е сп. *Hrisovul*, посветено съответно на проблемите на изучаваните помощни исторически дисциплини¹⁰.

В големите административно-стопански центрове на страната се организират регионалните дирекции на посочения Национален архив. След 23 август 1944 г. новата власт запазва *Висшата школа по архивистика*, като я преустройва в *Институт по архивистика, библиология и музеология*, но през 1950 г. е закрит.

При тези условия до края на 80-те години на XX в. румънските архиви се попълват с кадри от факултетите по история в Букурещ и други университетски центрове.

Относно управлението, организацията и структурата на националната архивна мрежа през 1951 г. е приет *Декрет № 17*, според който съществуващата *Главна дирекция на архивите* е прехвърлена към Министерството на вътрешните работи и трябва да се съобразява с официалната комунистическа идеология. На практика, както и в останалите държави от бившия Източен блок, се възпроизвежда тогавашният *съветски архивен модел*, като централизиран модел, характерен за тоталитарната държава и нейните принципи на управление.

През разглеждания период ядро на съвременната национална румънска архивна система е Окръжният архив на Букурещ. Към него се обособяват 33 филиала в страната, които през 1956 г. се допълват с още 16 филиала. През 1954 г. към *Главната дирекция на държавните архиви* е създаден и *Център по реставрация, хигиена и консервация на докумен-*

ти. В края на 50-те години на XX в. споменатият Национален архив се премества от помещенията в църковно-манастирския комплекс *Михай Водъ* на бул. *Михай Когълничану*, в Букурещ, където се помещава досега. Самата църква обаче, която е паметник на средновековната влашка култура, през 1985 г. е разрушена по нареждане на Николае Чаушеску.

През 1971 г. правителството приема *Декрет № 472*, който е повлиян от западната архивно законодателство и остава в сила до средата на 90-те години на XX в.

В периода след Втората световна война се издава специализираното издание на румънските архиви *Revista Arhivelor*, а също се подготвят и много документални издания в сътрудничество с институтите по история на Румънската академия на науките и университетските центрове в Клуж, Яш и др.¹¹

Съвременните румънски архиви се изиявяват активно и по линия на международното сътрудничество – взаимодействат си с Международния архивен съвет, чийто член са от 1956 г., със СИБАЛ (1979) и др. Документално-архивният обмен с държавите от Европейския Югоизток се извършва в рамките на културни спогодби, в които се предвижда размяна на специалисти и обмен на микрофилми на важни свидетелства за историята на съответните страни¹². Подготовката на кадри по славянски, османотурски, византийски и латински език, палеография и дипломатика продължава да се поддържа на много високо ниво¹³.

Както отбелязахме, през 1996 г. е приет *Закон № 16 за Националния архив на Румъния*. Свободният достъп до архивите, демилитаризирането администрацията на МВР, към която се числят и държавните архиви в Румъния, са уредени допълнително с *Декрет № 544* от 2001 г., а през 2004 г. е приет нов *Правилник за вътрешния ред в Държавните архиви*.

Като цяло новото румънско архивно законодателство обобщава и утвърждава постигнатото от румънската традиция в областта на архивното дело. Същевременно се съобразява с приоритетите, регламентите, стратегиите и политиките за развитието на архивно-информационния сектор в Европейския съюз¹⁴.

Архивният закон е актуализиран последно през 2014 г. – ДВ № 293 от 22 април. Терминът *Държавен архив* е заменен с *Национален архив*. Съгласно Чл. 1, *Националният архивен фонд на страната се попълва с исторически извори и документите, негова съставна част, създадени през вековете от органите на държавната власт, публични или частни икономически, социални, културни, военни и религиозни институции и*

дружества, както и от важни физически лица, чиято дейност оставя важни свидетелства за националната история на страната¹⁵.

Като документи, които са съставна част на НАФ в случая се визират всички официални и частни актове, дипломатически и консулски документи, мемоари, ръкописи, планове, скици, техническа документация, както и такива, записани на аудио-визуални и електронни носители¹⁶.

Според Чл. 3, ал. 1 от Закона, администрирането, обработването и специализираните дейности по опазване на Националния архивен фонд на Румъния се осъществява от Дирекцията на националните архиви, единствен орган за управление на НАФ, създадена по решение на МС, под пряко подчинение на Министерството на вътрешните работи.

Според Устройствения правилник на архивите институцията се оглавява от директор, който е пряко подчинен на министъра на вътрешните работи, подпомаган в работата си от помощник-директор¹⁷. А Дирекцията на националните архиви извършва всички специфични дейности от областта на архивното дело, подпомагана от съответните регионални служби в страната¹⁸. Общият им брой е 34, в това число и Регионалният архив Букурещ, а също и 7 регионални бюра в страната¹⁹.

Втората глава от Закона е посветена на компетенциите на Дирекцията на националните архиви относно организацията и опазването на Националния архивен фонд на Румъния. Те се уточняват в Чл. 5, според който Дирекцията оказва специализирана помощ и осигурява изпълнението на архивните операции на всички стъпки в предархивното и архивно поле: от създаването, извършване експертиза ценността на документите, обработването им, до предаването им за съхранение в хранилище. Дирекцията изработва и одобрява норми и методология за работа в учрежденията, най-вече при класификацията на документите, които са съставна и неотменима част на Националния архивен фонд.

Също така, Дирекцията на националните архиви контролира прилагането на нормативната база в съответствие с архивната теория и практика, и създава условия за изпълнение на Закона, следи за съхранението на документите, съставна част на НАФ, работата по разкриване съдържанието им, подбора, опазването и използването на претите документи, както и възпроизвеждането им на микрофилми или на друг адекватен носител; създава и поддържа база данни на Националните архиви и автоматизирана система за информация, прилагане мерките за техническата и методологическата им корелация, както и за сътрудничеството на информационните и документални служби, и

други сходни отделения от редиците на т.нар. Националната система по информация и документация, в която Дирекцията членува²⁰.

Служителите на националните архиви се грижат за издаването и подготовка на съдържанието на официалния орган на институцията, сп. *Revista Arhivelor* и други специализирани издания.

В разглежданата глава на Закона се подчертава, че едно от задълженията на Дирекцията е да осигурява чрез Факултета по Архивистика и *Националната школа за архивна квалификация и подготовка*, обучението на кадри, необходими за извършване на архивните дейности. За Дирекцията това е допълнителна функция във връзка с правото на служителите на Националните архиви да наблюдават и подпомагат обучението на студенти във Факултета по архивистика и Висшата школа²¹.

В този дух е формулиран текстът на петата глава в Закона, посветена изцяло именно на този въпрос. Посочени са условията, според които създателите и пазителите на архивни документи, предвидени по чл. 2 като съставна част от НАФ, са длъжни да обособят архивни отдели в учрежденията и да назначават кадри, отговорни за оценяването и работата в тези отдели. А това означава, че ръководството и собствениците на въпросните архиви, определят компетентностите на служителите с одобрение и санкция от страна на *Дирекцията на националния архив*, както и чрез регионалните архивни дирекции.

Обучението и преквалификацията на служителите се извършва във *Факултета по архивистика и Висшето училище по архивистика* към *Румънската полицейска академия*. Служителите на Националните архиви носят отговорностите, функциите и качествата, съобразени с изискванията за назначаване на държавни служители, като професията „архивист“ е регламентирана ясно в нормативната уредба на архивите, с конкретни правила за формиране на необходимите кадри. Това показва желанието да се защити статутът на архивистите, както и да се издигне престижа на хуманитарното образование и практика в страната.

Висшата школа по архивистика *Проф. Аурелиан Сачердоцану* към *Факултета по архивистика* при Румънската полицейска академия е главен образователен център по архивистика и помощни исторически дисциплини Румъния. В съответствие с цитираните чл. 5 и чл. 24, 31, 32 и 33 от Закона (1996), Факултетът и Висшата школа осигуряват обучението, квалификацията и преквалификацията на служителите, отговорни за правилното функциониране на националните архиви и архивната система в страната изобщо. В тази насока, в програмата на Школата и Факул-

тета са залегнали и инициативи по провеждане на професионално ориентирани обучения по архивна теория и практика в национален мащаб²².

Бележки

¹ Романски, С. Българите в Румъния. Сборник документи. Т. 1. С. 1930; Велики, К., В. Трайков. Българската емиграция във Влахия след Руско-турската война 1928–1929. Сб. от документи. С. 1980; Трайков, В., Н. Жечев. Българската емиграция в Румъния XIV в. – 1978 г. и участието ѝ в стопанския, общественно-политическия и културния живот на румънския народ. С., 1986; Нягулов, Бл., Н. Жечев, М. Младенов. Българите в Румъния XVII – XX век. Документи и материали. С. 1994; Чакир, Н. Христо Ботев в Румъния. С., Наука и изкуство, 1980.

² Гал, Й. Архивите на социалистическа Румъния. – АПр, 1984, № 3, 57–62.

³ Величкова, Цв. Архивите в Румъния. – АПр., 1996, 3–4, 127–139.

⁴ Доброта, К. Държавните архиви в Румъния. – ИДА, 2007, 93, с. 52.

⁵ Пак там, с. 52.

⁶ Regulamentul Organic, București, 1832, p. 80.

⁷ Articol 366 – В: In: Regulamentul Organic a Principatului Moldovei, Iași, 1837, p. 25.

⁸ Величкова, Цв. Цит. съч., с. 130–133.

⁹ Drăgan, I. O privire franceză asupra arhivisticei românești la 1943 – Hrisovul, 2007, XII, 15–22.

¹⁰ Popă, Gh. Aurelian Sacerdoțeanu și învățământul arhivistic din România. – Hrisovul, XII, p. 23–33.

¹¹ Гал, Й. Цит. съч., с. 57–60.

¹² С България началото на двустранното сътрудничество е поставено през 1965 г., когато първият зам.-началник на ЦУ на архивите при МС, Недялко Недялков гостува на румънските архиви и сключва договор за заснемане на микрофилми на слабо познати в българската историческа наука влашки административни документи за живота на българската емиграция на север от Дунава през XIX в. – Markova, R. To the Romanian and Bulgarian archival exchange – past, present and perspectives. – BHR, 2015, 1 (под печат).

¹³ Гал, Й. Цит. съч., с. 60–62; Доброта, К. Държавните архиви в Румъния – ИДА, 2007, 93, с. 61. Grigoras, C. Problemele cu care s-a confruntat

instituția Arhivelor Sratului din România în perioadă 1945–1965. – *Studia Juvenum*, București, 2007, 9–21.

¹⁴ Адамаке, А. Проект за нов закон за държавните архиви на Румъния – АПр, 1994, 1–2, с. 9–12.

¹⁵ Legea Arhivelor Naționale nr. 16/1996, art. 1 – Monitorul oficial al României. Partea I, № 293/22.04.2014.

¹⁶ Ibid., art. 2.

¹⁷ Regulamentul de Organizare și Funcționare a Arhivelor naționale, Monitorul oficial, nr. 9/2015, art. 1.

¹⁸ Повече за териториалните звена на румънските национални архиви има в Решение на МС № 1 от 2009 г. – Monitorul oficial № 805 din 25 noiembrie 2009.

¹⁹ Regulamentul..., art. 4, alin 1 și 2.

²⁰ Националната система за информация и документация в Румъния е създадена с Наредба-закон № 141 от 11 май 1990. Съставена е от важни институции, отговорни за опазването и достъпа на обществото до информационни източници. В нея са включени ведомства като Националният институт по документация и информация, Националните архиви на Румъния, Румънският институт по стандартизация, Държавната централна библиотека, Библиотеката на Академията на науките, Националният исторически музей и Централната университетска библиотека в Букурещ. Целта на системата е осигуряване на бърз и лесен достъп на гражданите до информационните масиви на институциите, с оглед на по-добро обслужване.

²¹ Адамаке, А. Цит. съч., с. 10.

²² Повече може да се види на сайта на Факултета по архивистика . Във: <<http://academiadepolitie.ro/facarh/despre.html>>.

РЕГЛАМЕНТИ, ЕТАПИ И ПРОБЛЕМИ ПРИ ИЗГРАЖДАНЕТО НА УЧРЕЖДЕНСКИ АРХИВ

*Мануела Желязкова, гл. експерт, областна
администрация – Област София-град*

Човечеството е извървяло дълъг път в усилията си да реши проблемите, свързани със създаването, дългосрочното съхранение и използването на документите в качеството им на средство за управление, основен информационен източник и исторически извор. За целта още при появата на най-ранните писмени документи в древния свят започват целенасочено да се организират сбирки от документи към канцелариите на властовите и религиозните институции в тогавашните държави. Споменатите сбирки от документи са прототипът на съвременните архиви — *учрежденски и исторически*.

Учрежденският архив в мрежовото общество

Известно е, че след приключване на оперативното използване документите се предават от отделните административни звена на отделните организации за по-нататъшно съхранение в *учрежденските архиви* (архивите на държавни институции, общини, частни фирми, а също на политически, културни, религиозни и други обществени организации). Същите *отлежават*, образно казано, в *учрежденския архив*, съгласно определените срокове за тяхното съхранение в утвърдената за дадената институция или организация – *фондообразувател* на държавните ни архиви, *Номенклатура на делата със срокове за съхранението им*. Тя е основно методическо пособие, осигуряващо организацията и архивирането

нето на документите в сферата на управлението и социалните дейности, независимо от формата им – текстови документи на хартия или електронни/цифрови документи (е-документи).

Трябва да се отбележи, че след предаването им в *учрежденския архив* въпросните документи продължават при необходимост да се използват във връзка с дейността на създалата ги администрация. Тъй като ценността на различните видове документи в състава на отделния документален фонд предварително е определена, периодично се извършва селекция на предадените и съхранявани в *учрежденския архив* документи във връзка с т. нар. *експертиза за определяне на ценността им и комплектуване на държавните ни архиви (архиви с постоянен състав, исторически архиви)*, с документи, представляващи интерес за *Националния архивен фонд (НАФ)*. А останалите документи, след изтичането на законово определените срокове за тяхното *учрежденско съхранение*, подлежат на унищожаване. За целта неценните документи с изтекъл срок за съхранение се отделят и описват в *Акт за унищожение на неценни документи*, който се съставя в два екземпляра, подписва се от членовете на *Постоянно действащата експертна комисия (ПДЕК)* на фондообразувателя и се утвърждава от ръководителя на институцията-фондообразувател. А предадените исторически ценни документи в определения за целта държавен архив формират архивния фонд на същия фондообразувател.

Това са само част от работата/специализираните дейности в един *учрежденски архив*, съгласно *Закона за Националния архивен фонд (ЗНАФ, 2007)* и *Наредбата за реда за организирането, обработването, експертизата, съхраняването и използването на документите в учредженските архиви на държавните и общинските институции (2009)* на Държавна Агенция „Архиви“ (ДАА)¹.

Държавните и общинските институции, а също и бюджетните организации, са основните източници за системното попълване на *Националния архивен фонд*. В много *учрежденски архиви* обаче все още не се спазват действащите у нас нормативно-методически изисквания. Допусканите нарушения в предархивното поле се отразяват неблагоприятно върху развитието на архивно-информационния ни сектор. Причините са различни: *липсват архивисти-специалисти; документирането в сферата на управлението не отговаря на общоприетите стандарти в тази област; описателните данни са непълни; изчезват документи; на уч-*

режденско равнище документите се съхраняват в неподходящи помещения, без да систематизирани и описани.

При тези условия при преместването на документи от едно помещение в друго се губят следите им, а същевременно се допуска натрупването на значителни обеми необработена и неописана, респ. неизползваема на практика административна документация. Неспазването на изискванията за съхранение влошава състоянието на хартиените документи. В резултат е налице риск от физическото им увреждане. В учрежденските архиви не се поддържат нормативно определените параметри на светлинния, температурно-влажностния и санитарно-хигиенен режим за съхранение на документите. Също така не се предприемат мерки за решаване на проблемите относно условията за съхранението им. Следователно налице е явна немарливост, поради подценяване на самата архивна работа на учрежденско равнище. Често за *учрежденския архив* отговаря някой от служителите, а не архивист-специалист, назначен след провеждането на конкурс за длъжността. Само архивистът обаче е професионално подготвен да осигури нормалното функциониране на *архива*, като специализирано административно звено, което осигурява системното комплектуване на документите, представляващи интерес за *НАФ*. Съгласно изискванията, те трябва да бъдат предавани на държавните архиви предварително регистрирани, систематизирани и описани.

Недостатъчният обществен престиж и подценяването на професията *архивист* у нас затруднява формирането, опазването и използването на публичния документален и архивен ресурс, а също оказва неблагоприятно влияние върху интереса към стартовото университетско професионално архивно образование.

Създаването на организация и ефективен контрол при работата с документите в административните звена и учрежденските архиви на държавните и общински институции е важна управленска задача. Посочените проблеми във връзка с дейността на *учрежденските архиви* са на фона на постоянно нарастващия обем административна документи, непознаване спецификата на архивната работа и недостатъчно финансиране. Все пак, има и организации, в които *учрежденският архив* се възприема като значимо звено в дадената административна структура. Отделят се необходимите средства от бюджета за оборудването на архива и се назначават архивисти-специалисти. По този начин трябва да се решават проблемите в *учрежденските архиви*, за да успее архивистът-специалист да се справи с професионалните си задължения и предизвикателства в мрежовото общество.

През ХХІ в. информационните технологии и комуникации доведоха до създаването и повсеместното въвеждане на автоматизирани системи за деловодство, в това число и управлението на документооборота. Съвременният *архивист* се занимава не само със систематизирането, описването и опазването на документите, но има отношение към целия *жизнен цикъл* на документите, който включва процесите *документо-създаване, документооборот и архивиране*. Това означава, че неговата роля е от значение за ефективното функциониране на всички структури в държавата и обществото, които създават и трябва да архивират документите си – не само на учреденско равнище, но и с историческа цел.

От друга страна, извършващата се дигитализация/цифровизация на традиционните информационни ресурси, концентрирани в архивните институции (държавните ни архиви), също са сериозно предизвикателство за архивистите, които работят в тях. Следователно съвременното електронно управление (е-управление) обхваща архивните процеси, както в учреденските архиви, като специализирани административни звена, така и в държавните архиви, начело с ДАА.

Електронното управление – предизвикателство или реалност

От стратегическо значение за развитието на архивно-информационния сектор са въпросите, свързани с документалния и архивния мениджмънт на е-документи, които също са обект на архивиране. Ето защо бъдещите архивисти се обучават да могат да работят успешно, както по опазването и използването на традиционните архивни комплекси, така и с е-документи, бази данни и електронни мрежи, характерни за ХХІ в.

Сравнението между текстовите документи на хартия и е-документи показва, че управлението на документалния ресурс трябва да включва съществуващите е-формати за фиксиране на оперативната документна информация, както и да осигурява на служителите в дадената администрация по-лесна и бърза вътрешна комуникация.

У нас първата стъпка в тази насока е приемането на известната *Стратегия за електронно правителство* с Решение на Министерския съвет № 866 от 28. 11. 2002 г. Реализирането на сегашното *електронно управление* е свързано с предприемането на комплекс от организационни, технологични и законодателни мерки за постигане на ефектив-

но функциониране на администрацията чрез унифициран, оперативно съвместим и автоматизиран обмен на е-документи между звената на администрацията. За целта е приет и съответния *Закон за електронното управление*², който урежда предоставянето на административни услуги по електронен път, обмен на информация и движение на хартиени и електронни документи, създаването на електронни архиви и др.

Повечето процеси, свързани с работата с документите в административната сфера, вече са автоматизирани. В резултат в предархивното поле са налице следните промени: *електронната поща замени традиционната поща и факса; базите данни смениха картотеките; финансовите операции се извършват със специализирани програми; интернет осигурява информация онлайн за съответните справки и т. н.* Все още липсва софтуерна програма относно специализираните функции на архива. В контекста на информационната инфраструктура обаче е належащо създаването на автоматизирана система специално предназначена за архивната работа. Също така архивирането на съвременните е-документи и тяхното дългосрочно съхранение е на дневен ред и за българската архивна колегия. Създаването и управлението на въпросните електронни архиви е изисква нормативно-методическа регламентация и единен софтуер.

Съгласно *Наредбата за вътрешния оборот на електронни документи и такива на хартиен носител в администрациите*³, организацията на работата с е-документи се осъществява чрез административна информационна система (АИС). Отделните ръководители осигуряват разработването и внедряването на АИС в дадена институция, но всъщност процесът спира до регистрационно-деловодната дейност, а движението на документите в изпълнение на тяхната управленска функция на практика продължава. Липсва обаче софтуер, съобразен с функциите на архива като специализирано звено и професионалните компетенции на архивиста. Визията за единна електронна програма е с ясна рамка, но архивистите срещат неразбиране от страна на информатиците. Последните не приемат идеята за разработването на софтуер въз основа на тематична класификационна схема, която да осигури регистрацията, систематизирането и описанието на документите, съгласно класификационната схема на номенклатура на дадения фондообразувател и ценността на документите. Трябва да се уточни, че когато говорим за създаване на функциониращ електронен архив трябва да се разграничават сканираните документи на хартиен носител и документите, създадени само в е-формат.

Създаването и управлението на електронен архив изисква да се възпроизвеждат електронни документи, каквито не се създават в съответните администрации. Управлението на сканираните документи и базирани данни предполага тяхното комплектуване, концентриране с течение на времето, съхранението и използването им в електронния архив. До 2021 г., съгласно Закона за НАФ, архивирането на е-документи е задължение на отделните фондообразуватели на държавните архиви. В различните администрации продължава да се работи и с традиционни хартиени документи, в това число и в системата на държавните архиви. Тези документи се превръщат в електронни чрез сканирането им, респ. създаването на цифров образ.

Един от процесите, който съпътства въвеждането на електронното управление, е дигитализация на съществуващите хартиени документални масиви с дългосрочно справочно значение и за постоянно запазване. В резултат се създава комплекс от цифрови съответствия на аналогови документи, които изобразяват изцяло съдържанието и всички елементи/реквизити на хартиения документ. В процеса на извършващата се дигитализация се гарантира сигурността и запазването на физическото състояние на традиционните документи.

Процесите, свързани с електронните документи и информация, също включват тяхното управление, съхранение, описание и използване. За всяко дигитално копие се изготвят метаданни по предварително изградена схема, които се генерират автоматично по време на неговото създаване и в течение на *жизнения му цикъл*.

Следователно създаването и управлението на функциониращ електронен архив е скъпа инвестиция, но със стратегическо значение за развитието на съвременния архивно-информационен сектор.

* * *

Очевидно е, че с разпространението на информационно-комуникационните технологии съществено се променя социалната роля на архивите, а също и мисията на архивистите, както и обществените очаквания към професионалното архивно образование и самата професия *архивист*. От своята поява досега архивите осигуряват опазването на най-ценните от историческа гледна точка документални свидетелства и защитата на неотменните права във всяко общество, което е основното им предназначение. Утвърдените стратегии, регулации и рамкови

програми на Европейския съюз относно развитието на архивния сектор също са съобразени с новото поколение комуникации, насочени към интерактивно и всеобхватно взаимодействие с потребителите на архивна информация. В резултат услугите, предоставяни на гражданите, се приближават все повече към съобщителния и нематериален вид услуги — характерни за съвременните комуникации. Участвайки в осъществяване правото на информация на всеки гражданин, националните исторически архиви, които са част от държавната администрация, се превръщат в активен медиатор и основен комуникационен център в публичното пространство. Ето защо в глобален мащаб целенасочено се работи по дигитализацията на информационните ресурси на историческите архиви, както и за осигуряване дългосрочното съхранение на съвременните електронни документи и бази данни, продукт на електронното управление.

Бележки

¹ Методически кодекс. Свитък I. Управление и организация на Националния архивен фонд. ДАА. С., 2013, с. 54.

² В сила от 13. 06. 2008 г.; обн. ДВ, бр. 46 от 12 юни 2007 г.; изм. ДВ, бр. 82 от 16 окт. 2009 г.; изм. ДВ, бр. 20 от 28 февр. 2013 г.

³ Методически кодекс. Свитък I. ..., с. 55.

Интернет базирани източници

<<http://www.electronic-library.org/content/articles.php>>.

<<http://www.archivesportaleurope.net/>>.

АРХИВИТЕ И АРХИВИСТИТЕ ВЪВ ФЕЙСБУК

*Диньо Господинов, старши архивист
„Мобилтел“ ЕАД*

Няма да бъде пресилено, ако определим социалните мрежи, като революция в комуникацията. Същите са усъвършенстван, мултидисциплинарен инструмент, който позволява на хората целенасочено да създават съдържание, да общуват един с друг и да получават информация.

Днес, имаме възможност да изпращаме данни от единия край на света до другия за секунди, да използваме снимки, видео, звук и текст, за да предадем своите идеи, познания и впечатления. Нещо повече – социалните мрежи освободиха човечеството от географските рамки, от които толкова дълго беше ограничавано и способстват създаването на общности, разграничени на практика една от друга само от своите теми и идеи. Следователно в онлайн среда конвенционалните ограничения на пространството и времето изчезват и се създава широк спектър от комуникативни възможности.

Въпреки че аналоговите инструменти все още имат своето място в някои сектори, новите технологии продължават да печелят популярност ежедневно, трансформиращи нашите комуникационни практики и възможности. Социалните мрежи отстраняват всички бариери и се превръщат в основен инструмент за обмен на знания и идеи. Те не са само източник на информация, а канал за сътрудничество с други хора и групи, които работят и имат интерес по обединяващи ги теми.

За целите на този доклад не случайно акцентът е върху една от многото на брой и различни като възможности социални платформи – **Фейсбук**. През последните пет години архивните служби в целия свят също засилиха своето присъствие в социални медии, като най-отчетливо то-

ва се откроява именно във *Фейсбук*. Вероятно, интересът към *Фейсбук* е продиктуван от факта, че всъщност тази мрежа е най-голяма като брой на регистрирани потребители в световен мащаб, както и че функционалностите, които притежава, отговарят на очакванията и спецификата на дейността на институциите на културното наследство. Известно е, че архивите, музеите и библиотеките притежават значителни информационни ресурси, а посочената мрежа за тях е съвременен инструмент за взаимодействие с потребителите си във виртуалното пространство. По-конкретно, *Фейсбук* е платформа в интернет за изграждане на социални контакти и отношения между хора, имащи сходни интереси и дейности. Услугата разчита на генерирано от потребителите на определено съдържание и улесняват развитието на онлайн социална мрежа, като свързва профила на потребителя с тези на други лица и / или групи. В случая социалната мрежа предоставя възможност на потребителите да качват снимки, да добавят мултимедийно съдържание и да променят облика на своя профил. Могат също да търсят хора с подобни на своите интереси, да съставят и да споделят списъци с контакти. Профилите имат раздел, посветен на коментари от приятели и други потребители. За да бъдат защитени личните данни на ползвателите, са създадени контроли, които осигуряват и контролират нива на достъпност до информацията в тях.

В настоящия момент архивните услуги са сравнително по-малко свързани със социални медии, за разлика от музеите и библиотеките. Въпреки това, архивните институции настоятелно се опитват да интегрират използването на тези медии в ежедневната си професионална дейност. Показателно е, че на своите сайтове отделните държавни архивите вграждат бутони за споделяне в социалните мрежи, като по този начин читателя се улеснява да сподели статия към, която е проявил интерес в своя профил във *Фейсбук*. Прави впечатление, че и в сайта на Държавна агенция „Архиви“ местоположението на въпросният бутон за достъп до страницата на агенцията във *Фейсбук*, бе променено с цел по-лесното му откриване от потребителите.

В България около 50% от регионалните държавни архиви не поддържат своя страница във *Фейсбук*, а едва приблизително 15% от тези, които имат страница в социалната мрежа, публикуват ежедневно или периодично съдържание в нея. На този фон с най-съвестно поддържаща страница и добре подготвени публикации във *Фейсбук* е Държавен архив – Перник. В страницата се отличава рубриката: *Знаете ли, че...*,

съдържаща снимков материал, съпътстван от интересен за читателите текст, тематично обвързан с честването на празници и бележити дати. А в страницата *Архивистика* ежедневно биват споделяни снимки, събития, свързани с дейността на архивите в страната и в чужбина, тематични статии и информация, подходяща за широката общественост, а също и за специалистите в архивния сектор.

Употребата на социални медии от архивните служби и архивистите се разраства и осезаемо ще започне да се усеща потребността от създаването на *социална медийна стратегия*. Чрез своите страници архивите имат възможност да публикуват информация за услугите, които предоставят (размери и видове на материали, политики за достъп, работно време и т. н.), както и ежедневни новини. Също така да споделят архивни материали, които се считат за интересни за потребителите, информация за различни събития, организирани от тях, и да разпространяват материали относно информационната грамотност на обществото.

Резултат от използването на социалните медии е осъществяването на пряк контакт с потребителите, което спомага да се подобри обществения имидж на архивните институции и професията *архивист*. Това е може би основната причина, поради която всяка организация трябва да използва социалните медии. По този начин се постига опознаване с потребителите, което е трудно постижимо с други средства. Комуникация от такъв тип е особено полезна за по-добро вникване и формулиране на потребностите на потребителите, които взимайки участие в дискусии и коментирайки, дават ценни насоки и препоръки.

Социалните медии осигуряват възможност гражданите да взимат пряко участие в дейността на архивните институции, споделяйки архивни материали, документи, снимки от личните си архиви. В този случай информацията е двупосочна, което действително допринася за обогатяване на архивните фондове. Публикувани снимки на събития и известни личности провокират читателите да разказват свои преживявания и да споделят спомени свързани с тях, като по този начин хвърлят нова светлина върху отминалите събития, а понякога дават и нов поглед върху случилото се.

Присъствието в социалната мрежа допринася и за увеличаване на посещаемостта на различни събития, които архивите организират – изложби, дискусии, представяне на документални издания и други.

Освен за взаимодействие с обществото, *Фейсбук* се грижи и за професионалните потребности на самите архивисти, осигурявайки редовен

обмен и на научни знания. Социалната мрежа позволява създаване на научни групи, които взаимно разширят своите познания, споделят идеи и резултати. Ето защо специалистите все по-често използват социални мрежи, за да поддържат и развиват професионални отношения, консолидиране на социални връзки и професионални контакти, като по този начин се актуализира информация, установява се сътрудничество по общи области на интерес и се споделят знания.

Разбира се, не липсват и известни затруднения. Въпреки че архивите са готови да бъдат отворени за обществеността и за целта следват екстровеъртна политика, голяма част от тях все още гледат с недоверие на социалните медии, като на полезен инструмент в условията на мрежовото общество.

Осезаема причина за липсата на доверие е проблемът със собствеността на съответната платформа. Докато сайтовете на институциите са тяхна собственост, то социалните медии предлагат само среда, която не е притежание на регистрирания потребител. При тези условия той е поставен в ролята на наемател. Това означава, че потребителят е длъжен да се съобразява с всички политики на социалната мрежа и практически попада в определена зависимост. Не са съвсем безпочвени и опасенията на създателите на страници, че в един момент могат да изгубят нещо изградено с много усилия и последователност. Още повече, че механизмът за създаване на страница, група или общност изисква администратора да има регистриран профил, който обаче е твърде уязвим и изтриването му може да доведе до загуба на достъп до създадената от самия него страница.

Основните и най-често срещани причини институциите да не използват активно социалните платформи в своята дейност са две - липса на социална медийна политика, а също и на подготвени специалисти за целта. Констатацията се отнася и за архивите. Най-често актуализирането на публикациите във *Фейсбук* и съответните им профили не са част от служебните задължения на служителите, които го извършват. В резултат оперативното време за подготовка на материалите (обработка, писане на текстове, подбор на фотографии и др.), е ограничено и това се отразява на тяхното качество. Липсата на време е и в ущърб на комуникацията в мрежата, когато обратната връзка на практика е бавна, поради спорадичните посещения на администратора на страницата. Така се обезсмисля едно от най-силните предимства на социалната медия – двупосочността на комуникацията.

Подходящ вариант за справяне с ограничените си ресурси някои от архивите намират, делегирайки администраторски права на повече от

своите служители. Това им позволява да разпределят тежестта на съответните допълнителни задължения, но също крие и опасност от лошо управление и незадоволителни резултати.

Що се отнася до актуализирането на страниците на социалните медии, то трябва да се извършва съобразно естеството и вида на използваната мрежа. Сравнително най-честа актуализация изискват *Facebook* и *Twitter*, тъй като потребителите посещават тези платформи на регулирана база, а и честотата на публикуване на нова информация дава ясен сигнал, колко сериозно гледа институцията на своето присъствие там и до колко значима за нея е връзката с ползвателите на съответните страници.

В търсене на по-добро качество, времето отделяно за публикации в социалните мрежи, както и институционалната ангажираност по отношение на тях, ще продължават да нарастват до момента, в който управлението на социалните страници ще стане основна задача на служителите, извършващо го в момента на доброволни начала.

Освен всичко казано до тук, е необходимо въпросният служител да е компетентен и добре запознат с дейността в случая на дадения архив, с установените практики и политики, както да се придържа към установени стандарти, защото компромисите и профанизирането в разглежданата област е в ущърб на репутацията на институцията, която представлява.

Информацията може да бъде сравнена с течаща вода, която си пробива път, преминавайки през различни препятствия и търсейки най-малкото съпротивление. Социалните мрежи са естествено продължение на опитите на източниците на информация да я разпространяват и във виртуалното пространство, защото нейната изконна цел е тя да бъде споделена.

Битуващата нагласа, че информацията е сила, която трябва грижливо да бъде пазена, а от нейните предимства по презумпция да се възползва единствено нейният пазител, вече е анахронизъм. В съвременното общество информационните технологии и интелектуални комуникации показват, че в силна позиция е този, който е успял на практика да се превърне в източник на съответната информация и да я разпространява онлайн.

При толкова големи информационни обеми, кой обаче може да бъде гарант за достоверността на информацията в мрежите. Специално структурата и механизмите на Фейсбук позволяват някои от потребителите да придобиват особено голяма популярност, привличайки последователи, както и да бъдат лидери на мнения, което пък им дава възможност впоследствие, използвайки невярна информация, да манипулират

общественото мнение. Самите медиите често публикуват подвеждаща и дори откровено невярна информация. А тя, разпространявайки се мълниеносно в онлайн среда, трудно се опровергава.

Горепосочените рискове оформят ролята на източника, като гарант за достоверността на всичко, което споделя от свое име в мрежата. Това може бъде институция или специалисти работещи в нея, на които са делегирани съответни права. По отношение на архивите, източникът трябва да бъдат архивистите. Именно те са специалистите, които имат професионален опит, умения и знания, за да гарантират достоверността на публикуваните документи, предоставяйки ги на изследователите и на обществеността. На свой ред, тези документи са свързани с културната социалната и историческата ни идентичност в съвременния все по-глобализиращ се свят и киберпространство.

В заключение, във връзка с темата на конференцията и въпроса: *QUA VADIS*, бих искал да споделя, че, очевидно, отминаха времената, в които архивистите бяха само пазители на документната информация, като част от колективната историческа памет. В съвременното мрежово общество обаче не е достатъчно да се осигурява само онлайн достъп до тази информация. Новите условия и новите технологии означават и нова функция на архивната професия, свързана с разпространението на информацията в социалните медии, но с гаранции за професионална компетентност. Архивистите трябва да разполагат с подходящ инструментариум и компетенции, за да успеят да е справят с ролята и отговорностите си спрямо социалните медии, като реалност и предизвикателство.

ЕЛЕКТРОННО УПРАВЛЕНИЕ И ИСТОРИЧЕСКИ АРХИВИ – БЪЛГАРСКИ ВАРИАЦИИ

гл. ас. д-р Ивайло Аврамов, СУ

В една йерархия всеки се стреми да достигне
своето ниво на некомпетентност.

„Принципът на Питър“

Лорънс Дж. Питър и Реймънд Хул

Сравнително кратката история на българското *електронно управление* е достатъчно интересна и динамична сама по себе си, но не тя е целта на настоящата разработка. Интересът в случая е предизвикан от умението на българските институции да следват с упорита, но добре платена безрезултатност, един непоклатим принцип, *завещан* им от 90-те години на миналия век – *IT-специалистите притежават интелектуалния потенциал, теоретичните знания и практически умения, за да предложат визия, изградят стратегии, създадат нормативната и методическа база и предложат работещи решенията в областта на електронното управление*. Въсъщност проблемът не е само български, но факт е, че у нас имаме и имаме примери на работещи и развиващи се национални и общностни модели, които очертават един друг професионален подход в търсене на крайния резултат, а именно: *обвързване на електронното управление и историческите архиви/историческото архивиране*.

Известно е, че съществуват различни мнения за появата на термина *e-Government*. Според някои автори това се случва в края на 80-те години на XX в. в САЩ и Канада, за да бъдат формулирани и обяснени променящите се отношения в системата на управлението, които настъпват с масовото навлизане на компютрите и развитието на информационните и

комуникационни технологии (ИКТ), а други фиксират дори годината във връзка с появата му – 1993¹.

Коректно е да уточним, че в българската специализирана литература² и нормативна база³ терминът *електронно управление (е-управление)* не е тъждествен с *електронно правителство (е-правителство)*. Съществуващото разграничаване на термините не е само национално решение, а е повлияно от общия контекст, в който е протича развитието на страната ни – Европейския съюз (ЕС) и останалия свят. Оказва влияние и съответния превод, защото английската дума *government* в българския език се превежда като *правителство*, но и като *управление*.

С течение на времето в света успяват да се формулират (и обяснят!?) разликите, допирните точки, пълното и/или частично припокриване на това, което се определя като *e-Government*, *e-governance*, *digital government*, *е-правителство*, *е-управление*, *э-государство*, *э-правительство*, *eGovernment*, *administration en ligne*⁴ и т. н. Това, което се приема без привнасянето на съответни *национални особености* е концепцията за основните направления, в които трябва да се развива *е-управление* и *е-правителство* (ако приемем тезата, че първото е по-широкото понятие, което включва като част от себе си второто⁵), в следните пет аспекта: *между граждани и правителство (citizen to government (C2G))*; *между държавна администрация и друга държавна администрация (government to government (G2G))*; *между правителството и гражданите (government to citizen (G2C))*; *между правителството и служителите (government to employees (G2E))* и *между правителството и бизнеса (government to business – G2B)*.

България също върви *по пътя* на *е-управление* и *е-правителство*, създавайки през годините институционална и нормативна база, която трябва да гарантира адекватност, съвместимост и успешност на дългосрочната и безалтернативна, според някои експерти, перспектива, наречена *е-правителство* и *е-управление*. Няма да проследяваме в детайли хронологията на институционалното и нормативно изграждане на този модел у нас⁶, но е важно да маркираме някои от основните етапи в процеса на неговото реализиране.

Както е известно, през разглеждания период у нас последователно се създават: *Министерство на държавната администрация (МДА)* (1997–2005) и правопреемника му – *Министерство на държавната администрация и административната реформа (МДААР)*⁷ (2005–2009)⁸.

Същите изпълняват функции и имат отговорности по внедряване и развитие не само на *е-управление*, но и цялостната модернизация на публичния сектор.

След 2009 г. отговорностите относно е-управление и въпросната модернизация на публичния сектор се преразпределят към *Съвета за административна реформа (САР)*⁹, *Съвета по електронно управление (СЕУ)*¹⁰ и *Министерството на транспорта, информационните технологии и съобщенията (МТИТС)*, като основната тежест е върху МТИТС.

Трябва да се отбележи, че от самото начало на *електронното управление* се изгражда и поддържа институционална обособеност въз основа на принципа – закон с подзаконова нормативна база, която регламентира определен обществен сектор и институция/и, отговорна/и по отношение изпълнението и бъдещите действия. В случая не оспорваме подхода на българския нормотворец, който гарантира ролята на *водец изпълнител* на инженери и IT специалисти в *електронното управление*. От друга страна, възразяваме, че специално във връзка с това управление се вменяват задължения на държавни институции, които, по наше мнение, са от изключителната професионална компетентност на друга администрация.

В подкрепа на изразеното становище ще разгледаме нормативните актове (стратегии, закони, наредби и т. н.), които съдържат философията на *е-правителство* и *е-управление*, а също и очертават отделните етапи в националната ни стратегия в тази област.

Началото бележи приетия на 6 октомври 2001 г. *Закон за електронния документ и електронния подпис (ЗЕДЕП)*¹¹, с който електронната форма на изявленията е приравнена по правни последици с писмената¹², респ. електронният подпис е равнопоставен на саморъчния. На основание на чл. 41, ал. 1 от ЗЕДЕП Министерски съвет приема *Постановление № 153* от 4 юли 2004 г., с което всички първостепенни и второстепенни разпоредители на бюджетни средства се задължават да създадат организационна, технологична и нормативна готовност за работа с електронно подписани документи и да приемат *Вътрешни правила за реда и формата за извършване и съхраняване на електронните документи* в съответствие с изискванията на закона. Считаме обаче, че и тогава, както и сега, в областта на електронния документооборот продължава да няма: *разработен национален модел за създаване на правила за работа в администрациите с електронно подписани документи и такива, които са въведени като част от него след сканиране; правила не регламентират едновременната работа с хартиени и електронно*

подписани документи; като нерешен, но първостепенен по значение проблем е управлението и гарантираното оперативно съхранение на електронните документи в предархивното поле с перспективата част от тях, по регламентиран от закона начин, да постъпят за постоянно съхранение в историческите архиви, т. е. онова, което в сферата на документалния и архивен мениджмънт определяме като **жизнен цикъл** на документите.

Досега необходимата методическа обвързаност предархивно – архивно поле относно електронните документи е регламентирана в Закона за Държавния архивен фонд (ЗДАФ, 2001): ... Чл.10. (1) Ръководителите на учрежденията и организациите отговарят за цялостната дейност по организацията и работата и опазването на документите до предаването им в Държавния архивен фонд..... (3) За текущо съхраняване на документите в учрежденията и организациите се създават учреденски архиви. 4) Приключените в деловодството документи се съхраняват в архивите на учрежденията, организациите и юридическите лица в продължение на следните срокове: ...7. технически, включително магнитни носители на документи, въведени в предвидените от закона случаи – 20 години...¹³

Методически ориентир и национален регламент към визириания етап в сектора документален мениджмънт изпълнява действащата през 80-те години на миналия век Единна държавна система за деловодство¹⁴. Поради насочеността си към традиционните/хартиени документи тя изглежда обаче неприложима към е-документи, но проблемът е в заложения подход: създаване на особени правила, които трябва да регламентират съхранението на документи, изхождайки от логиката на носителя, върху който са създадени и, което е по-важно – правилата всъщност са „в обсега“ на закон, който е встрани от институцията Главно управление на архивите при Министерски съвет (ГУА при МС), както и съществуващия към онзи момент държавен регламент, независимо дали е добър или лош. В резултат се създава прецедент, при който се очертава перспективата този тип документи да попаднат извън методическия обсег на споменатата институция – ГУА при МС. А именно тази институция е оторизирана да провежда държавната политика в разглеждания сектор. Ще припомним, че става въпрос за ЗДАФ от 2001, а цитираното постановление е от 2004 г.

През същия период системата на държавните ни архиви не проявява видима заинтересуваност и законодателна инициатива към съществува-

нето на *е-документи*, като евентуален бъдещ архивен ресурс и в съответствие с препоръките от страна на *Международния съвет на архивите – МСА (International Council on Archives – ICA)* през м. февруари, 1997 г. За целта в *ICA Studies* е публикуван *Guide for Managing Electronic Records from an Archival Perspective* на *Committee on electronic records* (№ 8), който определя политики, стратегии и принципи за работа, а също и участието на архивните институции в споменатото *предархивно поле* с оглед гарантиране на бъдещите постъпления на електронните документи в качеството им на исторически ресурс. В тази връзка е дефинирана концепцията за *архивна функция (archival function)*¹⁵, а именно: *група от свързани дейности, които допринасят и са необходими за осъществяване на идентифициране, опазване и съхранение на архивни документи, и с гаранцията, че тези документи са достъпни и разбираеми.*

Самата *архивна функция* съществува през целия *жизнен цикъл* на документите, като обхваща следните три основни етапа: *концепция; създаване; поддръжка (включително опазване и използване).*

За да се гарантира, че *архивната функция* се извършва ефективно, отговорно и напълно в електронна среда, архивите трябва да приемат цялостна стратегия, гарантираща, че тези, които влияят съществено върху съществуването, характера, или достъпа до електронните документи, ще допринесат за нейното изпълнение. Това означава, че архивите трябва:

- да са включени в целия *жизнен цикъл*¹⁶ на електронните системи, които създават и съхраняват електронни документи, за да се гарантира създаването и съхранението на *е-документи*, като автентични, надеждни и използвани;

- да имат гаранциите, че *създателите на документи съхраняват автентични, надеждни и използвани документи;*

- да *управляват процеса на експертиза и да упражняват интелектуален контрол върху архивните електронни документи;*

- да *определят ясни изисквания за съхранение и достъп, за да се гарантира, че архивните електронни документи ще останат налични, достъпни и разбираеми.*

Първото и определящо условия за архивирането на електронните документи е архивните изисквания да бъдат формулирани, поставени и взети под внимание при проектиране, разработване и внедряване на системите, което гарантира, че електронните документи ще бъдат контролирани през целия им *жизнен цикъл*. Това е посоченият етап *концепция*, при който трябва да се гарантира, че в единството от съдържание,

контекст и структура, документи представляват надеждни доказателства за дейността на създалата ги администрация, а архивните електронни документи могат да бъдат идентифицирани и съхранени в последния етап от *жизнения цикъл* с оглед използването им за правни, културни и други изследователски цели.

В тази дейност, според *МСА/ИСА*, архивите трябва да са водещи, да влияят или контролират действията на другите участници през целия *жизнен цикъл* на архивните електронни документи, което включва: *администрациите – создатели на е-документи и документалистите; создателите на нормативната база – закони, подзаконови актове и политики в сектора; тези, които се разпределят ресурсите, и создателите, разпространителите и доставчиците на информационни технологии, от които зависят електронните документи.*

Съответно конкретните действия, които архивите могат да предприемат във връзка с посочената *архивна функция*, са: *създаване и актуализиране на правилата, регулиращи съхранението на документите, за да се гарантира, че електронните документи са насочвани правилно; създаване на стандарти за управление на електронни документи; предоставяне на насоки и информация, които да насърчават правилно разбиране на причините, довели до създаване на добри архивни практики; да се посочва, как да се идентифицират архивни документи, и това, което се изисква, за да бъдат съхранени; мониторинг върху изпълнението на правилата и разпоредбите за съхранение на документацията, издадени от архивните власти; и насърчаване на сътрудничеството между участниците, включително фондообразуватели, документалисти, информационни специалисти и т.н.*

В тази връзка архивите трябва, според *МСА/ИСА*, да бъдат активни в следните области: *определяне къде и как могат да се подобрят съществуващите закони и наредби, за да се улесни управлението на архивни електронни документи - напр., от компетенциите на архивите е да се изясни, че електронната информация може да бъде документ (т. е., че статутът на документа не се определя от технологията, използвана за създаването му или от носителя, на който се съхранява), а също и във формирането на изисквания за електронно съхранение на документи; издават или насърчават развитието и прилагането на стандарти, които осигуряват електронно съхранение; насърчават разработването, прилагането и използването на повече от една информационни технологии, която включва функционални изисквания за системи относно*

съхранението на документи и специализиран софтуер за изпълнение на архивни функции, като класиране, идентифициране, откриване и повтарно използване на документи¹⁷.

Трябва да се отбележи, че МСА/ИСА много категорично въвежда терминологична яснота по отношение документ (record), съхранение на документ (record keeping), електронен документ (electronic record)¹⁸, както и други свързани с тях термини. Най-важното е, че не се поставя граница между документ и е-документ: Документът е записана информация, създадена или получена в резултат от започната, извършвана или приключена институционална или индивидуална дейност, включващ съдържание, **контекст** и структура, който гарантира доказателство за дейността, **независимо от формата или носителя**. Съдържанието на е-документ е записано върху физически носител и в символи (двоична система), за разчитането на които е необходима подходяща технология¹⁹.

Архивистите в комисията, автор на цитирания доклад, коректно посочват особеностите на електронния документ²⁰ и в тази връзка са настоятелните им препоръки архивите да са част от методическите решения в предархивното поле.

Основен момент в концепцията за електронния документ и неговото съхранение през всички етапи на жизнения му цикъл, е изяснената същност на термина *контекст* (context), който е част от дефиницията за документ (record) и електронен документ (electronic record): За целите на Комисията, понятието **контекст** е свързано със средата, в която документа е създаден - това е, основанието за създаване на документа. Има най-малко три аспекта на контекста на документа. Първо, контекстуалната информация, съдържаща се в документа...**Второ, връзката между документа и други документи във фонда (fond)**. И на трето място, това е дейността, в рамките на която е създаден документа. **Тази концепция за документ се прилага независимо от формата или носителя на документа** и, както отбелязват авторите на доклада: В идеалния свят електронните документи трябва да се разглеждат като част от интегриран подход към управлението на всички документи, независимо от тяхната физическа форма.

И още нещо, което е особено важно – експертизата на ценността. Същата е част от формулирания по-горе трети принцип, че архивите трябва да управляват процеса на експертиза и упражняват интелектуален контрол върху архивните електронни документи. В случая препоръките отново са свързани с активно участие на архивите във възможно

най-ранен етап от жизнения цикъл на документа: *В електронната среда... експертизата трябва да започне в началото на жизнения цикъл, често на етап „концепция“, тъй като архивните изисквания за съхранение трябва да станат част от електронната система още по време на нейното проектиране. В противен случай, съществува значителен риск документите в нея да бъдат съхранени само толкова, колкото е необходимо за оперативни цели и след това да бъдат унищожени.... По-конкретно, **вниманието трябва да бъде насочено към функциите на организацията, както и на работните процеси и дейностите, чрез които тези функции се изпълняват, а не към самите документи.*** По този начин архивите се определят, като компетентни в извършване на функционална оценка, позволяваща да се определят онези функции и дейности в администрациите/организациите, които ще генерират архивни документи. По-нататък логично следва: *определяне на информационната система, която ще поддържа тези функции и дейности; определяне на архивните документи, които системата ще включва и в/проектиран на системата, която ще „улавя“, съхранява и осигурява достъп до архивни документи.*

Още една връзка в релацията *архивно – преархивно поле*, която МСА/ИСА категорично запазва като изключителна отговорност и компетентност на архивите – *интелектуалния контрол върху документите*. Същият означава осигуряване на достъп до документите чрез *идентификация и описание*.

Част от описанието на електронните документи включва контекстуална информация (*контекста, в който са създадени документите, включително целта/ите, за която/ито са създадени; организацията/те, които ги създават; функциите и дейностите, в които са създадени и използвани и т.н.*) и метаданни. Тази информация обаче не е достатъчна за целите на *интелектуалния контрол*, който е обвързан с крайния етап от жизнения цикъл на електронния документ – *превръщането му в архивен документ и исторически извор*.

От своя страна, **интелектуалният контрол** изисква описание на съдържанието, контекста, и структурата на *е-документ* и връзките му с други документи, гарантирайки, по този начин, че *архивните електронни документи* са автентични, но, както и при традиционните документи, **интелектуалният контрол** предполага описание, съобразено с изискванията на професионалните стандарти за архивно описание. *Далечният прицел* към системата на историческите архиви, изисква участието на архивите и в този аспект при проектирането, създаването и внедря-

ването на електронните системи за регистрация, документооборот и архивиране(?) в *предархивното поле*, защото **интелектуалният контрол върху архивните електронни документи, постъпващи за съхранение в архива трябва да бъде интегрирана с интелектуалния контрол върху други, свързани с тях документи, които са в архивите**²¹.

Следователно архивите трябва да участват реално, професионално и компетентно в: *установяването на законови и подзаконови норми и стандарти в документалния и архивен сектор*; – *проектирането, създаването и внедряването на електронни системи за регистрация, документооборот и архивиране в предархивното поле*; *управлението процеса на експертиза и установяване на интелектуалния контрол върху архивните електронни документи още в предархивното поле*; *във всички етапи от жизнения цикъл на е-документ – създаване, работа, текущото съхранение в рамките на администрацията, експертиза на ценността, унищожаван, съхранен като архивен, предоставян за използване и т. н.*

Съществува и още една *методическа рамка* – спецификацията *MoReq*, която се появява през 2001 г. след предложение през 1996 г. от страна на *DLM – Forum* и работата през периода 1999 – 2001 г. в рамките на програмата *IDA (Interchange of Data between Administrations)*. Това е *европейското решение*, което през годините 2001, 2008 и 2010 отстоява едновременно няколко основни принципа – *технологични, документални и архивни*, както следва:

– *Електронните автоматизирани системи за документооборот* трябва да осигуряват целия *жизнен цикъл* на документа – документо-съставяне, регистрация като официален документ (входящ, изходящ, вътрешен), класификация, документооборот, учреденско съхранение, унищожаване или предаване за историческо съхранение;

– *Методическите решения, свързани с документалния и архивен мениджмънт*, се основават на традиционните модели за работа с документи в предархивното и архивно поле, но са интерпретирани по начин, който да отчита съществуването на електронната информационна и работна среда.

Освен това *MoReq* съобразява съществуващите технологични стандарти, сред които се открояват *Reference Model for an Open Archival Information System (OAIS)*²², *Dublin Core Metadata Element Set*²³, *15489–1:2001 Информация и документация — Управление на документи. Част 1: Общи положения*²⁴, *ISO 15489–2:2001 Информация и документация — Управление на документи. Част 2: Указания*²⁵ и др. Те, заедно с професионалния архивен стандарт *ISAD (G): General International Standard*

Archival Description, формулират философията на *MoReq*. Фундаменталното в нея е неотменното единство на технологичната и архивна парадигма – *електронните автоматизирани системи за документооборот (ЕАСД)* са гарантирана чрез стандарти, изисквания, спецификации, ръководства, формати (ISO и архивни!). Те са средство, инструмент, технология, среда (**регламентирана, сигурна, защитена!**), в която се осъществява *жизнения цикъл* на документите. Посредством *ISO стандартите* софтуерните *MoReq* решения гарантират технологични правила, процедури, политики и резултати, но съобразени с изискванията на документален и архивен мениджмънт (*жизнен цикъл* на документите).

В случая определящ е моделът на йерархична организация на делата (класификация) в *ЕАСД* (класическата връзка: *номенклатура на делата – дело – документ*, който представлява адаптиран вариант на модела *ISAD (G): General International Standard Archival Description*. Въпросният модел остава неизменен при разработването на всички *MoReq* изисквания, което гарантира: *константност на парадигмата „жизнен цикъл“ на документа и съобразяване с технологичното развитие; Електронните автоматизирани системи за документооборот /ЕАСД/ по MoReq* трябва да осигуряват хартиения, електронния и смесен документооборот; *ЕАСД* гарантират съществуването на *хибридни преписки и дела (номенклатура на делата!)* с осигурен интелектуален и физически контрол върху тях и документите в тях през целия им *жизнен цикъл*; *ЕАСД задължително спазват еднакъв регламент относно сроковете на съхранение на документите в едно хибридно дело; ЕАСД* задължително следва решенията на експертизата на ценността, взети по отношение обособените като *дело* хартиени документи, както и по отношение на свързаната с нея *електронна папка (файл)*²⁶.

На практика *MoReq* изповядва и защитава философията на *MCA/ICA* по отношение неделимостта на *жизнения цикъл* на документа и мястото на архивиста в *предархивното поле*, където се решава обема и качеството на бъдещите архивни фондове, съхранявани в историческите архиви.

В България ситуацията е смущаващо различна. Споменахме вече *ЗЕ-ДЕП* от 2001 г и *Постановление на Министерски съвет № 153* от 4 юли 2004 г. Междувременно на 28 декември 2002 г. е приета *Стратегия за електронно правителство* (к. м. – Ив. Аврамов²⁷) за създаване на *Междуведомствен съвет за координиране на дейностите по подобряване на административното обслужване и изграждане на електронно правителство*, в която е посочено, че визията за *електронно правителство*

в България е: Правителството на Република България ще осъществява модерно и ефикасно управление със средствата на съвременни информационни технологии, за да посреща реалните потребности на гражданите и на бизнеса по всяко време и на всяко място; Електронното правителство обхваща четири основни направления за комуникация и услуги:

1. „Администрация – Граждани“ – съвременни Интернет и интранет WEB базирани решения, съчетани с традиционните средства за осигуряване на широк достъп, които да водят до качествени промени в условията за комуникиране и предоставяне на услуги за гражданите;

2. „Администрация – Бизнес“ – съвременни решения, които оптимизират процесите и деловите отношения между администрацията и различните икономически субекти.

3. „Администрация – Администрация“ – развитие на информационните технологии в национален и междудържавен аспект с оглед на ефективно взаимодействие между различните административни структури.

4. „Вътрешноведомствена ефективност и ефикасност“ – организиране и оптимизиране на бизнес процесите, на отношенията „Администрация – Служители“ и на комуникацията в отделните административни структури²⁸.

Както е видно, в Стратегия-та, която е рамков документ, липсва идеята за оперативно/текущо и историческо съхраняване/архивиране на създаваните в резултат от дейността на администрацията електронни документи.

През 2007 г. в приетия Закон за Националния архивен фонд (ЗНАФ)²⁹ е записано, че: Чл. 9. ... (2) (Изм. — ДВ, бр. 78 от 2009 г., в сила от 02. 10. 2009 г.) **Условията и редът за опазването, съхраняването, достъпа и използването на ценни електронни документи в държавните архиви се определят с наредба, приета от Министерския съвет по предложение на министъра на транспорта, информационните технологии и съобщенията³⁰, съгласувано с председателя на Държавна агенция „Архиви“**, и още: ... Чл. 13. **Председателят на Държавна агенция „Архиви“:** 1. осъществява общото ръководство, координация и контрол върху дейността по комплектуването, воденето на отчет и опазването на документите по чл. 6, ал. 1 независимо от мястото им на съхранение и организира работата с тях; 2. в рамките на своята компетентност **издава методически указания и инструкции и осъществява прилагането на архивните стандарти**; 3. определя критериите за експертиза на ценността на документите, **в т. ч. на електронните**, и определя документите за постоянно запазване...³¹.

Да подчертаем още веднъж – наредбата по чл. 9, ал. 2, която председателят на Държавна агенция „Архиви“ може да **съгласува**, се отнася до условията и реда за опазването, съхраняването, достъпа и използването на **ценни електронни документи в държавните архиви**, т. е. на вече постъпили в ДАА такива документи. Това е *архивното поле*, в което ДАА не може да предлага в Министерски съвет (МС) подзаконовни нормативни актове по посочения в чл. 9, ал. 2 кръг въпроси, което е вменено като отговорност на **министъра на транспорта, информационните технологии и съобщенията**. С други думи, на практика агенцията се отказва (или е отказана?!) да бъде *водец изпълнител* в област, която тя професионално, компетентно и с капацитета на служителите си трябва да ръководи на национално и наднационално равнище. Ще припомним, че България, чрез националната си архивна служба е член на Международния съвет на архивите (*International Council on Archives, ICA/ICA*) още от далечната 1959 г.³²

Логиката на ЗНАФ е продължена в Наредба за реда за организирането, обработването, експертизата, съхраняването и използването на документите в учрежденските архиви на държавните и общинските институции от 2009 г. В *предархивното поле*, заедно с всички останали видове документи, се създават и се работи и с електронни, подлежащи на архивиране в историческите архиви, в това число и в ДАА. А както е предвидил законодателят за споменатите документи, с наредбата се определя съответно редът за: **1. организирането, съхраняването и използването на документи на хартиен носител и аналогови аудио-визуални документи в учрежденските архиви на държавните и общинските институции по смисъла на § 1, т. 11 от допълнителната разпоредба на Закона за Националния архивен фонд (ЗНАФ), наричани по-нататък „организациите“; 2. експертизата, обработването и предаването в държавните архиви на документите на хартиен носител и аналогови аудио-визуални документи – обект на Националния архивен фонд, след изтичане на сроковете по чл. 46 ЗНАФ...**³³

В цитирания текст обаче изобщо не се споменават електронните документи. От друга страна, приетият през юни 2007 г. Закон за електронното управление (ЗЕУ)³⁴, който: ... урежда дейността на административните органи **при работа с електронни документи, предоставянето на административни услуги по електронен път и обмена на електронни документи между административните органи**³⁵, не отменя правилата за работа с документи на хартиен носител, по причина, че друг закон

предвижда особена форма или особен ред за извършване на определени действия³⁶. При това, никъде в ЗЕУ не присъства категорично дефинирана идеята за електронно архивиране, но евентуалното нормативно решение може да се открие в наименованието на една от шестте наредби, чието приемане е заложено във връзка с осигуряване на електронното управление³⁷ – *Наредба за вътрешния оборот на електронни документи и документи на хартиен носител в администрациите (НВОЕДДХНА)*³⁸.

Въпросната наредбата е приета през 2008 г., с претенцията(?) да постави в законова рамка работата в *предархивното поле* с електронни документи (*електронно родени документи* (digital born documents) и сканираните изображения на хартиени оригинали.. За съжаление, може да се каже, че *приносите* ѝ се свеждат до теоретично безсилие, методическа обърканост, методологична несъстоятелност и терминологична несъвместимост, изразяващи се по-конкретно в: *незачитане на фундаментални за документалния и архивен мениджмънт принципи; несъобразяване с аксиомата за единство и обвързаност на документите по начин, който гарантира съхранение на високоинформативни архивни фондове в историческите архиви, т. е. защита на контекста и постигне физически и интелектуален контрол върху документите и техните съвкупности в последователността „преписки – дела – архивни единици“; профаниране философията за жизнения цикъл на документа, ограничавайки обхвата на методиката, която гарантира интегрираната регистрация, управление, организация, учрежденско съхранение и експертиза на всички документи (електронни и традиционни!), в предархивното поле, т. е. отново липса на физически и интелектуален контрол върху документите; регламентирано присъствие на четири методически решения (3 номенклатури и 1 списък), насочени към документалния фонд и всички те с пряко отношение към експертизата на ценността, нейните етапи и крайни резултати; липса на концепция, обвързваща учрежденското архивиране и управлението на документи върху различни носители в рамките на единна процедура, но в електронна работна среда, което обезсмисля съществуването на учрежденски архив, като структура за съхранение на документи, в която се осъществява техническа обработка (ТО), комплектуване и предаване на тези със срок постоянен (П), организирани в архивни единици, (съгласно номенклатурата на делата!) след вписването им в общ инвентарен опис*³⁹.

Обяснението, как подобен нормативен акт с претенция за всеобхватност на решенията в областта на документалния и архивен мениджмънт

(вътрешния оборот на електронни документи и документи на хартиен носител в администрациите!), съществува в противовес на теоретичните, методически, методологични и терминологични търсения и решения в световния документален и архивен сектор, се съдържа в преходните и заключителни разпоредби на съответния закон, а именно: ... § 3. *Наредбата се приема на основание чл. 42, ал. 1 във връзка с § 2 от Закона за електронното управление*⁴⁰.

По този начин всичко идва по местата си, моделът е логичен и... работи⁴¹. При създаването на въпросната държавна норма, регулираща документалния и архивен мениджмънт в *предархивното поле*, законодателят е заложил на теоретичното, методическо и експертно мнение, което произтича от ЗЕУ, че *водещи* по подразбиране и *de facto* са ИТ специалистите. Същите, на свой ред, *успешно* създават и останалите пет подзаконовни нормативни акта, гарантиращи технологично стратегически и конкретни решения на е-управление⁴².

Да се върнем отново към ЗЕУ. Никъде в него или в други актове, свързани с документалния и архивен мениджмънт на традиционни/хартиени и електронни документи в *електронното управление*, няма да прочетем *изричното изискване*, че:

1. Наредбата или закона трябва да са съобразени с изискванията на ЗНАФ;

2. Предварително съгласуване с председателя на ДАА (с едно изключение!);

3. Да се внасят от председателя на ДАА, след съгласуване със съответния ресорен министър или председател на агенция.

Любопитното е, че двата закона – ЗЕУ и ЗНАФ, са обнародвани с разлика само от един месец – първият на 12 юни⁴³, а вторият – на 13 юли 2007 г.⁴⁴, което предполага съгласуване и яснота относно принципите, насочеността и перспективата не само поотделно, но и институционално. Последното определено липсва. Доказват го създадените към ЗДЕП и ЗЕУ подзаконовни актове, които реализират идеи и методически решения, предопределени от технологията, използвана за създаването на документа или от съответния носител. Този подход, комбиниран с *удобното* в случая методическо двусмислие в чл. 13, т. 4. от ЗНАФ (2009), което е превърнато в методическо недомислие в чл. 36, т. 1, чл. 73, т. 4. и Приложение № 7 към чл. 44, ал. 1, т. 1. от посочената наредба на ДАА⁴⁵, гарантира методология (организация и технология) и регламент за работата с документите в *предархивното поле*, която се разминава с

идеите и препоръките МСА/ICA и MoReq за участие на архивите през целия жизнен цикъл на е-документа, интегритет, интелектуален контрол или управление на жизнения цикъл на документите, независимо от това дали те са в традиционен и/или електронен формат.

Ситуацията се променя в приетата *Обща стратегия за развитие на електронното управление* (к. м. – Ив. Аврамов) в Република България 2011–2015, в която на с. 5 е отбелязано, че сред необходимите промени, които могат да допринесат за развитието на уредбата в областта на електронното управление, са: ... Създаване на подзаконова нормативна уредба, регулираща архивирането на електронни документи в администрацията, по Закона за Националния архивен фонд...

Следващата стъпка е гласуването в началото на 2012 г., изменение в *Наредба за реда за организирането, обработването, експертизата, съхраняването и използването на документите в учреденските архиви на държавните и общинските институции*: Чл. 6. (Изм. – ДВ, бр. 8 от 2012, в сила от 27.01. 2012 г.) ***Наредбата не се отнася за документи, създадени в електронен формат***, и Чл. 54. (Изм. – ДВ, бр. 8 от 2012 г., в сила от 27.01.2012 г.) ***Когато част от документите, определени за постоянно запазване, са в електронен формат, те се прехвърлят на хартиен носител със съответната заверка***⁴⁶.

В първия момент се създава погрешното впечатление, че две институции получават своите исторически архиви, както следва: ДАА – хартиените/традиционните документи, а друга – електронните. ЗНАФ обаче предлага, че: ... Държавната политика в областта на ***подбора, комплектуването, регистрирането, обработването, опазването, съхраняването и използването на документите от Националния архивен фонд, както и в областта на развитието и усъвършенстването на архивното дело, се провежда от Държавна агенция „Архиви“***...⁴⁷ За целта в чл. 4, ал. 1, чл. 9, ал. 2, чл. 13, т. 3 и чл. 27, ал. 2 се очертава кръг от правомощия и функционални отговорности, които включват и електронните документи като част от историческото архивиране в държавните архиви, при спазване ***...принципа за произхода и осигурено единство и недробимост на архивните фондове и техните комплекси***...⁴⁸

Друг шрих във времеви хоризонт на *Общата стратегия 2011–2015* е появата през 2013 г. на новия *Методически кодекс (МК)* в шест свитъка. Последният от тях, *Електронни документи*⁴⁹, преповтаря (макар и по-приглушено), схоластиката на коментираната *Наредба за вътрешния оборот на електронни документи и документи на хартиен*

носител в администрациите, но не успява да се справи с проблемите относно мястото, връзките, интелектуалния контрол и жизнения цикъл на електронните документи в релацията *предархивно – архивно поле*⁵⁰.

По същото време е публикувана и *Стратегия на Държавна агенция „Архиви“ за 2013–2015 г.* В нея първата цел е *Разширяване прилагането на нови информационни и комуникационни технологии в ДАА и въвеждане на електронно архивиране*. Въпросът е как агенцията разбира *електронното архивиране* и участието си в него: *...Несвоевременното развиване на модул за електронно архивиране към е-правителството може да направи невъзможно комплектуването на каквито и да е електронни документи от държавните институции и общините.*

Първите стъпки в тази насока вече са факт. *През 2012 г. бяха успешно внедрени двете уеб-базирани информационни системи ИСДА⁵¹ и НЕРА⁵²: ...Още сега е видно, че за да се постигне цялостна автоматизация на архивните процеси ИСДА трябва да бъде надградена с още няколко модула (за движение и съхранение на документите и др.). Друга основна дейност, свързана с осигуряване на интернет достъп до архивни документи и подобряване на тяхното опазване е разширяване на базите с дигитални копия на архивни документи. В тази връзка преди няколко месеца стартира **Онлайн читалня**, но още в началото показва огромните си възможности. Благодарение на двете публикувани дигитални колекции броят на читателите през 2012 г. нарасна сто пъти в сравнение с предната година.*

За ефективността на администрацията и обслужването на гражданите важна роля има и разширяване функционалностите на деловодната система.

За постигането на тази стратегическа цел са идентифицирани следните оперативни цели и дейности:

Оперативна цел 1.1. Въвеждане на модул за електронно архивиране към е-правителството

Проучване на добри практики;

Въвеждане на електронно архивиране;

Подобряване на обслужването на гражданите чрез предоставяне на електронни услуги...

Своевременно обновяване на хардуерното осигуряване и комуникационната инфраструктура на ИСДА и НЕРА и на компютърната техника... Цялостно попълване на базите с архивни описания на ИСДА и НЕРА ...Развитие на центрове по дигитализация в ДАА и обогатя-

ване на дигиталните архивни колекции, които ще се предоставят за ползване през интернет или интранет⁵³.

Считаме, че представената стратегия очертава начина, по който ДАА вижда себе си като *електронен архив* в сферата на е-управление. Ето защо се акцентира върху разширяване контактите с администрацията и гражданите чрез предоставяне (по съответния ред), на **дигитализирани документи, чиито хартиени оригинали се съхраняват от нея**. Този избор до голяма степен е предопределен по причина на отвоюваното задължение в нейната си наредба, че: *...когато част от документите, определени за постоянно запазване, са в електронен формат, те се прехвърлят на хартиен носител със съответната заверка*⁵⁴.

В случая това е реалистичното решение, защото нормативните актове в периода до 2015 г. и опитите за теоретични, методически, методологични и терминологични решения и иновации, свързани с *електронното управление* в България, доказват, че проблемите със създаването, управлението, текущото съхранение, унищожаването и евентуалното историческо архивиране на документите изначално са поставени от законодателя в *полето* на ИТ специалистите, с всички последващи от това резултати. Логиката е институционално предопределена, включително и по отношение създаване на методика за работа с документи (електронни и хартиени/традиционни). В усилията си да изпълнят вменените им от закона задължения администрациите, извън ДАА, и специалисти в тях, не успяват(!?) да приобщят националната архивна институция и университетските преподаватели с *професионална експертиза* по проблемите на документалния и архивен мениджмънт с оглед решаване проблемите, които поставя работата с електронни документи в *предархивното поле*. В резултат логично е достигнато, както се убедихме, **ниво на некомпетентност**, което тепърва ще задълбочава ерозиращите последици върху единната система *предархивно – архивно поле*, в контекста на *жизнения цикъл* на документите, независимо от техния формат.

Споменатите вече администрации САР, СЕУ и основно МТИТС имат капацитет да разработват качествена нормативна база, насочена към технологичното осигуряване и на рóдния/националния ни модел на е-управление. Проблемът е, че *технологизирането* не позволява на националните ни институции да възприемат международния модел през призмата *документационно осигуряване – учрежденско архивиране – историческо архивиране*, респ. *жизнения цикъл* на е-документа. Същият от средство за управление в *предархивното поле* се превръща в *архивен*

документ, защото е ценен за историята по критерии, различни от тези на администрацията (Вж. номенклатура на делата!).

По-конкретно, жизненият цикъл на *е-документ* у нас се разглежда от компютърните специалисти през призмата на *начина на създаване, респ. характера/вида на носителя*, а това по-нататък предопределя: *начина на работа, работната среда, текущото съхранение, експертизата и унищожаването на документите*. В резултат те се осъществяват не в контекста на останалите документи, с които е свързан даден документ (преписки; дела по номенклатура), а съгласно *вида документ*, респ. само *по номинален признак*. Този *математически подход* към регистрацията, систематизацията и описанието на *е-документ* със *съответните метаданни и индивидуален срок за съхранение* е в основата на съществуващото и демонстрирано извън архивната професионална общност неразбиране на значението на номенклатурата на делата, като универсално методическо средство за създаването въз основа именно на нея на модул *електронен учредженски архив*, като огледален образ на учредженския архив с хартиени документи. Това би придало смисъл на постановката за осигуряване на контекста и постигане физически и интелектуален контрол върху документите и техните съвкупности в последователността: *документ/преписки – дела/архивни единици*.

Теоретичната безпомощност, методическото безсилие и терминологична несъстоятелност на представената *Наредба за вътрешния оборот на електронни документи и документи на хартиен носител в администрациите* представлява, според нас, реална заплаха за специализираната функционална дейност на държавните ни архиви относно провеждането на системна политика за развитието на архивно-информационния сектор. Не е случайно, че в условията на мрежовото общество редица държави определят именно историческите си архиви като елемент от системата на националната си сигурност.

След *Общата стратегия за периода 2011–2015* у нас се приема *Стратегия за развитие на електронното управление в Република България 2014 – 2020 г.*, както и *Пътна карта за изпълнение на Стратегията за развитие на електронното управление в Република България за периода 2016–2020 г.*⁵⁵ В новата *Стратегия* се посочва, че: ***Липсва подзаконова нормативна уредба, регулираща архивирането на електронни документи в администрацията, в съответствие със Закона за Националния архивен фонд...***, което е обнадеждаващо на фона на цитираната вече *Наредба за вътрешния оборот на електронни докумен-*

ти и документи на хартиен носител в администрациите (предархивното поле), но и смущаващо при наличието на **ИСДА**. Същата е създадена съгласно йерархията на елементите на архивно описание, заложена в ISAD(G) (*International Standard Archival Description (General)*), както и споменатата *Интеграция на информационните процеси*. **Разработване на системи и услуги за реализиране на ефективен електронен документооборот и архив.**

Картината добива по-реални измерения с оглед и приетия *Национален план за годишни приоритети за развитие на е-правителство в РБ, април 2013 – декември 2020 г.*⁵⁶, където е записано: **...За целите на настоящата информация ценни електронни документи (ЦЕД) са документи на фондообразувателите..., за които е направена експертна оценка за ценността на документа и се приемат за постоянно съхранение. Тези документи са създадени и се съхраняват само в електронен формат и нямат хартиен аналог.**

Разработването на софтуер за архивиране на електронно създадени ценни документи ще допълни усилията на правителството в областта на електронното управление...

Разработването на модул за архивиране на електронно създадени документи ще предотврати два сериозни риска, пред които е изправена българската администрация в момента. Първо, ще се адресира опасността от загуба на ценни електронни документи...Второ, ще се предотврати опасността да се наруши автентичността на ценните електронни документи. **Създадени само в електронен формат и не отпечатвани на хартия, съдържанието на ЦЕД може да бъде лесно манипулирано ...**

Разработването на модул за архивиране на електронни документи в информационната система на ДАА и на универсален архивиращ модул за фондообразувателите за електронни документи на фондообразувателите, определени за ценни... е по-икономичен вариант от разработването на такива от отделните държавни и общински институции...От друга страна развитието на **модул за архивиране на ЦЕД** е неразривно свързано с цялостното развитие на приоритетната държавна политика за създаване на функциониращо електронно управление в услуга на бизнеса и гражданите.

Проектът е насочен към осигуряване на **дългосрочното опазване и съхраняване на ценни електронни документи** чрез: **разработване на модул за архивиране на електронни документи в информационната система на ДАА и на универсален архивиращ модул за фондообразу-**

вателите с цел предаване, поддържане, обработка и възпроизвеждане на приети ценни електронни документи...

Основната цел на проекта е: разработване на модул за архивиране на ценни електронни документи в информационната система на ДАА и на универсален архивиращ модул за фондообразувателите с цел предаване, поддържане, обработка и възпроизвеждане на приети и/или създадени ценни електронни документи без загуба на данни; създаване на data center ...

Специфичните цели на проекта са: ... **Определяне на изискванията към Административните информационни системи (деловодни) във фондообразувателите за трансфер на ценни електронни документи; Извеждане на функционални и нефункционални изисквания и подготовка на детайлна спецификация за надграждане на модул към информационната система в ДАА; Извеждане на функционални и нефункционални изисквания и подготовка на детайлна спецификация за Универсален модул за архивиране на електронни документи на фондообразувателите, определени за ценни, с който да има възможност за автоматичен трансфер на ценни електронни документи от фондообразуватели към ДАА; Разработване, пилотно тестване, обучение и внедряване на модул към информационната система в ДАА с цел поддържане, обработка и възпроизвеждане на приети ценни електронни документи без загуба на данни; Осигуряване на data center ... Разработване, пилотно тестване, обучение и внедряване на Универсален модул за архивиране на електронни документи, определени за ценни на фондообразувателите.**

Приведеният цитат е дълъг, но представя концепция за електронно архивиране, която изглежда, че обвързва *предархивното* и *архивно* поле, като определя и мястото на Държавна агенция „Архиви“ в е-управление. Дали обаче е така? Категоричната заявка, че става дума за документи, създадени и съхранявани само в електронен формат и без хартиен аналог, директно насочва към т. нар. *електронно родени документи (digital born documents)*. Оттук следват нови въпроси:

Въпрос № 1: *къде в този Национален план на българския модел за е-архивиране се вписват електронните образи/изображения на съответните хартиени оригинални документи? Защото, съгласно ЗЕУ – Чл. 30. (1) Когато заявления на граждани и организации, актове на съда, както и актове на административни и други органи **постъпват на хартиен носител**, те се въвеждат в информационната система на съ-*

ответния административен орган чрез **снемане на електронен образ** от тях и от приложенияте към тях документи със сканиращо устройство във вид и по начин, позволяващи разчитането им. Пълното и точно съответствие на снетия електронен образ със снемания документ се удостоверява с електронен подпис от служителя, извършил снемането.

(2) Документите по ал. 1 се съхраняват от административния орган. (3) Документите по ал. 1 могат да бъдат обменяни между административните органи и само в електронна форма.

Концепцията е преповторена в НВОЕДДХНА, където първо и задължително условие на електронното предархивно поле е внедряването на административна информационна система (АИС)⁵⁷, чрез която се осъществява организацията, осигурява се поддръжката и съхранението на приетите и създавани е-документи и данни към тях⁵⁸, т. е. в представата на създателите на българския е-модел, снетите електронни образи би трябвало да са **реалната(?)**, но не и „**оригиналната**“(!) част от документооборота; Чл. 134. (1) **Всички постъпили документи на хартиен носител, които са приети, се сканират незабавно чрез снемане на електронен образ от хартиения оригинал.** (2) Снетият по ал. 1 електронен образ на хартиения документ се въвежда в АИС. Той трябва да е във формат, позволяващ визуализирането му и указан в наредбата по чл. 12, ал. 4 от Закона за електронното управление. (3) Пълното и точното съответствие на снетия електронен образ със снемания документ се удостоверява с електронен подпис от служителя, извършил снемането. И още: Чл. 135. **Всички успешно сканирани документи на хартиен носител се съхраняват в хранилището за документи на хартиен носител на съответната администрация за срок 20 години с изключение на документите, които според вида им нямат архивна стойност и които се съхраняват за време, определено в правилата за поддръжка във ведомствената номенклатура на схемите за съхранение на документите**⁵⁹.

Отговорът в случая е, че: в Националния план, липсва яснота за статута и мястото на **електронните образи на хартиените оригинални документи**, които представляват **ценни електронни документи, създадени и съхранявани не само в електронен формат, а имат и хартиен аналог (оригинал!)**. Ако пренебрегнем формалното разграничение (**електронно роден – снет електронен образ**), и приемем като ЦЕД и електронните образи, пред електронното архивиране с историческа цел възниква друг проблем, свързан с **хартиените оригинали**. Ето защо се налага да припомним чл. 54 от Наредба за реда за органи-

зирането, обработването, експертизата, съхраняването и използването на документите в учрежденските архиви на държавните и общинските институции, който на 27 януари 2012 г. е изменен, както следва: *Когато част от документите, определени за постоянно запазване, са в електронен формат, те се прехвърлят на хартиен носител със съответната заверка*⁶⁰. На практика ДАА се стреми да гарантира комплектуването на хартиени/традиционни документи, независимо от това дали те са електронно родени или снети електронни образи, които на по-късен етап е възможно да бъдат **дигитализирани**, което е нейното участие в е-управлението. Прекрасно, но организацията в *предархивното поле* на **хартиените оригинали** по модела НВОЕДДХНА – МК II – МК VI (списък на видовете документи със срокове за тяхното съхранение!), изключва възможността за систематизиране, текущо използване, съхранение, експертиза, техническа обработка, комплектуването и предаването им в държавен архив по модела *инициативен документ – документ/и отговор/и – преписка – дело – архивна единица* (номенклатура на делата!). А конкретни текстове в НВОЕДДХНА предпоставят съществуването на **две отделни хранилища** за учрежденско архивиране на регистрираните **хартиени оригинали** в зависимост от успешното или неуспешно снемане на електронен образ от тях⁶¹, при което **определящо за организацията на документите е видът документ (номинален признак)**, а самите документи са систематизирани в **хронологическа последователност**. В посочения модел ДАА трудно може да разчита, че ще комплектува богати по състав и съдържание архивни фондове и документи⁶², които на по-късен етап ще дигитализира, като част от модела *електронно управление*. Следователно в архивната агенция няма да постъпват регистрираните официални оригинални документи на хартиен носител с поставените им резолюции, ако след успешното им сканиране в регистратурата постъпват в хартиения архив, а в АИС се работи с електронните им образи, респ. резолюциите ще са част от метаданните към последните. Ще е трудно регистрираните в АИС официални оригинални документи на хартиен носител да образуват съответната преписка, ако: а) тя включва успешно сканирани (е-документи), неуспешно сканирани (винаги хартиени) и електронно родени документи (оригиналите са електронни); б) в хартиения архив оригиналните документи постъпват и се съхраняват организирани по вид и хронология (предопределен от ведомствената номенклатура на схемите за съхранение на документите в НВОЕДДХНА) и без резолюции и в) при липса на преписка

— група документи **по определен въпрос**, състояща се от инициативен документ и документи отговори⁶³.

В посочения методически предопределен модел възможностите на ДАА да приложи въпросния чл. 54 от *Наредба за реда за организирането, обработването, експертизата, съхраняването и използването на документите в учрежденските архиви на държавните и общинските институции* по начин, който гарантира постановката в ЗНАФ: *В архивния фонд се включват само оригинални, оформени по стандарт документи*⁶⁴, са ограничени. ДАА ще е част от електронното управление като електронен архив от дигитализирани документни ресурси, но на практика ще се дигитализират **колекции**, в които документите са организирани по номинален или тематичен признак и подредени хронологично, а познатата ни *преписка* (група документи по определен въпрос, състояща се от инициативен документ и документи отговори хартиените оригинали документи⁶⁵), ще бъде изключение.

Моделът *НВОЕДДХНА – МК II – МК VI*, който предполага технологията на работа *сканирай – принтирай – дигитализирай*⁶⁶, ще сблъска архивите и с липсата на категорични изисквания по отношение качеството на хартията и тонерите/мастилата (*ISO стандарти!*), които трябва да се използват при разпечатване на електронните документи, определени за постоянно съхранение в даден исторически архив.

Въпрос № 2: *по какъв начин универсалния архивиращ модул за фондообразователите, може да осигури предаване, поддържане, обработка и възпроизвеждане на приети ценни електронни документи към свързания с него модул за архивиране на електронни документи в информационната система на ДАА?*

Отговор: по наше мнение, единствено, ако се игнорира съществуването на номенклатурата на делата със срокове за тяхното съхранение (респ. моделът документ – преписка – дело – архивна единица) и се приеме, че в релацията архивно – предархивно поле двата модула ще обменят документи, следвайки посочения модел, а не *списъка на видовете документи със срокове за тяхното съхранение*. Предлагаият списък съответства на опростеното виждане за вида документ, който ще се съхранява толкова дълго, колкото е заложеният му срок за съхранение, а за всеки отделен документ срокът започва да се отброява индивидуално от момента на регистрацията му в АИС⁶⁷.

За огромно съжаление, съществуващата у нас архивна нормативна⁶⁸ и методическа база⁶⁹ гарантира електронно архивиране, подчинено

на профанираната логика документ с индивидуален срок за съхранение – експертиза на ценността на основание вида на документа и неговия индивидуален срок за съхранение – предаване и приемане на ценни е-документи в държавните архиви (опис на ценни е-документи!)⁷⁰. Подобен подход игнорира класическия етап на междинната експертиза, основана на номенклатура на делата със срокове за тяхното съхранение, осъществявана в съответния *учрежденски архив*. Този подход не допуска, нека повторим, интелектуален и физически контрол върху ЦЕД в контекста на съвкупността/съвкупностите от документи, в която/които ценният електронен документ е създаден и съществува, т. е. в контекста на преписката/ите. И още като недостатък – липсва постановката *неценен електронен документ*, създаден в контекста и част от преписка, в която хартиен и/или аналогов документ подлежи на историческо архивиране. Оттук и логичната връзка между две от поставените специфични цели в Националния план: *Определяне на изискванията към Административните информационни системи (деловодни) във фондообразувателите за трансфер на ценни електронни документи; ... подготовка на детайлна спецификация за Универсален модул за архивиране на електронни документи на фондообразувателите, определени за ценни, с който да има възможност за автоматичен трансфер на ценни електронни документи от фондообразуватели към ДАА*. От технологична гледна точка, ситуацията е следствие от цялата законова и подзаконова нормативна и методическа база по ЗЕУ, ЗЕДЕП и ЗНАФ (за съжаление!), която засега гарантира единствено този тип решение.

Въпрос № 3: *какъв модел на електронно архивиране, респ. електронен архив, може да осигури разработен модул за архивиране на електронни документи в информационната система на ДАА?*

Отговор: единственият възможен вариант, според нас, засега е *модул към информационната система в ДАА*⁷¹. Основанията за подобно решение са, че **ИСДА** е създадена, следвайки йерархията на архивно описание, заложена в *ISAD(G)*), която произтича от логиката на класическият архивен модел *фонд – инвентарен опис – архивна единица – документ*. По този начин **ИСДА** е обвързана с методическото решение *номенклатура на делата*⁷² и организацията на документите в *предархивното поле* по модела *инициативен документ – документ/и отговор/и – преписка – дело*. Тази последователност, на свой ред, гарантира трите етапа на експертизата на ценността в *предархивното поле*: текуща, междинна и окончателна въз основа *номенклатурата на делата(!)*; комплектуване

на оригиналите на документите (или техни копия, когато няма такива), от страна на държавната архивна институция, като следствие от модела на организация и експертиза в предархивното поле *инициативен документ – документ/и отговор/и – преписка – дело – архивна единица*; организация на архивните единици в инвентарен опис с определена класификационна схема.

Ключов елемент е споменатата *преписка* — *група документи по определен въпрос*, състояща се от инициативен документ и документи отговори, която предполага *съвкупност от различни по вид/номинал документи, организирани в логическа/хронологическа последователност*.

Концепцията, заложена в нормативната и методическа⁷³ база на е-управление категорично предвижда:

- експертиза на ценността в два етапа – текуща и окончателна, основана на

- ведомствената номенклатура на *видовете документи* с определени срокове на съхранение, в която за всеки *документ* се поддържа информация за *архивната му стойност* (*с архивна стойност, без архивна стойност, за оценка от експертна комисия*), обвързана с класификация във ведомствената номенклатура на схемите за съхранение на документите. Също чрез номенклатурата се управлява престоят и предаването на *документи/документа на хартиен носител* в Националния архивен фонд⁷⁴.

Резултатът е сепариране на архивния фонд в зависимост от характера на носителя на документа, което съчетано с организацията на експертната на ценността, основаваща се на вида на документите, вместо на съответната номенклатура, ще създаде колекции от документи в историческите архиви, но не и архивни фондове, съгласно универсалната класическа теория. Изначално заложената и методически защитена раздробеност относно класификацията и експертната на ценността на документите, съчетано с липсата на междинна експертиза в *предархивното поле*, обуславя появата на *опис на ценни електронни документ*⁷⁵ в бъдещия архивен фонд (ако все още го има?!). Въпросният опис е резултат от предвидената двуетапна експертиза и на практика е паралелен с опис на хартиени/традиционни документи. Освен това съставянето му не е съобразено с етапите, процедурите и резултатите от техническата обработка (ТО) на съответните архивни фондове, осъществявана в *учрежденските архив* във връзка с комплектуването, респ. липсва концепцията за интелектуален и физически контрол на документите в контекста на номенклатурата на делата.

Направените констатации и заложената пета *специфична цел* в споменатия *Национален план*, а именно: *Извеждане на функционални и нефункционални изисквания и подготовка на детайлна спецификация за Универсален модул за архивиране на електронни документи на фондообразователите, определени за ценни, с който да има възможност за **автоматичен трансфер на ценни електронни документи от фондообразователи към ДАА***, са индикация, че електронното архивиране се обвързва безусловно с методическия и практически разпад на пофондовото съхранение на документите в системата на държавните исторически архиви, за сметка на *архивната колекция*.

В тази ситуация единствената реалистична перспектива пред *ИСДА* е да бъде *електронен архив* за вече приети, организирани, съхранявани, дигитализирани и предоставяни за използване архивни фондове и архивни колекции от традиционни/хартиени документи. А постъпващите в държавната архивна служба, съгласно посочената нормативно-методическа уредба *електронно родени (само?!) документи* ще съставят отделна *база данни (БД)* от документи. В подкрепа на направената обезпокоителна прогноза за българската професионална архивна общност е и предговорът към Свитък VI на Методическия кодекс (2013): *Архивните теория и практика сега се ориентират към принципите на документалния и архивен мениджмънт в областта на електронното управление. Следва да се отчете необходимостта от преоценка на основни принципи и методи, свързани с процеси по опазване, съхранение и достъп до информационни ресурси и промяна в традиционното разбиране за документ*⁷⁶.

Както би казал Хенри Менкен: *всеки проблем има решение – просто, удобно и погрешно*⁷⁷.

Контрапункт – на 3 октомври 2014 г. Европейския Парламент (ЕП) обявява поръчка *PE/ITEC-CLAVIS14 Създаване на решение за управление на документи и исторически архиви (Setting up a historical archives and document management solution)*. Съответно са зададени условията, на които трябва да отговаря бъдещия софтуер. Показателно е, че те се отнасят до:

1. Организацията на документите:

– процес, който гарантира запазването на произхода, оригиналния ред, контекста (context), **физическия и интелектуален контрол** (physical and intellectual control) **върху документите**;

– подчинена на архивните **принципи за произхода** (respect for provenance) и **оригиналния ред** (original order);

– **йерархичния ред** от общото към частното, определена от **стандарта ISAD (G)** за описание на архивни фондове и **ISAAR (CPF)**;

– предварително условие за описание на архивите и се отразява в архивното описание.

II. **Работата с хибридни фондове (hybrid fonds)**, състоящи се от документи върху хартиен, аналогов и електронен носител, при която по правило и по практически причини работата с електронни и хартиени документи да не се осъществява едновременно, особено ако се приемат едновременно със съпътстващите ги описания. Целта е да се избегнат повторения в процеса описание, но независимо от това – **фондовете се обработват като едно единно интелектуално цяло**.

III. **Съхранението на електронни и дигитализирани документи във виртуални архивохранилища, в йерархична структура, съответстваща на архивното описание**⁷⁸.

Основни потребители са Data manager (DM) и Archivist, при което първият (тя/той) е: гарантира връзка между **архивно описание** и техническо изпълнение; осигурява съвместимостта между архивната обработка и описание на методологията и техническите възможности на системата; гарантира, че системата е **в съответствие с международните архивни стандарти за описанието и организация на документи и свързаните с тях данни**; изпълнява технически указания или дава такива за извършване на ИТ услуги, така че документи и свързаните с тях данни да бъдат организирани при спазване на **международните архивни стандарти...**

Архивиста: организира, описва и **контекстуализира (contextualises)** документите при спазване на **международните архивни стандарти**.

IV. **Речника към заданието:**

– **архивното описание (Archival description)** еднозначно се основава на **международния стандарт за архивно описание ISAD (G)**;

– **класификацията/систематизацията**⁷⁹ (Arrangement) се извършва по начин, който **гарантира произхода, оригиналния ред и контекста** на документа с цел постигане на **физически и интелектуален контрол**;

– **делото (File)** е група документи обединени в резултат от определена дейност или тематично, съхранявани в папка (**хартиена или електронна**);

– **фонда (Fonds)** се състои от **всички документи, независимо от вида или носителя, естествено създадени и/или натрупани и използвани** от конкретен човек, семейство, или юридическо лице, в хода на извършени дейности и функции;

– *хибриден фонд (Hybrid Fonds)*, Фонд, състоящ се от *хартieni и електронни документи*.

Ясна е философията на европейската архивна парадигма, която по един необясним и дразнещо консервативен за някои *специалисти* у нас начин е свързана с визираните професионални архивни стандарти, модели и решения. Ето защо, като условие за успешно бъдещото ИТ решение в случая, *ЕП* поставя задължителното условие то да е съобразено със стандартите *ISAD (G)*, *ISAAR (CPF)*, *EAD* и *EAC* и тяхна възможна еволюция⁸⁰. Това означава, че същата налага активното професионално участие на архивистите в предархивното поле, заявено от *ICA/MCA*, за да се гарантира *произхода, оригиналният ред и контекста на всички предназначени за постоянно съхранение съвкупности от документи (независимо от вида или носителя – хартieni и електронни)*, естествено *създадени и/или натрупани и използвани* от конкретен човек, семейство, или юридическо лице, в хода на извършени дейности и функции, и с цел постигане на *физически и интелектуален контрол*.

В България обаче промените, които настъпват в електронното управление, по силата на институционалната предопределеност преминават под знака на ЗЕУ. А на 16 юни 2016 г., с указ № 214 в Държавен вестник е публикуван *Закон за изменение и допълнение на Закона за електронното управление*, с който се създава *Държавна агенция „Електронно управление“*⁸¹. Отново прави впечатление, че някои от основните отговорности на новата администрация имат пряко отношение към документалния и архивен мениджмънт относно разглежданата релация *архивно – предархивно поле*:

Чл. 7.....(4) МС приема с решение *Стратегия за развитие на електронното управление в Република България по предложение на председателя на Държавна агенция „Електронно управление“*.

(5) *Заместник министър-председателите и министрите предлагат на Министерския съвет за приемане секторни стратегии за развитие на електронното управление след одобрението им от председателя на Държавна агенция „Електронно управление“*.

Чл. 7в. Председателят на агенцията:

- 1. провежда държавната политика в следните области:**
 - а) електронното управление;**
- 2. разработва и предлага за приемане от Министерския съвет проекти на нормативни актове в областта на електронното управление...;**
- 3. разработва и предлага за приемане от Министерския съвет *Стратегия за развитие на електронното управление в РБългария*;**

4. одобрява секторните стратегии за развитие на електронното управление и утвърждава и контролира изпълнението на плановете за реализацията им; ...

7. осъществява методическо ръководство, координация и контрол върху дейностите за прилагане на изискванията за вътрешния оборот на електронни документи и тяхното последващо архивиране, както и на документи на хартиен носител в администрациите; ...

Чл. 7з. (1) Всички проекти на нормативни актове, които регулират отношения, свързани с електронното управление, се съгласуват задължително с агенцията.

(2) Агенцията координира приемането и прилагането на държавни стандарти в областта на електронното управление.

Чл. 30. (1) Когато заявления на граждани и организации, актове на съда, както и актове на административни и други органи постъпват на хартиен носител, те се въвеждат в информационната система на съответния административен орган чрез снемане на електронен образ от тях и от приложенияте към тях документи с подходящо устройство във вид и по начин, позволяващи разчитането им. Пълното и точно съответствие на снетия електронен образ със снемания документ се удостоверява с електронен подпис от служителя, извършил снемането.

(2) Документите по ал. 1 се **връщат** на заявителя от административния орган.

(3) Документите по ал. 1 могат да бъдат обменяни между административните органи **само** в електронна форма.

Чл. 38. (1) Всички получени и изпратени електронни документи се съхраняват в информационната система на всяка администрация.

(2) **Съхраняването на електронните документи** се определя с наредбата по **чл. 42, ал. 1**.

Чл. 42. (1) Общите правила за вътрешния оборот на електронни документи и документи на хартиен носител в администрациите се уреждат с наредба на Министерския съвет.

(2) Всяка администрация разработва въз основа на общите правила свои правила за вътрешен оборот на електронни и хартиени документи, съответстващи на спецификата и особеностите на дейността и структурата; ...

§ 2. Наредбите по чл. 6, ал. 1, чл. 12, ал. 4, чл. 37, **чл. 42, ал. 1** и чл. 48, ал. 3 се приемат по предложение на председателя на Държавна агенция „Електронно управление“, наредбата по чл. 43, ал. 2 – по пред-

ложение на председателя на Държавна агенция „Електронно управление“, а наредбата по чл. 41, ал. 2 – по предложение на председателя на Държавна агенция „Електронно управление“.

Новоприетите текстове в ЗЕУ изобщо не допускат професионално и по компетентност участие на Държавна агенция „Архиви“ в модела за вътрешния оборот на електронни документи и документи на хартиен носител в администрациите, респ. в електронното архивиране в пре-дархивното поле. Напротив, **методическото ръководство, координацията и контрола** върху дейностите за **прилагане на изискванията за вътрешния оборот на електронни документи и тяхното последващо архивиране** са задължение на ДА „Електронно управление“.

Липсва регламент за възможно предварително участие на ДАА в определяне стратегиите (национална и секторни) за електронно управление с оглед бъдещо архивиране на електронни документи с историческа цел. Архивната агенция, подобно на всички участници в е-управление, е задължена да съгласува ... *всички проекти на нормативни актове, които регулират отношения, свързани с електронното управление...*(ако създаде такива!?), с новата агенция, но в нейния ЗНАФ няма такова изискване към останалите участници в е-управление. ДАА отсъства при определянето и прилагането на **държавни стандарти в областта на електронното управление**. До тук с МСА/ICA и MoReq, но то е очаквано.

Единствено промяната в чл. 30, ал. 2 на ЗЕУ гарантира участие на архивната агенция в електронното управление, но метафорично казано то е *с примка на шията*. Налага се да поясним, че в предходния вариант тази част на закона съдържа следната норма: **Чл. 30. (1) Когато заявления на граждани и организации, актове на съда, както и актове на административни и други органи постъпват на хартиен носител, те се въвеждат в информационната система на съответния административен орган чрез снемане на електронен образ от тях и от приложените към тях документи със сканиращо устройство във вид и по начин, позволяващи разчитането им. Пълното и точно съответствие на снетия електронен образ със снемания документ се удостоверява с електронен подпис от служителя, извършил снемането. (2) Документите по ал. 1 се съхраняват от административния орган. (3) Документите по ал. 1 могат да бъдат обменяни между административните органи и само в електронна форма.**

Промяната от 1 юни 2016 г. постановява следното: **Чл. 30. (1) Когато заявления на граждани и организации, актове на съда, както и**

актове на административни и други органи постъпват на хартиен носител, те се въвеждат в информационната система на съответния административен орган чрез снемане на електронен образ от тях и от приложените към тях документи с подходящо устройство във вид и по начин, позволяващи разчитането им. Пълното и точно съответствие на снетия електронен образ със снемания документ се удостоверява с електронен подпис от служителя, извършил снемането.

(2) Документите по ал. 1 се връщат на заявителя от административния орган.

(3) Документите по ал. 1 могат да бъдат обменяни между административните органи *само* в електронна форма.

Посоченото изменение, по наше мнение, радикализира модела за електронно управление в посока, която създателите на закона, надяваме се, са премислили внимателно. На първо място, това ще изисква цялата държавна администрация, от всички нива, да работи с електронни подписи. Второ – административните органи няма да съхраняват хартиени оригинали на постъпили входящи документи по чл. 30, ал. 1., а те ще са *ангажимент* (деловоден и архивен!), на адресанта (подателя). Трето – ще нарасне обема на снетите електронни образи, което принуждава ДАА да участва в модела сканирани в администрацията – принтирани в администрацията – дигитализирани в архивите (чл. 54 от Наредба за реда за организирането, обработването, експертизата, съхраняването и използването на документите в учреденските архиви на държавните и общинските институции). Четвърто – променя се философията на документалния мениджмънт, който предполага **оригиналите** да се получават и съхраняват от и от адресата (получателя), респ. да са част от неговия документален, и евентуално, архивен фонд когато той се комплектува от държавните архиви. Пето – налагането на модела ЗЕУ/2016 – НВОЕДДХ-НА – МК II – МК VI относно вътрешния оборот на електронни документи и документи на хартиен носител в администрациите (предархивното поле) игнорира: а) съществуването на структурата учреденски архив с нейните функции и отговорности; б) универсалното методическо решение „номенклатура на делата“; в) междинната експертиза на е-документи и дела в рамките на учреденския архив; г) идеята за осигурен физически и интелектуален контрол върху документите (електронни и традиционни) и техните съвкупности/агрегации (преписки, дела!) с презумцията „експертиза в учреденски архив по еднакви критерии“ и перспективата „унищожаване или предаване в исторически

архив“. Шесто – налагането на такъв модел за работа в преархивното поле, поставя категорично въпроса пред ДАА за мястото ѝ в е-управление: електронен архив по чл. 54; или електронен архив от регистрирани, класирани, съхранени в учредителски архив „по MoReq“ и описани, предадени в исторически архив и съхранени в съответствие с ISAD(G), ISAAR(CPF), ISDF и ISDIAH (евентуално (RiC)) фондове, вкл. хибридни, с осигурен физически и интелектуален контрол върху документите.

Заклучение: Решението за мястото на архивите и архивистите-специалисти в българския модел на електронно управление трябва да е институционално, законодателно и професионално защитено. Състоянието, в което към момента се намира този модел, е резултат от продължилата години законодателна непоследователност и решения на парче, които с непрофесионална, но добре платена безрезултатност налагат постановката – само ИТ специалистите притежават интелектуалния потенциал, теоретичните знания и практически умения, за да предложат визия, разработят национална стратегия, създадат нормативната и методическа база и предложат работещи решенията в областта на електронното управление.

Какви са перспективите и компетенциите на ДА „Архиви“ в условията на сегашната нормативна, институционална и технологична реалност? Трудно е да се отговори с категоричност, но все по-вероятно, според нас, е те да се превърнат в хартиен архив с всички произтичащи последствия за Националния ни архивен фонд.

А какви архиви ние ще завещаем на поколенията? По силата на съществуващата нормативно-методическа уредба в архивно-информационния сектор у нас и във връзка с електронното управление бъдещето, очевидно, принадлежи на фрагментарността на архивната колекция, но не на доказаната универсалност на архивния фонд. Както е казал Дж. Оруел: *Власт е да разкъсаш човешките улове на парчета и да ги сглобиш в нови форми по твой избор.*

Бележки

¹ Аманжолова А. Социално-философские аспекты реализации проекта „електронного правительства“. Диссертация. Томск, 2016.

² Михалева Св. Концепцията „Електронно правителство“ в контекста на електронното управление, e-Journal VFU, ВСУ „Черноризец Храб-

бър”, ISSN 1313-7514, бр. 1, достъпна на: <https://ejournal.vfu.bg/bg/pdfs/Svetla_Mihaleva-Koncepciata_‘Elektronno_pravitelstvo‘_v_kontektsta_na_elektronnoto_upravlenie.pdf>; Р. Йошинов, С. Цолова. Проблеми, свързани с изграждането на е-управлението в Република България, VI Национална конференция *Образованието в информационното общество*, с. 111; Ел. Лозанова-Белчева. Анализ на политиката за развитие на електронното правителство в България (в контекста на европейската информационна политика). Дисертация. С., 2009; *Електронното управление в условията на членство на България в ЕС*. – В: Въведение в държавната администрация. Институт по публична администрация. Б. м. Б. г., 158–168. достъпна на: <<http://electronic-library.org/articlars/Article%200184.html>>; и др.

³ Решение № 866 на МС от 28 декември 2002 година за приемане на *Стратегия за електронно правителство и създаване на Междудуедомствен съвет за координиране на дейностите по подобряване на административното обслужване и изграждане на електронно правителство; Концепция за електронно управление в България 2010–2015 г.; Обща стратегия за електронно управление в Република България 2011–2015; Стратегия за развитие на електронното управление в Република България за периода 2014–2020 г.; Пътна карта за изпълнение на Стратегия за развитие на електронното управление в Република България за периода 2016–2020 г.; Годишен доклад на Координационния център по информационни, комуникационни и управленски технологии (КЦИКУТ) към Министерския съвет и Програмата за развитие на ООН (ПРООН), за състоянието и развитието на електронното правителство в България, 2005, приет на заседание на Координационния съвет за информационно общество на 30 март 2006 г., достъпен на <<http://www.law.uni-sofia.bg/pdf>> и др.*

⁴ Multilingual Archival Terminology, International Council on Archives, достъпен на: <<http://www.ciscra.org/mat/mat/term/759>>; A Glossary of Archival and Records Terminology, Society of American Archivists, достъпен на: <<http://www2.archivists.org/glossary>>; вж. и Кононенко Д. В. Модернизация концепций електронного правительства: Сравнительно-правовой анализ (РФ И США). – Вестник Волгоградского государственного университета. Сер. 5, Юриспруд. 2013. № 2 (19), с. 34–38; E-Governance: Definitions/Domain Framework and Status around the World, Palash Taing; Defining E-government: A Citizen-centric Criteria-based Approach, By Dinesh Chandra Misra, p. 2, достъпно на: <<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/apcity/unpan026250.pdf>>; F. Bannister and N. Walsh, (2002) The virtual public servant: Ireland’s public services broker.

Information Polity: The International Journal of Government & Democracy in the Information Age, 7 (2/3) p. 115.; M. Howard (2001) E-Government across the globe: How will “e” change government? Government Finance Review, vol. 17, Issue 4, pp. 6–9.; What is e-Government? Some of the Official Definitions of E-Government: UN, EU, OECD & The World Bank, достъпно на: <<https://ekendraonline.com/egovernance/egovernment-official-definitions/>>; Benchmarking E-government: A Global Perspective – Assessing the UN Member States 2001 United Nations – DPEPA United Nations – Division for Public Economics and Public Administration ASPA American Society for Public Administration, достъпно на: <<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UN/UNPAN021547.pdf>>; W.Sheridan and T.B. Riley (2006) Commonwealth Centre for e-Governance, e-Gov Monitor, Monday, 3 July, 2006.; Shailendra C. Jain Palvia; Sushil S. Sharma (2007). “E-Government and E-Governance: Definitions/Domain Framework and Status around the World“, достъпно на: <http://www.iceg.net/2007/books/1/1_369.pdf>; C.E. Koh, V.R. Prybutok, (2003) “The three-ring model and development of an instrument for measuring dimensions of e-government functions”. Journal of Computer Information Systems. 33 (3): 34–9.; Gartner Group, “Key Issues in E-Government Strategy and Management,” Research Notes, Key Issues, 23 May 2000; C. Grima-Izquierdo (2010). A generic architecture for e-Government and e-Democracy: requirements, design and security risk analysis. Ed. LAP Publishing.; Dobrica Savic E-GOVERNANCE Theoretical foundations and practical implications, Montreal, July 2006.; Åke Grönlund, A. Thomas Horan Introducing e-Gov: History, Definitions, and Issues, Communications of the Association for Information Systems, Volume 15 Article 39, 6-4-2005; C.A. Олейник, М. А. Мельничук Правовые основы деятельности электронного правительства в России и за рубежом и тенденции их развития. – Вестник МИЭП. 2014. № 2 (15). с. 26–35 и др.

⁵ Вж. E-Governance: Definitions/Domain Framework and Status around the World, Palash Taing; M. Howard (2001) E-Government across the globe: How will “e” change government? Government Finance Review, vol. 17, Issue 4, pp. 6–9.; F. Bannister and N. Walsh (2002) The virtual public servant: Ireland’s public services broker. Information Polity: The International Journal of Government & Democracy in the Information Age, 7 (2/3) p. 115. и др.

⁶ За него вж. Електронното управление в условията на членство на България в ЕС. – В: Въведение в държавната администрация. Институт по публична администрация. Б. м. Б. г., 158–168., достъпно на: <<http://electronic-library.org/articlars/Article%200184.html>>.

⁷ Устройствен правилник на министерството на държавната администрация и административната реформа, В сила от 18.10.2005 г. Приет с ПМС № 215 от 12.10.2005 г. Обн. ДВ. бр. 83 от 18 октомври 2005 г., изм. ДВ. бр. 100 от 13 декември 2005 г., изм. ДВ. бр. 40 от 16 май 2006 г., изм. ДВ. бр. 48 от 13 юни 2006 г., изм. ДВ. бр. 60 от 25 юли 2006 г., изм. ДВ. бр. 28 от 3 април 2007 г., изм. ДВ. бр. 58 от 27 юни 2008 г., изм. ДВ. бр. 74 от 22 август 2008 г., изм. ДВ. бр. 92 от 24 октомври 2008 г., изм. ДВ. бр. 14 от 20 февруари 2009 г.

⁸ Министерството на държавната администрация и административната реформа (МДААР) е създадено с Решение на Народното събрание на Република България от 16 август 2005 г. Устройственият му правилник е приет с Решение на Министерския съвет и е в сила от 18 октомври 2005 г. (обн. ДВ. бр. 83 от 18 октомври 2005 г., изм. ДВ. бр. 100 от 13 декември 2005 г., изм. ДВ. бр. 40 от 16 май 2006 г.).

⁹ Създаден с Постановление № 192 на Министерския съвет от 5 август 2009 г. (Обн., ДВ, бр. 64 от 11 август 2009 г., изм. и доп., бр. 97 от 8 декември 2009 г., в сила от 8 декември 2009 г., бр. 25 от 25 март 2011 г., в сила от 25 март 2011 г., изм., бр. 77 от 4 октомври 2011 г., в сила от 4 октомври 2011 г., изм. и доп., бр. 80 от 14 октомври 2011 г., в сила от 14 октомври 2011 г., изм., бр. 30 от 26 март 2013 г., в сила от 20 март 2013 г., бр. 62 от 12 юли 2013 г., в сила от 3 юли 2013 г., бр. 69 от 6 август 2013 г., в сила от 6 август 2013 г., изм. и доп., бр. 16 от 25 февруари 2014 г., изм., бр. 67 от 12 август 2014 г., изм. и доп., бр. 101 от 9 декември 2014 г., в сила от 9 декември 2014 г.

¹⁰ Постановление на МС № 268 от 26 септември 2011 Г. За създаване на Съвет за електронно управление при Министерски съвет, В сила от 4 октомври 2011 г., Обн. ДВ. бр. 77 от 4 октомври 2011 г., изм. и доп. ДВ. бр. 50 от 17 юни 2014 г., изм. ДВ. бр. 67 от 12 август 2014 г., изм. и доп. ДВ. бр. 84 от 10 октомври 2014 г., изм. и доп. ДВ. бр. 103 от 13 декември 2014 г.

¹¹ В сила от 6 октомври 2001 г., Обн. ДВ. бр. 34 от 6 април 2001 г., изм. ДВ. бр. 112 от 29 декември 2001 г., изм. ДВ. бр. 30 от 11 април 2006 г., изм. ДВ. бр. 34 от 25 април 2006 г., изм. ДВ. бр. 38 от 11 май 2007 г., изм. ДВ. бр. 100 от 21 декември 2010 г., доп. ДВ. бр. 101 от 20 декември 2016 г.

¹² Чл. 3, ал. 2 от Закона за електронния документ и електронния подпис.

¹³ ДВ, бр. 109 от 18 декември 2001 г.; още за държавната политика в областта на документалния и архивен мениджмънт вж. Правилник за прилагане на Закона за Държавния архивен фонд, ДВ, бр. 4 от 14 януари 1975 г.

¹⁴ Вж. <<http://electronic-library.org/books/Book%200055.html>>.

¹⁵ ICA Studies 8, Guide for Managing Electronic Records from an Archival Perspective, Committee on electronic records, February 1997, 2.3 The Concept of the Archival Function.

¹⁶ Вж. бел. 1/ Le „cycle de vie” des documents comprend trois étapes fondamentales: la conception, la création et le maintien (y compris la préservation et l'utilisation).

¹⁷ Вж. ICA Studies 8, Guide for Managing Electronic Records..., 1.3.3 The Authority of the Archives over Active Records, 2.4 Redefined Roles for Archivists and Archival Institutions, 3.2 Records Creators and Archival Electronic Records, 3.1 The Life Cycle of Electronic Records, Records Creation.

¹⁸ Понятията документ и електронен документ са свързани с концепцията за архивна функция (archival function).

¹⁹ Пак там: A record is recorded information produced or received in the initiation, conduct or completion of an institutional or individual activity and that comprises content, context and structure sufficient to provide evidence of the activity regardless of the form or medium. The distinctive feature of electronic records is that the content is recorded on a medium and in symbols (binary digits) that needs a computer or similar technology to read and understand.

²⁰ Авторите на доклада посочват следните характеристики, които разграничават електронните от традиционните документи: recording and the use of symbols; connection between content and media; characteristics of physical and logical structure; metadata; identifying records и preserving records over time. Във връзка с последното е отбелязано, че „...независимо от това колко добри са условията за съхранение, електронната информация ще „изчезне“ след сравнително кратък период от време (пет до 30 години, в зависимост от вида на носителя).“ – вж. ICA Studies 8, Guide for Managing Electronic Records from an Archival Perspective, Committee on electronic records.

²¹ ICA Studies 8, Guide for ..., 2.1 The Concept of Record and Record Keeping, Organizational Implications, Records Appraisal, 3.3 Appraisal, 2.1 Intellectual Control, 2.3 The Concept of the Archival Function, Records Creation, 4.2.3 Functions and Activities, 2.4.3 Maintenance; вж. и Upward, F. Archives & Manuscripts. 1996, 24 (2): 268–285.; F. Upward Structuring the records continuum – part two: structuration theory and recordkeeping, Archives and Manuscripts. 1997, 25 (1): 10–35; S. McKemmish. Yesterday, today and tomorrow: a continuum of responsibility. Proceedings of the Records Management Association of Australia 14th National Convention, 15–17 Sept 1997. Perth, Australia: RMAA. pp. 18–36.; Katharine Gavrel. Conceptual

Problems Posed by Electronic Records: A RAMP Study (Paris, 1990), p. 45; David Bearman and Margaret Hedstrom. Reinventing Archives for Electronic Records: Alternative Service Delivery Options, in Margaret Hedstrom, ed., Electronic Records Management Program Strategies (Pittsburgh, 1993), pp. 82-98.; Wendy Duff, Will Metadata Replace Archival Description: A Commentary, *Archivaria* 39, p. 34. и др.

²² ISO 14721:2003 Space data and information transfer systems – Open archival information system – Reference model.

²³ ISO 15836:2009 Information and documentation – The Dublin Core metadata element set.

²⁴ ISO 15489–1:2001 Information and documentation — Records management – Part 1: General) – на български е преведен като «Информация и документация. Управление на записи. Част 1: Общи положения». – <http://www.bds-bg.org/bg/standard/?natstandard_document_id=48463>.

²⁵ ISO 15489–2:2001 Information and documentation – Records management – Part 2: Guidelines [Technical Report] – на български е преведен като Информация и документация. Управление на записите. Част 2: Указания. – <http://www.bds-bg.org/bg/standard/?natstandard_document_id=48463>.

²⁶ Аврамов, Ив. MoReq като стандарт, Университетски четения по архивистика, т. III, ч. II.

²⁷ Навсякъде в текста курсивът е мой – Ив. Аврамов.

²⁸ Решение № 866 на МС от 28 декември 2002 година, с. 5.

²⁹ Обн. ДВ, бр. 57, 13 юли 2007.

³⁰ Към онзи момент по отношение на електронното управление у нас основните нормативни и поднормативни актове са в ресора на Министерство на транспорта, информационните технологии и съобщенията (МТИТС), което прие тези функции от МДААР.

³¹ Закон за Националния архивен фонд, В сила от 13 юли 2007 г., Обн. ДВ. бр. 57 от 13 юли 2007 г., изм. ДВ. бр. 19 от 13 март 2009 г., изм. ДВ. бр. 42 от 5 юни 2009 г., изм. ДВ. бр. 78 от 2 октомври 2009 г., изм. ДВ. бр. 92 от 20 ноември 2009 г., изм. ДВ. бр. 93 от 24 ноември 2009 г., изм. ДВ. бр. 103 от 29 декември 2009 г., изм. ДВ. бр. 43 от 8 юни 2010 г., изм. ДВ. бр. 59 от 31 юли 2010 г., изм. ДВ. бр. 101 от 28 декември 2010 г.

³² В тази връзка – Върху втората страница на доклада ICA Studies 8, Guide for Managing Electronic Records from an Archival Perspective, Committee on electronic records, February 1997, е записано: Проучвания 8, 9 и 10 на МСА се разпространяват безплатно на всички членове на Международния съвет на архивите (МСА).

³³ ДВ, бр. 17 от 6 март 2009 г., изм. ДВ, бр. 8 от 27 януари 2012 г.

³⁴ Обн., ДВ, бр. 46 от 12 юни 2007 г., в сила от 13 юни 2008 г., изм. и доп., бр. 82 от 16 октомври 2009 г., в сила от 16 октомври 2009 г., изм., бр. 20 от 28 февруари 2013 г., доп., бр. 40 от 13 май 2014 г., в сила от 1 юли 2014 г., изм., бр. 13 от 16 февруари 2016 г., в сила от 15 април 2016 г., изм. и доп., бр. 38 от 20 май 2016 г., в сила от 21 май 2017 г., бр. 50 от 1 юли 2016 г., в сила от 1 юли 2016 г., доп., бр. 62 от 9 август 2016 г., в сила от 1 юли 2016 г.

³⁵ Пак там чл. 1, ал. 1.

³⁶ Пак там чл. 1, ал. 4.

³⁷ Пак там, § 2.

³⁸ Чл. 42., ал. 1: „Общите правила за вътрешния оборот на електронни документи и документи на хартиен носител в администрациите се уреждат с наредба на Министерския съвет. Закон за електронното управление, ДВ, бр. 46 от 12 юни 2007 г., изм. ДВ, бр. 82 от 16 окт. 2009 г., изм. ДВ, бр. 20 от 28 февр. 2013 г.

³⁹ *Аврамов Ив.* Предархивното поле в новия Методически кодекс на Държавна агенция „Архиви”, Университетски четения по архивистика, С. 2016, том. IV, достъпен на: <http://electronic-library.org/books/Book%200068a.pdf>.

⁴⁰ Вж. Наредба за вътрешния оборот на електронни документи и документи на хартиен носител в администрациите, ДВ, бр. 48 от 23 май 2008 г.

⁴¹ Всеки проблем има решение – просто, удобно и погрешно – Хенри Луис Менкен (Henry Louis Mencken (англ.), 1880 – 1956), американски публицист, сатирик, журналист, есеист и критик.

⁴² Наредба за регистрите на информационните обекти и на електронните услуги, Приета с ПМС № 98 от 16.05.2008 г., обн., ДВ, бр. 48 от 23.05.2008 г., в сила от 13.06.2008 г., изм. и доп., бр. 58 от 30.07.2010 г., в сила от 30.07.2010 г., бр. 102 от 30.12.2010 г., бр. 48 от 31.05.2013 г.; Наредба за удостоверенията за електронен подпис в администрациите Приета с ПМС № 97 от 16.05.2008 г., обн., ДВ, бр. 48 от 23.05.2008 г., в сила от 13.06.2008 г.; Наредба за електронните административни услуги, Приета с ПМС № 107 от 19.05.2008 г., обн., ДВ, бр. 48 от 23.05.2008 г., в сила от 13.06.2008 г., изм. и доп., бр. 42 от 5.06.2009 г., изм., бр. 58 от 30.07.2008 г., в сила от 30.07.2010 г., бр. 48 от 31.05.2013 г. и др.

⁴³ Обн. ДВ, бр. 46 от 12 юни 2007 г.

⁴⁴ Обн. ДВ, бр. 57 от 13 юли 2007 г.

⁴⁵ В сила от 6 март 2009 г., Приета с ПМС № 41 от 18 февруари 2009 г., Обн. ДВ, бр. 17 от 6 март 2009 г.

⁴⁶ Пак там, Изм.- ДВ, бр. 8 от 2012 г., в сила от 27 януари 2012 г.

⁴⁷ Пак там чл. 11., ал. 1.

⁴⁸ Пак там, чл. 6., ал. 2.

⁴⁹ Методически кодекс, Свитък VI, достъпен на: <http://gov.archives.bg/methodological_code/modul_6.html#_ftnref4>.

⁵⁰ Аврамов Ив. Пос. съч.

⁵¹ ИСДА – Информационна система на държавните архиви.

⁵² НЕРА – Регистър на Националния архивен фонд.

⁵³ Стратегия на Държавна агенция „Архиви“ за 2013 – 2015 г. от февруари 2013 г., с. 7–8.

⁵⁴ Вж. Наредба за реда за организирането, обработването, експертизата, съхраняването и използването на документите в учреденските архиви на държавните и общинските институции, чл. 54. ДВ, бр. 8 от 2012 г., в сила от 27 януари 2012 г.

⁵⁵ Приета с РМС 983 от 2016 г.

⁵⁶ Национален план за развитие на е-управлението 2013–2020 г. – разработен от екипа на министъра за развитие на електронно правителство. 15.05.2013 г., достъпен на: <<http://www.strategy.bg/Publications/View.aspx?lang=bg-BG&Id=174>>.

⁵⁷ Наредба за вътрешния оборот на електронни документи и документи на хартиен носител в администрациите, чл. 4.

⁵⁸ Методически кодекс. Свитък VI, II.2.2, II.2.2.1. – <http://www.archives.government.bg/methodological_code/modul_6.html#_ftnref26>.

⁵⁹ Наредба за вътрешния оборот на електронни документи и документи на хартиен носител в администрациите, Раздел III, Съхранение на получените хартиени документи.

⁶⁰ ДВ, бр. 8 от 2012 г., в сила от 27 януари 2012 г.), достъпен на – <http://www.archives.government.bg/uploaded_files//narok.pdf>.

⁶¹ Наредба за вътрешния оборот на електронни документи..., чл. 135, обн. в ДВ, бр. 48 от 2008 г., изм., бр. 58 и бр. 102 от 2010 г., изм., бр. 47 и бр. 106 от 2011 г.

⁶² Методически кодекс. Свитък II. Източници за комплектуване на държавните архиви, организация, експертиза и научно-техническа обработка на документите, София, 2013 г. I, Предговор – <http://www.archives.government.bg/methodological_code/modul_2.html>.

⁶³ Анчова, К. Барутчийски, С., Бурмова, М., Крайчева, Ж., Матинян, А. Минцев, Д., Нейкова, А. Пандева, П. Пейков, П. Петкова, С. Пискова, М. Речник на българската архивна терминология. Варна: ВСУ „Черноризец

Храбър“, 2002. – <http://electronic-library.org/content/mon_arhivistika.php>.

⁶⁴ Закон за Националния архивен фонд, чл. 48. (2), ДВ, бр. 57 от 13 юли 2007 г.

⁶⁵ Вж. Речник на българската архивна ... – <http://electronic-library.org/content/mon_arhivistika.php>.

⁶⁶ Практическа инструкция за създаване и оформяне на документите в публичната администрация, Институт по публична администрация, София, 2014 г.; Настоящата Практическа инструкция, наричана за краткост по нататък „инструкцията“, е съставена на основание на приетите с Постановление № 123 на Министерския съвет от 25.05.2009 г. (ДВ, бр. 42 от 05.06.2009 г.) изисквания за институционална идентичност на администрациите и Инструкция № 1 за институционална идентичност на администрациите (ДВ, бр. 64 от 11.08.2009 г.), Закона за националния архивен фонд (ДВ, бр. 57 от 2007 г.), Закона за електронното управление (ДВ, бр. 46 от 2007 г.), Наредбата за вътрешния оборот на електронни документи и документи на хартиен носител (ДВ, бр. 48 от 2008 г.), Наредба № 1 за организирането, обработването, експертизата, съхраняването и използването на документите в учрежденските архиви на държавните и общински институции (ДВ, бр. 17 от 2009 г.), както и на издадените от Българската академия на науките правила за правопис и пунктуация на българския език.

⁶⁷ Наредба за вътрешния оборот на електронни документи..., чл. 52, (1) и чл. 64, ал. 3, обн. в ДВ, бр. 48 от 2008 г., изм., бр. 58 и бр. 102 от 2010 г., изм., бр. 47 и бр. 106 от 2011 г.; вж. и Наредба за регистрите на информационните обекти и на електронните услуги, в сила от 13 юни 2008 г., приета с ПМС № 98 от 16 май 2008 г., обн. ДВ, бр. 48 от 23 май 2008 г., изм. ДВ, бр. 58 от 30 юли 2010 г., изм. ДВ, бр. 102 от 30 декември 2010 г., Наредба за регистрите на информационните обекти и на електронните услуги, в сила от 13 юни 2008 г., приета с ПМС № 98 от 16 май 2008 г., обн. ДВ, бр. 48 от 23 май 2008 г., изм. ДВ, бр. 58 от 30 юли 2010 г., изм. ДВ, бр. 102 от 30 декември 2010 г., Наредба за вътрешния оборот на електронни документи..., чл. 28, (1), обн. в ДВ, бр. 48 от 2008 г., изм., бр. 58 и бр. 102 от 2010 г., изм., бр. 47 и бр. 106 от 2011 г.

⁶⁸ Наредба за реда за организирането, обработването, експертизата, съхраняването и използването на документите в учрежденските архиви на държавните и общинските институции, чл. 10., чл. 36., ДВ, бр. 8 от 2012 г., в сила от 27 януари 2012 г.

⁶⁹ Подходът е обоснован още в Свитък II на Методическия кодекс, където са приравнени две принципно различни нива – номенклатура

на делата и списък на видовете документи със срокове за съхранение – http://gov.archives.bg/methodological_code/modul_2.html.

⁷⁰ Методически кодекс. Свитък VI, Електронни документи, II.2. Административни информационни системи във фондообразувателите, достъпен на: http://gov.archives.bg/methodological_code/modul_6.html.

⁷¹ Национален план за годишни приоритети за развитие на е-правителство в РБ, април 2013–декември 2020, Национален план за ежегодно развитие на е-управление (до 2020 г.), Специфичните цели. Т. 4, с. 44.

⁷² Вж. Речник на българската архивна ..., достъпен на: http://electronic-library.org/content/mon_arhivistika.php.

⁷³ Документите с индекс „П“ са ценни е-документи и подлежат на предаване в държавните архиви., Методически кодекс. Свитък VI, бел. 29 – http://www.archives.government.bg/methodological_code/modul_6.html#_ftnref26.

Документите с индекс „ЕК“ се съхраняват в АИС съобразно нормативно определения срок в ЗНАФ и НВОЕДДХН. След изтичане на този срок се осъществява експертиза за определяне на ценността им и предаването на определените за постоянно съхранение ценни е-документи в държавните архиви. Методически кодекс. Свитък VI, бел. 30 – http://www.archives.government.bg/methodological_code/modul_6.html#_ftnref26.

Методически кодекс, Свитък VI, II.2.2.5. – Пак там; вж. и Наредба за вътрешния оборот на електронни документи..., Раздел III. Ведомствена номенклатура на видовете документи, чл. 52, обн. в ДВ, бр. 48 от 2008 г., изм., бр. 58 и бр. 102 от 2010 г., изм., бр. 47 и бр. 106 от 2011 г.

⁷⁴ Методически кодекс VI, II.2.2.5. Номенклатура на документите, II.2.3. Експертиза за определяне ценността на е-документи, II.2.4. Текущо архивиране на е-документи във фондообразувателите, достъпен на: http://gov.archives.bg/methodological_code/modul_6.html#_ftnref28; вж. и Наредба за вътрешния оборот на електронни документи и документи на хартиен носител в администрациите, Раздел III Ведомствена номенклатура на видовете документи, Раздел VI Ведомствена номенклатура на схемите за съхранение на документите, Приета с ПМС № 101 от 17 май 2008 г., обн., ДВ, бр. 48 от 23 май 2008 г., в сила от 13 юни 2008 г.

⁷⁵ Методически кодекс, Свитък VI, Електронни документи, 2013, II.2.5. Предаване и приемане на ценни е-документи в държавните архиви, достъпен на: http://gov.archives.bg/methodological_code/modul_6.html#_ftnref28.

⁷⁶ Пак там, Предговор, достъпен на: <http://gov.archives.bg/methodological_code/modul_6.html#_ftnref28>.

⁷⁷ Хенри Луис Менкен (Henry Louis Mencken (англ.), 1880–1956), американски публицист, сатирик, журналист, есеист и критик.

⁷⁸ Setting up a historical archives and document management solution, 1.2.3.2 Storage of digital and digitised documents, 2.9.1.1 File repository and descriptive entries, 3.3 Hierarchical structure, 3.4.2 Requirements Arrangement description and organisation, 3.5.2 Requirements Archival description, 3.6.2 Authority records, Annex: Data recovery Archival description table – Fonds, Sub-fonds and Series levels, Archival description table – File and Item levels, 2.8 Compliance with archival standards, Acquisition description, Authority table in line with ISAAR(CPF) standard – Corporate Bodies and Persons, 1.2.2.7 Processing of hybrid fonds, 1.2.2.5 Digitisation – достъпен на <<http://www.europarl.europa.eu/tenders/invitations.htm>>.

⁷⁹ Вж. Речник на българската архивна ... – <http://electronic-library.org/content/mon_arhivistika.php>.

⁸⁰ Setting up a historical archives ..., 2 Preconditions for the solution, достъпен на <<http://www.europarl.europa.eu/tenders/invitations.htm>>; В тази връзка са усилията на Experts Group on Archival Description (EGAD) в МСА/ICA и предложението им Records in Context (RiC), като концептуален модел за архивно описание, базирани на четири текущи МСА/ICA описателни стандарти ISAD(G), ISAAR(CPF), ISDF и ISDIAH.

⁸¹ Вж. ДВ, бр. 50 от 1 юли 2016 г.

**ФАМИЛИЯТА БУРЕШ В НАУЧНИЯ
И ОБЩЕСТВЕНИЯ ЖИВОТ НА БЪЛГАРИЯ.
ПО ДОКУМЕНТИ ОТ ЛИЧНИЯ АРХИВЕН ФОНД
НА АКАД. ИВАН БУРЕШ**

Драгомир Томов, НА – БАН

Целта на настоящата статия е да представи живота и дейността на първите представители на фамилията Буреш в България, през призмата на запазените в личния архивен фонд на акад. Иван Буреш документи и да направи обзор на някои от по-интересните от тях. Той се съхранява в Научния архив на Българската академия на науките (НА – БАН), той се съхранява под фонд № 218К. Пръв в България пристига бащата на Иван Буреш – Йосиф. Той е представител на чешката интелигенция, пристигнала в България след Освобождението за да подпомогне развитието на младата държава почети всички области на културата. Това са учители, инженери, хора на изкуството, археолози, търговци, занаятчии и др. Иван Буреш от своя страна е достатъчно известен в света на науката. Един от основателите на ентомологията и спелеологията в България. Редовен и почетен член е на редица наши и чуждестранни научни дружества и институти. Основател на Българското ентомологично дружество и негов председател в продължение на 26 г.

Йосиф Буреш е роден в Прага през 1845 г. Учи фотография в родния си град, а по-късно специализира цинкография и фото техника във Виена. Той идва за пръв път в България по време на Руско-турската освободителна война (1877–1878 г.). Неговият брат е капелмайстор в руската армия. Вероятно той съобщава на Йосиф Буреш, че щабът на руската армията търси фотограф. Така при обявяването на войната Йосиф Буреш е част зачислен като военен фотограф. „Във Свищов му е била дадена

волска кола, върху колата той поставил голям сандък, който е имал размери 160 вис. × 100 шир. × 70 дълж. см. Сандъкът е трябвало да служи на моя баща за „тъмна стая“ и „химическа лаборатория“¹.

Йосиф Буреш е зачислен към щаба на ген. Гурко. Присъства на обсадата на Плевен. Фотографиите които прави по време на войната са отпечатвани в Руското списание „Нива“².

След войната Йосиф Буреш се завръща в Прага. През 1880 г. се жени за Ана Новакова (Anna Novakova). Година по-късно Йосиф Буреш е поканен от Временното руско управление да „поеме уредбата на фотоцинклографската служба в новосъздадената държавна печатница в София“, и се завръща в България. Освен в печатницата той работи и в частни фото ателиета заедно с някой от най-известните за това време фотографи – братя Карастоянови, Тома Хитров и др.³

През 1880 г. Йосиф Буреш и Тома Хитров откриват фото ателие „Славянска светлописница“, по-късно „Славянска фотография“. То работи до 1885 г. През 1895 г. Йосиф Буреш купува от своя сънародник Валебин фото ателие, което изгаря през 1898 г. През 1920 г. Йосиф Буреш е назначен за фотограф в Държавната печатница, а четири месеца по-късно – за ръководител на фотомеханическото отделение.⁴

За съжаление повечето снимки на Йосиф Буреш са унищожени „Всичко пропадна, унищожиха ги бомбардировките през 1944 г.“⁵

Йосиф Береш е привърженик на природата и туризма. Една от най-известните му запазени фотографии е свързана с първия масов поход към Черни връх, на 28 август 1895 г., когато се поставя началото на организирания туризъм в България. Друга запазена снимка е от времето, когато Йосиф Береш работи заедно с Т. Хитров във фото ателие „Славянска фотография“. Тя е на Петко Р. Славейков и Петко Каравелов в цял ръст. Снимката е публикувана във в. Отечествен фронт , бр. 6461 от 16 юни 1965 г. Йосиф Буреш умира на 20 декември 1921 г. на 76 години.

Майката на Йв. Буреш – Анна Буреш, е учителка по пеене в Софийската девическа гимназия. Тя умира през 1902 г.⁶

Документите свързани с родителите на Иван Буреш са основно спомени за тях, статии за живота и дейността на Йосиф Буреш, писмо от Анна Буреш до министъра на Народното просвещение с молба да бъде назначена като учител от 8 август 1887 г. и фотографии, на Йосиф и Анна Буреш, както самостоятелни, така и семейни.

Йосиф и Анна Буреш има три деца – Йосиф, Мария и Иван.

Йосиф Береш е роден на 4 април 1883 г. Първоначалното си образование Йосиф Береш получава в училищата „Св. Седмочисленици“ и „Буката“. След това учи в Първа Софийска мъжка гимназия. През 1894 г. в София е основано гимнастическо дружество Сокол. В него участват чехи и българи. По това време Йосиф Береш е 11 годишен и постъпва като юноша в дружеството. През периода 1905–1908 г. специализира в Прага графични изкуства в Графичния институт „Уния“. През 1908 г. завършва с много добър успех учителските гимнастически курсове в Чешкия соколски съюз⁷.

През периода 1908–1912 г. учител в Скопие, по това време част от Османската империя. Основава юнашко гимнастическо дружество „Вардарски юнак“⁸.

През есента на 1912 г. при обявяването на мобилизацията и Балканската война, Буреш напуска Македония и постъпва като доброволец към юнашкия легион, който на 16 октомври 1912 г. е зачислен в състава на 12 Лозенградска дружина. Той през 1912 г. взема участие в боевете при Кърджали, Мастанлъ и на Балкан – Тореси; при Узун Химитлер и при пленяването на Явер паша при с. Мерхамлъ. През 1913 г. участва в отбиването на десанта при Шаркьой; при боевете при Султан тепе (превземането на Маркова стъпка) и при Кочани⁹.

Йосиф Буреш е награден с орден „За храброст“ IV степен и орден за военна заслуга V степен. Взема участие и в Първата световна война в редиците на 59 полк, 11 Македонска дивизия¹⁰.

След войните работи като учител по физическо възпитание.

Йосиф Буреш умира на 5 октомври 1966 г.

Документите свързани с живота на Йосиф Буреш са свързани предимно с неговата професионална дейност: Програма на 7-я съюзен юнашки събор състоял се през месец юли 1930 г.; Доклади за „Игрището-летовище“ на XVIII Народно основно училище „Хаджи Димитър“ за периода 1932–1935 г.; Отчет за дейността на гимнастически дружества „Юнак“ за 1937–38 г.; Юбилеен сборник по случай 35-годишна дейност и 25-годишно учителстване на Йосиф Буреш, издаден през 1933 г.; Отчет за дейността на гимнастически дружества „Юнак“ за 1937–38 г.; Статия посветена на Йосиф Буреш в сп. „Информационен бюлетин“ на Български олимпийски комитет, бр. 5, 1963 г. и др. Запазени са и биографични бележки на Ив. Буреш за неговия брат.

Мария Буреш е родена на 11 октомври 1884 г. Учи в училищата „Неофит Рилски“, „Св. Седмочисленици“, а по-късно и в Софийска държав-

на девическа гимназия. Завършва Историко-филологическия факултет на СУ. Работи като учител. Мария Буреш страда от сърдечна болест, която се проявява около смъртта на Йосиф Буреш. *„Преживяното и операцията обаче разтърсиха силно слабото тяло и още по слабото сърце на моята сестра и тя се почувства не добре“*¹¹. Мария Буреш умира на 15 януари 1922 г.

Документите свързани с живота на Мария Буреш са: Свидетелства и уверение издадени от столичните училища „Неофит Рилски“, „Св. Седмочисленици“ и Софийска държавна девическа гимназия за завършени учебните 1896–1898 години; Медицински свидетелство за здравословното състояние на Мария Буреш от 1898 и 1900 г. Студентска книжка от Историко-филологическия факултет на СУ; писмо от Министерството на Народното просвещение с което се разрешава за педагогическа практика на Мария Буреш от 26 апр. 1914 г.; Съобщения за смъртта на Мария Буреш във вестници: „Училищен вестник“, „Пряпорец“, „Мир“ от 15 януари 1922 г. За съдбата на Мария Буреш научаваме и от едно писмо от Ив. Буреш до Ана Прошекова. Описва последните дни от живота на баща си Йосиф и сестра си Мария¹².

Иван Йосифов Буреш е роден на 27 декември 1885 г. Основно и средно образование получава в Първа софийска държавна мъжка гимназия (1904 г.). Завършва висше образование по естествени науки в Софийския университет през 1909 г., а през 1907–1908 г. специализира зоология в Прага. През 1911 г. защитава специализира в Мюнхенския университет.

Още от ученическите си години Иван Буреш проявява силен интерес към природните науки и по-специално към насекомите. *„Още като ученик в II клас на гимназията аз имах вече доста обширна сбирка от насекоми, растения и минерали, събрани главно по Витоша планина. А когато бях в IV клас (1900 г.) тази сбирка стана вече малък скромнен музей [...] През 1902 и 1904 г. моите сбирки от насекоми бяха използвани вече като скромни приноси към научните трудове по насекомна фауна на България, трудове съставени от професора П. Бахметьев в София, професора Ханс Ребел във Виена и моя учител в гимназията Никола Недялков.“*¹³

Любовта си към природата и естествените науки Ив. Буреш обяснява както с влиянието баща си, така и това на своя дядо по майчина линия, който е лесничей по професия. *„Той имаше силна склонност към изучаване на природните науки; сам препарираше птици и бозайници и притежаваше хубави сбирки от такива животни. От него вероятни и аз, негов внук, съм наследил склонността към съставяне на природона-*

учни колекции, която склонност се прояви у мен в най-ранно детинство. Препарираните от моя дядо и изпратени на моята майка 6 птици и 4 бозайници бяха първите екземпляри върху които се изгради по-късно моята малка природонаучна сбирка“¹⁴.

Запазени са тетрадките и бележниците на Ив. Буреш от 1899–1900, когато още 15-годишен прави подробни записки от екскурзиите си около София. Отбелязвал е събраните насекоми и растения и извършените наблюдения върху тях.

Още след като завършва гимназия, на 1 юли 1904 г. Ив. Буреш е назначен за лаборант – препаратор в Естественоисторическия музей. Заедно с Делчо Илчев поставят началото на Ентомологическата станция¹⁵. На 1 август 1911 г. Ив. Буреш е назначен за уредник на Ентомологичната станция на Царските научни институти, а през 1914 г. за уредник на Царския Естествено исторически музей. На 3 октомври 1918 г. е назначен за директор на Царските природонаучни институти. Те са:

1. Царският естествено исторически музей, основан през 1889 г.;
2. Царската зоологическа градина, основана през 1889 г.
3. Царската ентомологическа станция, основана през 1905 г.;
4. Царските ботанически градини – във Варна, Ексиновград, Царска Бистрица, Ситняково и Саръгьол;
5. Царската научна библиотека, основана през 1889 г.
6. Черноморската биологическа станция във Варна, основана през 1905 г.¹⁶

През 1927 г. Ив. Буреш е избран за дописен член (член-кореспондент), а през 1929 г. – за действителен член (академик) на БАН. От 1947 г. до пенсионирането си през 1959 г. е директор на Зоологическия институт при БАН.

Научните интереси на Ив. Буреш са в областта на природните науки и по-специално към ентомологията, фаунистиката, спелеологията, херпетологията, историята на българското природознание и др. Автор е на повече от 200 научни и научнопопулярни статии.

Ив. Буреш е редовен и почетен член на редица наши и чуждестранни научни дружества, институти сред които: Съюза на немските изследователи на пещерите (от 1929 г.); Съюза на унгарските орнитолози (от 1930 г.); Чешкото природоизпитателно дружество (от 1930 г.); Всеславянския биологически комитет и Българското ботаническо дружество (на което е един от член-основателите) др. Израз на признание на ботаниците към неговото дело е избирането му за член на научния съвет на Института по ботаника при БАН през 1951 г. и на Института за гората при БАН през 1955 г.

Ив. Буреш умира в София на 8 август 1980 г.

Документите на акад. Иван Буреш се съхраняват в Научния архив на БАН (Ф 218К). Те са предадени през 1993 г. от неговите наследници Здравка Попова (дъщеря на Ив. Буреш) и Алекси Попов (внук на Ив. Буреш). Документите са свързани предимно с отзиви за дейността на Ив. Буреш, със сведения за български естественици и с историята на природните науки в България.

Към документите от биографичен характер са автобиографии, бележки и записки на фондообразувателя, тетрадки – дневници и тетрадки на Ив. Буреш като ученик и студент, свидетелство за зрялост от Първа мъжка гимназия в София студентски книжки от Софийския университет и Мюнхенския университет др. Запазени са и немалко грамоти на Ив. Буреш различни наши и чуждестранни научни дружества. Сред тях по-интересни са грамота от цар Борис III за награждаване на Ив. Буреш с командирски кръст от 1928 г., почетна грамота на Ив. Буреш от Дружеството за изучаване на пещерите в Берлин, с която е провъзгласен за почетен член от 1929 г., почетна грамота на Ив. Буреш от Народния музей в Прага, с която е провъзгласен за почетен член на музея от 1955 г. и др.

Сред документите от биографичен характер е и разказът за първата среща на Ив. Буреш княз Фердинанд още като ученик. Разказът е писан през август 1925 г. в Чам Курия, дн. Банско. През лятото на 1903 г., веднага след приключването на учебната година, младият Ив. Буреш предприема екскурзия до връх Мусала в Рила. *„Истински подвиг бе това тогава, което днес е приятна разходка с автобус то София до Чам-Курия [...]. Нямаше по Рила планина никакъв подслон а камо ли хижа или хотел, в който да може да се пренощува и намери храна.“*¹⁷ След няколко дневен преход в подножието на връх Мусала Ив. Буреш е застигнат от група войници на коне. *„Начело на колоната езди строен човек с английска тропическа каска на главата. На ремичка виси отпред на гърдите му червен бинокъл, а до него бял орден. Хубаво очертаният добре закривен нос изпъква под сянката на тропическата шапка. Притворените му очи гледат към мен. Познах – това е Фердинанд I-ви княз на България.“*¹⁸ Между Княз Фердинанд и младия природолюбител започва разговор на тема флора и фауна. Те продължават заедно своя път към върха, като междувременно събират растения и насекоми.

След приятната разходка, Фердинанд и неговата свита тръгват обратно. Въпреки увещанията на княза, Ив. Буреш, придържайки се към първоначалния си план, решава да остане да пренощува в подножието

на върха. „Убеждават ме, че тука става много студено през нощта, а аз [...] с ентузиазъм наново изказвам желанието си да видя изгрева на слънцето от връх Мусала. Последва кратко съвещание между Княза и Генерал Марков на чужд език. Князът се доближава до мене и ми казва: „ще се видим пак [...] Вземете и тази полезна вещ“ и ми подава своята дълга, сива пелерина, която откачиха от седлото на неговия кон.“¹⁹

След екскурзията до връх Мусала Ив. Буреш се опитва да върне Пелерината на княз Фердинанд „Моят баща се зае с въпроса за връщането на дадената ми от Княз Фердинанд пелерина. Баща ми бе в близка връзка с притежателя на придворната печатница чехът Бохумил Шимарек. [...] Шимарек каза, че управителя на Двореца Димитър Анков често дохожда в печатницата [...].“ Чрез него Ив. Буреш получава съобщение от княза „Пелерината е дадена подарък на ученика Буреш и той да я запази като спомен от Рила планина“²⁰.

Ив. Буреш поддържа добри взаимоотношения с Фердинанд дори и след неговата абдикация и оттеглянето му в Египет. Доказателство за това е снимките от съвместната им екскурзия до Египет през 1931 г. Те са публикувани във вестниците „Зора“, бр. 3500, 8 март 1931 г. и „Дневник“, бр. 9363 от 27 март 1931 г.

Сред служебните документи на първо място правят впечатление дневниците (Бележници) на Иван Буреш свързани с неговата професионална дейност. Първият от тях е от 1918 г. В продължение на 56 години, до 1974 г., Иван Буреш описва основните събития в поверените му институции. На базата на тези дневници може да бъде проследено възникването и развитието на Царските научни институти, Института по зоология към БАН. „Въз основа на тях съм съставял годишни отчети“²¹.

Сред най-интересните моменти в дневниците на Иван Буреш са събитията около бомбардировките над София през 1944 г. и по-специално за съдбата на природонаучния музей и на сбирките в него. Въпреки че има възможността да напусне София, Иван Буреш изпраща семейството си в Чам Курия и остава да пази сбирките в музея. Най-тежките бомбардировки са на 29 и 30 март 1944 г. Освен от Дневниците на Иван Буреш събитията свързани с разрушаването на Царските естествено исторически музей в резултат от бомбардировките и последвалото им възстановяване са отразени и в няколко писма: от Ив. Буреш до Прокоп Макса, пълномощен министър на Чехия в България от 1 юни 1945 г.; до ген. Мархолов 22 март 1946 г., съобщава му за отпусната сума от 2 млн. лв. от Министерството на народната просвета за възстановяване на Ес-

тествено историческия музей и писмо от генерал-майор Фигел, адютант на Цар Борис III, до регентите относно състоянието и възстановяването след бомбардировките на Ботаническата градина и искане на кмета на гр. София да мине под контрола на общината от 10 май 1946 г.

До Прокоп Макса Иван Буреш пише: *„Аз загубих най-ценното което имах, моят шеф и прекрасният създаден от мен с много труд и любов научен Естествено-исторически музей в който работих от 42 години. Наистина по-голямата част от сбирките са запазени; запазени са познатите вам разкошни сбирки от птици, от змии, от риби, почти всички сбирки от насекоми около половин милион екземпляри и др. Обаче, всички музейни лаборатории и пособия са напълно опустошени от 5 тежки аеропланни бомби. Съвършено е опустошено и моето жилище заедно с цялата покъщнина и с множество спомени и ценни вещи в него, както и няколко мои неотпечатани още ръкописи.*

През време на бомбардировките моите близки бяха в Чам-Курия, а аз доброволно останах в София и като куче което пази къщата на своя господар останах в мазетата на моя музей за да спасявам каквото е възможно. [...] много тежко бе за мен да понеса и най-последното, което стана на 30 март 1943 г. при което се срути цялата северна част на музейното здание, тая част в която толкова често, пред отбрана аудитория пускахме научни чехословашки филми.“²²

Сред служебните документи намираме и материали свързани с откриването на и дейността на Морската зоологическа станция с Аквариум в гр. Варна за периода 1906–1937 г.; отчети и доклади на Ив. Буреш до цар Борис III, свързани с дейността на Естествено историческия музей и Зоологическата градина; Доклад от Ив. Буреш относно обявяването на нос Калиакра за защитена зона от 26 дек. 1940 г. Доклади от Ив. Буреш и Ст. Петков за провъзгласяването на Цар Борис III за почетен член на БАН от 1942 г. и др.

След преобразуването на Царските музей и преминаването им към БАН – Мнение на Тодор Павлов, председател на БАН за Природонаучния музей в София от 1948 г.; Доклад от Ив. Буреш относно състоянието на биологическите науки у нас от 12 ноември 1949 г.; Отзиви за Зоологическия институт и музей, писани в книгата за посещения за периода 1949–1954 г. Материали свързани с изборите за академици и член кореспонденти на БАН; Решение на общото годишно отчетно събрание на БАН и апел на БАН против използването на химическо и биологично оръжие за военни цели от 1970 г. Кореспонденция с проф. Роджър Хъсън

(Roger Husson) от биологическия факултет в Дижон, Франция, относно сътрудничество в областта на спелеологията- 1970 – 1978 г. и др.

Запазени са документите свързани с пенсионирането на Ив. Буреш. Те обхващат периода 1915–1959 г. и помагат за уточняване на важни моменти от професионалния му път.

Друга група интересни документи от служебната и обществена дейност на Иван Буреш са запазените речи, произнасяни от него при различни поводи. По-интересни от тях са: Реч произнесена от Ив. Буреш като представител на Цар Борис III при осветяването на първата туристическа хижа „Скакавица“ на Рила от 2 авг. 1922 г.; Реч произнесена от Ив. Буреш по случай 70 годишнината на Вацлав Стрибърни и 40 годишната му дейност в България като ботаник и агроном от 30 апр. 1923 г.; Реч произнесена от Ив. Буреш на десетия международен конгрес на зоолозите в Будапеща през месец септември 1927 г.; Реч произнесена от Ив. Буреш като представител на Цар Борис III на шестия конгрес на Чешкословенските природоизпитатели и лекари в Прага през месец май 1928 г.; Реч произнесена от Ив. Буреш като представител на Цар Борис III при откриването на Метеорологичната станция на вр. Мусала на 2 окт. 1932 г.; Реч произнесена от Ив. Буреш като представител Цар Борис III на Първия конгрес на българските природоизпитатели в София на 11 ян. 1938 г.; Реч произнесена от Ив. Буреш като представител на БАН на Тържествено заседание по случай 50 години Българско природозащитно дружество, проведено в СУ на 28 апр. 1946 г.; Реч произнесена от Ив. Буреш по случай награждаването му със сребърен медал на Чехословашката академия на науките на 30 апр. 1966 г.; Реч произнесена от Ив. Буреш на Второто съвещание на националния съвет за защита на природата на 4 май 1966 г. и др.

Интересни са и материалите събирани от акад. Ив. Буреш свързани с научните конференции, конгреси и сесии. Особено впечатление прави десетия международен конгрес на зоолозите в Будапеща, състоял се през месец септември 1927 г. Сред запазените материали са покана за конгреса, програми и рекламни материали, печатни издания свързани с конгреса и отзиви в пресата, както и статия от Ив. Буреш „Десетият интернационален конгрес на зоолозите състоял се на 2 до 14 септември 1927 г. в гр. Будапеща“.

В личния фонд на акад. Иван Буреш са запазени и материали от Международния спелеогически конгрес в Будапеща, провел се между 14 и 20 септ. 1927 г.; от десетия международен конгрес на зоолозите в Падуа, провел се през септември 1930 г.; програма на VI международен конгрес по ентомология, Мадрид провел се между 6 и 12 септ. 1935 г.;

Програма на XII международен конгрес по зоология в Лисабон, провел се между 15 и 21 септ. 1935 г. и др.

Запазените фото документи може да се разграничат на две групи – снимки на роднини на Ив. Буреш, и снимки на негови колеги и приятели. Сред първата група отделни фотографии на родителите на Иван Буреш – Йосиф, и Анна (1882 и 1880 г.), на неговия брат – Йосиф; Ана Буреш, съпруга на Иван Буреш (1932 – 1936 г.); на Здравка Буреш, дъщеря на Иван Буреш (1934 г.); снимки на Иван Буреш като ученик (1898 г.) и като студент (1904 – 1905 г.); групови снимка на Йосиф Буреш, баща със синовете си Йосиф и Иван и дъщеря си Мария. (1905 и 1906 г.); семейна снимка на сем. Буреш (на нея присъстват: Йосиф Буреш – баща, Йосиф Буреш – син, Иван Буреш, Ана Буреш, съпруга на Иван Буреш, Зденка Буреш, съпруга на Йосиф Буреш, Мария Буреш, сестра на Иван Буреш и Зденко Буреш, син на Йосиф Буреш) (1914 г.); запазена е и снимка на къщата на сем. Буреш в София от 1915 г. и др.; снимки от честване на 70 годишнината на Иван Буреш (27 дек. 1955 г.) и др.

Сред снимките на научните деятели в областта на природните науки личат имената на Иван Урумов (1914–1927 г.), П. Чорбаджиев (1925 г.); Иван Юлиус (1925 г.); Андрей Тошев (1919 г.); Алекси Петров (1933–1934 г.); Павел Патев, директор на Зоологическата градина (1932–1940 г.); Димитър Палазов (1934 г.); Николай Стоянов (1906–1942 г.); Ив. Странски (1948 г.); Кр. Тулешков (1956 г.) и др.

Снимки на проф. П. Бахметиев (1882 и б. д.); Ото Финск (Otto Finsch) (1898 г.); Ханс Ребел (Hans Rebel), изследовател на пеперудената фауна (1917–1931г.); проф. Помарек (1935 г.); Otto Scheerpelth (1937 г.), Frantisek Vejdovsky (1939 г.); Валтер Арнадт (W. Arndt) (1943 г.); Филипо Силвестри (Filippo Silvestri) (б. д.); Ирме Фривански (Irme Frivaldsky) (б. д.); Едуард Форманек (Eduard Formanek) (б. д.) и др.

Сред фотодокументите са запазени и няколко интересни фотографии – на Ив. Мърквичка във военно облекло (29-и ямболски полк); Снимки на Видин Пертов с овчар от 1936 г. и снимка на К. Шкорпил и проф. Стрибъри от юли 1929 г.

Запазени са и снимки на препарирани животни от изложението в Пловдив 1892 г.; на препарирани животни от Природонаучния музей в Прага и снимки и план на сградата музея на природонаучния музей в гр. Скопие и на чат от колекциите в музея.

Богатството на личния фонд на акад. Иван Буреш се дължи и на запазените документи свързани дейността на наши и чужди учени, свързани

по някакъв начин с нашата родина и изучаването на нейната природа.. По време на своя професионален път акад. Ив. Буреш е създал своеобразни досиета на голяма част от своите колеги. Те се дължат на интересите му свързани с историята и развитието на природните науки в България. Част от „досиетата“ съдържат само биографии, автобиографии и бележки на Ив. Буреш свързани с въпросните личности. Други са по-богати – служебни документи (доклади за назначаване и уволнение, отчети за научна и дейност и др.), рецензии, статии от и за въпросните личности и др. Запазени са документи на повече от 50 лица свързани с природните науки в България. Сред тях се срещат имената на Пенчо Дренски, Александър Дряновски, Димитър Йоакимов, Нено Атанасов, Борис Ахтаров, Божидар Давидов, Павел Патев, Алекси Петров, Георги Пешев, Бруно Питиони, Рафаил Попов, Кръстьо Тулешков, Иван Урумов и др.

В личния фонд на акад. Ив. Буреш за запазени и документи свързани с живота и делото на чехите в България. Сред по-интересните са: Книга от Иржи Прошек, внук на Георги Прошек „Как се спасих от концентрационен лагер.” От 1945 г. Книгата е на чешки език и е с посвещение до Ив. Буреш *„На своя освободител, д-р Иван Буреш с благодарност и за информация, от какво ме е освободил, поднася един от ония за които се разправя в тая книга”*²³; „Първите учители чехи в българските земи“. Беседа изнесена по чешкото радио от Ив. Буреш от 9 септ. 1967 г.; Разказ от Ив. Буреш „Как е било докарано от Лом до София първото голямо концертно пиано“; Сценарий на филма „Побратими – първите пионери чехи“, с участието на Ив. Буреш от 1975 г.

Ив. Буреш е събирал и статии в периодичния печат свързани с чехите в България: работен вариант на статия от Ив. Стоянов „Карел Шкорпил и Българската археологическа и историческа наука“ от 1933 г.; Статии посветени на братя Шкорпил, във в. „Зора“, „Вечерни новини“, „Изгрев“, „Морски сговор“ (1934–1977 г.); Вестник „Вестник на вестниците“, бр. 38 от окт. 1936 г., посветени на българо-чешките взаимоотношения; работен вариант на статия „Какво са направили чехите за повдигане на духовната и материална култура на българите“; Статия Паметникът „Цар Освободител“, в. „Ехо“, бр. 9, 1973 г.; Статии във в. „Литературен фронт“, бр. 5, 1973 г. и „Отечествен фронт“, бр. 9355, 1975 г., посветени на изграждането на паметника на В. Левски в гр. София. Статии „Гербът на София“, в. „Вечерни новини“, бр. 7284, 6 юни 1975 г. и др.

Документите от личен произход отразяват субективното отношение към историческите събития, индивидуалното виждане на нещата,

предизвиканите мисли чувства и преживявания. Това се отнася в пълна степен и за документите във фонда на акад. Иван Буреш. Въпреки това със сигурност може да кажем, че научния подход към изучаването на природата е дало отражение и към отношението на Ив. Буреш към документалното му наследство. Добре подредени и систематизирани те ни дават добър поглед върху развитието не само на Ив. Буреш като учен, но и върху развитието на природните науки в България като цяло, върху историята на Царските естественоисторически институти, а по късно и на Зоологическия музей към БАН.

Бележки

- ¹ НА – БАН, Ф 216К, оп. 1, а. е. 491, л. 1.
- ² Пак там.
- ³ НА – БАН, Ф 216К, оп. 1, а. е. 491, л. 4, 5.
- ⁴ НА – БАН, Ф 216К, оп. 1, а. е. 362, л. 2.
- ⁵ НА – БАН, Ф 216К, оп. 1, а. е. 750, л. 2.
- ⁶ НА – БАН, Ф 216К, оп. 1, а. е. 68, л. 4.
- ⁷ Юбилеен сборник за Йосиф Буреш, С., 1933 г. стр. 7.
- ⁸ Пак там.
- ⁹ Пак там, стр. 19.
- ¹⁰ Пак там, стр. 22.
- ¹¹ НА – БАН, Ф 216К, оп. 1, а. е. 362, л. 4.
- ¹² НА – БАН, Ф 216К, оп. 1, а. е. 362, л. 1–8.
- ¹³ НА – БАН, Ф 216К, оп. 1, а. е. 4, л. 2.
- ¹⁴ НА – БАН, Ф 216К, оп. 1, а. е. 491, л. 5, 6.
- ¹⁵ *Дренски, П.* Академик д-р Иван Буреш като ентомолог. – Известия на Зоологическия институт при БАН, кн. 4, 1957 г., стр. 6.
- ¹⁶ НА – БАН, Ф 216К, оп. 1, а. е. 82 л. 1.
- ¹⁷ НА – БАН, Ф 216К, оп. 1, а. е. 4 л. 3.
- ¹⁸ НА – БАН, Ф 216К, оп. 1, а. е. 4 л. 15.
- ¹⁹ НА – БАН, Ф 216К, оп. 1, а. е. 4, л. 20.
- ²⁰ НА – БАН, Ф 216К, оп. 1, а. е. 5, л. 2.
- ²¹ НА – БАН, Ф 216К, оп. 1, а. е. 176, л. 1.
- ²² НА – БАН, Ф 216К, оп. 1, а. е. 246, л. 1.
- ²³ НА – БАН, Ф 216К, оп. 1, а. е. 736, л. 3.

ГЛАСЪТ НА МЛАДИТЕ



СЪСТАВЯНЕ НА АРХИВЕН СПРАВОЧНИК С БИОГРАФИЧНИ СПРАВКИ НА ЖЕНИТЕ- СТУДЕНТКИ ВЪЗ ОСНОВА НА ГЛАВНИТЕ КНИГИ В ДЪРЖАВНОТО РИСУВАЛНО УЧИЛИЩЕ И ХУДОЖЕСТВЕНО-ИНДУСТРИАЛНОТО УЧИЛИЩЕ

*Рамона Димова, докторант към катедра
„Архивистика и ПИД“*

Всяка една институция, като обект на проучване, може да бъде разглеждана в различни аспекти. *Национална художествена академия (НХА)*, наследница на *Държавното рисувално училище (ДРУ)* и на *Художествено-индустриално училище (ХИУ)*, също не прави изключение в това отношение.

В рамките на избраната тема *НХА* представлява интерес като фондообразовател на *Регионална дирекция Държавен архив – София*¹. Документите в състава на съответния архивен фонд са достъпни за изследователите, за разлика от Главните книги, които продължават да се съхраняват в самата академия. В тях има информация, която се отнася не само за историята на *НХА*, но и на българското изкуство.

При подготовката на изложбата *Свободният избор. Първите жени художнички 1878–1912*² ни бе осигурен достъп до част от споменатия документален масив. Същият се намира в кабинета на инспектора във факултета *Изящни изкуства*³. Там, разгръщайки страниците от въпросните Главни книги, изписани в края на XIX и началото на XX в., стигнахме до заключението, че би било изключително полезно фактите, съдържащи се в тях, да „влязат“ в научно обращение.

Същевременно, работата ми с проф. Нейкова в магистърската програма *Документални и архивни ресурси* към специалност Архивистика и документалистика – Исторически факултет, Софийски университет „Св. Климент Охридски“, ми подсказа, че може да се направи опит за обработка на откритата документна информация и предоставянето ѝ на изследователите с помощта на архивен каталог. Поради сравнително големия обем от данни обаче, бяха съставени биографични справки само на жените обучавали се в ДРУ и ХИУ през периода 1896–1912 г.

При работата по каталога се съобразихме с изискванията в Свитък IV на Методическия кодекс относно този вид архивен справочник. Според определението за каталозите, те са справочници по съдържанието на архивните документи, в които сведенията са групирани по въпроси (теми, предмети, наименование и други) и са разположение в логическа, азбучна или хронологическа последователност.

Съвкупността от архивни каталози в съответния държавен/исторически архив е важна част от неговия научно-справочен апарат, осигуряваща възможност на потребителите за многоаспектно търсене на информация⁴. Съгласно Методическия кодекс, каталозите се характеризират по няколко признака. Според формата те са: картотечни⁵, печатни⁶ и електронни⁷. По структурата си се делят на такива с логическа структура⁸ или с азбучна структура⁹.

От своя страна, тези с логическа структура могат да бъдат: систематични¹⁰, предметно-тематични¹¹ и хронологически¹², а каталозите с азбучна структура – именни¹³, географски¹⁴ и предметни¹⁵.

В резултат от работата ми с въпросните Главни книги беше създаден *Каталог с логическа структура*. В него основен класификационен критерий е възходящият номер с който е записана всяка постъпила жена-студентка през разглеждания период.

По-конкретно, каталогът е съставен въз основа на записите в четири Главни книги с крайни дати от 1 октомври 1896 до 19 септември 1914 г.¹⁶ Най-ранната от тях обхваща периода 1 октомври 1896–20 февруари 1907 г. Тялото и се състои от 411 разтвора¹⁷. На лявата страница е посочен номера подред на постъпилата жена-студентка. Там е и мястото за обозначаване на съответната учебна година. Информацията за учащата започва с трите имена, датата, мястото на рождение и кръщението ѝ¹⁸. Следващата Главна книга обхваща периода 1 октомври 1907–2 март 1909 г. В нея се продължава номерацията от предходната и започва от №

412 за да приключи с № 499. Макета е много сходен с този на предходния източник¹⁹. Специфичното за третата Главна книга (15 септември 1909–15 септември 1910 г.) е, че при нея номерацията отново започва от едно и приключва с № 100. Последният от използваните документи е за периода 15 септември 1910–19 септември 1914 г. Книгата започва от № 101 и завършва на № 200. Тя не е изписана до край и има празни листове. Всяка една от изброените е с титулна страница и приключва със заверителен надпис и печат.

Следвайки зададената последователност от оригиналните документи, Каталогът е замислен да предава възможно най-коректно информацията²⁰. Повечето жени присъстват в списъка само с имената, с които са записани по Кръщелно свидетелство, но при омъжените е посочено в скоби и името им по съпруг. Особено внимание се обръща на начина по които те постъпват в заведението, като редовни, извънредни или приходящи²¹. Всеки един от термините подсказва с какъв точно статут се ползват жените. Редовното обучение означава, че студентката има необходимия образователен ценз и по надлежен ред е влязла в ДРУ/ХИУ. Постъпилата, като извънредна ученичка подсказва, че тя няма необходимото първоначално образование, но и е позволено да посещава определена специалност и предметите свързани с нея, като има възможност след получаване на ценз да бъде записана, като редовна студентка. Приходящата е ученичка, която посещава само някои предмети, при наличие на свободно място в ателиетата. Друга информация, която присъства в биографичната справка, е дали учащата има завършен Общ или Специален курс и кои са преподавателите, които са и водили часове.²² В справката се посочва още и на чии разноски се образоват жените. В някои от биографиите присъстват и адреси, които оказват къде са живеели ученичките с родителите си или къде живеят родителите им, по време на постъпването на техните деца в заведението.

Към настоящият момент Справочникът не е отпечатан и това е така, защото се предвижда той да бъде допълнен и усъвършенстван. Сформирането му на етап, спомогна да се изведат някои интересни изводи:

– за периода 1896–1912 г. са записани в Главните книги на ДРУ и ХИУ общо 160 студентки. От тях преобладаващо са българки, но има и чужденки идващи от Австрия, Англия, Македония, Румъния, Русия, Турция и др. Между тях и ученички, които са родени в чужда страна, но са с български произход, както и деца с чуждо на българското самосъзнание, но родени на наша територия;

– обучаващите се студентки, които не са от София, в повечето случаи получили образованието си в големи градове, като Варна, Велико Търново, Пловдив, Русе, и др. независимо дали са родени там или в по-малки населени места;

– поради водещия образователен ценз, преобладават студентките, които са завършили Първа софийската девическа гимназия или по-късно образувалите се от нея Софийско девическо педагогическо училище и Втора софийска девическа гимназия;

– въпреки, че някои ученички имат слаба подготовка, те са приемани да се обучават, като извънредни или приходящи. В зависимост от художественият им талант, те имат възможност да бъдат прехвърлени в редовно обучение;

– повече от новопостъпилите са току що завършилите училище девойки, но има и такива, като Дона Стефанова (Ракарова), която започва образованието си на 35 години;

– социалната прослойка от която произлизат ученичките е преобладаващо средната класа. Има случаи в които жените се обучават благодарение на стипендии и такива които го правят на собствена издръжка, издръжката на родителите или съпрузите си;

– сред броя на студентките доминират девойките, но има омъжени с и без деца, както и вдовици с деца;

– преобладаващо жените-студентки изповядват Източното православие, но не малък броя са католички, като се срещат и други вероизповедания;

– от общо 636 постъпили в ДРУ и ХИУ в периода 1896–1912 г., учащите от мъжки пол са 476, което означава, че жените в художественото заведение са малко над 25%. От записаните ученички, получават документ за завършена степен Общ или Специален курс на обучение общо 41. Като 25 от тях завършват Специалния курс. В противовес на очакванията на историците на изкуството студентките се дипломират предимно в специалност Живопис, след което Скулптура, Декоративно изкуство и накрая Бродерия и тантели.

Обработката на Главните книги на НХА все още предстои. Без съмнение, това ще бъде една не лека задача, но крайният резултат би подпомогнал работата на специалисти от много области. Най-съществено значение съответният справочник би имал за проучванията по история на българското изкуство, включително и развитието пластическите изкуства през периода от края на XIX до средата на XX в.

Бележки

¹ Ф1047К *Държавна художествена академия – София (1896–1944)* се намира в отдел *Държавен архив – София*. Документите в него са систематизирани в три описа: *Опис № 1 (1896–1943)*, *Опис № 2 (1898–1944)* и *Опис № 3 (1896–1936)*.

² Изложбата е част от музейната програма на галерия *Васка Емануилова*, филиал на *Софийска градска художествена галерия*. Тя е в експозиция от 2 юли до 8 септември 2015 г.

³ Важно е да се отбележи, че Главните книги се съхраняват в пространство, в което не се съблюдават изискванията за температура, влага и светлина, които са подходящи за физическото им оцеляване във времето. Въпреки че е правен опит те да бъдат подредени в отделни клетки в един общ шкаф, поради липсата на обозначения върху тях, често се разместват местата на книгите, което налага допълнително разместване и причинява механично износване. Друг проблем е, че въпросните книги не са заведени в общ списък (поне аз не открих такъв), в който да са регистрирани със своя номер.

⁴ Методически кодекс. Свитък IV. Научно-справочен апарат, достъп и използване на архивните документи. Държавна агенция „Архиви“. С., 2013 – <http://www.archives.government.bg/methodological_code/modul_4.html>.

⁵ Пак там. Картотечни – описанието на документа се нанася върху каталожни фишове, които се съхраняват в чекмеджета в съответния архив/институция.

⁶ Пак там. Печатни – съдържанието е под формата на печатно издание, придружено с указатели, което дава възможност за използване и извън архива/институцията.

⁷ Пак тама. Електронни – при които описанието на документите е представено в електронен вид, базирано в информационна система, уеб сайтове, дигитални архиви и др., което дава за широк достъп до информация и улеснява търсенето ѝ.

⁸ Пак там. С логическа структура – сведенията от документите се групират по отрасли/сфери на дейността на обществото, по проблеми и изследователски теми, по хронология/периоди и т. н. и се подреждат в логическа последователност.

⁹ Пак там. С азбучна структура – сведенията от документите се групират по предмети (проблеми, географски названия, имена на лица), като наименованията на предметите се подреждат в азбучна последователност.

¹⁰ Пак там. Систематични – справочник по съдържанието на документите, в който сведенията от тях се групират по видове дейности, при спазване на логическа последователност и взаимовръзка.

¹¹ Пак там. Предметно-тематични – справочник по съдържанието на документите, в който сведенията от тях се групират по проблеми и изследователски теми в логическа последователност.

¹² Пак там. Хронологически – справочник по съдържанието на документите, в който сведенията от тях са групирани по периоди от време, години и дати, разположени в хронологическа последователност.

¹³ Пак там. Именен – при него обект на описание са имената на лица – име, презиме, фамилия, псевдоними и др.

¹⁴ Пак там. Географски – при него обект на описание са географски понятия – държави, градове, села, морета, реки и т. н.

¹⁵ Пак там. Предметен – при него обект на описание са понятия, предмети и имена. Именният и географският каталог са разновидности на предметния.

¹⁶ Държавното рисуwalно училище. Главна книга на учениците 1 октомври 1896–20 февруари 1907 г.; Държавното рисуwalно училище. Главна книга на учениците 1 октомври 1907–2 март 1909 г.; Художествено-индустриално училище. Главна книга на учениците 15 септември 1909–15 септември 1910 г.; Художествено-индустриално училище. Главна книга на учениците 15 септември 1910–19 септември 1914 г.

¹⁷ В книгата има печатна грешка и вместо да се обособяват две отделни досиета с № 361 и № 362 техните десни страници са на един разтвор, а двете леви на друг.

¹⁸ По-нататък в документа има графи за попълване на гражданството, народността и вероизповеданието. Задължително е попълването на информация за предходното образование. За господата има графа, в която да се отбелязват документите, свързани с военна повинност. Разделение изяснява дали учащите се внасят *училищна плата* или не. Победните не плащат, но трябва да предоставят други документи, за да бъдат освободени от таксата. Следват полетата, които са свързани с имената на родителите, дали те са живи и ако са – къде живеят. С какво си изкарват прехраната и дали те издържат учащия се или последният го прави по друг начин (самостоятелно или както при някои от жените, чрез съпрузите си). Следва информация за семейното положение на ученика и дали е родител. Последната графа, засягаща личния живот на обучаващият се, е с какво се е занимавал преди да постъпи в ДРУ/ХИУ. На същата

страница има място, където се попълва информация за това, дали през новия семестър е платил таксата. Пак там се отбелязва, ако ученика е получил официален документ за завършена степен. От дясната страна на разтвора има таблица, означаваща по години (и семестри), какви предмети изучава лицето и съответно там се разписват преподавателите. Под това пространство има още едно разграфяване, в което се отбелязват същите неща, но за учещите се в *Специалния курс*.

¹⁹ Информацията за възпитаника на заведението се простира на два разтвора, като всеки следващ номер се помещава на дясната страница. В същата последователност се попълва личната информация за лицето, след което има таблица, разделена на три - за *Общ курс* и *Специалния курс*, и *За специализацията в ателиетата*. Там се отбелязва, дали учащия се си е платил таксата или не. На следващия разтвор, от ляво, е таблицата, в която по семестри и предмети се разписват преподавателите. Под нея е отделно място за попълване на *Забележки* и ако ученикът е получил официален документ за завършен *Общ курс*. На дясната страница има друга таблица, но за *Специалния курс*. Под нея е оставено пространство за попълване на номера на *Свидетелството*, с което завършват учащите се. На последната страница се отбелязват участията и наградите на бъдещите художници. Веднага след това, свободни редове маркират пространство за вписване на забележки. Накрая се попълва информация, ако учащия е напуснал и каква причина е посочил за това.

²⁰ При създаването на каталога има някои графични маркери, които целят по-лесното възприемане на информацията. Един от тях е използваното на удебеления на буквите. Те са на две места. Имената на студентките и номера подред с който са записани да се обучават. Пример:

Донка Ил. Константинова | Родена е на 14 декември 1894 г. в гр. Сливен в семейството на учителя Илия Константинов и Ганка Константинова. Кръщелното ѝ свидетелство е издадено от енорийски свещеник при „Св. Димитър“ в гр. Сливен на 10 септември 1909 г., № 97/53. Тя е поданик на България, по народност е българка и изповядва Православната вяра. Преди да постъпи в ДРУ/ХИУ на 15 септември 1909 г., където е записана под № 15, учи в Софийската държавна девическа гимназия. От там ѝ е издадено Свидетелство № 856 от 5 септември 1909 г. за завършен четвърти клас с добър успех. Записана е в I курс редовно обучение. На 31 октомври 1910 г. прекъсва образованието си и се записва отново на 15 септември 1911 г. На 20 юни 1916 г. ѝ се издава Свидетелство № 100 за завършен Специален курс по „Жи-

вопис“ със среден успех при Иван Мърквичка, който е записала на 15 септември 1914 г. През учебната 1916/7 г. тя специализира в ателието по „Живопис“ и „Керамика“, а през учебната 1918/9 г. и в ателието по „Декоративно изкуство“. Нейни преподаватели са били Стефан Иванов, Цено Тодоров, Жеко Спиридонов, Андрей Николов, Марин Василев, Харалампи К. Тачев, Стефан Баджов, Антон Митов, Христо Берберов, д-р Иван Огнянов, Павел Винаров, Димитър П. Даскалов Борис Михайлов и Иван Ангелов. В ХИУ се обучава на разноските на родителите си, която живеят в гр. София, ул. Патриарх Евтимий № 2.

²¹ Указ № 80, – В: ДВ, год. XXVL, № 13, София, 19 ян. 1904, с. 7. Според Забележка б) от § 28 – Ако позволява помещението и по особено разрешение на учителския съвет, могат да се приемат и приходящи ученици, които следват само по някои предмети или занятие.

²² В магистърската ми теза има раздел посветена на преподавателите и предметите, които са изучавали жените-студентки.

Интернет базирани източници

Електронна библиотека по архивистика и документалистика. – <<http://www.electronic-library.org/content/index.php>>.

<http://www.archives.government.bg/methodological_code/modul_4.html>.

ОСМАНСКИ ИЗТОЧНИЦИ НА СТАТИСТИЧЕСКИ ДАННИ ЗА МАЛОАЗИЙСКИТЕ БЪЛГАРИ

*Стоян Шиваров, докторант в катедра „История
на България“, ИФ, СУ*

Изворите за историческата съдба на българите в Анадола са основно два вида – веществени паметници (материална култура) или писмени. Настоящият доклад разглежда писмените извори, отнасящи се до уседнало в обособени селища на територията на Северозападна Мала Азия етническо българско православно християнско население. Съществуват крайно интересни паметници, като епиграфски надписи върху чешми, запазени домове, воденици и други сгради, както и такива, съградени от малоазийски българи – майстори дюлгери. Макар и ценни, от тях е трудно да бъдат извлечени конкретни статистически сведения, поради което те не са обект на настоящото проучване.

Българските търговци, занаятчии и обикновени гурбетчии, които в периода на Възраждането¹ и дори до 1912 г. се установяват в редица градове на Османската империя, са напълно отделна и далеч не толкова хомогенна група. Същата не прекъсва контакта си с традиционното българско землище и има съвсем различна динамика. Въпросната група, както и цариградските българи, излизат от обхвата на термина *малоазийски българи* и са далеч по-подробно проучени благодарение на наличните *домашни извори*².

Домашни извори, съдържащи статистически сведения за това население, или изобщо *домашни извори* почти напълно отсъстват. Тъй като малоазийските българи са поданици на Османската държава до окончателното си изселване през 1914 г., в случая под *домашни* разбирам извори на български език, независимо дали са създадени от българи в Мала Азия, Княжеството или Царство България.

Петко Славейков пръв дава данни за общата численост на *малоазийските българи*. В статията *Народите в Турско* (1871 *Читалище*), той твърди, че до 10 000 българи от никого не споменати населяват района на Михалич (дн. Караджабей, Бурса). Авторът обаче не подкрепя твърдението си с конкретни данни или обосновка.

Спорадична информация по въпроса се появява едва след 1878 г., когато *малоазийските българи* установяват контакт с институциите на новата българска държава. Може би най-интересен архивен документ и единствен по рода си извор е колективната молба от представители на българите, жители на Брусенска област³, Мала Азия, до варненския губернатор за връщането им в родината, изготвена през 1879 г. която днес се съхранява в Централния държавен архив (ЦДА)⁴. В текста конкретно са упоменати повече от хиляда семейства, които населяват 12 отделни селища със запазено българско самосъзнание. Този документ обаче остава изолиран случай, като до организирането на окончателното изселване през 1914 г. в архивните фондове на *Министерството на външните работи и изповеданията (МВРИ)* и *Легацията* ни в Цариград са запазени само няколко конкретни сведения за броя на *малоазийските българи* и техните села.

До 1899 г. в българската историография има единствено някои кратки бележки по темата в публикации от значително по-общ характер, като тази на Константин Иречек⁵ или на братята Херменгилд и Карел Шкорпил⁶. За първи път детайлно обработена статистическа информация за най-ранната вълна преселници от разглеждания регион е публикувана през 1893 г., но само като част от по-обширна разработка⁷. Характерно за посочените и повечето други изследвания по въпроса е, че регистрират броя на *малоазийските българи* след самото им преселване обратно в историческата родина, т. е. едва след като престават да бъдат вече *малоазийски*. Сравнително по-известната студия на Васил Кънчов за пътуването му към българските колонии в разглеждания регион е публикувана през 1899 г.⁸ Авторът съобщава конкретни данни за броя на къщите в отделните села, но, за съжаление, те не могат да се приемат за достоверни. Причината е, че той черпи сведенията си единствено от разкази на самите преселници, без да има преки лични впечатления⁹, нито се позовава на данни от местната османска администрация.

В резултат от Балканските войни етническата карта на полуострова претърпява коренни изменения. Стотици хиляди хора са принудени да

напуснат родните си места. Отзвук има и в Азиатската част на разпадащата се Османска империя, където българите вече не са желани и за тях няма място. За разлика от предишните изселвания обратно към родината майка, които са изцяло инициатива на жителите на отделните села или дори на отделни семейства, това през 1914 г. е организирано едностранно от българското правителство, без официална спогодба с османската власт. Ето защо събитието е детайлно отразено от администрацията на Царство България.

Лука Доросиев систематично обработва съответната информация и през 1922 г. представя най-пълния и стойностен в научно отношение труд, посветен на малоазийските българи¹⁰. Авторът представя и най-точната статистика по изселването и настаняването на *малоазийските българи*. Неговата публикация е изключително ценна и с това, че представя неизвестни статистически сведения за броя на *малоазийските българи* и от периода преди 1914 г. Въпросните сведения са били събрани на място от двамата му братя, които имат преки и продължителни контакти с тях.

Османските статистически извори

При разработката на темата за *малоазийските българи* и прегледа на съществуващата историография се установи, че нито една публикация не включва сведения от статистически източници на османската държава. Последното е крайно озадачаващо, тъй като този тип извори представляват единствената официална информация по въпроса, а една значителна част е обособена, коректно описана и сравнително лесно достъпна. Този съществен пропуск води до значителни разминавания при определяне на броя на *малоазийските българи* – въпрос от фундаментално значение при всяко подобно изследване. В резултат различните автори често определят произволно броят на българите в Мала Азия или се позовават изключително на данните за преселниците през 1914 г., които не включват броя на изселилите се в периода 1878–1914 г. наши сънародници. Не са коректно отразени също вътрешните миграции, естественият или механичен прираст, съотношението мъже–жени, имотното им състояние и т. н.

Дълго време османската власт има ограничен контрол върху селищата от района на Северозападна Мала Азия. Лошата пътна инфраструктура, както и съзнателната самоизолация на българите, чиито селища са предимно встрани от основните пътни артерии, са причина за неточ-

ности в османската официална статистика. Богатите земевладелци мюсюлмани от района, които привличат българи за ратаи и пъдари в своите чифлици, също имат интерес те да не бъдат регистрирани от данъчната администрация. Именно по тази причина изследователят не бива да се изпада в другата крайност – да се абсолютизират статистическите сведения, събирани и публикувани от османската държава.

От падането на България под османска власт чак до създаването на Българската Екзархия (1870) османската администрация регистрира българите като част от гръкоправославната общност, т. нар. *рум милет*. Дори след реформите на Танзимата османската държава продължава да класифицира поданиците си изключително на верски признак. Появата на Екзархията води до признаването на българите като отделен от гърците милет, с уточнението, че това важи само за териториите, попадащи в нейния диоцез. *Малоазийските българи* обаче остават под върховенството на Цариградската гръцка патриаршия и следователно още дълги години биват регистрирани като част от гръцката общност, която в тази част от империята е значително по-многобройна. В резултат е невъзможно да се получат статистически сведения за етническото българско население, разпръснато извън двайсетината напълно български села.

Статистически годишници (салнаме)

Макар и възникнали късно, най-лесно достъпните статистически данни, събирани от османската администрация, се срещат на страниците на официалните статистически годишници (салнаме) на вилает Худавендигяр, издавани в Бурса през периода 1870–1907 г. Въпросните годишници включват разнообразни сведения и обобщена статистическа информация, извлечена предимно от официални документи.

Малоазийските българи започват да се споменават като отделна от гърците общност едва в годишниците от последното десетилетие на XIX в., като дотогава са представяни като част от немюсюлманската общност. Към 1898 г. последната се състои от 78 456 души, подчинени на Цариградската гръцка патриаршия. В споменатите годишници на българите е отделено по-специално внимание едва през 1908 г., когато османските чиновници вече са осъзнали факта, че поданиците на султана не се делят само на мюсюлмани и немюсюлмани, а са пъстра мозайка от отделни народности със своя история, език и култура. Съответно ма-

лоазийските българи са отбелязани, като отделна от останалите немюсюлмани общност, чиято численост възлиза на 0,26% от цялото население на вилаета. Същият годишник съдържа кратки историко-социални справки за народностите, населяващи провинция Худавендигяр, като за българите е написано следното:

... Броят на българите, живеещи във вилаета, е минимален спрямо общото население. Те обитават санджаците Бруса и Кареси [дн. Балъкесир], като се занимават предимно със земеделие и абаджийство. По произход българите са татарско племе, което с течение на времето се е славянизирало. Тяхната прародина е град Булгар и околностите, в близост до Уралската планинска верига. Към 475 г. след Христа, те напускат старата си родина и започват да навлизат по посока на Югоизточна Европа. Век и половина по-късно се заселват на територията на днешна България. През седми век след Христа [sic] посредством славянски свещеници, те приемат християнството, изоставят татарския си език и приемат славянския за народностен език. Въпреки това присъщите за едно татарско племе белези върху лицата им са [все още] видни.

Годишниците на вилает Худавендигяр дават богата статистическа информация за отделните административни единици, като обяснимо информацията за населените места със статут на град е по-подробна, но част от сведенията са по-обобщени. Например, не е отбелязано за всяко едно селище наличието на училища и църкви, а общо броят им за всяка каза. При това положение е изключително трудно да се установи, кои от тях се намират в български и кои в гръцки или дори в арменски селища.

Преброявания, списъци на населението (нюфус дефтери) и регистри за гражданско състояние (йоклама дефтери)

Повечето изследователи приемат за начало на преброяванията на населението в Османската империя регистрацията от 1831 г.¹¹ В рамките на предприетите от султан Махмуд II реформи и особено след премахването на Еничарския корпус, възниква остра необходимост от установяване на съществуващия човешки военен потенциал в империята и източниците на приходи в хазната, най-вече данъка *джизие*, заплащан от поданиците немюсюлмани. Това е и причината първият опит за преброяване на населението да обхваща само провинции, които дават набори за редовната ос-

манска армия, но дори някои от тези райони също са пропуснати. Не е правен опит за събиране на сведения за движимото и недвижимо имущество, както и земеделските земи и данъците, които следва да се събират от тях.

Обобщените резултати, включително за вилает Худавендигяр и санджаците Кареси и Коджаели, където са селищата на българите, са достъпни¹². Те показват, че населението на империята е представено като две отделни групи, разделени по конфесионален признак: мюсюлмани и немюсюлмани. Циганите и номадското население са посочени отделно.

Сведенията за отделните административни единици и селища, на които се базират обобщените резултати от преброяванията се намират в *нюфус дефтерите* (*nüfus defterleri*), които по същество представляват именни списъци на мъжкото население, с отбелязани възраст и отличителни белези¹³.

За съжаление, подобни списъци от този първи опит за преброяване за селищата на *малоазийските българи* все още не са издирени. Тъй като не се прави разграничение между православните християни, поданици на султана от различни етноси, от наличните обобщени данни не могат да се извлекът сведения относно *малоазийските българи*.

Фактори като естествен и механичен прираст, както и заради редицата пропуски при преброяването от 1831 г., много скоро пораждат потребността от актуализация и допълване на данните от преброяването. За целта започват редовно да се водят *регистри за гражданско състояние* (*yoklama defterleri*), където се отбелязват раждания, смърт и миграции на дадено лице. Съответно през 1834 г. и 1837 г. се правят и допълнителни преброявания, благодарение на които османската държава за първи път се сдобива с една по-пълна картина на собственото си население.

Още от самото начало на Танзимата, османските реформатори осъзнават, че липсата на актуална статистическа информация значително затруднява дейността на администрацията, спъва икономическото развитие и е причина за трудностите при попълването на армията. Ето защо още от 1839 г. към всеки вилает, санджак и каза е зачислен специален чиновник (*nüfus nazırı*), отговарящ за статистиката на населението и подчинен на новосъздадената институция *Ceride-i Nüfus* в столицата.

След първото преброяване от 1831 г. и последвалото коригиране на пропуските, през 1840 се извършва *теметуат* (*temettuat*) *регистрация*¹⁴, чрез която се събират подробни сведения и за движимите и недвижими имоти на поданиците. На базата на въведените регистри за гражданско състояние, през 1842 е направен опит за актуализиране на обобщените данни от преброяването от 1831. Поради наличните пропуски през предходното

десетилетие обаче, е взето решение за извършване на ново общо преброяване. То е проведено през 1844, а след това и през 1856 г. Макар и по-подробни и прецизни, няма съществени изменения в методиката на работа. В резултат преброяванията не обхващат цялата територия на Османската империя, а данните отново са достъпни предимно в обобщен вид за по-крупните териториално-административни единици. При това, само една малка част от регистрите за отделните селища са съхранени до наши дни. Сред тях досега не са открити регистри за селищата на *малоазийските българи*.

Преброяването от 1874 г. е първото, при което са отбелязвани различните етноси, а не само конфесионалната принадлежност на жителите на всяко едно селище. Резултатите от това преброяване са публикувани в статистическия годишник на *Дунавския вилает*, отпечатан в печатницата в Русе. Именно това преброяване е проведено единствено за Дунавски вилает, образцовата провинция, в която се извършват *пилотни* административни реформи. Започналата скоро след това освободителна за България Руско-турска война възпрепятства планираното общо преброяване в Османската империя. В резултат е трудно да се определи как и доколко военните действия оказват влияние върху демографските процеси в селищата на *малоазийските българи* през този период.

За истински преброявания на населението, в съвременния смисъл на това понятие, може да се говори едва през 1882, 1895 и 1906 г. В тях вече се прави разграничение между *малоазийските българи* и гърците, като лицата от женски пол също са регистрирани¹⁵. Представени са данни за раждаемостта и смъртността, отбелязано е, както местното, така и временно пребиваващото (напр. гурбетчийско) население.

Най-сериозен принос при издирването и въвеждането в научно обръщение на резултатите от преброяванията на населението в Османската империя има турският изследовател Кемал Карпат, чиито публикации по темата и досега остават ненадминати¹⁶.

Данъчни описи (тахрири)

Османската империя притежава огромна администрация, чиято основна задача, особено през класическия период, е осигуряване на числеността и издръжката на войската, необходима за победоносните нашествия. За целта султанските данъчни чиновници се стараят да регистрират възможно по-голям брой приходоизточници за хазната, а значителният

брой налози, които поданиците на султана заплащат, са най-значимият източник за нейното попълване.

Въпреки че, потребността от статистически данни за етническата и социалната структура на населението в Османската империя да се осъзнава едва през XIX в., статистически сведения са събирани още от първите векове от съществуването ѝ. След всяко свое териториално завоевание османската държава изпраща данъчни чиновници в завладените земи, които следва подробно да опишат населението като категории данъкоплатци и всички останали приходаизточници. Едва след тази процедура се смятало, че въпросните територии и населението им са интегрирани в Османската империя. Целта на споменатите *описи* (*tahrir*) е регистрацията на данъкоплатците. В резултат на първо място е отбелязвана конфесионалната принадлежност, според която поданиците изпитват различна данъчна тежест. Отбелязват се също и категориите население, което е освободено от определени или от всички налози.

Както отбелязахме, османските чиновници описват и останалите приходаизточници, основно обработваеми земи, както и фискални единици, като мини, пристанища, митници и др. Османската администрация е била наясно, че с течение на времето под влиянието не само на определени естествени, но и на външни фактори, данъчните приходаизточници във всеки един регион, претърпяват изменения. По тази причина през т. нар. *класически период* описите са подновявани на всеки 10, 20 или 30 години. Повече от 3 500 подробни описи от този вид са съхранени досега¹⁷ и те представляват несравним по своето значение извор на статистически сведения за Османската империя през разглеждания период.

Независимо че споменатите *тахрир*-и да се съставят до последната четвърт на XIX в., за разкриване сведения за малоазийските българи най-голямо значение имат още тези от XV в., където са отбелязани най-ранните селища с колонисти от Балканите. В някои от споменатите описи се откриват и причините за заселването или тяхното предишно местообитание. Особена ценност представлява публикуваният във факсимиле опис на провинция Анадола от 1530 г.¹⁸, където се срещат и най-ранните статистически сведения за българи в Мала Азия.

Джизие регистри

В Османската империя, подобно на останалите ислямски теократич-

ни държави от същото време, поданиците са подложени на различна данъчна тежест в зависимост от конфесионалната им принадлежност. До 1855 г. мъжкото население от малцинствата, изповядващи различна от исляма религия се третира като *зимми*, които заплащат споменатия поголовен данък *джизие*¹⁹. Въпросният налог е един от най-значимите приходи за държавната хазна и османската администрация полага особено старание при събирането и съответното осчетоводяване на приходите от него.

В резултат на тази практика напълно са запазени хиляди регистри за събрания данък *джизие*, както обобщени, за цял вилает или санджак, така и за отделни по-малки административни единици или дори селища.

Българите в малоазийските провинции на Османската империя, независимо дали са уседнало население, временно установили се търговци или гурбетчии, ратаи и чобани, също заплащат този данък. Подробните *джизие регистри* включват имената на мъжете и младежите, достигнали трудоспособна възраст и категорията, в която са включени. На тази основа могат да се направят обобщени изводи относно броя на населението и неговото относително благосъстояние. В досега разгледаните лично от мен *джизие регистри*, сред *малоазийските българи* преобладават тези, които са определени, като средна категория данъкоплатци относно *джизие*.

Значителният брой съхранени *джизие регистри* са и сериозно предизвикателство за всеки изследовател. Повечето от тях не са описани аналитично и представляват обемисти единични тела, в които са включени много административни единици от дадена провинция. По тази причина откриването на конкретните записи за селищата на *малоазийските българи* е трудно и отнема значително повече време, за разлика от по-подробно описаните документални комплекси. Не без значение е и фактът, че част от селата са включени в т. нар. *Султански чифлици* (*Çifilikat-i Hümayun*) и подлежат на специален режим на събиране на данък *джизие*, а съответно и на различна регистрация.

Теметуат регистри

Теметуат регистрите (*temettuat defterleri*) са сравнително най-пълният и ценен източник на статистическа информация за *малоазийските българи*. Въпросните регистри съдържат сведения за дължимия данък *теметуат*, представляващ едно от нововъведенията на Танзимата, но и редица други подробни данни за всеки от данъкоплатците. Този вид

описи притежават реквизитите на същинско преброяване на населението и по този начин се превръщат в основна база за сравнение с другите източници на информация за *малоазийските българи*.

Всичките повече от 17 000 *теметуат регистри*, които по закон следва да бъдат заверени и от първенците по места, са създадени в периода 1839–1845 година. Независимо, че значителна част от оригиналите на тези описи не са достигнали до нас, фактът че османската администрация своевременно им изготвя и заверени преписи, е предпоставка това да е един от най-добре запазените масиви с регистров материал от османската епоха. С малки изключения *теметуат регистрите* (в оригинал или препис) понастоящем се съхраняват в историческите архиви на Р. Турция.

Основна административна единица при *теметуат регистрите* е махалата, в случай, че дадено селище има повече от една, а данъкоплатците са групирани по *домакинства (hane)*, подредени по номера. Отбелязва се името на главата на домакинството, отличителни белези, години и занаят, ако въпросният не е земеделски стопанин. В случая с *малоазийските българи* става въпрос предимно за земеделски стопани, ратаи и пастири в околните чифлици, а в отделни случаи – дюлгери (строители).

След главата на домакинството са изброени непълнолетните членове на домакинството от мъжки пол. Изключително важна информация, необходима за съставяне на по-пълна стопанска статистика относно *малоазийските българи*, съдържаща се в *теметуат регистрите*, е сумата на данъка, който е бил заплатен предходната година. Последният служи за база при определяне на дължимата сума през следващия период и е основен показател за благосъстоянието на дадено домакинство.

В случай, че домакинството притежава земеделски земи, както е при почти всички *малоазийски българи*, тези земи са изброени, заедно с добива от тях. Описани и оценени са овце, кози, крави и други домашни животни, притежавани от всяко едно домакинство, които носят някакъв приход. Воденици и горски масиви, от които се добива дървен материал, също са включени в данъчната оценка. Особеното при последните е, че те най-често не са собственост само на едно домакинство, а на няколко, поради което са разделени на идеални части.

Изброените земеделски земи, домашни животни и други приходоизточници на всяко домакинство се остойностяват, като се определя сумата на дължимия данък *теметуат*. В допълнение, този тип регистри изпълняват ролята и на *джизие описи*, като в тях е отбелязана и катего-

рията на този поголовен данък, която следва да заплати всеки трудоспособен немюсюлманин от мъжки пол.

* * *

Представените в настоящата разработка извори са основните обособени корпуси от османски архивни документи, от които може да се извлекат статистически сведения предимно за демографията и икономическото състояние на *малоазийските българи*. Въпреки редицата слабости, присъщи, както на епохата, така и конкретно на османската администрация, *малоазийските българи* неизменно са поданици на султана и статистическите сведения, събирани от неговите чиновници, остават без аналог и са единствените официални данни за разглежданата общност.

Тук следва да се отбележи, че Цариградската гръцка патриаршия е институцията, отговаряща не само за религиозния живот, но и за училищното дело на *малоазийските българи*. Тя притежава собствени архиви, които са извън обхвата на заявената тема.

Една значителна част от недостатъците на събираните от османските чиновници статистически данни се преодолява при съпоставка с други източници – спомените на преселници. Дори и след възстановяването на българската държавност през 1878 г., статистическите сведения, с които отделни изследователи и институциите на Княжество България разполагат, остават фрагментарни и са плод по-скоро на индивидуални инициативи, отколкото на систематични усилия. Затова и е озадачаващо пренебрегването на разгледаните тук османски източници на статистически сведения специално за *малоазийските българи*. Без съмнение, съществуват и много други османски документи, от които могат да се извлекат допълнителни статистически сведения за тях²⁰. Проучването им обаче изисква значителна издирвателска работа, поради обстоятелството, че дори посочените в настоящата разработка обособени архивни/документални комплекси в по-голямата си част все още остават неразкрити.

Бележки

¹ Особено след Кримската война (1853–1856).

² Всички сериозни изследователи на епохата на Възраждането обръщат специално внимание на абаджийството и дейността на българските търговци извън пределите на традиционното българско землище. Напр. *Генчев*,

Н. Българско възраждане. С., 1989; За обобщаващо проучване на цариградската българска колония вж. *Петрова, Д.* Цариградските българи. С., 2000.

³ Селищата на малоазийски българи от *западната група* около Чанаккале и Бига, както и Къздервент, не са споменати.

⁴ ЦДА, Ф. 321К, оп. 1, а. е. 16.

⁵ *Иречек, К.* Княжество България. Част I. Българска държава. Пловдив, 1899. с. 272.

⁶ Регистрирани са единствено броя преселници от Мала Азия през 1880 г. – 2 000 души. *Шкорпил, Херменгилд и Карел.* География и статистика на Княжество България. Притурка „Българи извън Княжеството“. Пловдив, 1892. с. 242.

⁷ *Сарафов, М.* Населението на Княжество България по трите първи преброявания. Периодическо списание на Българското книжовно дружество в Средец, г. 9, кн. XLIII, 1893, с. 30–38.

⁸ *Кънчов, В.* Из Мала Азия – пътуване към българските колонии. Български преглед, г. V, кн. VIII, 1899, с. 53–102.

⁹ По време на предприетото пътуване В. Кънчов не посещава нито едно от българските селища, а се установява в близкия град Гьонен.

¹⁰ *Доросиев, Л.* Българските колонии в Мала Азия. – Списание на БАН, XXIV, 13, 1922, с. 32–193.

¹¹ Може да се приеме, че преброяването започва още през 1827 г., но е ограничено единствено до столицата Истанбул. Едва по-късно през 1830 г. се пристъпва към преброяване на населението в Румелия и Анадола.

¹² *Karal, E.* Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831.

¹³ За немюсюлманите често е отбелязана и категорията данък *джизие* (ниска, средна или висока).

¹⁴ Въпросната представлява един от най-ценните източници на статистически сведения за малоазийските българи и ще бъде разгледана подробно по-долу.

¹⁵ Преди 1882 г. лица от женски пол се регистрират единствено ако са глава на домакинство, напр. вдовици.

¹⁶ *Karpat, K.* Ottoman Population, 1830–1914: Demographic and Social Characteristics. Madison, 1985.

¹⁷ По-голямата част от тези описи се съхраняват в Главно управление по кадастъра на Р. Турция (Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü), като държавните/историческите им архиви също притежават богата колекция.

¹⁸ 166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530). Ankara, 1995.

¹⁹ През 1855 г. този дискриминационен данък е формално отменен и заменен от сходен по значение, *де факто* еквивалентен данък за освобождаване от военна повинност *bedel-i askeriye*, заплащан от немюсюлманите.

²⁰ Напр. църковните регистри (*kilise defterleri*) и архивните фондове на османските институции, които се занимават изключително с делата на поданиците немюсюлмани.

ACTES DE L'ATHOS – ОСНОВНИ КОНЦЕПЦИИ ЗА ИЗДАВАНЕТО НА АТОНСКИТЕ ДОКУМЕНТИ

Георги Митов, I курс, специалност „История“, СУ

В самото начало на XX в. започва публикуването на поредицата *Actes de l'Athos* – първото цялостно научно издание на средновековните славянски и гръцки документи от Светогорските манастири, отнасящи се не само до историята на Атон, но и даващи ценни сведения за историческото развитие на Балканите през средните векове. *Actes de l'Athos* е плод на дейността на учените, обединени около научното списание *Византийский временник*. Съществена роля в това начинание изиграват проучванията на руските учени и провеждането на няколко научни експедиции от средата и втората половина на XIX в., както и интересът на европейската научна общност към историческото минало на монашеската държава.

Света гора е била посещавана от редица поклонници, чиито описания ни дават сведения за различни аспекти от живота и историята¹. От значение за настоящата тема са пътните записки на монаха Василий Григорович Барски (1701–1747), който по време на своето 24-годишно пътуване из Светите места два пъти посещава Света гора – през 1725/6 г. и през 1744 г. По време на второто си посещение прекарва почти една година в атонските манастири.

Барски описва всичките двадесет манастирски обители, устройството им, светините, които се съхраняват в тях, главните храмове и параклиси, като е оставил и рисунка на всяка една от тях. През дългия си престой е имал възможността да прегледа значителна част от ръкописите в библиотеките и книгохранилищата. Поклонникът съобщава за около 200 документа, като дава кратко описание към тях. Окоето му на непрофе-

сионалист е привлечено на първо място от външните характеристики на актовете и по-интересното съдържание на някои, а не толкова от палеографските им особености. Впоследствие се оказва, че документите са много повече, но трябва да се има предвид, че това е първото описание на документалните богатства на Атон.

Пътните записки на В. Г. Барски са публикувани след смъртта му и до днес са многократно преиздавани².

По времето, когато Барски посещава Света гора, тя отново се развива като водещ духовен и просветен център в християнския Югоизток – монасите създават, превеждат, редактират и издават голям брой химнографска и житийна литература. Тогава в *Градината на Пресвета Богородица* се подвизават светци като преподобните Акакий Кавсокаливит, Никодим Светогорец, Паисий Величковски и Паисий Хилендарски. В средата на века край манастира *Ватопед* е открито богословското училище, станало известно под името *Атониада*³.

Това време съвпада с първите опити за отделните братства да систематизират и опазят старите манастирски документи. В архива на *Протата* е запазен кратък каталог от края на XVIII в., в които са записани наличните тогава грамоти и хрисовули⁴. В съчиненията на някои светогорци са публикувани части или изцяло някои от средновековните манастирски актове. В книгата на монах Кесарий⁵ са поместени пет хрисовула от манастира *Ксиропотам*⁶.

През деветнадесетото столетие все по-често погледите на учените се обръщат към Атон – тази непокътната съкровищница, изпълнена с неоченими исторически богатства, осветяващи много „тъмни места“ от историята на славяни и ромей. Така почти сто години след Барски, Света гора посещава епископ Порфирий Успенски (1804–1885). Неговата дейност, свързана със Света гора, поставя основите на редица по-сетнешни изследвания в областта на византинистиката и медиевистиката. Поразителни за времето са мащабите на работата на епископ Успенски⁷. Заинтересуван от констатацията на известния славист В. И. Григорович, че все още няма цялостно изследване върху историята на атонските манастири⁸, *Чигиринският* епископ си поставил за задача да напише такава обща история. Благодарение на събраните от него палеографски, исторически и литературни паметници, с които работил в Атонските библиотеки, се появява история на Атон в три тома, която обхваща обширния период от праисторията до средата XIX в.⁹

Епископ Порфирий отделя специално внимание на всички средновековни гръцки, славянски, румънски и грузински документи от архивите на манастирите, отнасящи се до времето преди трайното установяване на османската власт на Балканите. В личния архив на проучвателя се намират копия, преписи, извлечения на редица важни актове, като тези на румънски и грузински са и с превод на руски език¹⁰. Изворовият материал бил подготвян за издаване, но в крайна сметка е публикуван само каталог¹¹.

В края на живота си Порфирий Успенски завещава 24 хил. рубли на Руската императорска академия на науките с цел да се продължи неговите научни проучвания. След смъртта му през 1885 г. се създава специална комисия, която изготвя план за работа със завещаната богата и уникална колекция. Огромният му по обем личен архив е събран и описан от П. А. Сирку¹².

В завещанието си епископът изрично споменава, че с парите, които е оставил, трябва да се обработят и публикуват: *юридическите документи от Атонските манастири*¹³. А. А. Куник и В. Е. Регел се заемат с издаването на съответните копия на светогорските актове, подготвяйки за целта *Diplomatarium Athoniense*¹⁴. Така замисленото издание обаче не било осъществено, но работата по него дава основните насоки за посочената поредица *Actes de l’Athos*.

... Днес се видях с г. Севастиянов в Сарайския скит (скита „Св. Андрей“, близо до Карея, Света гора), пише еп. Порфирий в дневника си, и му предадох всичките мои записки за забележителните икони, фрески, миниатюри и други древности, които съм успял да видя в дванадесет Атонски манастира¹⁵. Става дума за П. И. Севастиянов (1811–1867), който в периода 1851–1860 г. няколко пъти посещава Света гора. Още при първото си поклонническо пътуване той бил изключително впечатлен: *Много от манастирите имат огромни библиотеки с ръкописи и печатни книги, до които от векове никой не се е докосвал*¹⁶.

През периода 1859–1865 г. Севастиянов е сътрудник на Археографската комисия към Академията на науките в Санкт Петербург. Именно работата там му дава възможност да работи с писмените паметници на Света гора. След края на Кримската война бил избран за ръководител на художествено-археографска експедиция, чиято основна задача била да опише и заснеме историческите паметници на Атон¹⁷.

Важно нововъведение в тогавашната изследователска дейност е използването на фотографска техника. П. И. Севастиянов има революционната за времето си идея най-ценните ръкописи и документи, които

бъдат открити по време на изследователските експедиции в Света гора, да бъдат заснети, а копия от тях да бъдат изпратени в по-големите библиотеки и музеи по света. Предложението било добре прието от международните научни среди, но не се реализира¹⁸.

За малко повече от година били снети копия от голямо количество фрески, икони, миниатюри от ръкописи, заглавки, направена била топографска карта на Света гора и били заснети около 3 500 средновековни ръкописа и документи. Дейността на Севастианов била високо оценена, за което свидетелстват положителните отзиви на известния славист И. И. Срезневски¹⁹, както и статиите в руския и европейския периодичен печат²⁰.

След завръщането си в Русия, екипът не успява да систематизира многобройните материали, които е събрал. Самият Севастианов е подготвял за издание част от Атонските документи, но преждевременната му смърт не позволява да бъдат издадени²¹, а същевременно много от материалите били разпръснати в различни музеи.

Т. Флорински започва да обработва архива на Севастианов и по запазените снимки публикува част от споменатите документи²². В заключението към изданието се изтъква необходимостта от сериозна научна работа от страна на руските учени, които трябва на доразвият завещаното от епископ Порфирий Успенски и П. И. Севастианов, и да направят така необходимото издание на Атонските документи²³.

Трябва да се отбележи, че богатият фотоархив от пътуванията до Атон предоставя възможността на мнозина изследователи да продължат работата именно по публикуването на заснетите писмени паметници²⁴.

Значението на Светогорските документи, като важен исторически източник, е осъзнато от руските изследователи още в средата на XIX в. От архива на светогорския манастир *Св. Панталеймон* става ясно, че тогавашният библиотекар отец Азарий води кореспонденция с арихмандрит Антонин Капуснин да се подготвят за публикуване документите, пазещи се в Светата обител²⁵. След множество перипетии изданието е отпечатано с няколко годишно забавяне. В книгата били поместени различни видове документи, написани на гръцки, руски, сръбски, български, влашки и молдовски език, и от периода 1036–1883 г.²⁶ В предговора е изяснен подтикът за това *обширно, похвално и наистина славно дело*. Призовават се и другите светогорски манастири да отворят богатите си архивохранилища, следвайки примера на руския манастир. Съвсем лаконично е обяснена методологията, като от писмата в архива на Русик може да се проследи по-детайлно алгоритъмът на работа.

Документите се публикуват по запазените оригинали, като се запазват възможно най-точно всички графични особености, гръцките и руското-руманските документи се публикуват с превод на руски език, а към всички документи има и обяснителни бележки.

През последните три десетилетия на XIX в. изследователите се насочват и към историческото развитие на самата Света гора. Все повече водещи учени, сред които М. Геден²⁷, Сп. Ламброс, който съставя каталог на известните тогава гръцки ръкописи²⁸, Фр. Мейер²⁹ и други, изследват миналото на Монашеската република. Те подготвят обширни трудове върху общата история на Света гора³⁰, но сред всички тях се откроява Александър Евморфопулос (1838–1905)³¹. Той се замонашил в атонския манастир *Ксиропотам*, а по-късно отишъл *Великата Лавра на св. Атанасий Атонски*, където станал библиотекар. Усърдният му труд и научните познания му позволи да развие мащабна научна дейност. Публикувайки средновековни византийски документи от няколко Светогорски манастира, предоставя на науката нови извори за историята на Православната църква. Автор на изследвания за историята на споменатата *Велика Лавра* и на Света гора, както и на Византия³². В края на 90-те години на XIX в. той установява връзка с Руската академия на науките и с редакцията на *Византийски временник*. През периода 1898–1902 г. на страниците на списанието публикува три статии под общото заглавие *Ἀθωῆτις Στοά (Атонски грамоти)*³³.

В кратък предговор към първата част отец Александър обяснява, че списанието стартира поредица, където ще бъдат публикувани средновековни документи от Света гора, свързани с миналото на манастирите и прилежащите им метоси, както и с историята на Константинополската патриаршия³⁴. Към всеки документ има кратък коментар, придружен от исторически и просопографски бележки.

Александър Евморфопулос водел кореспонденция с най-авторитетните византинисти и медиевисти. В публикуваното му епистолярно наследство се откриват писма от немския византинист Карл Крумбахер³⁵ – един от основните инициатори за създаването на корпус от документи, отнасящи се до византийската история, идея, която ще бъде доразвита от европейските учени през първите десетилетия на XX в.³⁶

През 1902 г. в немското списание *Byzantinische Zeitschrift* К. Крумбахер описва проекта си за издаване на корпус извори за историята на Източната римска империя. В т. нар. *манифестна статия* е обяснена методологията – предложено е разпределение на материалите в четири общи секции,

обособени по географски принцип. В тази връзка се припомня и идеята за публикуването на атонските документи, събрани от епископ Порфирий Успенски и съхраняващи се в Академията на науките в Санкт Петербург³⁷.

Още през същата година във *Византийски временник* се появява кратко съобщение за проекта на Крумбахер³⁸. Също така и А. А. Василев – *Предполагаемо издание на гръцки документи*³⁹, коментира спомнатия *Plan Eines Corpus der Griechischen Urkunden des Mittelalters und der Neuere Zeit*⁴⁰. Концепцията за корпуса е допълнена с примерно графично оформление и единни принципи за подготовка на изданието. Отново се говори и за публикуване на Светогорски актове, но Василев прави уговорка: *...ако се издадат според копията на Порфирий Успенски*⁴¹. Тук личи известно колебание дали копията на епископ Порфирий са подходящи за подобно издание, въпреки че отделни византийски грамоти вече са били публикувани от руските византинисти именно по въпросните преписи⁴².

Неточността на Порфириевите копия е една от основните причини А. А. Куник и В. Е. Регел да се откажат от работата си по *Diplomatarium Athoniense*, както отбелязахме. В писмо от 1895 г. до отец Матей Олшански⁴³, библиотекар на руския светогорски манастир *Св. Панаталеймон*, Регел говори за възложената му много трудна задача да издаде атонските документи, събрани от епископ Порфирий⁴⁴. Той е категоричен, че преди да бъдат публикувани, те трябва да се сверят с оригиналите, защото се откриват много неточности⁴⁵.

Това налага през 1896 г. да се организира пътуване до Атон, за да бъдат прегледани въпросните оригинални документи. Идеята за необходимостта от подобно проучване от страна на Руската академия на науките се обосновава още през 1894 г.⁴⁶ А в началото на 1896 г. в рецензия на цитираната по-горе монография на Фр. Мейер от *Византийский временник* се споделя мнението, че проучването на Атонските архивохранилища трябва да е дело на цял екип специалисти⁴⁷.

Още през същата година е формирана научната група под ръководството на В. Е. Регел, чиято задача е проучването на библиотеките на Света гора. Самият Регел е имал възможност да специализира и работи в научни институти в редица европейски държави⁴⁸, което му позволява да открие и публикува неизвестни дотогава ръкописи⁴⁹. В резултат от посещенията си в Света гора Регел издава 24 документа от манастира *Ватопед*⁵⁰. От тях само пет били известни, а останалите били публикувани за първи път. Книгата е определена като *истинска научна ценност, образцово издание*, а бъдещо публикуване на всички документи

от Атонските манастири като *ценен дар за византинистиката*⁵¹. Това издание обаче е само част от замисъла на Регел да издаде хрисовулите и грамотите от всички светогорски манастири – *Χρυσόβουλλα καὶ γράμματα τῶω ἐν τῷ Ἀγίῳ Ὁρει Ἄθω ἱερῶν μονῶν*.

В процеса на работа се налага да се търсят сътрудници, които да имат опит с гръцката и славянската палеография. Регел открива подходящия специалист в лицето на френския католически свещеник и бъдещ епископ на Атина Луи Пети (1868–1927)⁵². Л. Пети публикува рецензия за изданието на Ватопедските актове, в която дава някои практически насоки за езиковите корекции и оформлението на историческите и топографските бележки⁵³. След това В. Регел и Л. Пети започват преговори за обща работа по атонските документи. Така през 1903 г. към *Византийский временник*, чийто главен редактор тогава е Регел, се оформя поредицата *Actes de l’Athos*.

Първите две издания съдържат документите от светогорските манастири *Ксенофонт* и *Пантократор*⁵⁴. В предговора към първия том е описано пътуването на Л. Пети из Света гора през 1901 г. и работата му *de visu* с откритите документи⁵⁵.

Третата част в поредицата представя актовете от манастира *Есфигмен* и е съвместно дело на Л. Пети и на В. Регел⁵⁶. Впечатление прави различният подход и по-широкият хронологичен обхват (включени са документи от XVIII и XIX в.). Към всеки документ е посочено дали е публикуван преди това, като се дава и препратка към копията, направени от епископ Порфирий или към снимките на П. Севастьянов, в случай че са открити в колекцията. Тази методика изяснява многобройните данни в архива на Регел, които прецизно представят всеки документ от сбирките на Порфирий Успенски и П. Севастьянов, като основа на *Actes de l’Athos*⁵⁷.

Трябва да се отбележи, че голяма част от документите вече били известни именно от споменатите фондове на Порфирий Успенски и П. И. Севастьянов. (Вж. Приложение № 1). Някои актове, най-вече по-старите, които се свързват с основаването на Светогорските обители или с получаването на дарения от византийските императори, или са важни патриаршески постановления, вече са били публикувани в отделни периодични издания, но често с грешки или пропуски. В разглежданото издание са внесени редица корекции и е уточнена е датировката на повечето грамоти. В корпуса са включени и документите от манастирите *Зограф*, *Хилендар* и *Филотей*⁵⁸, като към издателския екип се присъединяват Б. Кораблев и Ед. Курц.

С появата си отделните части от *Actes de l’Athos* предизвикват отзвук в научните среди, което се потвърждава и от многобройните рецензии и

отзивни⁵⁹. Публикуваните документи съдържат сведения не само за историята на Света гора и нейните манастири, но едновременно са и извори за политическата, социалната, административната и църковната история на Балканския полуостров през Средновековието, а през първите столетия от османското владичество. Обединяването на огромния изворов материал в корпус и утвърждаването на единни принципи за публикуването на византийските документи засилва научния интерес и значително улеснява работата на изследователите в областта на византистиката и църковната история. По това време се обнародват и нови по-задълбочени текстологични изследвания върху отделни документи или върху специфичната административна лексика, а продължават да се публикуват и нови документи, които по една или друга причина не са част от разглежданата поредица⁶⁰.

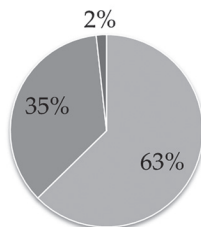
След Октомврийската революция в Русия дейността на изследователския кръг сп. *Византийский временник* е ограничена. Дори за кратък период съществува опасност от закриване на списанието. Въпреки настъпилите промени руската византистка школа се опитва да съхрани традициите си и да продължи работата по публикуването на документите и ръкописите от Светогорските манастири⁶¹. Усилията им се оправдават. В периода между двете световни войни с Атонското архивно и ръкописно наследство започват да се занимават и западноевропейски учени, сред които Ф. Дьолгер⁶², Г. Миле⁶³, както и Иван Дуйчев⁶⁴.

Следователно реализирането на корпуса *Archives de l'Athos*, чието издаване продължава досега, е съществен принос към печатната изворова база за изследванията по средновековна история и култура в Балканския регион.

Приложение № 1

Actes de Zographou

- Порфирий Успенски
- П. И. Севастьянов
- Нови



Бележки

¹ По въпроса съществува обширна литература *вж.* Λιβανός, Ν. Ἀθωνικὲς ἔρευνες καὶ ἀθωνίτες λόγοι στό β' μισό τοῦ 19ου καὶ τίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰώνα. – Τό Ἅγιον Ὅρος στά χρόνια τῆς Ἀπελευθέρωσις. Θεσσαλονίκη, 2012, σ. 207; История Русского Свято-Пантелеимонова монастыря на Афоне с 1735 по 1912 г. (Ред. иеромонах Макарий Макиенко). Афон, 2015, 69–118; Ново фототипно издание на някои от цитираните проскинитарии и кратък предговор, дискутиращ основните проблеми: Ἐντοπα Προσκυνητάρια Ἀγίου Ὁρους – 18ος αἰῶνας. (Εἰσ. Κρίτων Χρυσχοῖδης). Θεσσαλονίκη, 2014.

² Пешеходца Василия Григоровича-Барскаго-Плаки-Албова, уроженца киевского, монахаантиохийского, путешествие к святым местам в Евпоре, Азии и Африке находящимся, предпринятое в 1723 и оконченное в 1747 г. Санкт-Петербург, 1778. [Преиздадени: Москва, 2005].

³ Χρυσχοῖδης, Κρ. Η Αθωνική Λογιοσύνη (10ος–19ος αι.): Προλογικὲς σκέψεις για τη σκιαγράφηση ενός ιστορικού διαγράμματος. – Πρακτικά Η' Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου Ἅγιον Ὅρος και λογιοσύνη. Θεσσαλονίκη, 2014, 26–28; Λογιοι και λογοσύνη στο Ἅγιον Ὅρος. Θεσσαλονίκη, 2013, 57–66.

⁴ Γάσπαρης, Χ. Ἀρχεῖο Πρωτάτου. Ἐπιτομὲς μεταβυζαντινῶν ἐγγράφων. – Ἀθωνικὰ Σύμμεκτα № 2. Ἀθήνα, 1991, σ. 18, (№ 38).

⁵ Λογιοι και λογοσύνη στο Ἅγιον Ὅρος. Θεσσαλονίκη, 2013, σ. 60.

⁶ Δαπόντες, Κωνσταντῖνος (Καيسάριος). Τράπεζα πνευματική. Ἐνετίησιν. 1778, 270–311; *вж.* Doens, I. Βιβλιογραφία του Ἀγίου Ὁρους Ἀθω / Bibliographie de la Sainte Montagne de l’Athos. Ἅγιον Ὅρος / Mont Athos, 2001, p. 362, № 211.

⁷ Doens, I. Op. cit., 477–478, №, 1729–1756; Παπουλίδης, Κ. Πορφυρίου Ουσπένски αγιορειτικῶν εποπτεία. Ἅγιον Ὅρος, 2005, 71–87.

⁸ Григорович, В. И. Очерк путешествия по европейской Турции. М., 1877², с. 73.

⁹ Успенский, П. История Афона. Т. 1–3. Киев – Санкт-Петербург, 1877–1892.

¹⁰ Сырку, П. А. Описание бумаг епископа Порфирия Успенскаго, пожертвованных им в Императорскую Академию Наук по завещанию. Санктпетербург, 1891, 263–275. [Преиздадено: Москва, 2010].

¹¹ Успенский, П. Указатель актов хранящихся в обителях Св. Горы Афонской. – ЖМНП, 55, 1847, 24–74, 169–200, както и в отделна книжка

със същото заглавие, издадена през 1847 г. в Санкт Петербург; *Κουρίλας, Ευλόγιος Λαυριώτης*. Τὰ ἀγιορειτικά ἀρχεῖα καὶ ὁ κατάλογος τοῦ Πορφυρίου Οὐσπένσκη. – *ΕΕΒΣ*, 7, 1930, 180–222.

¹² Сырку, П. А. Описание бумаг...

¹³ Пак там., с. VI.

¹⁴ Медведев, И. П. Петербургское византоведение. Станицы истории. Санкт-Петербург, 2006, 130. Днес в архива на Руската академия на науките се пазят копията на атонските документи, направени от еп. Порфирий Успенски – ОРРК Библиотеки РАН. Текущие поступления, № 599, 600.

¹⁵ Успенский, П. Книга бытия моего. (Ред. П. А. Сырку). Т. 7, Санкт-Петербург, 1901, с. 219 (5 октомври 1859 г.). [Преиздадено: Москва, 2010]. Превод – Г. М.

¹⁶ Девгалло, Г. И. СобираТЕЛЬская деятельность П. И. Севастьянова (по материалам его личного архива). – В: Древнерусское искусство. Балканы. Русь. Санкт-Петербург, 1995, с. 244.

¹⁷ Пивоварова, Н. В. Еще раз об афонских экспедициях П. И. Севастьянова. – В: Spicilegium Byzantino-Rossicum. Сборник статей к 80-летию член-корреспондента РАН И. П. Медведева. (Ред. Л. А. Герд). Москва–Санкт-Петербург. 2015, 231–245; Παπουλίδης, Κ. Ἀγιορειτικοὶ θησαυροὶ στὴ Ρωσία: Οἱ συλλογὲς Σεβαστιάνωφ. – Ἅγιον Ὅρος. Φύση-Λατρεῖα-Τέχνη. Α' τόμος. Θεσσαλονίκη, 2001, 225–235.

¹⁸ Девгалло, Г. И. Цит. съч., с. 245.

¹⁹ Срезневский, И. И. Записка о фотографических снимках П. И. Севастьянова. – ИОРЯС, 7, 1858.

²⁰ Вж. Langlois, V. Histoire du Mont Athos et de ses monastères. D'après les documents rassemblés par le Conseiller d'État actuel de Sévastianoff. – *Annales de philosophie chrétienne*, 72 (13), 1866, 165–181.

²¹ В личния му архив се намират подготвени за печат издание: „Списки актов греческих, славянских и других, хранящихся в Афонских монастырях“, „Каталог документов Зографского монастыря на пергаменте“, „Каталог библиотек монастыря Св. Павла и Хилендарского“ и др. вж. Девгалло, Г. И. Цит. съч., с. 253.

²² Флоринский, Т. Афонские акты и фотографические снимки с них в собраниях П. И. Севастьянова. Санкт-Петербург, 1880.

²³ Пак там, с. 62.

²⁴ Срезневский, И. И. Сведения и заметки о малоизвестных и неизвестных памятниках. – Записки Императорской академии наук, 34, 1879; Каждан, А. П. Два поздневизантийских акта из собрания П. И. Се-

вастьянова. – ВВр, 2 (27), 1949, 313–321. Вж. *Granstrem, E., I. Medvedev. Photographies de documents athonites (Collection P. I. Sevast’janov).* – *Revue des Etudes Byzantines*, 33, 1975, 277–293., най-новото описание на снимките на атонски документи, направени от екипа на Севастиянов.

²⁵ История Русского Свято-Панталеимонова монастыря..., 510–517.

²⁶ *Терновский, Ф. (Ред.) Акты русского на святом Афоне монастыря св. великомученика и целителя Панталеимона. Киев, 1873.*

²⁷ *Γεδεών, Μ. Ὁ Ἄθως. Ἀναμνήσεις-ἐγγράφα-σημειώσεις. Κωνσταντινούπολις, 1885; Както и множество статии и студии вж. Doens, I. Op. cit., 359–360, № 164–179.*

²⁸ *Lambros, Sp. Catalogue of the Greek Manuscripts on Mount Athos. Vol. 1., Cambridge, 1895; Vol. 2., 1900; Doens, I. Op. cit., p.376, № 447–465.*

²⁹ *Meyer, Ph. Die Haupturkunden für die Geschichte der Athosklöster. Leipzig, 1894. [Reprint: Amsterdam, 1965.].*

³⁰ *Σμυρνάκης, Γερασιμος (Ἐσφιγμένιτης). Τὸ Ἅγιον Ὄρος. Ἀθῆναι, 1903. [Φωτοαναστατική ἀνατύπωση: Ἅγιον Ὄρος, 1988]; Βλάχος, Κοσμάς. Ἡ χερόνησος τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἀθω καὶ αἱ ἐν αὐτῇ μοναὶ καὶ οἱ μοναχοί. Ἐν Βόλῳ, 1903. [Φωτοαναστατική ἀνατύπωση: Θεσσαλονίκη, 2005].*

³¹ *Καραγιαννακίδης, Δ. Ἀλέξανδρος Εὐμορφόπουλος Λαυριώτης. Μιὰ ἀπόπειρα παρουσίασης. – Πρακτικά Ἡ’ Διεθνούς Επιστημινικοῦ Συνδεδρίου: Ἅγιον Ὄρος καὶ λογιосύνη. Θεσσαλονίκη, 2014, 393–406.*

³² По-подбодно вж. био-библиографията му: *Соколов, И. И. Алексѣндър Евморфопул Лавриот. – ВВр, 14, 1907, 203–207; Doens, I. Op. cit., 40–41, № 54–86; Εὐμορφόπουλος, Ἀλέξανδρος (Λαυριώτης). Ἀναγραφὴ συγγραφῶν καὶ δημοσιευμάτων εἰκοσιπενταετίας: 1874–1898. Κωνσταντινούπολις, 1898, 5–21.*

³³ *Εὐμορφόπουλος, Ἀλέξανδρος (Λαυριώτης). Ἀθωῖτις Στοά, 1–5. – ВВр, 5, 1898, 483–493; Idem, Ἀθωῖτις Στοά, 6–13 – ВВр, 6, 1899, 448–459; Idem, Ἀθωῖτις Στοά, 14–23 – ВВр, 9, 1902, 122–137.*

³⁴ *Εὐμορφόπουλος, Ἀλέξανδρος (Λαυριώτης). Ἀθωῖτις Στοά, 1–5..., с. 483.*

³⁵ *Εὐμορφόπουλος, Ἀλέξανδρος (Λαυριώτης). Ἀναγραφὴ συγγραφῶν..., σ. 26.*

³⁶ *Bréhier, L. Le corpus des diplômes byzantins. – Journal des savants, 8^e année, Octobre 1910, 475–476; Idem. Le corpus des diplômes grecs du Moyen Âge et des temps modernes. – Journal des savants, 11^e année, Novembre 1913, 511–512.*

³⁷ *Krumbacher, K. Ein Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der neueren Zeit. – BZ, 9, 1902, S. 294.*

- ³⁸ Сборник византийских грамот. – ВВр, 9, 1902, 337–338.
- ³⁹ Васильев, А. А. Предполагаемое издание греческих актов. – ВВр, 10, 1903, 664–666.
- ⁴⁰ Plan Eines Corpus der Griechischen Urkunden des Mittelalters und der Neueren Zeit. München, 1903.
- ⁴¹ Васильев, А. А. Предполагаемое..., с. 666.
- ⁴² Василевсий, В. Г. Хрисовул императора Алексея I Комнина Великой Лавре св. Афанасия на Афоне (август 1084 г.). – ВВр, 3, 1896, 121–124.
- ⁴³ Лопарев, Х. М. Схимонах Матфей (библиотекарь Руссика). – ВВр, 20, 1913, 355–358; Переписка библиотекаря Русского Свято-Пантелеимонова монастыря на Афоне отца Матфея с учеными востоковедами России и других стран. (Ред. иермонах Макарий Макиенко). Афон, 2015, 3–12; Gerd, L. Από την αλληλογραφία του μοναχού Ματθαίου, βιβλιοφύλακα της Ι. Μ. Αγ. Παντελεήμονος του Αγίου Όρους. – Πρακτικά Η' Διεθνούς Επιστημινικού Συνεδρίου: Άγιον Όρος και λογισύνη. Θεσσαλονίκη, 2014, 373–384.
- ⁴⁴ История Русского Свято-Пантелеимонова монастыря..., 489–494.
- ⁴⁵ Переписка библиотекаря Русского Свято-Пантелеимонова монастыря, с. 417.
- ⁴⁶ Регель, В. Э. О составлении перечня византийских грамот и писем. – ВВр, 1, 1894, 249–252.
- ⁴⁷ Дмитриевский, А. А. Ph. Meyer. Die Haupturkunden für die Geschichte der Athosklöster. Leipzig, 1894. [Рецензия] – ВВр, 3, 1896, 361–362.
- ⁴⁸ Лантева, Л. П. В. Э. Регель как византинист. – В: Византия. Средиземноморье. Славянский мир. К XVIII Международному конгрессу византинистов. Москва, 1991, 131–132.
- ⁴⁹ Регель, В. Э. Учредительные грамоты Пражской епархии. – Сборник статей по славяноведению, составленный и изданный учениками В. И. Ламанского по случаю 25-летия его научной и профессорской деятельности. СПб., 1883, 265–330; *Σύγγραμμα*. Хрисовул императора Андрея Палеолога 13 апреля 1483 года. – ВВр, 1, 1894, 151–158; *Idem*. *Analecta Byzantino-Rossica*. Petropoli, 1891.
- ⁵⁰ *Regel, W.* Χρυσόβουλλα καὶ γράμματα τῆς ἐν τῷ Ἀγίῳ Ὁρει Ἁθῶ ἱερᾶς καὶ σεβᾶσµιας μεγίστης μονῆς τοῦ Βατοπεδίου. Ἐν Πετροπόλει. 1898.
- ⁵¹ Соколов, И. И. В. Э. Регель. Χρυσόβουλλα καὶ γράμματα τῆς ἐν τῷ Ἀγίῳ Ὁρει Ἁθῶ ἱερᾶς καὶ σεβασµίας μεγίστης μονῆς τοῦ Βατοπεδίου. Ἐν Πετροπόλει. 1898. [Рецензия]. – ВВр, 7 (1900), с. 173.
- ⁵² За Л. Пети вж. *Bernard Holzer, A. A. (Ed.) Mgr Petit, Assompsioniste, Fondateur des „Échos d'Orient”, Archevêque Latin d'Athènes (1868–1927).*

– *Orientalia Christiana Analecta*, 266, 2002; *Écrits de Mgr Louis Petit*. – *Échos d’Orient*, 15, 1912, 105–108.

⁵³ *Petit, L. W. Regel*. Χρυσόβουλλα καὶ γραμμάτα τῆς ἐν τῷ Ἀγίῳ Ὁρει Ἄθῳ ἱερᾶς καὶ σεβασμίας μεγίστης μονῆς τοῦ Βατοπεδίου. Ἐν Πετροπόλει. 1898. – *Échos d’Orient*, 3, 1899, 62–63.

⁵⁴ *Actes de l’Athos I. Actes de Xenophon. (Ed. L. Petit)*. Приложение № 1 към X том на „Византийский временник“ Санкт-Петербург, 1903; *Actes de l’Athos II. Actes du Pantocrator. (Ed. L. Petit)*. Приложение № 2 към X том на „Византийский временник“, Санкт-Петербург, 1903.

⁵⁵ *Actes de Xenophon...*, 1–2.

⁵⁶ *Actes de l’Athos III. Actes d’Esphigménou. (Ed. L. Petit et W. Regel)*. Приложение към XII том на „Византийски временник“ Петербург, 1906.

⁵⁷ *Архивы русских византинистов...*, с. 174.

⁵⁸ *Actes de l’Athos IV. Actes de Zographou. (Ed. W. Regel, E. Kurtz et B. Korablev)*. Приложение към XIII т. на Византийский временник, Петербург, 1907. [Преиздадено: *Adolf M. Hakkert (Ed.)*, Amsterdam, 1969]; *Actes de l’Athos V. Actes de Chilandar. — I. Actes grecs (Ed. L. Petit)* [Преиздадено: *Adolf M. Hakkert (Ed.)*, Amsterdam, 1975]; II. *Actes slaves (Ed. B. Korablev)*. Приложение към XVII и XIX т. на „Византийский временник“. Петроград, 1911, 1915; *Actes de l’Athos VI. Actes de Philothee. (Ed. W. Regel, E. Kurtz et B. Korablev)*. Санкт-Петербург, 1913.

⁵⁹ *Pétridès, S. L. Petit, des Augustins de l’Assomption: Actes de Xénophon. Extrait de Vizantiiskii vremennik, t. X. – Échos d’Orient, tome 7, n 46, 1904. p. 189; Bousquet, R. L. Petit, des Augustins de l’Assomption: Actes de l’Athos II. Actes du Pantocrator. Extrait de Vizantiiskii Vremennik, t. X, 1903. – Échos d’Orient, tome 7, n 47, 1904. p. 256; Idem. L. Petit, A. A., et W. Regel: Actes de l’Athos III. Actes d’Esphigménou. Extrait de Vizantiiskii Vremennik. – Échos d’Orient, tome 14, n 88, 1911. p. 191; Idem. W. Regel, E. Kurtz et B. Korablev: Actes de l’Athos IV. Actes de Zographou. – Échos d’Orient, tome 14, n 88, 1911. p. 191; Bréhier, L. Actes de l’Athos V. Actes de Chilandar. — I. Actes grecs, par le R. P. Louis Petit. II. Actes slaves, par B. Korablev. Suppléments aux Vizantijschij Vremennik, tomes XVII et XIX. – Journal des savants. 14^e année, Décembre 1916, 568–569; Jugie, M. Mgr Louis Petit, archevêque d’Athènes, Actes de l’Athos V. Actes de Chilandar. Ire partie: Actes grecs. – Échos d’Orient, tome 16, n 98, 1913. p. 93.*

⁶⁰ Например: *Безобразов, П. В.* Об актах Зографского монастыря. – ВВр, 17, 1910, 403–414; *Kurtz, Ed.* Nachträgliches zu den Akten des Xenophonklosters. – ВВр, 18, 1911, 96–107; *Idem*, Zu den Athosurkunden.

– ВВр, 21, 1914, 74–89; *Безобразов, П. В.* Афонские документы. – Византийское обозрение, 1, 1915, 53–76; *Πετρακάκος, Δ.* Νέαι πηγαὶ τῶν θεσμῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, 1915 [Φωτοαναστατικὴ ἀνατύπωση: Θεσσαλονίκη, 2011].

⁶¹ *Каждан, А. П.* Два поздневизантийских...

⁶² *Dölger, F.* Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges. München, 1948; *Idem.* Sechs byzantinische Praktika des 14. Jahrhunderts für das Athoskloster Iberon. München, 1949.

⁶³ *Millet, G.* Monuments de l’Athos: I. Les peintures. Paris, 1927.

⁶⁴ Приноси към историята на Ивана Асен II. – СпБАН, 32, 1943, 147–179; Le Mont Athos et les Slaves au Moyen âge. – In: Le millénaire du Mont Athos (963–1963). 2. Chevetouque. 1965, 121–143; Medioevo bizantino-slavo. 1–3. Roma, 1965–1971. (Storia e lett. Raccolta di studi e testi. № 102, 113, 119).

ПРИЛОЖЕНИЯ



**АРХИВОЛОГИЯ, ПРОФЕСИОНАЛНО
ОБРАЗОВАНИЕ ПО АРХИВИСТИКА
И АРХИВНИ ИНСТИТУЦИИ – QUO VADIS? –
X КОНФЕРЕНЦИЯ НА СПЕЦИАЛНОСТ
АРХИВИСТИКА И ДОКУМЕНТАЛИСТИКА В
СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ
ОХРИДСКИ“**

**доц. д-р Русалена Пенджекова-Христева
ПУ, „Паисий Хилендарски“, Филиал-Смолян**

На 18–19 април 2016 г. в *Софийски университет Св. Климент Охридски* (СУ) се проведе X научна конференция на тема: *Архивология, професионално образование по архивистика и архивни институции – Quo vadis?*

Конференцията се организира по инициатива на катедра *Архивистика и помощни исторически дисциплини* (понастоящем *Архивистика и методика на обучението по история*) в *Историческия факултет, СУ*, като тази година съорганизатор е *Държавна агенция „Архиви“ (ДАА)*.

Както е известно, от 2005 г. досега се провеждат традиционните *Университетски четения по архивистика*, с които официално се отбелязва *Денят на специалност Архивистика и документалистика* в СУ – **18 април**. По съвпадение това е и рождена дата на патрона на специалността – проф. Иван Дуйчев (1907–1986).

Ще припомним, че фразата: *Quo Vadis*, става известна най-вече от едноименния роман на полския писател Хенрик Сенкевич (Henryk Sienkiewicz). Всъщност заглавието на въпросния роман е свързано с епизода, разиграл се на кръстопътя между Виа Апия и Виа Ардеатина в

Рим. Евангелистите разказват, че именно там Исус Христос се явява на Св. Петър, който по искане на паството в Рим напуснал града, за да се спаси от гоненията срещу християните от страна на Нерон. Според легендата, първият от светите апостоли попитал Исус: *Domine, Quo Vadis?* (Господи, къде отиваш?), а Исус му отговорил: *Отивам в Рим, за да бъда разпнат отново*. Св. Петър разбрайки укора му се връща в Рим, за да приеме мъченическата си смърт.

Тази легенда алегорично съвпадна и с драматичните събития от края на 2015 г., свързани с опита по административна инициатива да бъде заличена професията **архивист** от *Списъка на регулираните професии в Република България*, в който тя фигурира от 2009 г. Благодарение на навременната професионална реакция на университетските преподаватели по архивистика, на дипломираните български архивисти, по-голямата част от които са възпитаници на специалността в СУ, а също и на институционалната подкрепа от страна на университета чрез декана на *Историческия факултет* (ИФ) доц. д-р Тодор Попнеделев, както и в резултат от намесата на *Студия Трансмедия*, която направи публично достойние възникналият конфликт, заговорът се провали¹.

В този контекст X конференция на специалност *Архивистика и документалистика* в Софийски университет, която всъщност е юбилейна, придоби особено значение и нови пространствени измерения. Целта е чрез професионален диалог в националния архивно-информационния сектор да се потърсят отговорите на въпроса *Quo vadis?*, а надеждата на организаторите и участниците в този единствен по рода си у нас научен форум е по този начин да се привлече вниманието на съответните институции, политици и експерти у нас, в Европейския съюз и Международния съвет на архивите. В условията на съвременната технологична парадигма именно те са отговорни за разработването и утвърждаването на общите стратегии, проекти, стандарти, регламенти и политики в архивно-информационния сектор като цяло. В крайна сметка, техните решения са определящи за развитието на архивните институции, архивната теория, професионалното архивно образование и статута на професията *архивист*, включително и в Република България, която е член на МСА (1959) и на Европейския съюз (2007).

* * *

По протокол конференцията бе открита от декана на ИФ на СУ доц. д-р Тодор Попнеделев. Той официално приветства участниците и изка-

за специална благодарност на проф. д-р Андриана Нейкова и на гл. ас. д-р Ивайло Аврамов, които вече за десета поредна година организират конференцията: *Когато човек вижда усилията и желанието за работа – да бъде събрана една колегия, която въпреки трудностите на деня съумява да направи онова, което може, знае и иска. Винаги е приятно да почетеш хората, които са се събрали и са имали волята да направят това.* В заключение доц. Попнеделев пожела успешна работа на конференцията и изрази надеждата си, че занапред трудът на архивистите ще бъде оценяван по достойнство от българското общество. Той отбеляза, че за мнозина работата на архивистите остава анонимна, респ. значението на професията недостатъчно познато и оценено.

На свой ред ректорът на СУ проф. д-р Анастас Герджиков изрази удовлетворението си, че има възможност да участва в събитието. Той честити празника на специалността и изрази задоволството си, че на научния форум присъстват широк кръг от експерти в областта на архивистиката и документалистиката, представители на университетския архив и от други институции, обединени от разбирането за важността да се образова и възпита следващото поколение, което да запази и транслира паметта за миналото. *Нашите партньори от други университети и държавните институции са тези, които ще използват кадрите, които създаваме. И тези кадри не могат да израснат само като ги учим. Архивистиката трябва да се движи напред и това може да стане само с научни публикации и с доклади на конференции като днешната –* каза проф. Герджиков. Той сподели очакването си, че участниците в конференцията ще успеят да провокират интереса на младите хора към архивната професия. Ректорът отбеляза, че без усвояването на интегралното по своя характер архивно познание, е невъзможно изучаването не само на историята, но и на историята на културата, на науката и на политиката. Той подчерта, че именно на базата на документите създаваме тези науки. Накрая пожела на участниците успех и ги призова да допринесат със своите научни изследвания за развитието на науката за архивите, като настоящата конференция бъде поредният творчески импулс за това.

Приветствие към участниците отправи и деканът на Факултет „Командно-щабен“ на Военната академия „Г. С. Раковски“ полковник доц. д-р Димитър Ташков. Той заяви, че за представителите на Военната академия е чест и удоволствие да присъстват на форума: *В структурите на българската армия предстои създаването на учреденски архиви във всяка една структура, така че за нас е изключително важно да при-*

състваме тук и да чуем виждането на специалистите по тези въпроси. Доц. Ташков пожела ползотворна работа по време на конференцията.

Организаторите и участниците в научния форум бяха поздравени и от директора на ЦСВП „Проф. Иван Дуйчев“ доц. Вася Велинова. Тя изрази удовлетворението си от трайно установените във времето ползотворни партньорски отношения между Центъра и специалност *Архивистика и документалистика*. В заключение тя каза: *И вие, и ние сме пазители на историческа памет. В центъра се съхранява архивът на проф. Иван Дуйчев, който е патрон на специалността и точно днес е неговият рожден ден, така че откриването на конференцията не е случайно. Нашите врати са отворени – както за вас, така и за вашите студенти. Защото нашата мисия, мисията на университета като цяло, е да предадем това, което пазим на бъдещите поколения.*

По традиция проф. д-р Андриана Нейкова представи новият четвърти том от емблематичната за специалността поредица *Университетски четения по архивистика*. Тя поясни, че изданието е реализирано с помощта на дарените за целта средства от *Давид Холдинг АД* едновременно в два варианта – печатно издание и е-издание (диск), защото е съобразено и с предпочитанията на различните категории читатели.

* * *

На конференцията, която се проведе в рамките на два дни, бяха представени общо **30 доклада и научни съобщения**, подготвени от **32 автора** – преподаватели по архивистика, експерти от системата на държавните архиви, музеи и библиотеки, студенти и докторанти. За първи път беше реализирано участие и от Руския държавен хуманитарен университет, Москва (РГГУ), в който също се провежда професионално обучение и квалификация по архивистика.

Работата на конференцията започна с докладите на проф. д-р Андриана Нейкова, дългогодишен преподавател по Архивистика в СУ, а от академичната 2014/2015 г. вече със статут на хоноруван преподавател в специалност *Архивистика и документалистика*, и на доц. д-р Михаил Груев, председател на ДАА.

Представителите на домакините от СУ изнесоха шест доклада, два от които на докторанти и един на студент. Най-многобройни бяха участниците от системата на държавните архиви – 11 души, които изнесоха общо девет доклада. С доклади участваха по двама преподаватели от

Пловдивския университет (ПУ), а също от Университета по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ) и от Научния архив на Българската академия на науките (НА – БАН). С доклади и презентации се представиха също преподаватели и работещи дипломирани архивисти, възпитаници на специалност *Архивистика и документалистика* в СУ, общо 8 автори от: Великотърновския университет (ВТУ), Нов български университет (НБУ), ЦСВП Проф. Иван Дуйчев, Българския исторически архив (БИА) при НБКМ, Националния военноисторически музей (НВИМ), Централния архив на УНСС, Областна администрация при област София и *Мобилтел ЕАД*.

Като цяло участниците представиха актуални разработки, посветени на широк кръг от проблеми, свързани с: *тенденциите в съвременния архивно-информационен сектор и архивното образование и квалификация в мрежовото общество; извороведски, археографски и палеографски изследвания; реалностите и предизвикателствата пред учредженските архиви; личните и учредженските архивни фондове като извор за микроисторията и др. (Вж. Приложение № 1).*

В първия ден от конференцията в СУ беше открита и документалната изложба на тема: *Константин Стоилов (1853–1901) – законотворец и парламентарист*, подготвена от експерти от ДАА.

Конференцията приключи с дискусия, която логично ангажира вниманието към откритите проблеми на професионалното ни архивно образование и квалификация с акцент върху необходимостта от съгласуване на статута на професията *архивист* със *Закона за Националния архивен фонд (ЗНАФ)*, в който да бъдат внесени необходимите текстове относно регулирания статут на професията. В тази връзка представителите на ДАА оповестиха провеждането на експертна среща, на която специално да бъдат обсъдени и приети направените предложения за изменение и допълнение на ЗНАФ.

По този повод университетски преподаватели по архивистика се обединиха около инициативата за въвеждане на изискване за образователен ценз за позицията *архивист* в държавната администрация и държавните архиви в съответствие с изискванията на статута на регулирана професия на национално равнище в случая.

Заб. Още през май (2016) обещаната среща се състоя, но не последва необходимата законодателна инициатива от страна на ДАА, въпреки официално изпратените от името на СУ предложения относно изискването за *стартово професионално образование и квалификация по архи-*

вистика за упражняване на професията **архивист**, съгласно европейските регламенти, политика и практика.

А конкретното предложение бе да се допълни чл. 41 (3) от ЗНАФ, като следва: *За осъществяване на дейността на учрежденските архиви органите на управление на субектите по чл. 40 осигуряват архивохранилища и квалифицирани служители – архивисти със стартово професионално образование по архивистика (бакалаври и магистри) или допълнително придобита квалификация по архивистика в акредитирани за целта висши училища по направление **История и археология**, или други специалисти, но не за позицията **архивист** в съответния архив.*

Както отбелязахме, факт е, че досегашните инициативи и предложения за промяна в ЗНАФ в съответствие с регулирания статут на професията **архивист**, отново потънаха в забрава. Ето защо проблемът със статута на професията **архивист** у нас би могла да се охарактеризира с идиоматичния израз **параграф 22**. Все пак, засега професията **архивист** остава в *Списъка на регулираните професии в Република България*. Тъй като обаче това по никакъв начин не е споменато в ЗНАФ, както би следвало да бъде, не може да се прилага изискването за образователен ценз за позицията **архивист** в администрацията, в това число и в системата на държавните архиви, начело с ДАА. А по силата на ЗНАФ именно ДАА е административният орган, който провежда държавната политика в архивния сектор, респективно инициира изменения и допълнения в архивното законодателство.

Известно е, че в случая е необходимо въпросното предложение за изменение и допълнение на ЗНАФ относно професията **архивист** да бъде мотивирано с *Частична предварителна оценка на въздействието*, в която: *да се дефинира проблемът; да се посочат целите и идентифицират заинтересованите страни; да се разгледат вариантите на действие; да се анализират негативните и положителните въздействия и определят потенциалните рискове; да се прецени дали е необходима цялостна оценка на въздействието и пр.*

От тази процедура зависи последващото регламентиране на университетското професионално архивно образование и акредитационните процедури от гледна точка нормативните изисквания за регулираните професии у нас. По подобие на останалите професии с регулиран статут, след извършването на задължителната и необходима промяна в ЗНАФ, е необходимо да бъде подготвена и утвърдена съответната *Наредба за единните държавни изисквания за придобиване на висше образование по специалността „Архивистика и документалистика“ и професионална*

квалификация „архивист“. На свой ред, в нея трябва да се регламентират: условията за прием, конкретното учебно съдържание, кръгът от задължителните учебни дисциплини в учебния план и техният минимален хорариум, завършването на обучението и пр. За изготвянето на подобна Наредба успешно би могъл да се използва учебният план на специалност *Архивистика и документалистика* в СУ, която е с доказани традиции и понастоящем олицетворява националния образователен модел за легитимно университетско образование и квалификация по *архивистика*.

Понастоящем порочният кръг се запазва. Поради липса на регламент работодателите у нас най-често не признават предимството на образователния ценз на дипломираните архивисти за участие в обявените конкурси за *архивисти*, макар същото право за упражняване на професията *архивист* в Европейския съюз да е лицензирано въз основа именно на дипломи за стартово професионално образование или квалификация по архивистика. В случая дипломите на завършилиите специалност *Архивистика и документалистика* у нас, въпреки регулирания статут на професията, не са преференциално признати при кандидатстване за работа, поради неосъществяваните все още законодателни промени в ЗНАФ.

Следователно въпросът от юбилейната десета конференция на специалност *Архивистика и документалистика* в СУ – *Quo vadis?*, съотнесен към проблема за статута на професията *архивист* в Република България – *остава отворен и без конкретен отговор!*

Приложение №1

ПРОГРАМА НА X КОНФЕРЕНЦИЯ НА СПЕЦИАЛНОСТ АРХИВИСТИКА И ДОКУМЕНТАЛИСТИКА: АРХИВОЛОГИЯ, ПРОФЕСИОНАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ ПО АРХИВИСТИКА И АРХИВНИ ИНСТИТУЦИИ – QUO VADIS?

18 АПРИЛ, ПОНЕДЕЛНИК, ЗАЛА № 1 НА РЕКТОРАТА

9.00–9.30 ч. – ОФИЦИАЛНО ОТКРИВАНЕ

Приветствие от *доц. д-р Тодор Попнеделев*, Декан на Историческия факултет, СУ

Приветствие от **доц. д-р Михаил Груев**, Председател на ДА „Архиви“
Проф. д-р Андриана Нейкова (СУ, ИФ) – Представяне на Т. IV от поредицата *Университетски четения по архивистика*

І ЧАСТ

Модератор: проф. д-р Андриана Нейкова

9.30–9.45 ч. – **проф. д-р Андриана Нейкова** (ИФ, СУ) – Българският модел за развитие на архивно-информационния сектор: между традициите и универсализацията

9.45–10.00 ч. – **доц. д-р Михаил Груев** (Председател на ДАА) – Политики и стратегии за развитие на Държавна агенция „Архиви“ (2016–2020)

10.00–10.30 ч. – **Почивка (кафе-пауза)**

10.30–10.45 ч. – **проф. дин Татяна Хорхордина** (Зав. кафедрой истории и организации архивного дела, РГГУ, Москва) – О подготовке историков-архивистов в Историко-архивного институте в РГГУ (Руски държавен хуманитарен университет)

10.45–11.00 ч. – **доц. д-р Анна Кочанкова** (СУ) – Институционалната среда и архивите: примери от България

11.00–11.15 ч. – **доц. д-р Русалена Пенджекова** (зам. директор – Филиал Смолян, ПУ) – Археографията в научните интереси и занимания на проф. Иван Дуйчев

11.15–11.30 ч. – **доц. д-р Веселин Методиев** (НБУ) – Какви приоритети има пред дигитализацията на архивите?

11.30–11.45 ч. – **доц. д-р Ана Игнатова** (ВТУ) – Управление на документите в състава на Националния архивен фонд, съхранявани в музеите

11.45–12.00 ч. – **проф. дин Стефка Петкова** (УниБИТ) – Общото и различното между професията на архивиста и сродните ѝ професии

12.00–13.00 ч. **Почивка**

II ЧАСТ, ФИЛИАЛНА БИБЛИОТЕКА „ФИЛОЛОГИИ“ РЕКТОРАТ, ЕТ. 5, № 191

Модератор: гл. ас. д-р Ивайло Аврамов

13.00–13.15 ч. – **Ивелина Караулиева** (директор на Дирекция „Регионален държавен архив“ – В. Търново) – Професията на архивиста: ново отношение към очакванията и професионалната реализация

13.15–13.30 ч. – **д-р Петър Пейков** (началник-отдел, ГД, ДАА) – Взаимовръзката между архивознанието и документознанието и процеса на формиране на Националния архивен фонд

13.30–13.45 ч. – **Светлана Кръстева** (началник-отдел, ДА – Видин), **д-р Веселина Антонова** (гл. експерт в ДА – Русе) – Документите на възрожденските читалища „Зора“ (Русе) и „Цвят“ (Видин) и структурата на българското всекидневие през 70-те години на XIX в.

13.45–14.00 ч. – **д-р Камелия Божидарова** (БИА, НБКМ) – БИА към Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ и неговите лични фондове (документи за дейността на д-р Христо Стамболски

14.00–14.15 ч. – **д-р Цветан Радулов** (НА – БАН) – Портрет на архивиста като млад учен

14.15–4.30 ч. – **д-р Веселина Антонова** (гл. експерт, ДА – Русе), **д-р В. Донева** и **П. Стефанова** (РУ) – Първата световна война, или как голямото събитие прекосява малкия живот

14.30 – 15.00 ч. **Почивка**

15.00–15.15 ч. – **д-р Калина Минчева** (ЦСВП) – Св. Йоан Рилски в Научния архив на проф. Иван Дуйчев

15.15–15.30 ч. – **Симеона Найденова** (гл. експерт, ЦДА) – Личният архив на проф. д-р Делчо Сугарев: „Няма изкуство без истина, без правдивост и без човечност“

15.30–15.45 ч. – **Катя Гечева** (ДА – Габрово) – Негативите: „забравените“ документи в Методическия кодекс. Описание и експертиза на ценността

15.45–16.00 ч. – **Мария Новакова** (гл. експерт, ДА – Видин) – Архивите на видинските държавни институции в българските хранилища

16.00–16.15 – **Драгомир Томов** (гл. архивист, НА – БАН) – Семейната Буреш в научния и обществен живот на България. По документи от личния архивен фонд на акад. Иван Буреш

17.00 ч. – **Културна програма:** Откриване на документална изложба от ДАА: **Константин Стоилов (1853 – 1901) – законотворец и парламентарист**

19 АПРИЛ, ВТОРНИК, ФИЛИАЛНА БИБЛИОТЕКА „ФИЛОЛОГИИ“, РЕКТОРАТ, ЕТ. 5, № 191

III ЧАСТ

Модератор: **доц. д-р Русалена Пенджекова**

9.30–10.00 ч. – **Давид Нинов** (гл. експерт, НВИМ) – Организация и управление на учреденски електронен архив: мисия възможна!

10.00–10.15 ч. – **д-р Ивайло Аврамов** (СУ) – Електронно управление и исторически архиви – български вариации

10.15–10.30 ч. – **д-р Станислав Боянов** (ПУ) – Функции и значение на Университетския електронен архив в рамките на т. нар. Е-университет (по примера на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“)

10.30–10.45 ч. – **д-р Тина Петрова** (УниБИТ) – Нуждата от опазване на архивите в екстремни ситуации

10.45 – 11.15 ч. – **Почивка (кафе пауза)**

11.15–11.30 ч. – **Александър Перев** (началник-сектор Централен архив, УНСС) – Централен архив на УНСС – история, статут и перспективи

11.30–11.45 ч. – **д-р Росица Маркова** (ст. експерт, ЦДА) – История и организация на архивите в Румъния

11.45–12.00 ч. – **Мануела Желязкова** (гл. експерт, отдел АОФАД, Областна администрация – Област София-град) – Регламенти, етапи и проблеми при изграждане на учредженски архив

12.00–12.15 ч. – **Диньо Господинов** (ст. архивист, „Мобилтел“ ЕАД) – Архивите и архивистите във Фейсбук

IV ЧАСТ, ЗАЛА № 1 НА РЕКТОРАТА

Модератор: проф. д-р Андриана Нейкова

13.00–13.15 ч. – **Стоян Шиваров** (докторант в катедра „История на България“, ИФ, СУ) – Османски източници на статистически данни за българите в Мала Азия

13.15–13.30 ч. – **Рамона Димова** (докторант в катедра „Архивистика и ПИД, СУ) – Съставяне на архивен справочник с биографични справки на жените-студентки въз основа на Главните книги в Държавното рисуwalно училище и Художественото индустриално училище

13.30–13.45 ч. – **Георги Митов** (I курс, специалност „История“) – Actes de Athos – концепция и методология на издаване на Атонските документи

13.45–14.00 ч. – **Давид Нинов** (гл. експерт, НВИМ) – Информация за Електронната библиотека по архивистика и документалистика (2015)

14.00–14.30 ч. – **Почивка (кафе пауза)**

14.30–16.00 ч. – **Изказвания и закриване на конференцията**

Бележки

¹ Терминаторът Танев. Премахнат архивистите от списъка на професиите. — Трансмедия. 31. 12. 2015, 4–5. 01. 2016 г. <<http://electronic-library.org/articlars/Article%200233.html>>.

НОВ ПОДЕМ НА ЕЛЕКТРОННАТА БИБЛИОТЕКА ПО АРХИВИСТИКА И ДОКУМЕНТАЛИСТИКА ПРЕЗ 2016 г.

Давид Нинов, гл. експерт НВИМ

За Електронната библиотека по архивистика и документалистика изминалата 2016 г. е важен етап от нейното развитие. Читателите може би си спомнят регистрираният през 2015 г. спад, както в броя читатели, така и в броя посещения на библиотеката. Още тогава обаче побързахме да предупредим, на базата на първични данни от 2016 г., че наблюдаваното явление е временно и в никакъв случай показателно, а още по-малко тенденция¹. Числата, поместени в Приложението, потвърждават това. 4588 нови читатели са се присъединили към ползвателите на Електронната библиотека по архивистика и документалистика за 2016 г. Така, общият им брой е станал 30 123-ма души реализирали 43 687 посещения – 8353 повече от тези през 2015 г. А началото на 2017 г е повече от обнадеждаващо: 3722 за януари и 3769 за февруари читателите, предпочели компанията на библиотеката. За същия период през 2016 г. броят им е бил 2935 за януари и 2617 за февруари. Т. е. въпреки всичко и въпреки всички тази уникална за България, Балканите и Европа инициатива продължава да се развива и да печели нови територии.

Ползватели от страни от Европейския съюз, Руската федерация все повече и по-често „надничат“ в съдържанието на библиотеката. Някак необяснимо, но към тях се присъединяват и такива от Япония, Колумбия и дори Китай. Така българската архивна мисъл и школа става позната със своите постижения не само за нашего брата.

А иначе, нови 7 книги и 9 статии обогатиха фонда на библиотеката през 2016 г.

2016 е и годината когато най-после приключихме основната си работа по обещаните отдавна нов дизайн и структура на библиотеката. Променената визия води след себе си технологична и функционална обнова, която ще се изкушим да илюстрираме, представяйки обновената съдържателна структура, съобразно която в азбучен ред ще бъдат разположени цифровизираните публикации, до които читателят и сега има достъп.

1. АРХИВОЛОГИЯ

1.1 Монографии

1.3 Статии

1.4 Нормативно-методическа уредба

2. АРХИВНИ СПРАВОЧНИЦИ

3. УНИВЕРСИТЕТСКИ ЧЕТЕНИЯ ПО АРХИВИСТИКА

4. ПОМОЩНИ ИСТОРИЧЕСКИ ДИСЦИПЛИНИ

4.1 Монографии

4.2 Статии

5. ФИЛОСОФИЯ НА ИСТОРИЯТА

5.1 Монографии

5.2 Статии

6. БЪЛГАРСКА ИСТОРИЯ

6.1 Монографии

6.2 Статии

7. СВЕТОВНА ИСТОРИЯ

7.1 Монографии

7.2 Статии

8. ДОКУМЕНТАЛНИ ИЗДАНИЯ

8.1. Българска история

8.2. Световна история

9. УЧЕБНИ ПОСОБИЯ.

Всичко това ще стане факт до лятото на 2017 г. поради необходимото технологично време за преналиване на настоящото съдържание на Електронната библиотека по архивистика и документастика в новата уеб среда. А тя, уеб средата става все по-гостоприемна за скромното ни начинание. Без да полагаме каквито и да било усилия информация за библиотеката ни се съдържа в, на практика, всеки български сайт, посветен на науката и културата. Все по-често автори на научни публикации се позовават на съдържание от нейните секции. Разбира се недобросъвестните все още никак не са малко. Приканваме ги да престанат да цитират публикации от електронната библиотека без да посочват нея самата. За

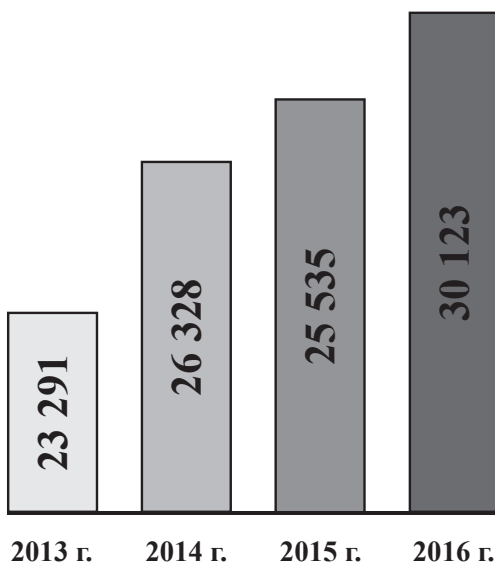
сега само доброто възпитание ни въздържа да ги назовем поименно. Но всеки ферплей има своя край!

Бележки

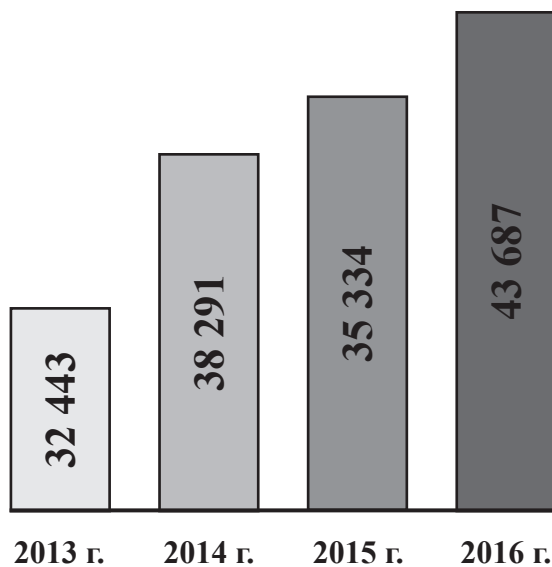
¹ *Нинов, Д.* Електронната библиотека по архивистика и документалистика – някои позабравени факти и днешни оценки. – В: Университетски четения по архивистика. Т. IV. Университетското професионално архивно образование и архивно информационният сектор – реалности и предизвикателства. С., 2015, с. 281.

Приложение

Брой ползватели, посетили Електронната библиотека по архивистика и документалистика за периода 2013–2016 г.



**Брой посещения на Електронната библиотека по архивистика
и документалистика за периода 2013–2016 г.**



СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР

БЪЛГАРСКИЯТ МОДЕЛ ЗА РАЗВИТИЕ НА АРХИВНО-ИНФОРМАЦИОННИЯ СЕКТОР: МЕЖДУ ТРАДИЦИИТЕ И УНИВЕРСАЛИЗАЦИЯТА

проф. д-р Андриана Нейкова, СУ

ЗА СЪСТОЯНИЕТО НА АРХИВНАТА СИСТЕМА В БЪЛГАРИЯ И ЗА ПЕРСПЕКТИВИТЕ ЗА РАЗВИТИЕТО ѝ В ПЕРИОДА 2016–2020 г.

доц. д-р Михаил Груев, председател на ДАА

О ПОДГОТОВКЕ АРХИВИСТОВ В ИСТОРИКО-АРХИВНОМ ИНСТИТУТЕ РГГУ

проф. дин Татьяна Хорхордина, РГГУ, Москва

ИНСТИТУЦИОНАЛНАТА СРЕДА И АРХИВИТЕ: ПРИМЕРИ ОТ БЪЛГАРИЯ

доц. д-р Анна Кочанкова, СУ

АРХЕОГРАФИЯТА В НАУЧНИТЕ ЗАНИМАНИЯ И ИНТЕРЕСИ НА ПРОФ. ИВАН ДУЙЧЕВ

доц. д-р Русалена Пенджекова-Христева, ПУ „Паисий Хилендарски“, Филиал-Смолян

КАКВИ ПРИОРИТЕТИ ИМА ПРЕД ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА НА АРХИВИТЕ?

доц. д-р Веселин Методиев, НБУ

УПРАВЛЕНИЕ НА ДОКУМЕНТИТЕ В СЪСТАВА НА НАЦИОНАЛНИЯ АРХИВЕН ФОНД, СЪХРАНЯВАНИ В МУЗЕИТЕ

доц. д-р Ана Игнатова, ВТУ

ОБЩОТО И РАЗЛИЧНОТО МЕЖДУ ПРОФЕСИЯТА НА АРХИВИСТА И СРОДНИТЕ Ѐ ПРОФЕСИИ

проф. дин Стефка Петкова, УниБИТ

ПРОФЕСИЯТА НА АРХИВИСТА: НОВО ОТНОШЕНИЕ КЪМ ОЧАКВАНИЯТА И ПРОФЕСИОНАЛНАТА РЕАЛИЗАЦИЯ

Ивелина Караилieва, Директор на Дирекция РДА – В. Търново

ВЗАИМОВРЪЗКАТА МЕЖДУ ДОКУМЕНТОЗНАНИЕТО И АРХИВОЗНАНИЕТО И ФОРМИРАНЕТО НА НАЦИОНАЛНИЯ АРХИВЕН ФОНД

д-р Петър Пейков, нач.-отдел, Главна дирекция, ДАА

СТРУКТУРАТА НА БЪЛГАРСКОТО ВСЕКИДНЕВИЕ В ДОКУМЕНТИТЕ НА ВЪЗРОЖДЕНСКИТЕ ЧИТАЛИЩА „ЗОРА“ – РУСЕ И „ЦВЯТ“ – ВИДИН (70-те години на XIX в.)

Светлана Кръстева, нач.-отдел, ДА – Видин, д-р Веселина Антонова, гл. експерт, ДА – Русе

БЪЛГАРСКИЯТ ИСТОРИЧЕСКИ АРХИВ КЪМ НАЦИОНАЛНАТА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“ И НЕГОВИТЕ ЛИЧНИ ФОНДОВЕ (ДОКУМЕНТИ ЗА ДЕЙНОСТТА НА Д-Р ХРИСТО СТАМБОЛСКИ

д-р Камелия Божинова, БИА – НБКМ

ПОРТРЕТ НА АРХИВИСТА КАТО МЛАД УЧЕН

д-р Цветан Радулов, НА – БАН

ИЗ АРХИВНОТО НАСЛЕДСТВО НА ПРОФЕСОР ИВАН ДУЙЧЕВ: МАТЕРИАЛИ, СВЪРЗАНИ СЪС СВЕТИ ЙОАН РИЛСКИ

д-р Калина Минчева, ЦСВП „Проф. Иван Дуйчев“

ЛИЧНИЯТ ФОНД НА ПРОФ. АРХ. ДЕЛЧО СУГАРЕВ: „НЯМА ИЗКУСТВО БЕЗ ИСТИНА, БЕЗ ПРАВДИВОСТ И БЕЗ ЧОВЕЧНОСТ“

Симeона Найдeнова, гл. експерт, ЦДА

ЗАБРАВЕНИТЕ ДОКУМЕНТИ/НЕГАТИВИТЕ – ОПИСАНИЕ И ЕКСПЕРТИЗА НА ЦЕННОСТТА ИМ

Катя Гечева, ДА – Габрово

АРХИВИТЕ НА ВИДИНСКИТЕ ВЪЗРОЖДЕНСКИ ИНСТИТУЦИИ В БЪЛГАРСКИТЕ ХРАНИЛИЩА

Мария Новакова, гл. експерт, ДА – Видин

ОРГАНИЗАЦИЯ И УПРАВЛЕНИЕ НА УЧРЕЖДЕНСКИ ЕЛЕКТРОНЕН АРХИВ: МИСИЯ ВЪЗМОЖНА!

Давид Нинов, гл. експерт, НВИМ

ФУНКЦИИ И ЗНАЧЕНИЕ НА УНИВЕРСИТЕТСКИЯ ЕЛЕКТРОНЕН АРХИВ В РАМКИТЕ НА Т. НАР. ЕЛЕКТРОНЕН УНИВЕРСИТЕТ (ПО ПРИМЕРА НА ПУ „ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“)

д-р Станислав Боянов, ПУ

НУЖДАТА ОТ ОПАЗВАНЕ НА АРХИВИТЕ В ЕКСТРЕМНИ СИТУАЦИИ: ОБРАЗОВАТЕЛНИ АСПЕКТИ

д-р Тина Петрова, УниБИТ

ЦЕНТРАЛЕН АРХИВ НА УНСС – ИСТОРИЯ, СТАТУТ И ПЕРСПЕКТИВИ

Александър Перев, нач.-сектор, Централен архив, УНСС

ИСТОРИЯ И ОРГАНИЗАЦИЯ НА АРХИВИТЕ В РУМЪНИЯ

Росица Маркова, ст. експерт, ЦДА

РЕГЛАМЕНТИ, ЕТАПИ И ПРОБЛЕМИ ПРИ ИЗГРАЖДАНЕТО НА УЧРЕЖДЕНСКИ АРХИВ

Мануела Желязкова, гл. експерт, отдел АОФАД, Областна администрация Област София-град

АРХИВИТЕ И АРХИВИСТИТЕ ВЪВ ФЕЙСБУК

Диньо Господинов, ст. архивист, „Мобилтел“ ЕАД

ЕЛЕКТРОННО УПРАВЛЕНИЕ И ИСТОРИЧЕСКИ АРХИВИ – БЪЛГАРСКИ ВАРИАЦИИ

гл. ас. д-р Ивайло Аврамов, СУ

ФАМИЛИЯТА БУРЕШ В НАУЧНИЯ И ОБЩЕСТВЕНИЯ ЖИВОТ НА БЪЛГАРИЯ. ПО ДОКУМЕНТИ ОТ ЛИЧНИЯ АРХИВЕН ФОНД НА АКАД. ИВАН БУРЕШ

Драгомир Томов, НА – БАН

ГЛАСЪТ НА МЛАДИТЕ

СЪСТАВЯНЕ НА АРХИВЕН СПРАВОЧНИК С БИОГРАФИЧНИ СПРАВКИ НА ЖЕНИТЕ-СТУДЕНТКИ ВЪЗ ОСНОВА НА ГЛАВНИТЕ КНИГИ В ДЪРЖАВНОТО РИСУВАЛНО УЧИЛИЩЕ И ХУДОЖЕСТВЕНО-ИНДУСТРИАЛНОТО УЧИЛИЩЕ

Рамона Димова, докторант, катедра АПИД, СУ

**ОСМАНСКИ ИЗТОЧНИЦИ НА СТАТИСТИЧЕСКИ ДАННИ
ЗА МАЛОАЗИЙСКИТЕ БЪЛГАРИ**

Стоян Шиваров, докторант, катедра „История на България“, СУ

**ACTES DE L'ATHOS – ОСНОВНИ КОНЦЕПЦИИ ЗА ИЗДАВАНЕТО
НА АТОНСКИТЕ ДОКУМЕНТИ**

Георги Митов, студент, I курс, специалност „История“

ПРИЛОЖЕНИЯ

**АРХИВОЛОГИЯ, ПРОФЕСИОНАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ ПО АРХИ-
ВИСТИКА И АРХИВНИ ИНСТИТУЦИИ – QUO VADIS? – X КОН-
ФЕРЕНЦИЯ НА СПЕЦИАЛНОСТ „АРХИВИСТИКА И ДОКУ-
МЕНТАЛИСТИКА“ В СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ.
КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“**

*доц. д-р Русалена Пенджекова-Христева, ПУ, „Паисий Хилендарски“,
Филиал-Смолян*

**НОВ ПОДЕМ НА ЕЛЕКТРОННАТА БИБЛИОТЕКА ПО АРХИВИ-
СТИКА И ДОКУМЕНТАЛИСТИКА ПРЕЗ 2016 г.**

Давид Нинов, гл. експерт, НВИМ

УНИВЕРСИТЕТСКИ ЧЕТЕНИЯ ПО АРХИВИСТИКА
ТОМ V

АРХИВОЛОГИЯ, ПРОФЕСИОНАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ ПО
АРХИВИСТИКА И АРХИВНИ ИНСТИТУЦИИ – QUO VADIS?

Българска
Първо издание

Научен редактор: *Андреана Нейкова*
Предговор и съставителство: *Андреана Нейкова*

Предпечатна подготовка: *Давид Нинов*

Електронно издание

ISBN: 978-954-400-124-7